

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Հ. ԱՐՍԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԻ՛ ԳՐԷՔ...

ԱՅԼ, ԳՐԵՑԷՔ...

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

ԵՐՐՈՐԴ՝ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վ. ԵՆԵՏԻԿ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ՝ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1932

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

ԳՐԱԲԱՐ

- Հատընտիր քերթուածք. — Զարմէմ Սիլվայի, Տպ. 1898, ֆր. 1,50.
Հատընտիր Զերթուածք. — Յակոբայ Ղէոքարտեայ, Տպ. 1898, ֆր. 1.
Ղոռութիւն. — Վիկտորիա Աղամուրի, Տպ. 1896.
Մահ Արթուրոյ. — Թէմնիսընի, ֆր. 0,25.

ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ

- Հայկական Նոր Մատենագիտութիւն (Ա. հատոր) Ա. - Ն, ֆր. 20.
Հայ լեզուի Ուղղագրութեան Դասեր, Տպ. 1923, ֆր. 1,50.
Նուէր Մանկանց, Տպ. 1897, ֆր. 0,25.
Դաստիարակութիւն ամօին — Ժօն Պլէքի, Տպ. 1902, ֆր. 0,60.
Վիպակներ, Տպ. 1909, ֆր. 0,50.
Ներգիծաբանութիւն Արուեստի ամկման վրայ, Զ. Ռ. Գամմէլ. (բնագրով), Տպ. 1923, ֆր. 0,50.
Դարբիններուն Գործադուլը. — Ֆրանսուա Գորէ. Բ տիպ, ֆր. 0,30.
Պատմութիւն Զրիստոսի, — Պապլինի Բ. Տպ. 1926, ֆր. 5.
Նշանածները. — Մանծոնի Ա. Տպ. 1928, ֆր. 5.
Մի' գրէք, այլ գրեցէք. 1930, ֆր. 3.

ሆኑ ጥያቄዎች...

ሀ.፩፡፪ ጥያቄ ፩ኛው

Հ. ԱՐՍԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԻ ԳՐԷՔ...

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ...

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

ԵՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ

ՄԻԹՈՐԱՆԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1932

ԵՐԿՐՈՐԻ ԽՈՍՏՔ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ

Մեր Հայ լեզուի Ուղղագրութեան դասերուն իբր երկրորդ տպագրութիւն կը նրատարակուի ներկայս, գրեթէ բոլորովին տարրեր ոճով եւ պարունակութեամբ. անկէ հապիւ մէկ երկու գրուիս, քանի մը գրուիս ալ՝ սա կամ նա թերթէն արտատպուած. մեծագոյն մասամբ նոր:

Եւթ ժամանակ ունենայի՝ պիտի գրէի նաեւ «Սճանցումներ»ուն վրայ, եւ ամբողջացնէի «Այբուբեն»ը, որ արդէն պատրաստ է, եւ կը պակսի միայն դասաւորումը:

Ասոնք եւ ուրիշ շատ բաներ կը մնան աւելի ուշ ժամանակի:

ՀԵՂԻՆԱԿՆ

Գ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻԻ

Կարձատեւ ժամանակի մէջ սպառեցաւ հատորիս երկրորդ տպագրութիւնն ալ: Կը ձեռնարկենք երրորդին՝ հրատարակելով նոյնութեամբ, առանց ուշեւ փոփոխութեան:

Մատենիկս՝ ամփոփուումն է ողբացեալ մեծ հայագետին՝ Հայ լեզուի եւ Եփեսոսաց հանդէպ սիրոյ ու պաշտամունքին՝ զոր կ'ոչգէր քափանցել բոլոր գրիչ բնողներու սրտերուն մէջ:

Լաւագոյն յաջողելու համար, ինչպէս կ'ըսէ նախորդ «Երկու խօսք»-ին մէջ, դեռ աւելի ձոխ եւ կատարեալ առաջնորդ մը կ'ոչգէր տալ անոնց՝ երե ժամանակ ունենար: Անակնկալ մահը՝ ոչնեցած քչիկն ալ յաշտեմապէս իրմէ խլեց. Աւա՛ղ....:

Յարդ, շատ շատեր օգտուեցան փոքրիկ առաջնորդէս: Ասոնք, ասկէ վերջ եկողներն ալ որ առիթ պիտի ունենան քերթելու գրքոյկս, բոլոր օրհնեն ողբացելոյն անմահ յիշատակը:

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ

Ա.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԲԵՆ, ԱՅԲՈՒԲԵՆՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԲԵՆ, ԱՅԲՈՒԲԵՆՔ

Հայ լեզուի ուղղագրական կանոն է նու գրէն առաջ դնել է. բայց բացառութիւններ կան, եւ գլխաւորներն են մեր ք. կ. մ գրերուն անունները, որոնք կը գրուին րեն, կեն, մեն:

Այս երեք գրերուն անուններն ալ սխալ կը գրուին ընդհանրապէս, ուղիղ գրողները շատ քիչ են. նոյն իսկ քերականութիւն յօրինողները սխալ կը գրեն:

Անշուշտ աշխարհաբար լեզուն քանդիչ չէ՛ գրաբարին. աշխարհաբար կը գրենք ըսելով՝ չենք կրնար ապականել ուղիղ գրչութիւնը. հացը գրաբարի մէջ այսպէս

գրուելուն համար՝ չենք կրնար աշխարհաբարի մէջ հաճ գրել, կամ չորր՝ ձոր գրել:

Տգիտութիւն, կամ աւելի անփութութիւն, ահա ասոնք են բուն աւերած գործողները:

Պիտի դնեմ հոս կարգ մը օրինակներ նախնեացմէ:

«Եւ են միջակքն, բենն ի մէջ մենի, պէի, և փիւրի»։ Թր. Քեր.: —

«Բենն՝

Բնութիւն բանի ի քեզ բղխէ,

Զկաթն իմաստից արբուցանէ...

Բենըն՝ բանից, ասէ, չարաց,

Սանձեա՛ զլեզուդ վասն ընկերաց.

(Շնորհ. Այրուք.)

Բագրատունին «Զարգացելոց» ի սկիզբը՝ էջ 3. Բ գրին դիմաց կը դնէ Բեն, իսկ էջին վերեւը Այրքենք:

Տեսնենք Այրքենքը: Ահա նախնեաց գործածած ձեւերը. Այրքեն, քենք, Այր և Բեն, Այրուքենք: «Ալֆավիդայ. յայնմ տեղւոջ՝ ուր այրքենքն են գրեալ: — Կոմիտաս արար զերգս շարականաց հայերէն Այրքենիք»... Մաշտ. Զահկ. Վրդն. Պատմ. — «Զհոռվմայեցի եւ զհելլենացի ստացայ զխրատ, բայց զայր և քեն վայրենւոյս այսորիկ ոչ երբեք ուսայ» Վրք. հց. ձ: —

«Պէ՛տէ նմա նախ զայր եւ զբեկսն: Ուսաւ
զայր եւ բեկս». Լ՛մբ. Սղ.: — «Մեկնեաց
զայրութեանս զամենայն: Ի հայերէն այրու-
բեկսն». Ճ. Վրբ. եւն:

Իկնի օրինակներ. «Գիմն ի մէջ կեկի,
քէի, եւ խէի. զի քան զկեկն թաւ է, եւ քան
զքէն եւ զխէն դերկ (լերկ). Քեհ. թրակ.:

Կեկն՝

Կապեաց ասէ զանկապն ըզլոյս,

Ի չորրորդին յանօթ լուսոյս:

Կեկն՝ կենաց զանցաւորէ,

Կրկին դըրամբք քաղաք ասէ»:

Շնորհալի.

Սեկի օրինակներ:

Սեկն՝

Մերթեւ ի բաց ասէ ի քէն

Ջախտըս մեղաց որ ի չարէն:

Սեկն՝

Մատուցանէ քեզ օրինակ,

Ջորս ի մանկանց բարեաց ունակ»:

Շնորհալի.

Հանդիպած եմ լրագիրներու մէջ Գիմ-
նիկ ծածկանունի. այդ անունին տէրը պէտք
է սորվի իր անունն ուղիղ գրել:

Սյաչափ օրինակներէ վերջ՝

Մի՛ գրէք

ԲԷՆ, ԱՅԲՈՒԲԷՆՔ

Այլ գրեցէ՛ք

ԲԵՆ, ԱՅԲՈՒԲԵՆՔ.

Բ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ՅԵՏԱԳԱՅ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՀԵՏԱԳԱՅ

Պատճառը շատ պարզ է: Յետագայ բառ գոյութիւն չի կրնար ունենալ. որովհետեւ յետ եւ գայ իրար կը հակասեն. ետ գացողը՝ առաջ չի կրնար գալ. ետեւ չի կրնար գալ. աւելի տրամաբանական պիտի ըլլար ըսել՝ յետագնայ, կամ յետակայ: «Յետս յետս չոգան, եւ զարկան զգետնի». ետ ետ գացին, ու գետին փլան: — «Յետոյ նորա կայր», անոր ետեւը կեցած էր: — «Յետ վեց աւուր». վեց օր ետք. յետամնաց, յետնորդ, եւն. եւն. ամէնքն ալ կը նշանակեն հակառակն այն իմաստին՝ զոր կ'ուզենք տալ յետագայ զրելով:

Մեր ուզածն էր ետեւէն եկող, յաջորդ, որուն յատուկ բառն է Հետագայ:

Հետ՝ ըսել է ոտքի հետք. «Ո՞ր է հետոյ այդ: — Տեսանեմ հետ արանց, կանանց եւ մանկուոյ: — Հետք անդնդոց», եւն. եւայլն:

Իբր նախադրութիւն՝ միասին, մեկտեղ.
 իմ հետ, ինծի հետ, թէ՛ սեռական կ'առնէ՝
 թէ տրական. գրաբարի մէջ՝ աշխարհաբարի
 իմաստով՝ բայց գործիական. րիկամբն հետ.
 թիկունքով մէկտեղ. նաեւ սեռական կամ
 տրական, հետ քանքարին, հետ հրեշտակին,
 հետ դիւաց, հետ եղբարց. նաեւ անորոշ
 հայցական. հետ իրեար:

Ոճով՝ ի հետ կրթաչ, միասին երթալ.
 «Զիւմրդ երթիցես ի հետ, որ ոչ երթաս
 զհետ». (Ոսկ. Եբր. իը): Ի՞նչպէս միասին
 պիտի երթաս՝ երբ ետեւէն չես երթար:

Էւ ահա սաստկացուցիչ զան կը հասնի
 եւ կ'ըլլայ զհետ, ինչպէս կայ նաեւ զկնի,
 որ ճիշդ նոյն իմաստն ունի, եւ ելած է
 կիւնք բառէն, որ կը նշանակէ «ներքան
 ոտին, որ թողու զհետս ի կոխելն». «Կե-
 րիցին կիւնք ոտից նորա». «Բազումք յամ-
 պարջտաց՝ որք ի լիութեան են, ոչ ուտին
 կիւնք ոտից նորա». (չեն մաշիր ներքան-
 նելը, ոտքով չեն քալեր, կառք կը նստին):
 Կիւնքէն ելած է կին, ինչպէս միտքէն՝ միտ,
 յոգնակիի քէն կ'իյնայ. ի մտի ունել,
 այսպէս կին, կնի, զկնի, որուն զան կընայ
 տեղափոխուիլ. «գիմ կնի, կուռ զմիմեանց
 կնի», ինչպէս նաեւ հետինը: «Զորոյ հետ.
 — Զսորին հետ», եւն:

Դառնանք զհետին. «Աղաղակէ զհետ

մեր», մեր ետեւէն. — «Երթային զհետ նո-
րա». անոր ետեւէն: Եւ ուրիշ շատ ոճեր.
Զհետ բերել, զհետ երթալ, գալ, զնալ,
լինել, զհետ պնդիլ, եւն. եւն. ամէնքն ալ
ետեւէն երթալու, գալու իմաստով: Դարձեալ
հետամուտ ըլլալ, հետապնդել, հետեւիլ հե-
տամտիլ, հետաշարել, եւն. եւն. ամէնն ալ
ետեւէն երթալու, վազելու իմաստն ունին:
Նոյնպէս հետ զհետե, հետեւեալ, եւն: Որով
հետագայ ըսել է՝ ետեւէն եկող, հետեւեալ,
յաջորդ: Ուստի՝

Մի՛ գրէք

ՅԵՏԱԳԱՅ

Այլ գրեցէք

ՀԵՏԱԳԱՅ:

Գ.

ՄԻ՛ ԳՐԷՔ
 ԲԱՂԽԻԼ, ԲԱՂԽԵԼ, ԲԱՂԽՈՒՄ,
 ԲԱՂԽԻԻՆ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ
 ԲԱԽԻԼ, ԲԱԽԵԼ, ԲԱԽՈՒՄ,
 ԲԱԽԻԻՆ

Ընդհանրացած սոսկալի սխալ մը. շատ քիչեր կը գրեն ուղիղ. պէտք է անպատճառ վտարել այդ անդէպ դատը: Ղատին դէմ թշնամութիւն մը չունիմ, մանաւանդ թէ շատ ալ կողմնակից չեմ անոնց, որ օր մը այնքան հալածեցին այդ աղուոր գիրը. աղուոր ըսելս ալ չկարծէք որ երբեմնի անունս ու երբեմնի եւ այսօրուան մականունս այդ գրով սկսեւնուն համար ըլլայ. ո՛չ, այլ ինծի համար լիւնէն շատ աւելի կակուղ է այն. արտասանեցէք, օրինակի համար, աղեղախա, լեզունիդ լեղո՞ճայնը հանելու համար պէտք է քիմքին վրայ յարձակի եւ մաշի ու մաշեցնէ. արտասանեցէք նոյնպէս աղեղախա. լեզունիդ հագլու թէ պիտի շարժի. քիմքի վազել չկայ, այլ անուշ մը դեղո՞ճայնը կ'եւլէ,

գրեթէ առանց իսկ անդրադառնալու: Դեռ
աւելին պիտի ըսեմ. կընա՞ք գտնել հայե-
րէն բառ մը՝ որ վերջանայ լին գրով իրմէ
վերջ բաղաձայնով մը. ահա ես զատով
կը շարեմ. Աղբ, հաղբ, ջաղբ, գաղբ, մաղբ,
յաղբ, աղիս, աղամաղիս, աղկաղկ, ձաղկ,
բաղձ, դաղձ, մաղձ, սառաղձ, գաղջ, աղտ,
գաղտ, աղտաղտ, քաղց, շաղիաղի, կռաղբ,
բռաղբ, ոռիս, բռաղիս, ոռիփ, ողբ, բողկ, հեղ-
ձամուռձ, աղջամուռջ, ոռաղ, մուռաղ, տուռաղ,
հեղգ, կեղծ, ստեղծ, մեղմ, դեղձ, խեղձ,
սեղմ, գեղչ, գեղջ, շեղջ, եւն. եւն:

Լինով ո՛չ մէկ բառ. կայ միայն ոռն,
բայց նոն նայ տառ է, եւ ես նայ տառի
օրինակ չբերի դատին հետ. ահա. աղեղն,
մղեղն, ծաղր, վաղր, քիթեղն, բաղեղն, ա-
սեղն, պձեղն, ստեղն, եւն. եւն:

Աս ըսել է՝ թէ զատը լինէն կակուղ
է: Օր մը կը խօսինք ասոնց վրայ:

Հոս բաղիսկին մէջ զատը անտեղի է,
որովհետեւ որեւէ գործ չունի, տգէտի մը
ձեռքը անգիտակցաբար դրեր է հոն, ան-
ցեր է բառգիրքներու մէջ, եւ հիմա գրեթէ
ամէն ոք այդպէս սխալ կը գրէ:

Հայ լեզուն բաղ սկիզբով գրեթէ բառ
չունի. կայ քանի մը հատ. բաղարջ, բա-
ղայ, բաղեղն, բաղձ, միւս եղածները բոլոր
բաղ (յուն. սիւն) մասնիկով կազմուած բա-

սեր են, նոյնանշան կիր, համ, հաղ, շաղ, շար, յար ձայներուն՝ ըստ յունականին:

Բաղադրել, բաղազանել, բաղխոհոսքիւն, բաղդատուքիւն, բաղկանալ, բաղհաշաքել, բաղհիւսակ, եւն. եւն. բառգիրքը վերէն վար կը շարէ:

Ոսկեղար եւ անկէ ետք ամէն դար միշտ բախիլ եւ բախել կը գործածեն:

Ահա քանի մը օրինակներ. «կալ արտաքոյ, եւ բախել զդուռնն». — «Բախեցէք եւ բացցի ձեզ»: — «Որ բախէ՝ բացցի նմա»: — «Եւ Պետրոս ստէպ բախեր»: — «Բախեին զկուրծս եւ դառնային»: — «Բախեցէք զաման լալոյն արտասուաց» (Ագար.) — «Սուսերօք զասպարսն բախեն» (Եւս. Քր. ա:) — «Շնչեցին հողմք, եւ բախեցին զտուռնն»: — «Տերեւք տնկոց շարժեալք ի հողմոց ուժգին բախելոց» (Նար. զ. կա.) — «Սաստկապէս բախեալ զմիմեանս (իբրարու զարնուելով). — Անդ էր տեսանել շտապ մեծի տազնապին...՝ զմիմեանս բախելով» (Եղիշէ) — «Հասին ճակատքն երկոցեան ի միմեանս, եւ ընդ միմեանս բախեցան»: Հառանէին՝ բախեին» Ա. Մկր. — Բ. Մկր. 42,30. — «Թէպէտ եւ յանդուգն յարձակմամբ յառաջեալ բախեին» (Խոր. բ. 43) — «Մարտ պատերազմի ընդ միմեանս բախեին» (Եւս. Քր. ա)» —

«Պատկեր ծովու... զիրեարս բախեալ...»
(Նար. մծր.) «Հարկ է զի ի զխմի բախիցե
քեզ ի միասին էականն»։ (Սեբեր. ա)։

Կարելի է էջեր լեցնել, միշտ բախ
ծեւով։ Բախիւնն ալ նոյնպէս. «Միթէ
բարբառ լոկ իցէ՝ բախիւն լեզուի ընդ օղս»
(Ագար)։

Նոյնպէս բախումն եւ ոչ բաղիւտումն.
«Ընդհարումն եւ բախումն գործեսցէ».
(Փիլ.) «Որ ողբալով՝ բախմամբ սրտին».
(Ներսէս Շնորհ.) — «Ի կարծրութենէ
բախման» (Նարեկ.) — «Արկանել զնոսա
յամենայն բախմունս կտտանաց... ի բարկ
բախման անչափ աղէտիցն։ Բազում բախ-
մունս պատերազմաց...» (Յն. կր.)։

Միեւնոյն բախ ուղիղ արմատով ունինք
բախած, շոշորդ, փախուկ. «Զարախօսեսցէ
եւ բախած կոչեսցէ», (Ոսկ. Յն. բ. 21).
— «Ի գործ իմաստութեան բախած էր».
(Բռզգ. դ. 22)։

Ունինք նաեւ սրտաբախ բառը. որուն
սիրտը վախէն կը բախի եւ կը բաբախէ.
դռնի դռնի կը նետէ։ «Դողալ, սրտաբախ
սրտաթունդ լինել»։ (Ոսկ. կող. ժբ. —
Եփես. բ.) «Սրտաթափ սրտաբախ լինին
յահէն» (Վլեցօր. է)։ Դարձեալ՝ կրծաբախ։

Նարեկի մէկ օրինակին մէջ միայն կը
տեսնուի այդ բարբարոս ձեւը եւ այդպէս

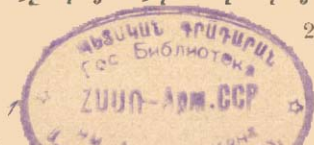
իրաւունք կ'ունենայ բազիրքներու մէջ մտնելու. ահա եղածը. «Ուր դրանն թաղ-խել ոչ ինչ ազդիցէ: — Իբր ընդ վիմելէն լերին պնդութեան բաղխեցեալ ցնդին».
ՀԹ հւ 1,1:

Ոչ մէկ տարակոյս որ տգէտ օրինակողի մը թմրած մէկ վայրկեանէն օգտուելով՝ մտեր են այդ դատերը, եւ թմրեցուցեր զրեթէ ամբողջ մեր նոր սերունդը, որ հիմա մոլեռանդօրէն ներս կը թիւէ զանոնք ամէն անգամ որ բախել բայը գործածէ, եւ շատ ալ կը գործածէ:

Այս սխալը կրնայ առաջ եկած ըլլալ նաեւ բաղխոնորիւն բառին երեւոյթէն, եւ կամ բղիկի ու չաղիկի բայերէն, որոնց մէջ կան դատ գրերը, որոնք սակայն կրնան ալ չգրուիլ, ինչպէս նաեւ ուղիս բառէն, որ շատ ստէպ կը գրուի ուիս, ինչպէս եւ բուիս, որ ժխտական ձեւն է ուիին, ոչ ուիս. հեղեղ, այլ բուիս, բիտումն, բղխելը:

Բախել բայը կ'ըլլայ նաեւ բաբախել, ինչպէս չաղիկը՝ չախչախել. դիտելի է որ բախելը բաբախել չ'ըլլար, մինչ չաղիկը կ'ըլլայ չախչախել: Եթէ իրապէս բաղխել ըլլար, պիտի գործածէին բախ-բախել ձեւով. մինչ հայ լեզուն այդպիսի բառ չի ճանչնար: Ոսկ.ի Ապուլիտորու-րեան ձառնին մէջ կայ մէկ տեղ միայն.

Եթ գոէք

«Մարմինս զողայ, ատամունքս բախրա-
խեն»։ Նոյն ճառին մէջ կան սակայն եւ
ուղիղները. «Վասն ոչ բարասելոյ յեկե-
ղեցւոջ»։ «Աղքատն զղուռն բարասել
երկիւղիւ»։ — Ոսկեզարը բարասել կը
ճանչնայ. «Ծունկը նորա զմիմեանս բա-
րասելին»։ (Դան. ե. 6) — «Գահէ ի գահ
կործանեալը անկեալը բարասելին» (Կուչ.
զ. 21)։ Յաջորդ դարերն ալ. «Դղրդումն,
որոտ, բարասելին»։ (Երզնկ.) — «Բա-
րասմամբ կրծից» (Միս. Աղօր.) — «... եւ
ոչ բարասմունք ճայթմանց...» (Եղիշէ).
— «... եւ բարասման եւ երկւրման ի
գոչման ձայնին մերոյ» (Երզն. Քեր.),
եւայլն, եւայլն։

Եթէ բաղիսկ ըլլար բայը՝ պիտի չկըր-
նային երկու գիր միասին ջնջել եւ բա-
րասել գրել. այլ պիտի գրէին բախրասել.
ինչպէս չեն գրած չաղիսկին մէջ՝ չաջա-
սկի, այլ չախչասկի։ Ուստի՝

Մի՛ գրէք

ԲԱՂԽԻԼ, ԲԱՂԽԵԼ, ԲԱՂԽՈՒՄ, ԲԱՂԽԻԻՆ

Այլ գրեցէք

ԲԱԽԻԼ, ԲԱԽԵԼ, ԲԱԽՈՒՄ, ԲԱԽԻԻՆ։

Գ.

ՄԻ ԳՐԷՔ

Ա. Մ Ե Ն Ք

ԱՅԼ ԳՐԵՅԷՔ

Ա. Մ Ե Ն Ք

Տարօրինակ երեւոյթ մը: Եւ ո՞վ պիտի կարծէր:

Հայ լեզուն կրանիդեայ կանոն մ'ունի, որ է. եզակի բառ մը յոգնակի ընել զնեւ լով ք¹: Այս է գրաբարի կանոնը: Եթէ

1. Այս կանոնը ունի բացառութիւններ կնճռոտ պա-
րագաներու մէջ, որոնցմէ շատ հետու է մերինը:

Այսինքն երբ բառ մը ըն, ըր, ըղ վերջանայ՝ քէն
ուղղականին ծայրը չինք զներ այլ սեռականին:

Այսպէս ակն, համր, աստղ քանորուն յոգնակիները
պիտի ըլլային ըստ օրինի ակնք, համրք, աստղք. ասոնք
անշուշտ ցուցանքներ են, ուստի ի՞նչ ըրեր են նախնիք.
ասոնց սեռականին վրայ զրեր են քէն: Ակն-ական-ականք,
կամ ակոռք. համր-համեր համերք. աստղ-աստեղ-աս-
տեղք. — Ա. Խառն հսկուման յոգնակիներն ալ կ'ըլլան
երկու ձեւով. Անձն, անձին, անձինք. — Մաւն, մաւին,
մաստք, եւն:

Փոխանակ քէի՝ կան ուրիշ շատ վերջաւորութիւններ
յոգնակիի.

Այք. աղախին, աղախնայք. — Անք. յանց, յանցանք. —
Իք. պարա, պարտիք. կարծ, կարծիք. — Ոյք. բաշխ, բաշ-
խոյք. — Ունք. աղուէս, աղուէսոռք. առիւծ, առիւծոռք. —
Աւ. ձի, ձիան. խուժ, խուժան. — Անի. ազատ, ազատանի.

ամենք գործածողը՝ եզակին ամեն գործածէր, անշուշտ շատ զարմանալի բան պիտի չըլլար. բայց եզակին ամեն գործածել եւ յոգնակին ամենք ընել՝ այս է երեւելին: Ռուսահայոց մէջ սովորական է, անոնք ամեն կը գրեն, յոգնակին ալ ամենք կ'ընեն: Անոնց լեզուին քերականութեան թեզանիքները լայն են, ուզածդ կրնաս ընել, բայց մերը՝ ոչ:

Հին գրողներէն շատեր ունին այս ամենք ձեւը, եզակին ամեն գործածելով. նոր գրողներէն ալ շատեր նոյնպէս կը գործածեն:

Չէ՛, չի կրնար ըլլալ այսպէս: Մեր լեզուին մէջ մարդ ուզածը չի կրնար ընել. եւ ինչո՞ւ ընել: Հայ լեզուին մէջ երեք տեսակ հոլով կայ. նախորիւ հոյով, վերջահոյով, եւ նախորիւ վերջահոյով:

Նախորիւ հոլովները կը շինուին եզակի

կին, կանանի, քաղաքանի, նամականի. — Եւն. էշ, իշեան (էշեր. աղանջը խօսի Լ. Կ.ին), խոզեան. — Եար, եր. բան, բանեար, բաներ. աջք, աջեր. — Իկ. մարդ, մարդիկ. — Նեար. բարձիկ, բարձկնեար, նաւակնեար, քաղաքակնեար. — Որայ, որեայ. արտ, արտորայ, արտորեայ. կալ, կալորայ, վանորայ. — Ոչի. աջք, աչոչի. — Ստան. այգի, այգեստան. անդ, անդատան. — Տի, ոտի. ծակ, ծակոտի, մանուկ, մանկոտի. ոսկր, ոսկրոտի, փոր, փորոտի, եւն. եւն. բայց ոչ երբեք են վերջով բառ մը որ ունենայ սովորական կանոնէն տարբեր յոգնակի:

եւ յոգնակի ուղղականներէն. վերջահոլով
եւ նախդրիւ վերջահոլովները՝ եզակի եւ
յոգնակի սեռականներէն:

Առնենք քոյր բառը.

Եզ. ուղղ. Քոյր. նախդրիւ ի քոյր, զքոյր,
Յոգ. ուղղ. Քորք. նախդրիւ ի քորս, զքորս:

Եզ. սեռ. Քեռ	Յոգ. Քերց
բացառ. ի քեռե	ի քերց
գործ. քերք	քերքք:

Քոյր բառին յոգնակին քերք չեղաւ, այլ
քորք, եզակի ուղղականէն. յի գրին կո-
րուածք սովորական է այր, մայր, հայր,
կորայր բառերուն մէջ, որոնք կ'ունենան
իրենց յոգնակիները արք, մարք, հարք,
կորարք, ՔՈՅՐՆ ալ՝ քորք:

Նոյն նման

ԱՄԷՆ, յամեն, զամեն.

Ամենի, յամենե, ամենի:

ԱՄԷՆՔ, ամենից, ամենիք:

Անշուշտ ամենք գործածողները հայ
լեզուի ուղղագրական կանոնի մը հետեւ
ւողութեամբ չէ որ ըրած են այդպէս: Այդ
կանոնը կ'ըսէ. Հայ լեզուն երկու բա-
ղաձայնէ առաջ է գիր չ'ընդունիր, այլ
միշտ եւ ինչպէս հեղգ, խեղդ, զեղիս, եղծ,
եղի, զառեշտ, եւն. եւն: Եթէ այս մտքով

են ըրած, գիտնալու էին որ բաղաձայն-
ները պէտք է արմատական ըլլան. մինչ
մեր պարագային՝ մէկ բաղաձայն է, քէն
յոգնակիրն ըլլալով. ուստի օրէնք, շէնք,
Արեւք, դեմք, կը գրուին ե—ով. այսինքն
ըստ օրինի՝ եզակին քէ մը կ'առնէ յոգնակի
ըլլալու համար: Շէն բառին յոգնակին
կ'ըլլայ շէնք. օրէն՝ օրէնք. զէն՝ զէնք, ապա-
շէն՝ ապաշէնք. տնօրէն՝ տնօրէնք. ժապաշէն՝
ժապաշէնք, հւն. հւն...

Ամենը ինչո՞ւ ամենք պիտի ըլլայ եւ ոչ
ամենք:

Ամենք հեթանոս ձեւը գործածողներն
աւելի՞ մեծ հայկաբան էին կամ են քան
նոյն ինքն Բագրատունին, վերջին դարե-
րու ամենէն մեծ հայկաբանը: Հոմերոսի
Իլիականն ունեցողը թող բանայ 96 էջը
(տպ. 1864), եւ կարդայ ութերորդ տողը.

ԱՄԷՆՔԱ ընդ քեզ դամք ի վեդ...

Կրնա՞ր ամենք ընել. բացարձակապէս ո՛չ:

Նախնեաց մէջ յոգնակի ուղղական ձե-
ւով ամենք չկայ. հոլովուածներ շատ.
«ստեղծողդ ամենից». «ամենից գոյից». «փրկչին ամենից», հւն. հւն: Բագրատու-
նին ալ արձակի մէջ պիտի չգործածէր
այդ ձեւը, այլ պիտի ըսէր «մեք ամենե-
քին», բայց ոտանաւորի մէջ ստիպուեք

է այդպէս ընել. ինչ որ ուղիղ է. ամեն
բառը ոսկեղարէն սկսեալ ունինք, եւ հո-
լովումն ալ ըստ քերականական օրինի է:

Լսենք Այտնեանն ալ. «Այս ամենը, գո-
յականս, որ եզակի ձեւով յոքնակի է,
ունի նաեւ յոքն. ուղ. եւ հայց. ԱՄԷՆՔԸ,
ԶԱՄԷՆՔԸ»: (Քնն. Քեր. էջ 35):

Ուստի՝ եթէ հայ լեզուն կը սիրէք,

Մի՛ գրէք

ԱՄԵՆՔ

Այլ գրեցէք

ԱՄԷՆՔ

Ե.

Մի՛ գրէք

ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՍՊԱՆԻՉ

ԱՅԼ ԳՐԵՅԷՔ

ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՍՊԱՆԻՉ

Մեղք ու մեղք. դեռ տակաւին այսպիսի
այլանդակութիւններ կը վիտան մեր լրա-
գիրներուն մէջ: Մարդ չի գիտեր թէ ինչ
է խմբագիրներուն գործը. ճանճ կ'որսան,
ինչ կ'ընեն. չունին կադամար մը, գրիչ
մը քովերին՝ իրենց հրամցուած յօդուած-
ները կարդալու եւ սխալներն ուղղելու...

բայց եթէ իրենք ալ անտեղեակ են ուղիղին... ցաւալին առ է...

Չեոքս 1916ին արտասահման տպուած կարեւոր լրագրի մը մէկ հատորն ունիմ. ամբողջ սպաննոշիւն, սպաննիչ ձեւով. հայ ազգին ջարդերը կը նկարագրուին, ջարդուած հայերէնով մը... ցաւերնիս կրկին է. սիրտ բեր որ դիմանայ: Այս օրուան թերթերէն շատերն ալ նոյն սխալներով կ'երեւան:

Ուրեմն, հրեշային սխալ է գրել սպաննոշիւն, սպաննիչ:

Այդ բառերը կը կազմուին սպան արմատէն, բայր սպան—ան—կի, որ հարազատ եղբայրն է

տեսանել	գտանել
հասանել	անցանել
մտանել	թքանել
ելանել	պագանել
իջանել	խածանել, եւն

բայերուն: Ասոնց արմատն է տես, հաս, մտաւ, ել, էջ, գիտ, անց, քոչք, պագ, խած: Այս բոլոր արմատները պարզ են, եւ որեւէ բարդութիւն կամ ածանցում այս պարզ արմատներէն է որ կը շինուին: Այսպէս տես—ան—կի բային տես արմատէն՝ ունինք տես—ք, տես—իլ, տես—արան, տես—ութիւն,

տես—ական, տես—արան, չտես, տնտես,
անտես, եւն. եւն. հաս, տհաս, հասուն,
հաս եւ խած առնել. մուտ—ք, անմուտ,
ծակամուտ, եր—ք, երեւմուտ, անկ, վերերք,
վերերակել. էջ, էջք, վայրէջ, ելեւէջ. անց—
ազիր, ժամանց, վաղանց, եւն.:

Սպանը առանձին չի գործածուիր, բար-
դութեանց մէջ՝ այո՛. մարդասպան, հայրա-
սպան, եւն. — Գոյականաբար՝ Սպանումն,
սպանորիւն, եւն.:

Սպան արմատը աճեր է, եւ քովը դայ
մը բուսեր է, եւ եղեր է սպանդ. որմէ
սպանդարան, սպանդանոց, Սպանդարամետ
(Բաքոս), եւն.։ Այս աճումները եւ կամ
թէ նեցուկները բաւական գործ կը տես-
նեն մեր լեզուին մէջ. յեկը՝ երակ կ'ըլլայ,
յեկը՝ երանգ, տուն, ետուն, օծը՝ եօծ, յիցը՝
կից, եւն. եւն.։

Սնինք նաեւ սկիզբն բառը. սկս—ան—ել
բային արմատն է սկիս. ասոր քով բուսեր
է յեն գիրը. բայց խարխուլ վիճակի մէջ
ըլլալով նու մըն ալ կանչեր է օգնութեան,
եւ եղեր է սկիսքն, եւ զի յեն գրէն առաջ
սէ գիրը չ'ապրիր, այլ պէտք է զայի փո-
խուի, փոխուեր է, եւ եղեր է սկիզբն.
ագրն բառն ալ վկայ այս գործողութեան։

Դառնալով մեր սպան արմատին, վերեւ
տեսանք որ իր ընկեր բայերը իրենց ար-

մատէն ածանցուեցան կամ բարդուեցան, տեսէն ունեցանք տես-իլ, տես-ութիւն, եւն, այսպէս սպանէն ալ՝ ունինք ՍՊԱՆՈՒԹիւն, ՍՊԱՆՈՒՄն: Ոճիրներուն ամէնէն մեծն է գրել սպաննոչիւն: Սպան-ԱՆ-ելին աւ գրերը յաւելուածական են, որոնք կը կորսուին կատարեալի կամ արմատական խումբին մէջ՝ ըլլա՛յ գրաբարի թէ աշխարհաբարի մէջ: Գրաբարի մէջ ներկայի խումբը կը պահէ յաւելուածական գրերը, տեսանեմ, տեսանեի, մի՛ տեսաներ, մի՛ տեսանեք, տեսանիցեմ, տեսանել, տեսանելոց:

Կատարեալի խումբ. տեսի, տեսից, տե՛ս, տեսե՛ք, տեսալ:

Աշխարհաբարի մէջ ալ նոյն պատմութիւնն է որ տեղի կ'ունենայ, թէ եւ ոչ պմէն բայերու մէջ. ներկայի խումբ. կը տեսնեմ, կը տեսնեի, մի՛ տեսներ, մի՛ տեսնեք, տեսնելիք, տեսնելոչ:

Կատարեալի խումբ. տեսայ, (ասպառնին տարբեր է պիտի տեսնեմ), տե՛ս, տեսե՛ք, տեսած, տեսր:

Վերեւ յիշուած բոլոր բայերը՝ գրաբարի կանոնին կը հետեւին. տեսնել, հասնիլ, մտնել, ելիլ, իջնել, անցնիլ, գտնել. կ'ըլլան տեսայ, հասայ, մտայ, ելայ, իջայ, գտայ, անցայ, որ է ըսել յաւելուածական գրերը կը կորսնցնեն՝ գրաբարի պէս. քրանել,

պագաներ, խածաներ կ'ըլլան քրներ, պագ-
ներ, խածներ, եւ բուն գրաբարի պէս՝ քրի,
պագի, խածի:

Սպանաները (սպաններ), կը զարտուղի
այս յիշուածներէն. սպանի կամ սպանայ
ըլլալու տեղ՝ եղեր է սպաննեցի. ինչպէս
յիմ վերջացող բայերու խումբին մէջ՝ մինչ
փախչիմ, բռչիմ, բայերը ուղիղ կերպով
կ'ըլլան փախայ՝ բռայ (զրբբ. փախեայ,
բռեայ), հանգչիմը կ'ըլլայ հանգչեցայ, փո-
խանակ ըլլալու հանգայ, (զրբբ. հանգեայ).
խրտչիմը խրտչեցայ, փոխանակ ըլլալու
խրտայ, (ինչպէս գրաբարի մէջ խրտեայ,
տարտեայ, հարքեայ):

Բայց հանգչիմ բային արմատը պարզ
է, սպանին պէս. եւ է հանգ. չան յաւե-
լուածական գիր. որով արմատն է որ պիտի
տայ մեզի գոյականը. հանգիստ, եւ ոչ
հանգձիստ, փախչիլէն՝ փախուշտ եւ ոչ
փախձուշտ, բռչիլէն՝ բռիչ, բռչանք, եւ ոչ
բռձիլ կամ բռձանք:

Այսպէս ալ սպանութիւն եւ ոչ թէ սպան-
ութիւն, սպանումն, եւ ոչ թէ սպաննումն:

Նոյնպէս ոճիւր մեղք է գրել սպաննիչ:

Իչ կը դրուի բայերու պարզ արմատ-
ներուն վրայ եւ կը կազմուին բայածա-
կաններ. վարիչ, սրբիչ, բաշիչ, փրկիչ,
հաշածիչ, ստեղծիչ, բնակիչ, արարիչ (ստ-

նեղ՝ ընեւ, ստեղծեւ բայէն. սպաննիչ գրողը պէտք է առնիչ գրէ եւ ոչ արարիչ. առնեւ բային արմատը արար է, ինչպէս սպանա-
նեղինը սպան. արար—իչ, սպան—իչ. ինչպէս գտանեղէն՝ գտիչ, եւ ոչ գտնիչ. կը լսեմ, սպաննիչ գործածող. աչք ունիմ տեսնե-
լու, ահանջ՝ լսելու):

Սպաննող ձեւը ուղիղ է աշխարհաբարի մէջ. գրաբարի մէջ երկու ձեւն ալ գործածուած կայ. տեսող եւ տեսանող. թէեւ սպանաւնող գործածուած չէ գրաբարի մէջ՝ բայց աշխարհաբարի մէջ կը գործածուի, եւ կանոնի հակառակ չէ. այսպէս է որ կ'ըսենք տես—նող, գտ—նող, ել—րող (ելնող), իջ—նող, ելն. որով նաեւ սպան—նող:

Գլուխ բանից խօսիցս՝

Մի՛ գրէք

ՍՊԱՆՆՈՒԹԻԻՆ, ՍՊԱՆՆԻՉ, ՍՊԱՆՆՈՒՄ

Այլ գրեցէք

ՍՊԱՆՈՒԹԻԻՆ, ՍՊԱՆԻՉ, ՍՊԱՆՈՒՄ

Զ.

ՄԻ ԳՐԷՔ

ԺԸՆԵՎ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԺԸՆԵԻ

Կարծեմ միայն Յառաջ թերթն է որ
ուղիղ ձեռով կը գրէ այդ անունը:

Հայ լեզուն՝ լեզու ըլլալէն ի վեր երբեք
այդպիսի այլանդակ գրութիւն չէ տեսած
իր ծոցին մէջ: Սա վերջին քանի մը տա-
րիներուն մէջ է որ բուսած է, եւ թէեւ
ուրիշ առիթներու մէջ ըսինք, յեղյեղեցինք
եւ ցոյց տուինք ուղիղը, բայց օգուտը՝
գրեթէ ոչինչ:

Ունինք վեռով սկսող բառեր. վանդակ,
փնմակ (միակը որ իրմէ վերջ ու ունի),
փարդ, փար, վեր, եւն: — Բառերու մէջ
իրմէ առաջ միշտ ու գիրը կ'ուզէ. ասի՝
աղամանդեայ կանոն. ժողովուրդ, ծով, եւն:
— Բարգուժեանց պարագային՝ երբ յա-
ջորդ բառը վեռով սկսող բառ մըն է, վերջ
կը ֆնայ՝ թէեւ իրմէ առաջ ու չգտնուի:

Այսպէս զօրք եւ վարկ բառերէն՝ զօրա-
փար, դեակ եւ վարկ բառերէն՝ դեկափար,
կարի եւ վերք բառերէն՝ կարևկեր, եւն. եւն:

Այս պարագայէն դուրս երբեք վեշ չի
գործածուիր:

Ժրեկվին մէջ բարդութիւն չկայ, ար-
մատ բառ մըն է. չի կրնար այդպէս կո-
պիտ ձեւով գործածուիլ. պէտք է անպատ-
ճառ գրել ԺԸՆԵԻ. բուն ձեւն է Գիւնուա,
ըստ հին տառադարձութեան:

Ահա հայերէն կարգ մը բառեր ուղիղ
ձեւով.

Եւ, պարգեւ, ներգեւ, ներքեւ, դեւ, ան-
դեղեւ, քեւ, քերեւ, ձեւ, տձեւ, կեղեւ, մին-
չեւ, սեւ, ստեւ, արեւ, յարեւ, արդարեւ,
իբրեւ, տերեւ, վերեւ, ստորեւ, ակներեւ,
անձրեւ, եւն. եւն:

Կարելի՞ է անձրեւ գրել, արեւ գրել:
Նոյնպէս սխալ է պոլշեկիկ գրել, պէտք
է գրել պոլշէիկ, ինչպէս կը գրեն Յառաջ
եւ ուրիշ քանի մը թերթեր:

Պարոնայք, քիչ մը յարգանք ունեցէ՛ք ձեր
մայրենի, նուիրակն լեզուին հանդէպ. թէ
ոչ՝ մի՛ գրէք այդ լեզուով, մի՛ պղծէք զայն.
հայ գրականութիւնը բան մը չի կորսըն-
ցներ եթէ զրկուի հայ լեզուին ուղղագրու-
թիւնը չգիտցողներուն գրութիւններէն. . .

Բայց եթէ կ'ուզէք գրել, այն ատեն
Մի՛ գրէք

ԺԸՆԵՎ

Այլ գրեցէ՛ք

ԺԸՆԵԻ

Է.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

Լ Օ Ք Ա Ր Ն Յ Ի

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

Լ Ո Ք Ա Ռ Ն Ո Յ Ի

Եւրոպական Օ գիրը համապատասխանն է մեր ո գրին. իսկ մեր օ գիրը՝ համապատասխանն է եւրոպական ՕՕ գրերուն որ ըստ նախնեաց առ է, եւ յետոյ օ փոխուած. Démosthène, Դեմոսթենէս. Diogène, Դիոգինէս. Dioscore, Դիոսկորոս. Paulus = Պաւղոս, Պօղոս. Augustus = Աւգոստոս, Օգոստոս:

Ուստի բացարձակապէս սխալ է եւրոպական Օ գրին զիմաց դնել մեր օ (աւ) գիրը: Պակիսը՝ ժամանակին Պօլիս կը գրէին. հիմա վերջապէս սրբագրուած է, եւ ամէն ոք ուղիղ կը գրէ:

Գրել Լօքարնօ՝ կոպիտ սխալ է. գրել Լօքարնօի՝ կոպտութեանց կոպտութիւն:

Այս ցուցանք սխալը մոլտ գտաւ մեր մէջ ոռոսահայերէն՝ որոնք անխտիր կը գրեն Կօրօլենկօ, Կօրգանօվ, Կօնօ, Վօլօվօզօվ, Սկօրօխօզօվ, ու նման ճիւղադուրիւններ: Օ գրով վերջացող բառ չունի հայ լեզուն,

այլ միշտ ոյ, հաւաքածոյ, արգոյ, անգոյ,
մեծարոյ, յիտոյ, պիտոյ, երեկոյ, հաճոյ,
դշխոյ, հեզաբարոյ, արտաքոյ, ներքոյ, եւն:

Ո գրով ունի միայն այս եւ քո բառերը
եւ ոչցանեկ վերջացող՝ անցողական բայե-
րուն հրամայականները. կեցո՛, մատո՛, եւն:

Ուստի պէտք է գրել Լորտոնոյ: Հին
տառադարձութեամբ Լոկտոնոյ:

Բէ գիրը նու գրէն առաջ ոայի կը փո-
խուի. զառնալ, երբ նուն կ'անհետանայ՝
ռան՝ բէի կը փոխուի դարձայ. առնել
(գրբբ.) աքարի. ընթեռնուլ, արմատ ըն-
թերց, որմէ ընթերցարան, եւ ոչ թէ ըն-
թեռցարան. այս է հայ լեզուին անխա-
խուտ օրէնքը. որով պէտք է գրել Լոքառնոյ:

Նոյնպէս պէտք է գրել Հիւկոյ, Հիւկոյի,
եւ ոչ թէ արդի Քերականութեանց սխալ
վարդապետութեան համաձայն՝ գրել Հիւկօ
եւ սեռականն ընել՝ Հիւկոյի: Այսպէս
ամէն անուն որ եւրոպական լեզուներու
մէջ Օ գրով կը վերջանայ, պէտք է ոյ ընել.
Իսկ բառերուն մէջ ո, ինչպէս տեսանք
վերեւ: Ուստի

Մի՛ գրէք

ԼՕՔԱՐՆՕԻ

Այլ գրեցէք

ԼՈՔԱՌՆՈՅԻ:

Ը.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ՉԵՉՈՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՉԵՉՈՔ

Չեզոք բառը կազմուած է սապէս.
 Չ-է-զ-ոք:

Չ ժխտական մակբայ կամ մասնիկ. ե՛
 ւէական բայ. զ սաստկացուցիչ գիր. որ
 միջակ անուն:

Է էական բայը գրել և՛ սխալներուն
 սխալը՝ ըստ մեր լեզուին, ուղիղ՝ ըստ
 երեւանեան գրչութեան:

Չ գիրը կը գործածուի իբր յօդակապ
 կամ իբր ստատկացուցիչ ածանց. ինչպէս
 ոսկէօծը կ'ըլլայ ոսկէզօծ կամ ոսկեզօծ.
 արծարածը՝ արծարազօծ. թելզլթել, գոյն-
 զգոյն: — Նոյնպէս աչսցոչ, գաչացու.
 անխոշ, զանխուլ. արտուղի, զարտուղի.
 արմանալ, զարմանալ. գնալ, զգնալ. գրգռել,
 զգրգռել. կծել, զկծել. նստիլ, զնստիլ: Նոյն-
 պէս սփռիլ, աթափիլ, սքողել բայերուն
 սէ գրելը՝ զայ են, բայց փոխուած են սէի
 զի փ. ք. ք. Թաւ գրերը իրենցմէ առաջ
 զայ գիր չեն առներ:

Այդ միեւնոյն զան է որ մտած է չեզոք
բառին է եւ ո գրերուն միջեւ եւ տեսակ
մը ուժգնութիւն տուած անոր՝ քաղցրա-
ցնելով հանդերձ հնչումը: Իմաստը՝ ոչ աս
է, ոչ ան է. ոչ ներգործական է, եւ ոչ
կրաւորական: Ուստի

Մի՛ գրէք

ՉԵԶՈՔ

Այլ գրեցէք

ՉԷԶՈՔ

Թ.

Մի՛ ըսէք, մի՛ գրէք

ՈՒՍԱՆԱԾ, ԶԻՋԱՆԱԾ, ԲԵԿԱՆԱԾ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԻՔ

ՈՒՍԱԾ, ԶԻՋԱԾ, ԲԵԿԱԾ

Ճիշդ այսօր ազգային մը եկած էր.
խօսակցութեան միջոցին ոչսանած գործա-
ծեց. հէ՛ն որոտացի երեսին, մարդը լեղա-
պատառ եղաւ:

Սոսկալի բան է մեր լեզուին վիճակը:
Ա՛խ, սա կէս գիտուն զարգացածները,
որոնք կ'ապականեն լեզունիս: Հասարակ
ժողովուրդին զաւակը երբեք ոչսանած պիտի
չըսէր, սորված պիտի ըսէր անցնէր. այդ

կարծեցեալ զարգացածները գիտութիւն
կ'ուզեն ծախել, եւ կ'աւրեն կ'աղճատեն
լեզուինս: Միայն ատի չէ, կան դեռ ու-
րիշ ցուցանքներ ալ, որոնց մասին ատիթ
պիտի ունենանք խօսելու:

Տեսնենք մօտէն: Ուսանիլ բայը կը նմանի
ճիշդ բռնանիլին՝ ըստ ձեւին. իմաստով կը
տարբերին. երկուքն ալ նոյն կերպով կը
լծորդուին, այսինքն կրաւորակերպ, բայց
ուսանիլը հասարակ բայ է. այսինքն՝ իմաս-
տը ներգործական, կերպը կրաւորական.
միւսը չէզոք՝ եւ նոյնպէս կրաւորակերպ:
Լծորդութիւննին նոյն նման:

Արմատ պարզ. ուս, բռն (բոյս), ան
յաւելուածական գիր:

Այլ, ամէն հայ բերան բռնանիլ, բռնաւ,
բռնած կ'ըսէ. ինչո՞ւ ուսնիլ, ուսաւ, ուսած
չըսենք: Ինչո՞ւ այսպէս չլծորդենք:

Ահա կարգ մը բայեր նոյն խմորէն:
Մեռանիլ, անկանիլ, ագանիլ, ծնանիլ, սկսա-
նիլ, գիչանիլ, եւն: Աւելցուր ասոնց վրայ
բոլոր անհմ յաւելուածական բայերուն
կրաւորականներն ալ: — Մեռնիլ, մեռայ,
մեռած. իյնայ, ինկայ, ինկած. հագնիլ,
հագայ, հագած. ծնիլ, ծնայ, ծնած. սկսիլ,
սկսայ, սկսած. գիչանիլ. ասի փորձանա-
ւոր է, ժողովուրդը չէ գործածած՝ իր կնիքը
չէ զարկած վրան, եւ մեր գիտունները

գիջիլ, զիջանեցայ, զիջանաժ, հրէշային ձեւերով կը գործածեն, ինչպէս նաեւ բեկանկ բայը, բեկանեցի, բեկանաժ:

Հիմա, խնդիրը պարզ է. ո՞վ որ կ'ուզէ ոռակի գործածել՝ պէտք է հետեւի ընդհանուր կանոնին. ըսէ ոռայ, ինչպէս բռռայ, մեռայ, ծնայ, ինկայ, հագայ. ըսէ՝ ոռաժ, ինչպէս բռռաժ, մեռաժ, ծնաժ, ինկաժ, հագաժ, եւն:

Յաւելուածական բայեր են, պարզ արմատով, որոնց մասին խօսեցայ «Սպանութիւն» գլխուն տակ. հարկ չկայ որ նորէն կրկնեմ հոս: Ուզողը աչք մը տայ անոր:

Զիջանիլ բայը իջանկ ներգործակերպ չէզոք բային կրաւորակերպ չէզոքն է, զայ սաստկացուցիչ գրով:

Արդ իջանկը կ'ըլլայ իջայ, իջար, իջառ, անցեալ դերբայն ալ իջաժ: Ինչո՞ւ զիջանիլն ալ չլծորդենք այսպէս եւ չըսենք. զիջայ, զիջար, զիջառ, զիջաժ:

Ժողովուրդը չէ գործածած այս բայը եւ իր կնիքը չէ զարկած վրան. մեղք կ'ըլլայ հիմա եթէ զրողները հետեւելով ժողովուրդին ճաշակին՝ ըսէին այնպէս ինչպէս ինքն ըսեր է:

Ո՛չ, չեն ըսեր, այլ կ'ըսեն, զիջիլ, զիջանեցայ, զիջանաժ:

Անհեթեթութիւնը մէկ չէ՝ այլ երկու:

Երբ զիջանիլ բային յաւելուածոյ գրերը ջնջելով զիջիլ Կ'ընենք, պէտք է ամբողջ բայը ըստ այնմ լծորդենք:

Առնենք օծանել բայը, աշխարհաբար եղած է օծել եւ կը լծորդուի ճիշդ սիրելին պէս, օծեցի, սիրեցի, օծած, սիրած, եւ ոչ թէ օծանեցի, օծանած:

Զիջիլը պիտի լծորդուի ճիշդ խօսիլ, յոգնիլ բայերուն պէս. խօսեցայ, յոգնեցայ, խօսած, յոգնած. այսպէս զիջեցայ, զիջած. եւ ոչ թէ զիջանեցայ, զիջանած:

Բային ներկան ըսել կը զիջիմ, կը զիջիս, կը զիջի, եւ կատարեալն ընել զիջանեցայ, բառ չկայ այս այլանդակութիւնն որակող:

Կամ պէտք է ըսել. զիջանիլ, զիջայ, զիջած, եւ կամ զիջիլ, զիջեցայ, զիջած. ուրիշ ճամբայ չկայ:

Գալով բեկանեղին, աս ալ զուրկ է ժողովուրդին կնիքէն. ինք չէ գործածած, եւ գրողները նեղը մտած՝ փոխանակ ուղիղը գործածելու՝ ծուռը կը գործածեն:

Այս խեղճ բայն ալ կը լծորդուի բեկանեցի, բեկանած սոսկումներով. հարազատ եղբայր է տեսանել, մտանել, կրանել ու նման բայերուն. ըսէք. կրանեցի, կրանած, մտանեցի, մտանած, տեսանեցի, տեսանած:

Կարելի է «ժոյժ ունել ի ծաղուէ»:

Պէտք է ընել հոս ալ այն ինչ որ եղած է լրանելին վրայ, որ նոյն ցեղէն է:

Ժամանակին աս ալ լրանցի, լրանած ձեւերով կը գործածէին, պոռացիւնք գոռացիւնք. նոր բայ մըն ալ շինեցինք, բողբեկ, հիմա վերջապէս ամէն ոք կը գործածէ ուղիղ. լքել, լքցի, լքած. բողբեցի, բողբած:

Բեկանելն ալ՝ քանի որ բեկնել չենք կըրնար ըսել, պէտք է բեկել ընենք. ինչպէս օժանդէն՝ օժել, լրանելէն՝ լքել, սկսանիւն՝ սկսիլ, դիզանելէն՝ դիզել, զատանելէն՝ զատել, եւն. եւ լծորդենք բեկեցի, բեկեցիր, բեկեց, բեկած. օժեցի, օժեցիր, օժեց, օժած: Քանի մը անգամ եթէ գործածուի, կ'անուշնայ, եւ ամէն ոք ուղիղ կը գործածէ խօսքի մէջ ալ. վձիւր բեկեց, բեկանցի տեղ. վճիւր բեկած, բեկանածի տեղ:

Այսպէս. կը բեկեմ, կը բեկի, բեկեցի, բեկած, ճիշդ ինչպէս կը դիզեմ, կը դիզի, դիզեցի, դիզած. դիզանել, բեկանել նոյն բայերն են. պարզ արմատ բեկ, դեզ. դեզադեզ, սրտաբեկ, բեկբեկիլ, եւն. բեկի, դիզի, բեկ, դեզ. բեկեալ, դիզեալ. եւն, եւ բոլոր եմ վերջացող յաւելուածով բայերը¹:

1. Այսօր Արեւին մէջ ողբացեալ Օտեանի սա նախադասութիւնը կարդացի. «... շոգենաւ արդէն մատչած էր քարափին», 1925, թ. 2050, «Տասնըվեց տարի ետքը», 14րդ տող: Ուրիշ ատեն ալ մատչեցաւ գործածած էր:

Ուստի

Մի՛ գրէք

ՈՒՍԱՆԱԾ, ԶԻՋԱՆԱԾ, ԲԵԿԱՆԱԾ

Այլ գրեցէք

ՈՒՍԱԾ, ԶԻՋԱԾ, ԲԵԿԱԾ:

Ժ.

Մի՛ ԳրէՔ

Ի ԲԵՐԱՆԷ ՔՈՒՄՄԷ

ԱՅՂ ԳՐԵՑԷՔ

Ի ԲԵՐԱՆՈՅ ՔՈՒՄՄԷ

Եւրոպացի գրողները երբեմն երբեմն լատիներէն առածի կարգ անցած խօսքեր կը

Շնորհք չկայ վրան, որովհետեւ ժողովուրդին ժպիտը չկայ: Ուրի՛շ խնդիր, թէ մատչիլ բայը կրնա՞յ զործածուիլ այդ տեղը: Ո՛չ: Մատչիլ բայը միշտ անձի հետ եւ անձանց համար կը զործածուի. «Մատեաւ Յակոբ. Մատուցեալ Արրահամ, մատեան աղախնայքն.՝ մատեալ Լիա. մատեալ Յովսէփ, մատի՛ք առ Տէր», եւն. եւն.

Մատչիլ կը նշանակէ դարձեալ մատուցուիլ, նուիրուիլ. եւն. «մատչին խունկը. — պատարագ մատչի. դու ես որ մատուցանես, եւ մատչիս», եւն. եւն.

Մատչիլ՝ փախչիլին, հանգչիլին ցեղէն է. լծորդուեր է հոս երկրորդին պէս. բայց այդ բայը չի կրնար կեանք ունենալ մեր աշխարհարարին մէջ, պէտք է երթայ մանէ իր հանգիստը՝ վրաբարին ծոցը, եւ ոչ ոք թող փորձէ դուրս հանել զի՛նքը: Գրաբար ամէն բայի արտօնուած չէ աշխարհարարի դունէն ներս մտնել, թողունք լծորդուիլ հան սոսկումը:

գործածեն. Լառուս կանուխէն այդ հոգը
յանձն առած է, եւ զանոնք այբուբենի
կարգով՝ իրենց մեկնութեամբ շարած է,
եւ ամէն ոք կ'օգտուի, եւ ուղիղ կերպով
կը գործածէ: Մեր մէջ չկան այդ կարգի
հնարաւորութիւններ. ու երբ մեր գրողներն
ալ ուզեն սանկս գրաբարէ փախցունքներ
ընել, կը մոլորին: Յիշածս շատ գործա-
ծուածներէն է, եւ միշտ այդպէս սխալ
գործածուած:

Բերան բառը չորրորդ հոլովման տակ
կ'երթայ՝ ըստ Բագրատունեան կարգա-
դրութեան. ա, ե, ի, ո, ու, (ասոնք կանո-
նաւոր) երկուք ալ խառն ի-ա, եւ ո-ա.
որով կ'ըլլայ եօթը, իրմէ առաջ եօթն +
եօթը տեսակ հոլովում կար ու կայ դեռ:

Որով՝ բերան, սեռական՝ բերանոյ կ'ըլ-
լայ. բացառականը կը շինուի սեռականէն.
կը դնենք առջեւ ի գիրը կ'ըլլայ ի բե-
րանոյ. (սեռականին մէջ յիով վերջացող
բառերը բացառականին մէջ անփոփոխ կը
մնան, միայն նախդիրը կ'առնեն. Հայկայ,
ի Հայկայ. գետոյ, ի գետոյ. բերանոյ, ի
բերանոյ. կկեղեցոյ, յեկեղեցոյ. եւն:

Ուստի

Մի՛ գրէք

Ի ԲԵՐԱՆԷ

Այլ գրեցէք

Ի ԲԵՐԱՆՈՅ

ԺԱ.

Վերջերս հանդիպեցայ նոյն կարգի ուրիշ նման ձեւի մըն ալ։ Մէկը գործածեր էր. «Վ՛այ քեզ քաղաք, որ թագաւոր քո մանուկ է»։ Պէտք է ըլլայ. «Վ՛այ քեզ քաղաք, որոյ թագաւոր քո մանուկ է»։ Նման սա ձեւերուն. «Որոյ ձեռն իշր գօտացեալ էր» . — «Որոց ձեռք իշրեանց յանօրէնութեան են», եւն. եւն. փոխանակ ըսելու. որոյ թագաւորոյ, որոյ ձեռնն, որոց ձեռքն, եւն. Սոյն ձեւը՝ բուն հայկական՝ ահա Պատարագի սա աղօթքին մէջ. «Տէր Աստուած մեր, որոյ կարողութիւնդ անքնին է, ... որոյ ողորմութիւնդ անչափ է», եւայլն, կրնար ըսել «որոյ կարողութիւն քո, որոյ ողորմութիւն քո»։

Կանոնը. Հոլովուած յարաբերականին քով աւելցնել նոյնահոլով զերանուն մըն ալ. ըստ չֆտերէնի։ Մեր խեղճ լեզուն ինչեր չէ եղած, հոռմըցած ալ է, լատինացած ալ է, ֆրէնկացած ալ է, տաճկըցած ալ է։ Բագրատունին չ'ըսեր տեղ մը. «Այլ առ ի քաղցրանալ ի ճաշակ հելլենակացն՝ պարտ է յիրս յիրս հելլենանալ», այսինքն հոռմընալ, բայց ոչ Դաւիթ Անյաղթին պէս, կամ ունիթոռներուն, որ

հայ լեզուն ուզեցին պատուաստել յունարէնին եւ լատիներէնին վրայ: Ոսկեդարունախնիք ալ քիչ տեղեր հոռմըցած են, կամ ասորացած, բայց խելքով, ճաշակով այնպէս որ զգալի չէ եղած շատ: Քանի՞ թարգմանիչ պիտի կարենաւ գտնել որ չհոտի քիչ շատ այն լեզուն՝ որմէ թարգմանած է: Եւ ի՞նչ ըսես այն մոլեռանդներուն՝ որոնք ֆրանսական բացատրութիւն մը՝ ձեւ մը տեսածնուն պէս աշխարհաբարի մէջ, կը գայթակղին, գոյներնին կը նետէ. . . եղած է աշխարհի մէջ լեզու՝ որ ուրիշ լեզուէ ազդեցութիւն չկրէ կամ կրած չըլլայ:...

Վերի գործածուած ձեւն ալ կայ մեր լեզուին մէջ, այնպէս որ եթէ ես ինքս գործածած ըլլայի զայն եւ մէկը դիտողութիւն ընէր, շուտով պիտի փակէի բերանը:

Յարաբերականն անփոփոխ պահել, եւ յարաբերականին հոլովով դերանուն մը տնկել. «Ստուածութիւնն՝ որ բարութեանց աղբիւր են կամք լորս. (պիտի ըլլայ որոյ կամքն, լորան սապատ զցելով): — «Եթէ իցէ որ գործ իշր ոսկի իցէ», են. (պիտի ըլլայ որոյ գործն): «Վայ քեզ քաղաք, որ թագաւոր քո մանուկ է»ն ճիշդ այդ ձեւին տակ կ'երթայ. բայց գործածողը չեմ կարծեր որ գիտակ ըլլար ասոր: Ուստի լաւ

է որ երբ օրինակ մը կը բերուի գրքէ մը, գործածուի այնպէս ինչպէս գրուած է հոն: Եւ յետոյ, պէտք է զգուշանալ անկանոն կանոններու հետեւելէ: Դեռ աւելի զուարճալիները կան, եւ ոսկեղարէն. եւ ո՞վ ըսաւ թէ ինչ որ կայ ոսկեղարու մէջ՝ ոսկի ըլլայ բոլոր. հոն կայ երկաթ ալ, պղինձ ալ, խեցի ալ... այս ձեւը տաճկական է, բայց տաճիկներէն առած չենք. հոս տաճկրնալ չկայ. անոնց յարաբերականը անհոլով ըլլալուն՝ ստիպուած են այդ ձեւը տալ:

Բայց մեր յարաբերականը կը հոլովուի, դով տաճկրնալու կամ չֆտրնալու պէտք չունինք. եթէ գրքէ օրինակ մը պիտի բերենք՝ պէտք է բերենք այնպէս ինչպէս որ գրուած է. իսկ եթէ մենք պիտի գրենք, այն ատեն ջանանք չփոխել ազգութիւնն իսկ, եւ ըսենք մեր իսկ լեզուով: «Որոյ թագաւորդ մանուկ է»: Բայց հոս՝ պէտք է ըսուի անպատճառ.

«Որոյ թագաւոր քո մանուկ է»,

Եւ ոչ թէ

«Որ թագաւոր քո մանուկ է»:

ԺԲ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԱՐՏԱՍՈՒՆՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԱՐՏԱՍՈՒՔ

Երկու անգամ է կը հանդիպիմ այդ ձեւին. նուն աւելորդ է: Արտասուք բառը յոգնակին է արտասուր (արտօսը) բառին:

Արտասուք, սեռական՝ արտասուռ. ըր վերջացող գոյականները ընդհանրապէս սեռականին մէջ կ'ըլլան, ինչպէս համր, համեր, տարր, տարեր. յոգնակիներն ալ համերք, տարերք, եւն. կայ մեղր գոյականը՝ որուն սեռականը կ'ըլլայ մեղռ (ինչպէս նաեւ մեղեր), բայց յոգնակի չի գործածուիր. պիտի ըլլար մեղռք, որ պիտի շփոթուէր մեղռ միջատին յոգնակիին հետ, կամ մեղերք պիտի ըլլար, բայց չէ եղած ոչ մին եւ ոչ միւսը: — Կայ ծաղը բառն ալ, որուն սեռականն է ծաղու (ծաղեր ալ կայ) բայց յոգնակի չունի: Ասր բառն ալ՝ ասուր կ'ըլլայ, բայց աս ալ յոգնակի չունի:

Սակայն ունինք կարգ մը ածականներ՝ փոքր, մանր, քանձր, քարձր, քաղցր, կարծր որոնց սեռականը ոչ կ'ըլլայ. յոգնակի ուղղականը ունք, նուի մը յաւելումով.

փոքրներ, մանուներ, յանձներ, բարձներ,
քաղցուներ, կարծուներ:

Երեց բառն ալ՝ որուն սեռականը երիցու
կ'ըլլայ, յոգ. ուղղականն է երիցուներ:

Արտաւոր բառը ասոնց համեմատ կազ-
մած է իր յոգնակին, բայց առանց նուի.
նուն մտած է աշխարհաբար արցունքին մէջ:
Այս միայն չէ, այլ լին գիրն ալ ինկած՝
թեթեւցած է. լին գրին անկուժը կը տես-
նուի նաեւ կաշի բառին մէջ՝ որմէ կաշիկ
(կօշիկ), եւ կաշի՝ առանց լինի. ունինք
աճառ (օճառ) եւ աճառ. ունինք արաւտ
(արօտ) բառը որմէ արաւծել՝ տրածել (տիւն
եւ ծայ լծորդ են, տատանիլ, ծածանիլ,
տիտ, ծիծ, մերկատիտ). են. են:

Այսպէս լինը իյնալով եղած է՝ արտա-
սուք. որմէ բուսած է արդի արցունք բառը:
Նախ սկսած է գործածուիլ արտսունք, եւ
զի տս կամ ստ հաւասար են ցոյի, կրտսեր
= կրցեր, կամ իմաստ, իմաց. զգեստ,
զգեաց. զգաստ, զգաց. ուրաստ, ուրաց.
են. ըստ այսմ, տար փոխուած է ցոյի. եւ
եղած է մեր արդի արցունք բառը: Ուստի

Մի՛ զրէք

ԱՐՏԱՍՈՒՆՔ

Այլ զրեցէք

ԱՐՏԱՍՈՒՔ

Գրեցէք

ԱՐՅՈՒՆՔ

ԺԳ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԵՂԵՐԳ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԵՂԵՐՔ

Գայթակղեցուցիչ սխալ մը, որ կը տեսնուի թէ՛ գրքերու եւ թէ՛ լրագիրներու մէջ:

Եղեր բառը արմատ բառ մըն է, որ այսպէս եզակի չի գործածուիր. գործածուելու համար նու մըն ալ կը կանչէ օգնութեան, եւ կ'ըլլայ եղերն. բայց որովհետեւ նու գիրը իրմէ առաջ ըէ չի կրնար տեսնել՝ կ'ըլլայ եղեռն. բառ մը որ ամենուն ծանօթ է, եւ շատ գործածուած, մանաւանդ սա մեր դժբախտ իրականութեան մէջ:

Յոգնակին կ'ըլլայ եղերունք կամ եղերք: Եղեռն բառէն ունինք եղեռնագործ, եղեռնարիւր, եղեռնալուր, եղեռնաշիւ, եւն: Եղերէն ալ ունինք. եղերական, եղերամայր, եւն: Երբ նուն պահենք՝ պէտք է ռայ գործածենք. երբ չպահենք՝ ըէ: Եղերէն ունինք նաեւ ԵՂԵՐԵՐԳ, ինչպէս կայ ողբերգ, որոնցմէ եղերերգութիւն եւ ողբերգութիւն բառերը:

Եղերգ բառը սխալ է կ'ըսենք, որովհետեւ արմատը եղ չէ որ երգ աւելցնելով՝ կազմենք եղերգ բառը, ինչպէս կ'ընենք ողբ եւ երգ բառերով՝ ողբերգ։ Այլ եղերքը եղեռնին յոգնակի մէկ ձեւն է, զոր բարդելու համար՝ պէտք է յոգնակիի քէն ձգենք։ Դուռն բառն ալ եղեռնին պէս կրկին յոգնակի ունի դրուրք եւ դուրք, որուն սեռականը կ'ըլլայ դրաց, ի դրաց, դրօք. առ դուրս, եւն։ Մեր աշխարհաբարի դուրս բառն ալ ասկէ է։ Ուստի

Մի գրէք

ԵՂԵՐԳ

Այլ գրեցէք

ԵՂԵՐԵՐԳ, կամ ԵՂԵՐՔ։

Եղեռնով բարդուածները՝ գէշ իմաստ ունին, իսկ եղերով բարդուածները՝ ողբական, տխրական։

ԺԴ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԱՄԱՐԱՆՈՅ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԱՄԱՐԱՆՈՅ

Միեւնոյն երեւոյթն է. ռայի՝ բէի խընդիրը: Ամառն եւ ձմեռն բառերուն մէջ երբ նուերը հեռանան՝ ռայերը բէի կը փոխուին. կ'ըլլան ամարան կամ ամարայնոյ, ձմերան կամ ձմերայնոյ. յոգնակիներն ալ ամարոռեր եւ ձմերոռեր:

Եւ ինչպէս եղեռնին մէջ տեսանք, նուն երբ մնայ՝ ռան ալ կը մնայ իր տեղը:

Ամառնամոռտ, ամառնային, եւն:

Ամարանոց, «Ամարանոցաց պահակա» . (Խոր. բ. 7). «Նստէր յամարանոցի վերնատանն» . (Դատ. գ. 20). Ամարաստն (Ագար.) — Ամարաստան (Խոր. ա. 16), եւն. եւն: Նոյն նման ձմեռնէն ալ ունինք ձմեռնամոռտ, ձմեռնաձոխ, եւն. ձմերային, ձմերկ (բայ), ձմերոց. «Ծիծռան յառաջքան զաշուեն ի ջերին տեղիս ի ձմերոց երթալոյ» (Եզեիկ):

Ըսինք, կրկնեցինք երեքկնեցինք թէ և գիրը իրմէ առաջ ու կ'ուզէ միշտ. բայց կան բացառութիւններ, որոնց ուշ պէտք է դնել:

Սյսինքն, երբ արմատին մէջ իրարմէ հեռու
են, եւ հոլովուելու կամ բարդուելու պարա-
զային է որ իրարու կը մօտենան, թէ զիրը
ռայի չի փոխուիր. ինչպէս զարուհ, զար-
նահ, վերին, վերնական, կրնայ, եւն. որով-
հետեւ զարնանը գար(ը)նան է, վերինը՝
վեր(ը)նական. կրնայը՝ կարեկնայ: Եւն:

Բացառութիւն մը միայն կու գայ միտքս.
ստեղծական. պէտք է ըլլար սրնայական, պահ-
պանակ սրունից, բայց ստեղծական ըրեր են
նախնիք. «Ստեղծականը պղնձիք ի վերայ
բարձից նոցա» (Ո. Թագ. Ժէ. 5):

Ուրիշ դիտելի կէտ մըն ալ. ռե վերջա-
ցող բառերուն մէջ ըսինք որ նուն երբ հե-
ռանայ՝ ռան ըէի կը փոխուի. բայց երբեմն
ալ չի փոխուիր. ռան՝ ռայ կը մնայ, երբ
ձայնաւոր գայ իրմէ վերջ. ձեռն, ձեռին,
(բայց բաղաձայն եկած պարագային՝ կը
փոխուի. ձերք, որ ձեռամբ գործիականին
ամփոփոյքն է. եւ կ'ունենանք ձերքակալի,
որ է ըսել ձեռքով բռնել, եւ ձերքագատ).
ռռն՝ ռռան, բռնն՝ բռան, գռնն՝ գռնին,
դռնն՝ դռնին, բռնն՝ բռնին, ստռն՝ ստռնին,
ստռամանիք, խռնն՝ խռան, եւն: Ուստի

Մի՛ գրէք

ԱՄԱՌԱՆՈՅ

Այլ գրեցէք

ԱՄԱՐԱՆՈՅ

Մի՛ գրէք

ԺԵ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ՔՆՔՈՅՇ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՔՆՔՈՒՇ

Համատարած սխալ մը, սիրուած մեր բոլոր բանաստեղծներէն: Երեւոյթներ կան՝ որոնք ինծի շատ զարմանք ազդած են. մէկն ալ աս է: Հոն՝ ուր պէտք է ոյ պահել՝ չեն պահեր, ու կ'ընեն. եւ ուր որ ու պէտք է պահել՝ ոյ կ'ընեն:

Օրինակով բացատրեմ. ոյժը կը գրեն ուժ, նոյն իսկ ուղղականին մէջ. աշխոյժը՝ կ'ընեն աշխուժ. գոյժը՝ կ'ընեն գուժ. անոյժը՝ անուշ. իսկ քնքոյժը՝ որ ուղիղ ձեւն է՝ կ'ընեն քնքոյշ. կարելի՞ է խելք հասցնել:

Կան այսպիսի ուրիշ երեւոյթներ ալ, որոնց մասին պիտի խօսինք յաջորդաբար: Քնքոյշ բառը սխալ է գրել՝ քնքոյշ:

Ահա օրինակներ՝ բուն իսկ Ոսկեդարէն.
«Քնքշանօք իմն պչրեալ» (Ոսկ. Եփես. ի.).
— «Զարդ խոնարհութեան զո՞ր կոչիցէ. յորժամ ի քնքւելոյ ի յօցտելոյ հանգուշն զիւրեաւ ամփոփիցէ» (Ոսկ. ա. Տիմ.). —
«Անմիտս եւ անհնազանդս եւ քնքոյշս սնուցանեմք զորդիսն» (Ոսկ. Եփես. իա.). —
«Քնքոյշ սնանի, զիրգ լինի» (Ոսկ. բ. Տիմ.):

կան դեռ ֆերշտրիւն, բերշիլ, բերշենալ,
բերշեցուցանել, եւն. եւն: Այս տեսնուե-
ցաւ: Հիմա ուրիշ բան մըն ալ ընենք:

Ոյ ձեւը կը փոխուի ուի. անոյշը կ'ըլլայ
անուշակ, անուշտրիւն, անուշեղէն. զգոյշը՝
զգուշտրիւն, զգուշաւոր. յոյսը, յոշաւ. գոյնը,
գունաւոր, եւն:

Եթէ բերուշը բերոյշ ըլլար՝ պէտք էր
ըսէին ֆերշտրիւն, բերուշանք, բերուշիլ:
Բայց այսպէս չեն ըսեր նախնիք, այլ
բերշտրիւն, բերշանք, բերշիլ. մեզի հասկը-
ցնելու համար որ արմատին մէջ ու է եւ ոչ
թէ ոյ: Ուն կը փոխուի ըթի. ոյ կը փոխուի
ուի: Հոտ ըթերը կան, բայց չեն հնչուիր:

Անոյշը՝ կ'ըլլայ անուշակ, եւ ոչ թէ
անշակ, անուշտրիւն եւ ոչ թէ անշտրիւն:
Բոյժ՝ բուժել եւ ոչ թէ բժել. տոյժ՝ տուժել
եւ ոչ թէ տժել, ժոյժ՝ ժուժել եւ ոչ թէ
ժժել. յոյս՝ յոշաւ եւ ոչ թէ յաւ, եւն, եւն:

Բայց շամբուշ՝ շամբշիլ, նուշ՝ նշենի,
ապուշ՝ ապշտրիւն, փուշ՝ փշալից, փաղա-
բուշ՝ փաղաբշել, ՔՆՔՈՒՇՆ ալ՝ բերշենի,
բերշանք, բերշիլ, եւն: Ուստի

Մի գրէք

ՔՆՔՈՅՇ

Այլ գրեցէք

ՔՆՔՈՒՇ

ԺԶ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԽԵԼԱՌ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԽԵԼԱՐ

Ընդհանրացած կոպիտ սխալ մը:

Սխալը որքան անհեթեթ՝ նոյնքան մեծ եղաւ ուրախութիւնս տեսնելով ուղիղ ձեւը Տէվրիշի «Պախըճին» պատմութեան մէջ (Մշակ 1929, Ապրիլ 23, թ. 340):

Լեւոն տըղան, այժեամբն պէս խենթ ԽԵԼԱՐ:

Բարենիշ մը Տէվրիշին եւ Մշակին:

Ազաթանգեղոսի մէջ (1862ի տպագր.) երկու անգամ գործածուած է այդ բառը.

«... զի ասացեր եթէ ԽԵԼԱՐՔ են թագաւորք որ պաշտեն զնոսա»: (Ե. գլխուն վերջերը, էջ 57):

Այս բառը մոռցուած է Հայկազեան բառարանին մէջ: Երկրորդ օրինակ.

«... պակուցեալք շոայլութեամբն մեղաց, զիւցախԵԼԱՐ մրբաւ գնային ի մէջ ծովացեալ մեղացն չարութեան» (Յառաջաբանին վերջերը, էջ 25): Ասի կայ Հայկազեանին մէջ:

Ուստի, ով որ հայ լեզուն կը սիրէ
թող գրէ

ԽԵԼԱՐ, խենթ ու խեղար
Եւ ոչ թէ

ԽԵԼԱՌ, խենթ ու խեղար:

ԺԻ

ՀԵՏԱԳԱՅ

ԵՒ Ո՛Չ ԹԻ

ՅԵՏԱԳԱՅ

ԵՐ. ՏՐ. Անդրէասեան, իմ պատուական
հայրենակիցս, Ազդարարի մէջ (թ. 782),
«Յետագայ քէ Հետագայ» խորագրով յօ-
դուածիկով մը, ինք որ «Յետագան Յե-
տագայ» կը գրեմ կ'ըսէ, հաւանական չի
գտնեմ իմ փաստարկութիւնս: Ու ինքն ալ
իր կարգին իր փաստերը կը թուէ:

Ամենամեծ հաճոյքով է որ կը պատաս-
խանեմ, եւ պիտի ուզէի որ ուրիշներ ալ
եթէ ունենան որեւէ տարակոյս սա կամ
նա բառի մասին, ընէին իրենց առարկու-
թիւնները, խնդիրը աւելի՛ եւս լուսարա-
նելու համար:

Ես շատ չէի ծանրացած նիւթին վրայ, ինծի համար շատ յստակ, շատ պայծառ ըլլալուն: Հիմա որ առիթը եկաւ, աւելի մօտէն շօշափենք հետն ու յետը:

Կ'ըսէ յարգելի հայկաբանը. «Նախ զայ իբրեւ արմատ կը ծառայէ Գամ բային, ինչպէս մնայ, մնաց, Մ'նամ բային. կայ, կաց, Կամ բային. . . : Երկրորդ՝ յետ կը նշանակէ ետքը, ետեւ, ետեւէն (ես կ'ընդգծեմ), այնպէս որ յետագայ կը նշանակէ ետքը, ետեւ, ետեւէն եկող. — Յետագայ իրողութիւնները, եւն. եւն»:

Յետ իրաւ է թէ կը նշանակէ ետքը, ետեւ, բայց ոչ ետեւէն. որով յետագայ չի կրնար ետեւէն եկող նշանակել, այդպիսի բառ եթէ գոյութիւն իսկ ունենար:

Ահա քանի մը օրինակներ. Յետ գերութեան, գերութենէն վերջ. — Յետ յարութեան, յարութենէն վերջ. — Յետ վեց աւուր, վեց օր ետք. — Յետ ամենեցուն, ամէնքէն վերջ. — Յետ այսորիկ, ասկէ վերջ. — Յետ որոյ, որմէ վերջ:

Այս յետերէն ո՞րը ետեւէնի իմաստ ունի, կամ կրնայ երբեք ունենալ: Երբ կ'ըսեմ յետ որոյ, կը հասկնամ՝ որմէ վերջ. երբ կ'ըսեմ զհետ որոյ, զորոյ զհետ, կը հասկընամ՝ որուն ետեւէն: Գնային զհետ նորա. կ'երթային անոր ետեւէն:

Ըսի թէ յետագայ բառ գոյութիւն չունի, նոյնը կ'ըսեմ դարձեալ միւսանգամ. յետը կը գործածուի գացողին, մնացողին համար, եւ ոչ թէ եկողին. «յետս յետս չոգան».
«երթ յետս իմ».
յետամնաց, յետնորդ, յետածին, եւն, եւն:

Եթէ յետագայ բառ գոյութիւն ունենար չեմ բսեր ետեւէն եկողի, այլ նոյն իսկ վերջէն եկողի իմաստով, Մովսէս Խորենացի պիտի գործածէր սա խօսքին մէջ. «Մեծն Հոմերոս այնքան կարաց գերազանցել զամենեքումք, մինչ զի ի վերջէ եկեալքն եւ ոչ լսող անգամ արժանաւորապէս նորայն կարացին լինել քերթութեանց»:

Փոխանակ ըսելու ի վերջէ եկեալքն՝ պիտի ըսէր յետագայքն: Բայց չէ ըսած, որովհետեւ այդպիսի բառ գոյութիւն չունի մեր լեզուին մէջ:

Անոր համազօր գեղեցիկ բառն ունինք արդէն, եւ է՝ ապագայ, եւ շատ գործածուած է նախնեաց մատենագրութեան մէջ: Քննադատ երբեք պիտի չնշանակէր ետեւէն եկող. այլ յետոյ եկող, վերջէն եկող, ասոր պէտքը կը լրացնէ արդէն ապագայ բառը:

Մեր հայրենակիցը «կը խնդրէ որ յայտագրեմ թէ ո՞ր մատենագիրը ո՞ր դարուն մէջ, կամ ո՞ր մատենագիրները ո՞ր դարերուն մէջ գրած են յետագայ, յետագայք, ի յետագայս, յետագայից»:

Պատասխանս. ո՛չ մէկ մատենագիր ո՛չ մէկ դարու մէջ գործածած չէ եւ ո՛չ մին այդ բառերէն: Գործածուածները բոլոր հետագայ են, եւ ահա.

«Ծննդոց եւ հետագայ մանկանցն: Նման սմին եւ հետագայս (Պիտ.). — Զորս հետագայս (բան) զայսոսիկ հաստատեսցէ: Որպէս եւ հետագայ կարգ պատմութեանս յայտ առնէ (Ոսկ. Գծ.). — Որպէս եւ հետագայս ցուցանէ բան: Հետագայ բանիւս, զոր ասէր (Խոսր. Բրս. մրկ.) — Զանուն, զբայ, եւ զհետագայս նոցա զմասունսն (Մագ. քեր.). — Եկա՛յք կերա՛յք, եւ հետագայիւք զարթուցանէ զնոսա: Զոր եւ հետագայ բանիւս յայտնէ. Զսոյն խորհուրդ եւ հետագայ ճայնիւս նշանակէ. (Գե. Ես.):

Կայ նաեւ հետակայ բառ մը. նոյն հետագայի իմաստով. ի հետակայում տեսաւորութեան ուսցուք (Սահմ. ա.). — Որպէս եւ ի հետակայումս ասէ (Միս. Երեմ.). — Հետագայ բան, բանք, եւն:

Նորայր ալ իր բառգրքին մէջ suivant բառին դիմաց կը դնէ. Յաջորդ, հետագայ: Չեմ գիտեր թէ ի՞նչպէս այդ սխալ գրութիւնը մտեր է ինչ ինչ բառգիրքներու մէջ. քանի որ նախնեաց մէջ սխալ ձեւով ո՛չ մէկ օրինակ կայ:

Չեմքիս տակ ունիմ Արշալոյս Արարաւ.

տեան թերթը, ուր հետագայ բառը ուղիղ ձեւով գործածուած է, «Հետագայ յայտարարութիւնը». 1841, թ. 33. — «Հետագայ նամակը». 1841, թ. 116: Հիներն աւելի նախանձախնդիր էին ուղիղ գրելու:

Եթէ կրցայ համոզել պատուական հայրենակիցս, պիտի խնդրէի որ ինքն ալ՝ ասկէ յետոյ հետագայ գրէր, եւ ոչ թէ յետագայ:

Ձանց կ'ընեմ խօսիլ մեր խնդրէն զուրս ելոյ ինչ ինչ բաներու վրայ, օր. յետաւ՝ մոտ, եւայլն, ժամանակ չունիմ. ուրիշ առթիւ կ'անդրադառնամ ատոնց երբ բարձրութեանց վրայ գրեմ:

ՊԱՏԱՍԻՍԱՆՍ LE FOYER ԹԵՐԹԻՆ

Բարիգի Le Foyer ֆրանսահայ թերթը իր 15 Յուլիսի 18 թիւին մէջ «Ուղղագրական դասեր» վերնագրին տակ կը դեգերի Բագմավեպի մէջ մեր հրատարակած ուղղումներուն շուրջը:

Մեր կատարած գործը օգտակար կը գտնէ եւ կը ձայնակցի մեզի զրեթէ մեր բոլոր ուղղումներուն մէջ, բաց ի Հիւկոյ, Լոքարնոյ եւ Ժընէ բառերէն. նախընտրելով Հիւկօ, Լոքարնօ եւ Ժընէվ ձեւերը:

Այս բառերուն վրայ չխօսած՝ դատի մը խնդիր կ'ընէ: Ես զայն աղուոր էի գտեր, ինք զայն կը գտնէ քաղաքակրթութեան արգելիչ... Այս ինչ ոճրագործ գիր է եղեր դատը, չէի գիտեր: Միամտօրէն զրեր էի սանկս անցողակի՝ թաղիւկին վրայ խօսած ատենս, թէ «դատին դէմ թշնամութիւն մը չունիմ, մանաւանդ թէ շատ ալ կողմնակից չեմ անոնց, որ օր մը այնքան հալածեցին այդ աղուոր գիրը» (կ'ակնարկէի երկու տիտաններու երբեմնի կռիւին, ուր դատի պաշտպանը տարաւ յաղթանակը), «աղուոր ըսելս ալ չկարծէք որ երբեմնի անունս ու երբեմնի եւ այսօրուան

մականունն այդ գրով սկսելնուն համար
 ԸԼԼայ»։ (Ըսելս կուգայ որ դատի նոր թըշ-
 նամիին անունին կամ մականունին մէջ
 անպատճառ յիսն գիրն ԸԼԼալու է, որով
 խնդիրը փոստի տառայի երեւոյթը առած
 է)։ «Ո՛չ, այլ ինծի համար լինէն շատ
 աւելի կակուղ է այն», ու դրեր էի կարգ
 մը օրինակներ։ (տես Բազմապէս, Ապրիլ,
 էջ 117), եւ հետեւցուցեր էի թէ «Աս ըսել
 է՝ թէ դատը յիսնէն կակուղ է։ Օր մը կը
 խօսինք ասոնց վրայ»։

Այդ օրը չէի կարծեր սակայն որ այս-
 քան շուտ գար, եւ այս տաքերուն, ուր
 յիսնի կամ դատի մասին զրեւն ալ, կար-
 դացնելն ալ բաւական տաղտկալի պիտի
 ԸԼԼայ. բայց ստիպուած եմ քանի մը խօսք
 ըսելու։

Հիմա տեսնենք թէ ինչ կ'ըսէ յօդուա-
 ծագիրը, որ յօդուածին տակ մոռցեր է
 զնել իր անունը։ «Հմուտ, համեղ եւ տաք-
 արին Մխիթարեանէն կը տարբերինք սա-
 կայն երբոր կ'ուզէ մեզի (այսինքն մեզ)
 համոզել թէ դատը աւելի կակուղ եւ անոշ
 ձայն մը ունի քան յիսնը։ Եթէ լեզուական
 paradoxe մը բնել ուզէինք, պիտի ըսէինք
 որ քաղաքակրթութիւնը՝ դատէն հեռանա-
 լուն մէջ է, եւ մարդկութիւնը դատը ջըն-
 ջելուն մէջ կը գտնէ իր յառաջդիմութիւնը։

Կ. Պոլսեցի թուրքը, որ դ—ը գ—ի փոխած է, անշուշտ աւելի քաղաքակիրթ է քան Անատոլուի հէօտիւկը, որուն արտասանութեան քով ագռաւին կանչը ախորժալուր երաժշտութիւն մըն է։ Անդին Հայաստանի մէջ, մեծով պզտիկով, մեր հազար տարուան կարսը Ղարս կը հնչեն ու կը գրեն կորճայաբար, եւ Ղոչրտոչդոչիւն, որ պաշտօնական հաղորդագրութեանց եւ թերթերու մէջ իր անճոռնիութիւնը կը փռէ անամօթօրէն, մեր քաղաքակրթութեան ճշգրիտ աստիճանացոյցն է»։

Corpo di Bacco! պիտի ըսէր իտալացի մը՝ եթէ այս սոսկալի տողերը կարդար. իրաւ որ սահմուկած շլմորած եմ, եւ չեմ գիտեր ինչ ըսել... իրաւ որ paradoxal, եւ նաեւ colossal... կարծիք։

Հետ ձեզ դատ ունիմ ես, ո՛վ Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ... «Քաղաքակրթութիւնը դատէն հեռանալուն մէջ է եղեր, եւ մարդկութիւնը դատը ջնջելուն մէջ կը գտնէ եղեր իր յառաջդիմութիւնը»։ ուրեմն դուք ինչո՞ւ այս փորձանքը բերիք մեր խեղճ ազգին գլխուն, ինչո՞ւ հնարեցիք այդ դատը, ինչո՞ւ յունական լամփտային դիմաց տնկեցիք այդ չըլլալոց գիւրը, մեղք չէ՞ հայ ազգին որ երբեք պիտի չկարենայ քաղաքակրթուիլ... Եթէ Պոլսեցի թուրքը դ—ը

գ—ի փոխելով աւելի քաղաքակիրթ կ'ըլլայ
քան Անատոլուի հէօտիւկը, հապա դուք,
մեղայ, մեղայ, որքան աւելի մեծ հէօտիւկ-
ներ, հէօտիւկապետներ կ'ըլլաք՝ յունաց
ըամվսան զատի փոխելով...

Ո՛վ հայ ժողովուրդ, այսօրուրնէ սկսեալ՝
որչափ զատ որ կայ մեր լեզուին մէջ՝
փրցնենք նետենք եւ տեղը յիւն դնենք, եւ
անմիջապէս կը քաղաքակիրթուինք. ես վա-
րուրնէ սկսեալ երբ եկեղեցի երթամ, պիտի
ըսեմ ուրբոյ աւետարանիս որը ըստ Լուկա-
սու. սարմոս ասացէք... Լագարոս մեռաւ.
աղը՝ ալ պիտի ըսեմ. ադադակը՝ ադադկ.
ադուէսը՝ ադուէս. ադալը՝ ադալ. բիւրեղը՝
բիւրեկ. եղը՝ իւղը՝ եկ, իւլ. Երուսաղէմը՝
Երուսալէմ. Եղիսն՝ Երիս, մեղը՝ մեկր.
փիղը՝ փիլ. Գագարը՝ Լագար. մանգալ,
Պլատոն, Պրուտոն, Պիրատոս, Պօլոս, Գա-
լիանոս, Կաթոլիկոս, Կիւրեկ, Բարսեկ,
Սեղեւորոս, Քաղկեդոն, Գարմատիա, Պա-
լեստին, Գալատացիք, Սոլոմոն, Պտղոմէոս.
Կրեմէս, Գալգալա, Գոլգոթա, Մալաքիա,
Բէէրզերուլ, Փլշտացի, Բաղդասար, Երիսէ,
Երիազար, մրոն, տաղանգ, Կոլոպուտ, մա-
ռաթուլ, տիտլոս, եւն. եւն...

Ու դուք, Յոյներ, որչափ անքաղաքա-
կիրթ ազգ էք եղեր, որ զամմա գիրը տնկեր
էք ձեր այբուբենին մէջ. եւ որչափ անի-

րաւ է մեր Խորենացին, երբ կ'ըսէ ձեզի համար. «Զբոլոր իսկ Յոյնս ոչ դանդաղիմ մայր կամ դայեակ ասել իմաստից» (Պտմ. Ա. 1.): Կարելի՞ է դատ գիր ունեցող բարբարոս ազգի մը այդպիսի գովեստներ տալ: Ի՞նչ պիտի ըլլար մեր անբաղաքակրթութեան աստիճանը սակայն եթէ Սահակ եւ Մեսրոպ դամմային դէմ ալ դատ գիրը պատշտճեցնէին միշտ. ունինք քանի մը հատ. Աղաթոն, Աղաթիաս, Աղլայիս, եւն: Իմ ունեցած յունարէն — ֆրանս. բառգրքիս (M. A. Bailly) մէջ դամմա գիրը բռներ է 384էն մինչեւ 423 էջը. մեծադիր, մանրատառ, երեքսիւնեան, իսկ մեր խեղճ դատը Առձեռնին մէջ (էջ 522-3) եւ ոչ իսկ երկու էջ, այլ երկուք ու կէս սիւն, որ է ըսել, մէկ էջ եւ կէս սիւն, եւ սակայն այս աստիճան անգրթանալ իր դէմ, ո՛հ, իրաւցնէ սոսկալի անխղճութիւն է. . . Ուրեմն մենք շատ աւելի քաղաքակիրթ ենք քան յոյնը:

Իսկ դուք ֆրանսացիք, որ կը պարծիք թէ քաղաքակրթուած էք, սանկ էք, նանկ էք, սուտ է, անկիրթ էք: — Ինչո՞ւ պիտի ըսէք. որովհետեւ լեցուն դատ ունիք ձեր լեզուին մէջ. ձեր բոլոր Ի-երը դատ կը հնչէք. merci կը գրէք, եւ մեղսի կը կարգաք. frèrere՝ ֆրէր, pèrep՝ քէր, titre՝

բիրդ: — Պիտի ըսէք որ դուք ալ աստղ
կ'ըսէք, Ի-ը դատի էք փոխեր. ատոր պըսկ.ը
ախրէր է. (պարսիկ խեն՝ սէ է. ինչպէս
բախտ՝ բաւտ. դուստր, դուխտ). յունա-
րէնը աստրոն, զենդ stâre, պհլ. star,
լատիներէն stella. նոյնպէս եբրայական
սաֆֆիրը եւ յունական սաֆֆիրոսը՝ կ'ընէք
շափիղայ. ըսել է որ լ, դ, ր գրերը լծորդ
են... լ, դ,ը յայտնի է որ լծորդ են, րէն
ալ անտարակոյս, տեսնալ էր, ու նման
ձեւերը՝ կ'ընէք տեսեր էր, բերեր էր, են...
Այդ պատճառաւ է որ մենք ալ frère-ը
ֆրէդ կ'ըսենք: — Այո՛, եւ սակայն Le
Foyer թերթը կ'ըսէ թէ «Քաղաքակրթ-
թութիւնը՝ դատէն հեռանալուն մէջ է, եւ
մարդկութիւնը դատը ջնջելուն մէջ կը գտնէ
իր յառաջդիմութիւնը»: ... կը հասկնամք,
ուստի օր առաջ փոխեցէք հնչումնիդ...
թէ ոչ՝ դուք ալ անոպայ բարբարոսներուն
կարգը պիտի անցնիք, եւ Անատոլուի հէօ-
տիւկներէն վար մնաք:

Անատոլուի հէօտիւկներէն աւելի քաղա-
քակիրթ կ'. Պոլսեցի ո՞ր թուրքն է որ դ-ը
գ-ի է փոխեր. իմ գիտցածս հակառակն
է. Պոլսեցի'ն է որ գ-ը դ-ի փոխած է.
չօճոզգ, կ'ընէ սեռական՝ չօճոզՂոռն. օրնագ,
օրնօՂը, օրոռօՂոռնտան, են: Եւ չէ՞ որ
գ եւ դ լծորդ են իրարու:

Ղատը գիւմի կամ գիւմը դատի փոխող
Կ. Պոլսեցի թուրքը կամ Անատոլուի հէօ-
տիւկը որեւէ յանցանք չեն գործած. մի
գուցէ յօդուածագիրը կիրտիք՝ կելտիք բա-
ռերուն կիրտուիս, կելտուիս կոշկոռոտուն
ձեւերն ունեցած ըլլայ մտքին մէջ այդ
տողերը գրելուն. մենք սակայն խիտ հետ
գործ չունինք:

Գլուխ բանից խօսիցս: Ղատը ազուոր
գիր է: Եթէ ազուոր չըլլար, Յունարէնի
պէս լեզու մը դատ գիր չէր ընդուներ իր
այբբենին մէջ: Եթէ ազուոր չըլլար, ֆրան-
սերէնի պէս լեզու մը իր ը գիրը դատ չէր
հնչեր: Եթէ ազուոր չըլլար, սա աղուոր
բառը այնքան աղուոր չէր ըլլար: Եթէ
ազուոր չըլլար, իմ մկրտութեան անունս
ու մականունս անով չէին սկսեր. (այն
ամէն բաները որոնց քով կրնանք դնել
իմ ու մեր՝ միշտ ազուոր են): Եթէ ազուոր
չըլլար, Ս. Մեսրոպ եւ Ս. Սահակ զայն
Յունաց լամվտային դիմաց չէին տնկեր՝
անխախտելի գետեղմամբ. այլ կը դնէին
մեր հայկական թանձր լիւնը: Եթէ ազուոր
չըլլար՝ Այվազովսքին այնպէս ազուոր
կերպով չէր պաշտպաներ... Եթէ ազուոր

չըլլար, Բագրատունին լիւնի փոխած դատերուն գագաթը փշիկ մը չէ՞ր գամեր՝ իմացնելու համար որ դատ է անիկա, այսինքն բարակ դիւն, եւ ոչ թանձր լիւն. — Եթէ աղուոր չըլլար, չէր ըսէր Արիստակէս զրիչ. «Եւ զի դատդ լծորդ է լիւնիդ, հերիք համարեցան սուրբ թարգմանիչք դատի գլխով գծագրել եւ ոչ մերով թանձր լիւնիւ, որպէս էղի էղի, եւ ոչ էլի էլի, զի այս թանձր է եւ յախնթոր» (Ամէն ասես)։ — Եթէ աղուոր չըլլար, հայ լեզուի ամենահին ձեռագիրները յատուկ անուններն եւ յունարէնէ առնուած բառերուն բոլոր լամվտաները դատով չէին գրեր։ Չեռքիս տակ ունիմ, (ճիշդ տակը, եւ թուղթը վրան դրած կը գրեմ, Լազարեան ճամարանի հրատարակած լուսատիպ աւետարանը՝ գրուած 887-ին. քովիկս ալ Մլքէի մեր վանքին ձեռագիր աւետարանը, աս ալ 902-ին գրուած։ Ասոնց մէջ բոլոր այդ բառերը դատով են. Խարայէղ, Եղի եղի (այսպէս է առաջինին մէջ, երկրորդին մէջ եղի եղի) դամասափաթանի, եւն. եւն... — Եւ... կարծեմ... պէտք է խոստովանինք որ նախնիք, Ս. Մեսրոպ, Ս. Սահակ մեզմէ աւելի իմաստուն էին եւ ճաշակաւոր... ուստի, եթէ դատը աղուոր չըլլար՝ պիտի չդնէին լամվ-

տային դիմաց: Ղատը եթէ կակուղ չըլլար, նայ տառերուն կարգը պիտի չխոթէին, եւ թ, ա գրերուն պէս յ նախդիրը պիտի չհանէին շալակը. յղեւտացիս, յղեւտացոց, ինչպէս յոամիկ, յՐախար. մինչ լինով սկսող ոչ մէկ բառ կայ՝ որ ըթով հնչուի.

Բազրատունին անգամ թէեւ սուրը ձեռքը առած դատին քիթը փրցնել կը ճգնի՝ զայն անքիթ մնացած դատին գազաթը փակցնելու համար, տեսէ՛ք թէ ի՛նչ կ'ըսէ. «Իցէ թերեւս միւս եւս պատճառ դ—իւ բացատրելոյ նախնեաց զյոյժ լերկ եւ նայ լին օտարաց, այսինքն ամենաևորք դատիւ. այն զի բարակ դ կամ ՚ Յունաց գրեթէ նոյնանայ ընդ ամենալերկ լին, կամ որպէս գաղղիացիք այսօր անուանեն եւ հնչեն L mouillée. որ երկոքին տառքդ նոյնաձայն են այժմ ի բերանս Յունաց եւ Գաղղիացոց: Օրինակ իմն ի բառն φαγγիլ եւ failli. յորոց թէպէտ յունականն գրեալ ամենանուրբ դատիւ եւ գաղղիականն ամենալերկ լինիւ, երկոքին գան նոյնանան ի մի ձայն ֆայլի՝ ի բերանս երկոցունց ազգացդ: Թերեւս (ինչո՞ւ րերես). ասեմք այսպիսի ինչ նոյնութիւն կամ նմանութիւն տեսեալ նախնեաց ընդ ամենաևորք դատ եւ ընդ ամենալերկ լամվտա Յունաց, առաւել ընտրեցին դիւնիւ բացատրել զայն

քան լիւնիւ. երկուցեալը թերեւս եւ ի սո-
վորական յախընթոր թանձրութենէ լիւնին
մերոյ». (Յաղագս հնչման յ եւ ղ տառից
մերոց. էջ 20):

Նոյնը նաեւ «Զարգացելոց»ին մէջ, էջ
657, կը գրէ. «Մեղմ էին ղ եւ յ բազում
ուրեք ի բերանս ուղղախօս եւ հմուտ գրա-
գէտ նախնեացն» : — Երզնկացին ալ կ'ըսէ.
«Զի որ յայլ ազգ լիւնով է անուն՝ ի մերս
դատով սահմանեցին վասն թանձրութեան
լեզուիս» (այսինքն լիւնին մերոյ), եւն. եւն :

Փշիկի պատմութիւնը յետին դարերու
գիւտ է. Լազարեան ճեմարանի ամենահին
աւետարանը, մեր Մլքէինը, եւ քիչ տարի
վերջ գրուած Տրապիզոնի զմայլելի աւե-
տարանը փշիկ չեն ճանչնար : Մեր մէկ
քանի գրիչներուն արուեստակեալ բացա-
տրութիւններն են : Նոյնպէս դիւն, դատ,
թանձր լիւն, բարակ լիւն, բոլոր դատարկ
խօսքեր են. ամէն գիր պէտք է լաւ ար-
տասանել. կարելի է նոյն գիրը թանձր
արտասանել, նուրբ արտասանել. օրինակի
համար մեր յալ բառը, արտասուել, ի՞նչպէս
պիտի արտասանենք որ զանազանուի ի՞նչ՝
այլազգ բառէն, որ մեղեմիկ քար ըսել է :

Գիր մը շատ անգամ կը թանձրանայ
իր մօտ գտնուած գրին տեսակէն. «դատն
մեր դուն ուրեք կոկորդային է, կ'ըսէ

Այվազովսքի, այսինքն ի բառս յորս զկնի
 դատին իցէ եւ այլ տառ բաղաձայն խաժ
 եւ թանձր, որպէս ի բառքս նորայր, յաղր,
 մաղրանք, չաղիսել, եւայլն. եւ այն եւս ոչ
 երբեք հանգոյն դայնին Արաբացւոց. իսկ ի
 յովովազոյնս ի բառից, ամենանուրբ հնչէ
 ի բերանս մեծի եւ փոքու հանգոյն պարս-
 կական եւ օսմանեան դատին ի բառս պաղ,
 պաղէ, օղուշ, աղաձ, աղըզ, եւն»։ (Յաղագս
 հնչման Ղ եւ Լ տառից էջ 11)։

Լ եւ Ղ լծորդ են. լեզուին մէջ ուր որ
 լիւն գրուեր է լիւն, ուր որ դատ գրուեր է՝
 դատ պէտք է մնան. աշխուիան լիւնով պիտի
 ըսենք՝ սաղմոսն ալ դատով. պիտի ըսենք
 մառախոշոյ, եւ մառախլապատ, աղ եւ անլի
 (անալի), այսպէս եւ միւս բոլոր բառերը։
 Զանանք միայն իրր մեր անմահ նախ-
 նեաց արժանաւոր զաւակներ՝ լաւ արտա-
 սանել ամէն գիր, որպէս գի Le Foyer-ի
 յօդուածագիրն ստիպուի ըսել թէ «քա-
 դաքակրթութիւնը դատին մօտենալուն մէջ
 է, եւ մարդկութիւնը դատը գգուելուն մէջ
 կը գտնէ իր յառաջդիմութիւնը»։

*
 * *

Նոյն յօդուածագիրը մեզի համակար-
 ծիր չէ նոյնպէս երբ կ'ըսենք թէ պէտք

է Հիւկոյ ու Լորարնոյ, եւ ժրնէս զրել եւ ոչ թէ Հիւօ, Լորարնօ, ժրնէվ:

Ինչո՞ւ. որովհետեւ «մեր կարծիքով, կ'ըսէ, ուր որ կարելի է՝ ուղղագրութիւնը պէտք է դիմէ պարզութեան եւ ոչ բարդութեան: Օտար բառերուն վերջը օի տեղ ոյ գործածելը՝ աւելորդ երկարացում մըն է»:

Այսինքն թէ ոյի տեղ օ գործածելը հայհոյութիւն է լեզուին ոգւոյն դէմ, որուն թողութիւն չկայ. երբ մարդ իր լեզուին ոգւոյն համաձայն ոյ կը գրէ՝ ըսել է կը դիմէ պարզութեան, բարդութիւնը հակառակին մէջ է. գիր մը աւելի ղնելով աւելորդ երկարացում չ'ըլլար. *ֆրանսացիք ils étaient* կը գրեն. չորս գիր աւելորդ. չէին կրնար գրել *ils éte*. կրնային. բայց պիտի մեղանչէին լեզուին ոգւոյն դէմ: Եւրոպական Օ գիրը մեր ո գրին կը համապատասխանէ. մենք օ գիր չունինք, օն՝ աւն է. Հիւօ գրելով՝ կոպիտ սխալ կը գործենք. Hugau չէ, թէ եւ հոս ալ Հիւկոս պէտք էինք գրել. պէտք է գրենք Հիւկո, եւ զի ո գրով բառ չի վերջանար մեր լեզուին մէջ, այլ յի կ'ուզէ, պէտք է գրենք Հիւկոյ: Արդէն սեռականին մէջ պիտի ղնենք այն յին. ուղղականը գրել Հիւօ, սեռականն ընել Հիւկոյի, ուրիշ այլանդակութիւն մըն ալ ա՛ս: Նոյնը նաեւ

Լորարևոյի համար: Ֆրանսացիք *Rousseau* կը գրեն, ինչ գործ ունին այդ բեռ մը գրերը հոտ. ինչո՞ւ չեն գրեր *Roussso*. ինչո՞ւ չեն գրեր *Boilo*, այլ կը գրեն *Boileau*, եւն. եւն. . . :

Հայերէն լեզուին մէջ օ գրով վերջացող ոչ մէկ բառ կայ. առ վերջացող շատ առ վերջացող օտար անունները առով կը գրենք մենք՝ ըստ մեր լեզուին, ֆրանսացին ալ առ կը գրէ՝ բայց կը կարդայ օ, իր լեզուին ոգւոյն համաձայն. *Breslau* անունը իրենք *Brèss-lô* կը կարդան, մենք Պրեսլաւ:

Ժընեվ գրելը անհեթեթութիւն է. հայ լեզուն բուսած օրէն ի վեր այդ ել ան-դրալեռնական ձեւը տեսած չունի իր մէջ. երբ արդէն ունի իր զմայլելի եւր, պար-գեւ, պարքեւ, բարեւ, անձրեւ, եւն. եւն. այս հրաշալի պարզութիւնը թողած՝ երթալ ելի նման հրէշային բարդաբեւեռ ղիմել՝ երբեք պիտի չվայլեցնէի Բարիզի՝ լուսոյ քաղաքին մէջ հրատարակուած թերթի մը, որ *Le Foyer* անունն ալ ունի: — Պոլշե-շիկն ալ պոլշիկի վայրենի ձեւով կը գրէին սկիզբը. հիմա շատեր ուղիղ կը գրեն, բայց դեռ կան սխալ գրողներ: Պարոնայք, պէտք է յարգանք ունենալ հայ լեզուին հան-դէպ, գանձ մը ունինք, արժէքը պէտք է գիտնալ անոր. . . :

«Մեր լեզուին օրէնքները, կը շարու-
նակէ նոյն յօդուածագիրը, օտար բառե-
րուն վրայ կիրարկելը անտեղի է: Օրի-
նակի համար, եթէ կէտ առ կէտ հետեւինք
հայ լեզուին այն օրէնքին որուն համեմատ
բառերուն վերջը ի՛յ ձայնը պէտք է գրել
անպատճառ իւ, (ինչպէս հաշիւ, պատիւ,
անիւ, եւն), եւ ելլենք Լառիւ-է-Ֆլէօրին
Լառիւ գրենք (եւ ըստ Հ. Ղազկեանի պէտք
է անպատճառ այդպէս ընել՝ համակեր-
պելու համար հայ լեզուին օրէնքին), այն
ատեն ինչպէս պիտի կրնանք գրել Սբբա
Տըլաուի, որպէս զի կարդանք Delarue»:

Հայ լեզուին մէջ ոչ մէկ բառ կայ որ ի՛յ
վերջն ունենայ. Լառիւ-է-Ֆլէօրին՝ պէտք
է գրենք Լառիւ, իսկ Delarue անունը՝
Տըլաուու Մենք պարտական չենք ֆրան-
սացւոց հնչումը պահելու գրութեան մէջ:
Երբ ֆրանսերէն կը խօսիր, եւ այդ անու-
նը հարկ կ'ըլլայ արտասանել, հնչեցէք
ֆրանսական հնչումով, իսկ երբ հայե-
րէն կը գրէք, գրեցէք մեր հնչումով. մի՛
Քրէնկանաք:

Յիտաւ անունը հայը կը հնչէ ու իտա-
լացին ու (ճէզու), անգլիացին ու (ճի-
զու), գերմանացին ու (էէզու), յոյնը
ու (Ֆիզու), ֆրանսացին ալ իւ, (ժէզիւ).
արդ ո՞վ ըսաւ թէ մենք միայն պէտք է

Ֆրանսացիին հետեւինք. ամէն ազգ իր հնչումն ունի, ըլլայ հին՝ ըլլայ նոր անունները տառադարձելուն մէջ: Bossuet բառին ի՞նչ ինչ պիտի ընենք այն ատեն. լատիններէն բառ մըն է, *bos suetus*, ժրաջան եզ. լատինը կը հնչէ սուեդուս. եթէ զրենք Պոսիւս, պիտի կարդանք Պոսիվե. զի 2 գիրը ձայնաւորէ առաջ միշտ վեւ է. պիտի զրենք ստիպուած, Պոսուե, եւ ահա եկաւ ընդհանուր կանոնին, Ա = ու:

«Կը յիշենք, կ'ըսէ, հայ ուսուցիչ մը որ իւր երկձայնին բառերու սկիզբը կոչարտասանութենէն տարուելով, իր անունը, որ Եուսուֆեան էր, կը գրէր Իւսիւֆեան, առանց մտածելու որ մարդ կրնար տարուիլ կարգաւոր գայն Ivsifian կամ Uçufian»:

Կ'երեւայ թէ հայ լեզուի այբուբենը գիտէ եղեր այդ ուսուցիչը, եւ գիտէ եղեր որ մարդ երբեք պիտի չկրնար տարուիլ Ivsifian կամ Uçufian կարգաւոր:

Մեր 2 գիրը թէ՛ բաղաձայն է եւ թէ՛ ձայնաւոր: Բաղաձայն է բառերուն վերջը աւ, եւ, իւ յանգով. հաւ, յաւ, յարեւ, Ժընեւ, քիւ, Լարիւ, անիւ, եւն: Բառերուն մէջ երբ իրմէ վերջ ձայնաւոր ունենայ. քաղախոր, քարեիւղ, դիւակաւ, եւն. եւն:

Չայնաւոր է՝ երբ բառերուն մէջն ու

վերջը արմատական բաղաձայն մ'ունի
իրմէ վերջ. արիւն, ֆիւն, իւր, իւրաքան-
չիւր, իսիւֆեան:

Իսիւֆեանը պիտի կարգայ հայր ան-
վրէպ Եռստֆեան, զի ի ձայնը հոս կը
փոխէ լեզուն. իսկ երբ յ կամ զ նախ-
դիրը գայ, կ'առնէ իր բնական ձայնը ի:
Այդ ։ գրերը ունենալով իրենցմէ վերջ
բաղաձայն գրեր՝ երբեք ի՞նչ պիտի չկար-
դացուէին, եւ մարդը լաւ է ըրեր:

Վերն ըսաւ տեղ մը. «Արդէն մեր լե-
զուին օրէնքները օտար բառերուն վրայ
կիրարկելը անտեղի է»:

Ոչ, տիար: Մեր նախնիք ամէն օտար
բառի վրայ մեր լեզուին օրէնքները կիր-
արկեր են. Israëլը ըրեր են Իսրաֆէլ, յի
մը դրեր են, որովհետեւ հայ լեզուն ա-
նէն վերջ ուրիշ ձայնաւոր չ'ընդունիր առանց
յի գրին,

Saülը ըրեր են՝ Սաիւղ. Machaonը
Մաքաիոն. Simeonը՝ Շմաիոն. Bethlé-
emը՝ Բեթղեէմ. Leonը՝ Լեիոն. եւն. եւն:

Ոչ միայն մեր ազգը՝ այլ ամէն ազգ
նոյն բանը կ'ընէ. իտալացին Victoriaն
կ'ընէ Vittoria, Egypteը՝ Egitto, New
Yorkը կ'ընէ Nuova York. Նոր Երբ,
ինչպէս կ'ընէինք մենք ալ ատենով. տը-
պըլեու չունի իտալացին, ուստի կը թարգ-

մանէ՝ չմեղանչելու համար իր լեզուին
ոգուոյն դէմ. մենք կ'ըսենք հիմա Նիւ Եորք,
սխալ է. կամ պէտք է ըսենք Նիու Եորք,
կամ Նեւ Եորք, ինչպէս կ'ըսենք Նևտոն
Newton. Նիւր ստիպուած ենք հնչել Նիւ,
որ սխալ է, ew՝ եւ է, եւ ոչ իւ, ինչպէս
Նևտոնին մէջ, եւ կամ Նոր Եորք:

«Փրանսերէն euն պէտք է արտագրել
եօ ով, ինչպէս Սէնթ-Էօսթաշ, եօ (քա-
ղաքը)», եւայլն:

Հայը այդ այլանդակ ձայնը կը հանէ
մէկ պարագայի միայն. երբ տղընդեր գան-
ձակը խռկէ խծկէ մոզգայլելով, եւ յետոյ
ործկալով ու շմալով դուրս զգայռէ գինե-
հոտ անդրոյթներ, ա՛յն ատեն այդ եօ ձայնը
կը հանէ. ամէն հայ գրիչ Սէն-Լազարը,
Սէնդ-Էլէնը կը թարգմանէ Սուրբ-Ղազար,
Սուրբ-Հեղինէ. Սէնթ-Էօսթաշն ալ պէտք
է ընէ Սուրբ-Եւստաքիոս: Europeը Եւ-
րոպա կ'ընենք, Eusèbeը Եւսեբիոս է,
Euterpeը Եւտերպէ է, Euripideը Եւ-
րիպիդէս է, եւն. եւն. Սէնթ-Էօսթաշը ինչ
խարախատա է հայերէնի մէջ...

«Eve գրենք եվ, սն իւ, եւ iveը իվ»,
կը պատգամէ. ոչ. Ever եւ, սն ու, եւ
iveը՝ իւ, պէտք է ըսէ հայը. ատոնք
քիւրտերէն են:

Հայ ընթերցող, ուշ դիր գրածներու՝

եթէ քչիկ մը սէր ունիս զմայլելի լեզուիդ վրան: Այդ պատգամատուն սապէս կը սկսի իր յօդուածը. «Բազմավէպ»ի մէջ Հ. Ա. Ղազիկեան նորէն բա՛նն ու բրիչը ձեռք է առեր՝ մաքրելու մեր աշխօրուան աշխարհաբարին աւգիասեան ախոռը: Շատ օգտակար գործ մըն է իր կատարածը:

Այն ատեն ինչո՞ւ արգելք հանդիսանալ, եւ սխալ վարդապետութիւններով գայթակղեցնել փոքրերը. աշխարհաբարին աւգիասեան ախոռին ամենէն աւելի ջնջուելի բաներն ելեր կը պաշտպանէ. մինչդեռ պէտք է ձայնակցէր ինծի, եւ միասին մաքրէինք:

Դուն, հայ տղայ, չըլլայ թէ մտիկ ընես իրեն եւ գրես

ՀԻԻԿԹ, ԼՈՔԱՌՆԹ, ԺԸՆԷՎ,

Այլ գրէ՛

ՀԻԻԿՈՅ, ԼՈՔԱՐՆՈՅ, ԺԸՆԵԻ:

“ՅԵՏԱԳԱՅ”

ՈՁ ՈՒՂԻՂ Է ԵՒ ՈՁ ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆ

Տէր Անդրէասեան այս անգամ Առանց յատուցարանի է, բայց խորագիրը շատ պերճ է. «Յետագայ ուղիղ է եւ տրամաբանական» :

Նորէն սահմաններ հետին ու յետին, արդէն տուեր էր առաջին անգամ ալ : «Հետը անմիջապէս կը յաջորդէ, յետը կը ցուցնէ գալիք մը, ոչ անպատճառ անմիջական : Կ'ըսենք զոր օր. Յետագայ պատմիչները, բայց երբ ըսենք. — Հետեւեալ օրինակը, կը հասկցուի թէ իսկոյն, անմիջապէս այդ օրինակին վրայ պիտի խօսինք»

Յետագայ պատմիչները ի՞նքը կ'ըսէ. մենք կ'ըսենք ապագայ պատմիչները : — Յետոյ երդում ըրած է բնաւ հետագայ չգործածել, ա՛յնքան սիրահարուած է յետագային, որ եթէ նոյն իսկ անհրաժեշտ հարկ ըլլայ զայն գործածելու, Հ գիրը կը դնէ կ'անցնի :

Ապագայի մասին խօսած էի նախորդ յօդուածին մէջ. մեր հայկաբանը չի յիշատակեր անգամ :

Յետ եւ զհետ նշանակող կարգ մը օտար

բառեր զնեիէ յետոյ՝ կը յարէ. «Բայց երբ
 Թարգմանուի օր. Les faits ci-après,
 պէտք է ըսուի. — Յետագայ իրողութիւն-
 ները, որոնք ի հարկէ անմիջականութիւն
 չեն նշանակեր, այլ թէ՛ պատմութեան
 աւելի կամ նուազ մօտաւոր ընթացքին
 անոնց վրայ պիտի խօսինք: Later in
 time. կը տեսնուի որ ինքնին պէտքը կը
 ներկայանայ յետագայ գործածելու»:

Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «Ձառ ի յե-
 տոյսն մոռացեալ է, եւ ի յառաջադէմն
 նկրտեալ եմ», իսկ մեր հայրենակիցը
 կ'ըսէ յետսընդդէմ. «Ձառ ի յառաջադէմն
 մոռացեալ է, եւ ի յետոյսն նկրտեալ եմ»:

Մեր հայկաբանը միշտ յետի հետ է.
 յետագայ, ալ ուրիշ բան չի հասկնար:
 Ետ, միշտ դէպ ի ետ:

Ci-après յետագայ չի կրնար Թարգ-
 մանուիլ. մենք ատոր բառը ունինք արդէն
 եւ է առաջիկայ, ոչ թէ յետագայ:

Նորայր այդ բառին տակ կը գրէ. «Յա-
 ռաջադէմ կոյս (ճառիս). եւս յառաջ կոյս.
 յառաջիկայսդ. խոնարհագոյն. ի ներքոյ.
 Nous verrons ci-après.

Հ. Արսէն Բագրատունին. «Եթէ սովին
 մտօք ունկն մատուցիք առաջիկայ խօսի-
 ցըս». (Ճաշակ Հեղեկ եւ Լատին ձարտար-
 խօսութեան). էջ 10, տող 2: — Նոյնը.

«... որպէս տեսցուք յառաջիկայդ» (Յաղագրս հնչման Լ եւ Ղ տառից մերոց), էջ 3:

Այվազովսքի իր «Յաղագս հնչման դ եւ ՚ տառից» ճառին մէջ՝ էջ 9. «եւ յառաջիկայսն յայտնապէս տեսցուք»:

Նոյն էջին մէջ դարձեալ՝ վարէն Կրդ տող. «Որպէս ցուցցուք յղկնիսն»: Զկնի եղբայր է զհետին: Զ՛ըսեր ի յետագայսն, ասանկ բառ գոյութիւն չունի:

Ուրիշ օրինակներ առաջիկայի նախնեացմէ. իր սովորական մերձակայ, ներկայ նշանակութենէն զատ՝ ըսել է ապագայ, հանդերձեալ. «Անցելոց եւ առաջիկայից... յառաջիկայէն փրկեսցէ. — Յաղագս առաջիկայիցն հոգալ. — Դադարէ յառաջիկայ մեղացն՝ զոր գործելոցն էր», եւն. եւն.: Յառաջիկայսն. «Ունիմք ուսանել եւ գիտել յառաջիկայսդ: — Հատուցից յառաջիկայսն . . . յառաջիկայսն պահեսցիս» եւն. եւն.:

Աշխարհաբարի մէջ ալ կ'ըսենք. Առաջակայ շարթուն, ամսուն, տարւոյն մէջ. առաջիկայ շաբաթ¹, եւն.:

Նոյն իմաստով կը գործածուի նաեւ զկնիս. իմաստն է ետեւինները կամ ետեւէն եկածները, յաջորդները, մնացածները.

1. Հիմա Պ. Ա. Զօպանեանէ ստացայ քարտ մը, որուն մէջ տարօրինակ զուգադիպութեամբ կ'ըսէ. «Առաջիկայ շաբաթ օր կը մեկնիմ զիւղազնացութեան»:

«Զեկուցանի ի ձեռն զկնիցս. — Առաջոյքս ոչ տեսանեն զկնիսն. իսկ որ զկնին են, տեսանեն որք կան առ նոսա... զկնեացս ըղձալի», եւն. եւն.:

Փափագեր էր գիտնալ թէ ո՞ր հեղինակը կամ հեղինակները ո՞ր դարուն կամ դարերուն մէջ յետագայ գործածեր էին: — Պատասխանեցի թէ ո՛չ մէկ հեղինակ ո՛չ մէկ դարու մէջ յետագայ գործածած չէ. եւ կարգ մը օրինակներ դրեր էի յետագայի:

Կ'ըսէ այս անգամ. «Հ. Ղազկիկեանի կողմէ Հ ով մէջ բերուած օրինակները կարեւորութիւն չունին, բայց ի Մ. Խորենացիէն առնուածէն, որ սակայն Հ. Արսէնին ըսածն ալ չի հաստատեր: Մարդը ի վերջէ կկեայրն ըսեր է, փոխանակ յետագայք ըսելու»:

Խորենացիին օրինակը բերած էի ապացուցանելու համար յետագայքի չգոյութիւնը. ըսեր էի որ եթէ յետագայ բառ գոյութիւն ունենար, մարդը ի վերջէ կկեայրն չէր գործածեր, այլ յետագայք:

Ասիկա ըսածս չի հաստատեր եղեր, անշուշտ իր ըսածը կը հաստատէ:

Իսկ հետագայի ի նպաստ մէջ բերած օրինակներս կարեւորութիւն չունին եղեր. ինչո՞ւ. պատճառը մոռցեր է ըսելու:

Բայց գոնէ սաչափը խոստովանելու քա-

ջութիւնը կ'ունենայ. «Առաջինը անշուշտ աւելի համապատասխան է մեր լեզուին ոգիին»։ Այսինքն՝ ի վերջէ կկեայքնր։ Յետագայ չըլլալոց բառին ցաւագարութիւնը ինք ալ կը տեսնէ այս անգամ։

«Յետոյ, ինչո՞ւ այդքան պնդել թէ «յետ»ը կը գործածուի զացողին, մնացողին համար, եւ ոչ թէ եկողին։ Ինչո՞ւ։ Արդեօք եկողը գամէն չի գար։ Ի՞նչ կ'ըլլայ գամին կատարեալը։ Յետ այնորիկ եկն, գայ չ'ըսուիր արդեօք։ Եւ եթէ կ'ըսուի, ինչո՞ւ յետը չկցուի գային, եւ չըլլայ յետագայ...»։

Այո՛, գամ բային կատարեալը կ'ըլլայ եկի, եկիր, եկն, եկաք, եկիք, եկին։

Յետ այնորիկ գայ կ'ըսուի. բայց այդ յետը որեւէ գործ չունի գայ բային հետ։ Յետին գործը այնորիկին հետ է, այդ յետը երբեք չի կրնար կցուիլ գային հետ։ Չ'ըսուիր նաեւ գայ նախ քան զնա. հոս ալ նախագահ պիտի ըսենք։

Իմ բերած օրինակներս էին «յետս յետս չոգան, երթ յետս իմ»։ այս յետերը կրնան միանալ շատ շատ գնացին հետ՝ յետագնաց, եւ ոչ թէ գային հետ։

Գայ կրնայ միանալ հետին հետ. «Եկն զհետ իմ։ Չհետ եկաք ճանապարհաց իմոց»։ «Եւ որ զհետն գայ» (եւայլն ըսել է)։

Հոս է որ գալ բայը կը միանայ հետին
եւ կ'ըլլայ հետագայ:

Հայ լեզուին մէջ շատ ոճեր կան՝ որոնցմէ
բարդ բառեր կազմուած են. Երկիր պա-
գանել՝ կ'ըլլայ Երկրպագոս. ծունր դնել՝
ծնրադիր. ունկն դնել՝ ունկնդիր. ընդդէմ
կալ՝ ընդդիմակաց. ձեռն արկանել՝ ձեռն-
արի. նոյն նման զհետ գալ՝ ՀԵՏԱԳԱՅ, զհետ
պնդիլ՝ հետապնդել, զհետ մտանել՝ հետա-
մուտ, հետամուտիլ, եւն. եւն:

Բայց յետ գալ ոճ ունի՞նք՝ որ կարե-
նանք յետագայ բառը շինել: Կ'ըսենք ետ
ետ գալ, ետեւորիկ գալ, այս բառերով կա-
րելի՞ է ըսել յետետագայ:

Հիմա ըսենք. Եկե յետ իմ, յետ եկայք
ճանապարհաց իմոց. կամ Եկե յետս իմ,
յետս եկայք ճանապարհաց իմոց. Կ'ըլլայ
ասանկ բան: Եթէ կ'ըլլայ, կցէ՛ յետը
գային եւ ըրէ՛ յետագայ.

«Աշխարհաբարին բարեշրջումովն իսկ
լաւ կ'ըլլայ՝ վերջը, վերջէն եկողին յետա-
գայ ըսել, քանի որ հետը աշխարհաբարին
մէջ մեկտեղ իմաստը ունի առաւելապէս,
հետքը մնալով իրրեւ գոյական»:

Ո՛չ. յետագայ ըսելու հարկ չկայ. ար-
դէն ունինք ապագայ բառը. մեր հայրե-
նակցին մտածածը արդէն նախնիք կա-
նուխէն մտածեր ու յարմար բառը կազմեր

են։ Ետեւէն եկողին՝ յաջորդին համար շիներ են հետագայ բառը, իսկ վերջէն եկողին համար ալ՝ սպագայ, եւն. եւն։

Եզրակացութիւն։ Մեր հայկաբանը արդէն խնդրին ուրիշ կերպարանք տուաւ վարպետութեամբ. ընդունեցաւ հետագայ բառը նոյննեկ եկողի՝ յաջորդի իմաստով, ինչ որ նպատակն էր իմ գրութեանս, թէեւ ձեռքը առաջ չգնաց հետագայ գրելու, այլ հետեւեալ գրեց, եւ արդ կը պնդէ կը կենայ որ յետագայ բառը ապրի վերջը, վերջէն եկողի իմաստով։

Ասոր համար արդէն ունինք սպագայ բառը, որով իրեն ուրիշ բան չի մնար ընել, բայց եթէ հրաժարիլ իր գերսիրելի յետագայէն եւ մտածել ինծի եւ նախնեաց պէս, եւ ըստ իմաստին գրել հետեւեալ, հետագայ, յաջորդ, առաջիկայ. իսկ սպագայի իմաստով՝ սպա, առ յապա, սպագայ, ապառնի (կազմուած սպա եւ առնեմին կըաւորականով՝ առնի=սպառնի, որ կը նշանակէ ինչ որ վերջը կ'ըլլայ, կ'ըլլուի), յառաջիկայսն, յգկնիսն, յետին, որոնց մասին խօսեցայ արդէն վերեւ։

Այս ահա իմ վերջին խօսքս։

Մեր հայրենակիցը եթէ ուզէ սակայն իր սիրած յետագան գործածելու՝ ազատ է. իսկ ես իմ ընթերցողներուս կը պատուիրեմ սիրողաբար որ երբեք չգրեն

Յետագայ, այլ Հետագայ, Ապագայ, եւ
կամ վերեւ յիշուածներէն մին կամ միւսը՝
ըստ պարագային:

Յ. Գ. — Հայրենակցիս մեր լեզուին ծանօթ այլասեր-
ման առթիւ ըրած հարցումին ղիւրին չէ պատասխանելը,
Որեւէ ձեռնարկ՝ ըլլայ պաշտօնապէս թէ անպաշտօն՝
կրնայ աւելի վատ արդիւնքներ յառաջ բերել, եւ ապա-
գայ (սէ թէ յետագայ) պատմիչները այն ատենն է որ
պիտի այսպանեն մեր ձեռնարկը, Բողոք մ'ըրինք, ի՞նչ
արդիւնք ունեցաւ:

ԺԸ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԵՐԲԵՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԵՐԲԵՔ

Քիչ՝ բայց դեռ կան սոյն սխալն ընող-
ներ, ըլլայ օրաթերթերու՝ ըլլայ գրքերու
մէջ:

Գիտնալու են դեռ տակաւին իրենց սը-
խալին մէջ յամառողները, որ հայ լեզուն
եք վերջով արմատական բառ չունի. կայ
միայն հեք ածականը, որուն ուղիղ ձեւն
է անշուշտ հեգ:

Անդէք (անդենականները), մատներ, այ-
ծէք, բօղէք, օրհներ, խաչօրհներ, ուրօրէք,
գիւղօրէք՝ բոլոր յոգնակիներ են, եւայ վերջը
է—ի փոխուած ըստ լեզուական օրինի.
նոյնպէս մարգարէք, աշտէք, եւն. եւն. —
յոգնակի են:

Աս այսպէս: Բարեբախտաբար ուրիշ
նոյնքան եւ աւելի զօրաւոր ապացոյց մը
ունինք՝ որ կ'աղաղակէ կրքէք զեռ եւս
ցաւագար ձեռով գրողներուն ականջին:
Այդ ապացոյցը ահա.

Ուր ուրէք ուրեմն
Ուստ ուստէք ուստեմն
Երբ կրքէք կրքեմն

Ուրէք՝ երբեք է—ով գրուած չէ հայ
գրականութեան ծնած օրէն ի վեր:

Ուստէք՝ երբեք է—ով գրուած չէ Ադա-
մէն ի վեր:

Ուրեմն, ուստեմն, կրքեմն երբեք է—ով
գրուած չեն աշխարհս ստեղծուելէն ի վեր:

Արդ, ինչպէս կարելի է կրքէք—ը է—ով
գրել, եւ ինչո՞ւ, ինչ օրէնքով:

Կայ առարկութիւն:

Անգամ մը մէկը առարկեց ինծի թէ՛
կրքէքը երբ զրական իմաստով գործածուի՝
եւով կը գրէ եղեր. իսկ երբ ժխտական՝
է—ով:

()ըինակ մըն ալ տուաւ. «Եթէ երբեք»
գրեւորու ելով կը գրեմ. «ոչ երբեք» գրե-
լուս՝ ե—ով:

Առի անմիջապէս մատիտս ձեռք, եւ շա-
րեցի հետեւեալ օրինակները՝ երբ տեսայ
որ Կարելի պիտի չըլլայ զինքը խօսքով
հանդգել:

Դրական

«Ապա էր երբեք՝ զի չէր հիւզն. — է
երբեք, զի վասն մեղաց լինին այնպիսի
տանջանք, եւ է երբեք՝ զի պատահաբք
պատահեն»: (Եզեիկ):

Ժխտական

«Ոչ երբեք ասեն շատ. — Ոչ երբեք
գիտէի զձեզ»:

Դրական

«Է՛ ոչեք՝ զի քաջապէս յաղթեցաք,
եւ է՛ ոչեք զի նորա մեզ յաղթեցին»:

Ժխտական

«Ոչ ոչեք առաքեցայ»: — «Ոչ ոչեք
գտանեմք ասացեալ նորա ի նորումս»:

Դրական

«Յորժամ հայր սիրելի ուստեք գայցէ»:
Զո՛ ուստեք ասեն զինէն մարդիկն»...

Ժխտական

«Երկիւղ եւ ոչ ուստեք»: — «Ոչ ուստեք
առնոյր կին», եւն, եւն:

Մեր մարդը երկրորդ Չաքարիա մը
եղաւ, լեզուն կալաւ քիմքին...

Օրէնքը, կանոնը, լեզուն՝ ոչ զրականի
կը նային, ոչ ժխտականի:

Երբեքը ի՛նչ իմաստով ալ գործածուի,
պէտք է իր ուղիղ ձեւով գործածուի, այն
է եւով՝ ԵՐԲԵՔ. ասկէ աւելին՝ հեթանո-
սութիւն է:

Երբեքը ե—ով գրողը պէտք է երբեմն
ալ ե—ով գրէ. պէտք է ուրեք, ուստեք,
ոչրեմն, ուստեմն մակբայներն ալ ե—ով
գրէ, որպէս զի այլանդակութիւնը կա-
տարեալ ըլլայ: Ուստի՝

Մի՛ գրէք

ԵՐԲԵՔ

Այլ գրեցէք

ԵՐԲԵՔ

ԺԹ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ՅԱԼԵՐԺ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՅԱԼԵՐԺ

Հայ թերթերէն շատերուն, ինչպէս նաեւ շատ գրքերու մէջ կը հանդիպինք յաւերժ, յաւերժապես, յաւերժական գրութիւններուն: Ես ալ կանուխ՝ այսպէս կը գրէի. Բազրատունին ալ, Հիւրմիւզն ալ. բայց յետոյ ուղղած են:

Սխալ է, պէտք է ուղղել, ես ուղղեցի, ուրիշներ ալ ուղղեր են, եւ կ'ուղղեն. բայց պէտք է ամէն ոք ուղղէ:

Հայ լեզուն ալ՝ ինչպէս ամէն լեզու՝ իր քմահաճոյքներն ունի. երկու արմատական բաղաձայնէ առաջ է չ'ընդունիր, և կ'ուզէ:

Ահա օրինակներ.

Շեղք, հեղգ, խեղդ, գեղիս, եղծ, տխւեղծ, կեղծ, անտուեղծ, եղկ, փեղկ, մեղկ, գեղձ, դեղձ, հեղձ, խեղձ, մեղմ, սեղմ, գեղմն, եղն, քիթեղն, աղեղն, քաղեղն, պձեղն, տսեղն, տտեղն, գեղչ, գեղչ, շեղչ, կեղտ, շեղտամեղտ, մեղր, յեղց, երբեմն, ուրեմն, ուստեմն, նենգ,

հենգն, տենդ, խենդ, բղեշխ, ընշկ, հրա-
 ժնշտ, կեղտ, պարկեշտ, հեշտ, շեշտ, զա-
 ռեշտ, բեռն, բեղեռն, բիրեռն, ծիծեռն, ձեռն,
 եղեռն, ձմեռն, նեռն, սեռն, յիսեռն, սիսեռն,
 տիտեռն, թատեռն, հեսկ, հաստաքեստ.
 զգեստ, հեստ, պահեստ, արհեստ, համեստ,
 հաստամեստ, գաղտամեստ, քեստ, գովեստ,
 ոռտեստ, արուեստ, սովեստ, երդ, բերդ,
 զերբ, երբ, բերբ, մերբ, փերբ, մերժ,
 զերժ, գերժ, երկ, ըրկ, հերկ, մերկ, սերկ,
 վերջ, ստերջ, յափսիքերս, աղերս, ներս,
 կերտ, աշակերտ, ջակերտ, շերտ, կապերտ,
 սերտ, վերտ, կզր, տետր, երբ, ընթերց,
 եւայլն, եւայլն:

Այս օրինակները շատ բարձր եւ ան-
 ժխտելի բարոգութեամբ կ'աղաղակեն թէ
 երբ բառի մը վերջը արմատական երկու
 բաղաձայններ գտնուին, անպատճառ պէտք
 է և գործածել: Բաղաձայնը երբ մէկ է՝
 բառին նշանակութեան համեմատ՝ կրնայ
 և ալ դրուիլ, և ալ: Գետ կը նշանակէ ջուրի
 հոսանքը. գետ՝ գիտել բային արմատն է,
 տգետ: Պետ, պետոսբիւն. պետ, պիտոյ, ան-
 պետ: Ասոնց մասին ուրիշ առթիւ:

Յաւերժէն զատ՝ ունինք նաեւ յաւեժ
 բառը, որ ե—ով կը գրուի, որովհետեւ
 բաղաձայնը մէկ է: Բայց երբ ըէն ներս
 մխենք՝ պէտք է ե—ն փոխենք ե—ի, եւ

զրենք յաւերժ, յաւերժահարսն, յաւերժա-
կան, եւն. եւն., ինչպէս նախնեաց օրի-
նակաները կը սորվեցնեն:

Մեկը բառն ալ ընդհանրապէս սխալ
կը գրեն գրեթէ ամէնքը. մեկը կամ մերթ.
երկու են բաղաձայները, պէտք է ան-
հրաժեշտօրէն կ—ով գրել. ինչպէս տետր,
մեղը, եզր, եւն: Ուստի՝

Մի՛ գրէք

ՅԱԻԷՐԺ, ՄԷԴԻ

Այլ գրեցէք

ՅԱԻԵՐԺ, ՄԵԴԻ

Ի.

Մի՛ ԳՐԷՔ

ՄՐՏԱԿԵՂԷՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՄՐՏԱԿԵՂԷՔ

Երբէք—ի նման եւ աւելի այլանդակ,
սխալ մըն ալ՝ տարածուած հայ գրական
աշխարհին մէջ՝ սրտակեղէք բառն է:

Նոր կազմուած բառ է, հին լեզուին
անծանօթ, եւ իրաւամբ ալ անծանօթ¹, զի

1. Մեր հին լեզուին մէջ ունինք սրտակոտոր եւ սր-
տակոռչ բառերը, որոնք նոյն իմաստն ունին եւ աւելի
աղուոր են:

անճաշակ է եւ յախնթոր, բայց գործածուելով՝ շփուելով՝ հանդուրժելի դարձած է այսօր. անհանդուրժելին կեղէք ձեւն է, եւ ի կոպիտ սխալը:

Յունական քիլի բառէն՝ ունինք կեղարմատ մը, որմէ կազմուած են կեղ-եւ եւ կեղ-եք-եւ բայերը, եւ կեղով սկսած կարգ մը բառեր, զորս կը ցուցնէ բառգիրքը:

Բայց մեր փնտռելիքը աս չէ, — այլ այն՝ թէ կեղեքը չի կրնար եւով գրուիլ: Երբեքի մեր քարոզին մէջ արդէն ընդարձակօրէն խօսեցանք եւ ըսինք թէ եք ածանցով հայերէն ոչ մէկ բառ ունինք: Միայն բայերուն մէջ է՝ գրաբար թէ աշխարհաբար՝ որ կ'երեւայ: Այս իսկ արդէն պիտի բաւէր ապացուցանելու սխալին կոպտութիւնը:

Ուրեմն կեղ-եք-եւ բայը կազմուած է կեղ արմատէն, եք ածանցէն, եւ եւ վերջէն: Կայ նաեւ կեղեւ, առանց եք ածանցին նոյն նշանակութեամբ, թէեւ միւսը աւելի սաստկացած եք-ի յաւելմամբ:

Այս եք ածանցը հայ լեզուին շատ ալ անծանօթ ածանց մը չէ: Երբ-եք, ուր-եք, ուստ-եք ձեւերէն զատ՝ զոր տեսանք յիշուած յօդուածին մէջ, ունինք նաեւ եր-եք, չոր-եք, բար-եք, որմէ բարեքեւ, բարեքիկ, եւ յետոյ թուականներու ջովիւրը եր-եք-եան, չոր-եք-եան, ամեն-եք-եան, եւն:

Ահա կարգ մը օրինակներ նախնեացմէ.
«Գազանը վայրի կեղեքեսցեն զնոսա, (Ովս.
ժգ. 8.) «Կեղեքել զստինս, զղէմս, զվէրս,
զրեկեալն, զգիշատեալն»։ — «Կեղեքէ չա-
լաչար զամենայն մարմին»։ Եւն. Եւն.։

Կեղեքիլ. «Գազանս կեղեքիչս գառանց»։
Կեղեքումն. «Կեղեքումն առաջին չարեաց»։
«Ընդ կեղեքումն մեղաց», Եւն. Եւն.։

Ամէնն ալ հշով։ Ուստի՝

Մի՛ գրէք

ՍՐՏԱԿԵՂԷՔ

Այլ գրեցէք

ՍՐՏԱԿԵՂԵՔ

ԻԱ.

Մի՛ Գրէք

ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Սխալ մը որուն շատ ստէպ կը հանդի-
պինք ըլլայ գրքերու թէ լրագիրներու մէջ։

Ուշ զնեւու է սա պարզ կանոնին։

Թուական ածական մը դասական շի-
նեւու համար ունինք երկու մասնիկ, յորդ
եւ երորդ։

Երկու, երեք, չորս թուականներուն վրայ
կը դրուի թորդ ածանցը. երկ-րորդ, եր-
րորդ, չոր-րորդ. իսկ միւս բոլոր թուա-
կաններուն վրայ երորդ ածանցը. հինգ-ե-
րորդ, վեց-երորդ, եօթն-երորդ, ութ-երորդ,
ինն-երորդ, տասն-երորդ, հազար-երորդ,
եւայլն:

Շփոթութեան կամ սխալին պատճառը
երրորդ եւ չորրորդ բառերուն կրկին թե
գրերն են. բայց ուշ շնեւու է՝ որ անոնց
մէջ առաջինը թէ գրերը արմատինն են,
եր-րորդ, չոր-րորդ. որով հիմեւորողին
կամ աշխատողին մէջ մտնելու իրաւունք
չունին անոնք, որովհետեւ թէ գրով չեն
վերջանար:

Ուստի ոչ մէկ հայ գրիչ պէտք չէ չու-
նեցած իրաւունքը տայ անոր եւ գրէ

ԵՕԹՆԵՐՐՈՐԴ

ԱՅԼ

ԵՕԹՆԵՐՐՈՐԴ, ԵՆ. ԵՆ:

ԻԲ.

ՄԻ՝ ԳՐԵՔ

ՓԱՌԱՅԵՂ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԵՔ

ՓԱՌԱՀԵՂ

Չեռքս թերթ մ'ունիմ, որ միշտ փառայեղ
կը գրէ, չկայ այսպէս բառ. պիտի ըլլայ
փառահեղ:

Հին բառ չէ, գործածուած է Ոսկեփո-
րիկներու եւ Յայամառորցներու մէջ: «Այլ
մեծաշուք եւ փառահեղ»: Ուրիշ է ծայ-
րայեղ բառը, նոյնպէս բազմայեղ, խերա-
յեղ, որոնք կազմուած են յեղ արմատով,
եւ բոլորովին տարբեր իմաստ ունին:

Եղ ածանցով ալ կազմուած չի կրնար
ըլլալ. այն ատեն փառեղ պիտի ըլլար,
ինչպէս շոք՝ շքեղ, ահեղ, ընչեղ, մազեղ,
անձեղ, զօրեղ, ակնջեղ, եւն. եւն. ածանց
մը որ շատութիւն՝ ճոխութիւն կը ցուցնէ:

Իմաստը կամ ահեղ փառօք, կամ որ
փառք կը հեղու գէպ ի դուրս. ինչպէս
արիւնահեղ, որ արիւն կը հեղու, կը թափէ:
Բայց ճիշդ է ահեղ փառքովը: Միացած
առանց յօդակապի, որովհետեւ ահեղը ճայ-

նաւորով կը սկսի. կ'ըսուի նաեւ ահեղա-
փառ. ինչպէս յաղթանդամ, անդամախոր:
Ուստի

Մի՛ գրէք

ՓԱՌԱՅԵՂ,

Այլ գրեցէք

ՓԱՌԱՀԵՂ,

Ի Գ.

Մի՛ ԳՐԷՔ

ԼԵԳԻՈՆ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԼԵԳԻՈՆ

Նոյն թերթին մէջ Արարայի դիւցա-
զներուն կամ Արեւելեան լեգէոնին վրայ
խօսողները միշտ այդպէս սխալ կը գրեն:

Է գիրը՝ բաց ի քանի մը չնչին բա-
ցառութիւններէ՝ որոնց մասին պիտի խօ-
սինք իրենց կարգին, վերջին վանկին մէջ
է միայն որ ունի գոյութիւն: Լատին բառ
է, որմէ առած է յունարէնն ալ λεγεών.
մերինը աւելի ասոր հետեւողութիւն է, զի
երբեմն կայ լեգեովն գրուած: Ուղիղ ձեւին
ունինք շատ օրինակներ. «Լեգեոն անուն է

իմ: — Որ ունէր զլեզեռն» եւն: «Լեռնոն
 թարգմանի լեզեռն» . (Մարքիւն) — «Երկո-
 տասան բիւրոց լեզեռն» . (Կոչ. ժբ.) —
 «Հալածեաց զբազմութիւն լեզեռն զօրացն
 (Շար.):

Լեզեռնախոսք, լեզեռնական, լեզեռնաչար,
 լեզեռնեան, եւն. ամէնքն ալ ուղիղ ձեւով:

Լեզեռնին մօտ ունինք Գեղեռն անունը,
 ճիշդ նոյն ոճով: Ուստի

Մի գրէք

ԼԵԳԵՈՆ

Այլ գրեցէք

ԼԵԳԵՈՆ

ԻԴ.

Մի՛ Գրի՛ք

ՀԵԼԼԵՆԱԿԱՆ

Այլ Գրե՛ցի՛ք

ՀԵԼԼԵՆԱԿԱՆ

Օրէնք է անխախտ ուր վերջին վանկին
 մէջ, նու գրէն առաջ է ունի հայ լեզուն,
 բաց ի քանի մը աննշան բացառութիւն-
 ներէ: Որով հեղեռն պէտք է գրուի անվրէպ

է ով. բայց երբ բառը կ'ածանցուի, ե-ն է
չի մնար. պէտք է փոխուի ե-ի կամ ի-ի:

Ինչպէս շէն, շինել. փոխարէն, փոխա-
րինել. քէն, քինախնդիր. օրէն, օրինաւոր,
եւն: — Երբեմն ալ կը փոխուի ե-ի. ամեն,
ամենայն. պարէն, պարենաւորել. հեղին
ալ հեղենական, հեղենացի, հեղենագիր.
եւայլն:

Հայկազեանին բերած օրինակները ար-
մատին՝ այսինքն հեղեկին մէջ ալ ե-ով
են, հեղէն. բայց սխալ է. արմատը ե-է,
ածանցմանց եւ բարդութեանց մէջ է որ
ե-ի կը փոխուի ըստ օրինի: Ասի՝ անուղ-
ղակի աւելի փաստ մը հեղեկականը ե-ով
գրելու:

Ուստի մի՛ գրէք հեղէն, այլ հեղէն, բայց

Մի՛ գրէք

ՀԵԼԼԷՆԱԿԱՆ

Այլ գրեցէք

ՀԵԼԼԵՆԱԿԱՆ

ԻԵ.

ՄԻ՝ ԳԻԵՔ

ԳՈՐԾՆԵՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԵՔ

ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մէկէ աւելի անգամներ է որ կը հանդիպիմ այդ սխալին: Գեռ ինչե՛ր պիտի չտեսնենք արդեօք: Տեսնենք թէ ինչպէս կ'ազմուած է այդ բառը: Անշուշտ գործ բռնէն, որ ուն ածանցով եղած է գործուն, եւ այ ածանցն ալ բարդուելով՝ եղած է գործունեայ: Գիտենք որ ԵԱՅ = Է. քրիստոնեայ՝ քրիստոնէի, քրիստոնէութիւն, հրեայ, հրեութիւն. քաղեայ՝ քաղեութիւն, եւն:

Ահա քանի մը օրինակներ. «Գործուն եւ հնազանդ» (վկցօր. զ.). Ձերմ եւ գործուն եւ շարժուն (Նիւս.):

Ու ածանցը համազօր օ-ի. գործօն. «Գործօնաց գործոյն տացեն զայն» (գործողնեբուն) (Դ. Թգ. ԺԲ. 14.) — «Մին չար, եւ չարեաց գործօն (Եզնիկ), եւն:

Գործունէն՝ գործունեայ. գործօնէն՝ գործօնեայ. «Գործօնեկիցն, որք հատանեն ըզփայտն» (Բ. Մճ. Բ.) — «Ե՛րթ առ մեղուն

եւ ուսիր, զի՛արդ գործօնեայ է (Առակ զ. 8)
 — «Գործունեայք ըստ արժանեացն ընկալ-
 ցին...» (Խոսր.), եւն. եւն: Բո՛ւն հինեբը
 գործօնեայ կը սիրեն փոխանակ գործունեայի:

Գործունեութիւն նոր բառ է. պիտի կրնայ
 ըսուիլ նաեւ գործօնեութիւն, բայց աւելի
 անուշ է առաջինը:

Ո՛ր՝ օ—ի փոփոխումը կայ եւ գոյօն
 բառին մէջ. գոյուն, գոյունք, գոյունի. նոյն
 նման մոռացօնք՝ մոռացունք, եւն: Գառնա-
 լով մեր գործնեութիւն սխալին, հայելիի
 պէս պարզ է, որ պէտք է ըլլայ գործու-
 նեութիւն կամ գործօնեութիւն. ինչպէս պաշ-
 տօնեայ՝ պաշտօնեութիւն:

Ունեցածնիս պարզ ու չէ՝ որ ըստ օրինի՝
 ըթի փոխուի. ինչպէս կը տեսնուի գործ-
 նականին մէջ՝ որ ելած է գործունէն. այլ
 ունեայ որուն կայ ածանցն է որ կը փո-
 խուի ե—ի, եւ կ'ըլլայ ունե, եւ որ միա-
 նալով արմատին եւ թիւն ածանցին, կ'ըլ-
 լայ գործունեութիւն, պարզ, մաքուր, եւ
 ընտիր: Ուստի

Մի՛ գրէք

ԳՈՐԾՆԷՈՒԹԻԻՆ

Այլ գրեցէք

ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻԻՆ

ԻԶ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ՈՒՂՂԵՑՈՅՑ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՈՒՂԵՑՈՅՑ

Նոր **ձեռքս** հասած գրքոյկի մը մէջ տեսայ սոյն սխալը. «... ինքը եղած է պատրաստողը ուղղեցոյց մը ուրիշներու համար», եւայլն:

Ուրիշ ատեններ ալ հանդիպած եմ ուղղեցրական, ուղղեւոր, եւ նման ձեւերու:

Սխալ է: Շփոթութիւնը առաջ եկած է ուղիղ բառէն:

Ուրեմն ուղի՝ ձամբայ կը նշանակէ, եւ կը գրուի նաեւ ուղ, որ լծորդ է թուրքերէն ետին:

Ունինք յուղի տնկանիկ, ուղոյ շինկ ոճերը՝ պարբարի մէջ: Եւ դարձեալ ուղեզնաց, ուղեկից, ուղեւոր, ուղեւորիկ, ուղեւորութիւն, եւն. բառերը:

Ղաառը մէկ՝ որովհետեւ արմատին մէջ մէկ հօտ միայն կայ: Ուղարկել կամ յուղարկել բայն ալ նոյն ուղէն: Յուղի արկանելը ամփոփուած: Յաւելուածով բայերը **հրր** բարդութիւն գոյականին հետ՝ իրենց

յաւելուածոյ գրեւոր կը կորսնցնեն, եւ լծորդութիւններն ալ կը փոխեն. երկիր պագանեւ կ'ըլլայ երկրպագեւ. ձեռն արկանել, ձեռնարկել. եւն. այսպէս յռոյ կամ յռոյի արկանելէն ալ՝ ուղարկել, եւ ոչ թէ յռոյղարկել:

Իսկ Ուղիղը երկու դատով է, որով կ'ըսենք ուղղութիւն, ուղղակի, ուղղել, ուղղորդ, ուղղաբարոյ, ուղղագիծ, ուղղագրութիւն, ուղղագործ, ուղղադատ, եւն. եւն:

Ունինք նաեւ ուղեղ կամ ուղիղ բառն ալ, որ ըսել է ըղեղ. հոս ալ կրկին դատ ըլլալուն, Եզնիկ կ'ըսէ. «Յուզղոյն սնանալոյ՝ եւ ի մտաց իսկ անկանի մարդ»։ Երբ վերնատունը դատարկի՝ մարդ խելքն ալ կը կորսնցնէ։ Ունինք նոյնպէս շաղիղ բառը, որմէ՝ շաղղակեր։ «Ոչ շաղղով եւ արեամբ ուռուցեալ յառնեն մարմինքն» (Եզնիկ), եւն:

Ուստի մի՛ ընէք այդպիսի յախնթոր սխալ, որ կրնայ նոյն իսկ անհոգութեան ծնունդ ըլլալ. զի շատ անգամ զբարար գիտցողներն ալ կ'ընեն նմանօրինակ կոթով սխալներ։ Եւ արդ հարկ իսկ ֆնանց ըսելու թէ՛

Մի՛ գրէք

ՈՒՂՂԵՑՈՅՑ

ՍԿԼ գրեցէք

ՈՒՂԵՑՈՅՑ

ԻԷ.

ՄԻ՛ ԳՐԷՔ

**ՅԱՐԴԱԾԱԾԿ, ՀՈՂԱԾԱԾԿ,
ՄՈՒՐԱԾԱԾԿ, ՅՆՅՈՏԻԱԾԱԾԿ,**

ԱՅԼ ԳՐԵՅԷՔ

ՅԱՐԴԱԾԱԾՈՒԿ, ԵԻՆ.

Կան մարդիկ որ ցուցանքներու՝ հրէշներու չեն հաւատար, եւ կ'ուրանան իսկ անոնց գոյութիւնը, եւ կեղծիք կը կարծեն հին պատմութեանց եւ վիպասանութեանց մէջ երեւցածները: Անոնք բոլոր կրնան կեղծ ըլլալ, ստապատիր ըլլալ, բայց վերեւ յիշուած խառնագազանները կ'աղաքցուցանեն այդ ճիւղներուն գոյութիւնը:

Թէ ինչպէս կը բարդուին բառերն հայերէնի մէջ՝ յիշենք համառօտիւ:

Ահր լեզուին բառերը կրնան ըլլալ պարզ, բարդ, ածանցաբարդ եւ ածանցեալ:

Պարզ կ'ըսուին այն բառերը, որոնք իրենց սկիզբն ու վերջը որեւէ եկամուտ մասնիկ չունին: Ինչպէս օդ, լոյս, ջուր, կին, մահ, կեանք, սէր, քաջ, սուրբ, եւն:

Բարդ կ'ըսուին այն բառերը որոնք կազմուած են երկու բառէ, ինչպէս, մարդաս

սէր, հողագործ: — Ածանցաբարդ, ինչպէս, երկրաչափոշրիւն. ուր կան երկու բառեր եւ ոշրիւն ածանցը: Ածանցեալ. երկրաշոր, երկնային:

Բարդութիւնը կ'ըլլայ երբեմն առանց որեւէ փոփոխութեան բառի կամ յօդակապի. ինչպէս, վրեժխնդիր, հացկատակ, ձեռնտոշ, շարկամ, դեկտո, կարկեր, ոտահար, օրհաս, եւն:

Այլ անյօդ բարդութիւնները քիչ անգամ կ'ըլլան առաջին բառին փոփոխմամբը. ինչպէս, տնտես, ջրբեր, ջրկիր, լրտես, ժռածկալ, իշտրմոշ, եւն. եւն:

Այսպէս միեւնոյն բառը երբեմն կը բարդուի ինքիւրմով եւ կրկնաշոր կը կոչուի. պէսպէս, վազվազ, վաղվաղ, բեկբեկ, ծործոր, եւայլն:

Սոյն կրկնաւորներուն մէջ երբեմն մէկ զիրը զանց կ'ըլլուի կամ կը փոխուի. փոփոխ, դադար, բարբախ, կակազ, բորով, քերեշ, վաշաշ, հեղեղ, շաղիաղի, հեծեծեղ, պատաւտեղ, բարբառ¹, եւն:

Բայց բարդութեան սովորական ընդ-

1. Եթէ ո զիրը իւրմէ վերջ (նուէ զատ) ուրիշ բաղաձայն զիր մ'ունենայ, սովորաբար ղէի կը փոխուի. այս է պատճառը որ կրկնաւորներուն առաջինը ղէի կը փոխենք եւ փոխանակ զոզիւ, բաբբառ, կառկառ զրեւու, կը զրենք զրզիւ, բարբառ, կարկառ, եւն:

հանուր կանոնն է կապել երկու բառերը այր յօղակապով՝ երբ երկրորդ բառը բաղաձայնով սկսի, եւ առաջին բառը որ սովորաբար ուղղական կը յօդի՝ եթէ փոփոխելի գիր ունի՝ հոլովական փոփոխութեան ընդհանուր օրէնքին համաձայն կը փոխուի. իսկ երկրորդ բառը բացարձակապէս ԱՆՓՈՓՈԽ կը մնայ:

Ինչպէս, բան, գետ՝ բանագետ. քաղցր, պտուղ՝ քաղցրապտուղ. սով, մահ՝ սովամահ. սեր, բուն՝ սիրաբուն. տեր, սեր՝ տիրասեր. ամեն, կալ՝ ամենակալ. երկայն, բազուկ՝ երկայնաբազուկ. բազուկ, տարած՝ բազկատարած. ազգ, օգոշտ՝ ազգօգոշտ. բազուկ, օգոշտ՝ բազմօգոշտ. եւն:

Ինչպէս տրուած օրինակներէն կը տեսնուի, կանոնը երկրորդ բառը անփոփոխ կ'ուզէ: Առաջին բառը կրնայ ըլլալ ուղղական՝ այսինքն անփոփոխ. մարդ, սեր՝ մարդասեր. հող, գործ՝ հողագործ. մարդ եւ հող ուղղական մնացին: Բայց եթէ բառը ունենայ մին այն ձայնաւորներէն որոնք հոլովման ատեն կը փոխուին, է = ե, է = ի, ի = ը, ոյ = ու, ու = ը, իւ = ու, այն ատեն տեղի կ'ունենան սոյն փոփոխութիւնները. ամեն, մեծ՝ ամենամեծ. սեր, յիր՝ սիրալիր. ինչք, սեր՝ ընչասեր. իղձ, պատռով՝ ըղձապատռով. յոյս, տոշ՝ յոշսա-

տոռ. սոռտ, խօս՝ ս(ը)տախօս, պատիշ, սէր՝
պատոռչասէր:

Որեւէ փոփոխութիւն կրնայ տեղի ունենալ միայն առաջին բառին վրայ. երկրորդը նորէն ըսենք՝ բացարձակապէս անփոփոխ է, անփոփոխելի է:

Վերեւ զրինք երկայն, թազոշկ՝ երկայնաթազոշկ, եւ թազոշկ տարած՝ թազկատարած. առաջին օրինակին առաջին բառը փոփոխելի գիր չունէր՝ մնաց ինչպէս որ էր. երկրորդին մէջ ոչն որ ը—ի կը փոխուի կամ բոլորովին կ'անհետի՝ եղաւ թազկատարած:

Առնենք արդ մեր վերեւ յիշատակած յարդածածկ, հողածածկ, մոխրածածկ, ցեցոտիածածկ այլանդակութիւնները. ո՞ր օրէնքով կազմուած են:

Ուրկէ՞ բուսեր է այդ ծածկ—ը, ունի՞ հայ լեզուն ատանկ բառ իր բնական ձեւին մէջ. չունի, ուրեմն փոխուած ձեւ մըն է. բայց ի՞նչպէս կը փոխուի երբ երկրորդ բառն է:

Ի՞նչ է իր բնական ձեւը՝ ծածոշկ. ուրեմն ըստ օրինի, ըստ ողջմտութեան, ըստ խելքի եւ մտքի՝ երբ այդ ծածոշկ բառը առաջին բառն ըլլայ՝ փոփոխման կանոնը պիտի գործադրուի վրան. այսինքն՝ ոչն պիտի սղի եւ պիտի մնայ ԾԱԾԿ. բայց

ուշադրութիւն՝ երբ առաջին բառն ըլլայ. այսպէս ծածուկ, միտք՝ պիտի ըլլայ ծածկա-
միտ. ծածուկ, զրոշի՝ ծածկագլուխ. ծածուկ,
խօս՝ ծածկախօս. ծածուկ, պէս՝ ծածկապէս.
ծածուկ, ոյր՝ ծածկոյթ. ծածուկ, եւ՝ ծածկեմ:

Բայց երբոր ծածուկը երկրորդ բառ ըլլայ, պիտի մնայ ԱՆՓՈՓՈԽ, այնպէս ինչպէս որ է. ամուր, ծածուկ՝ ամրածածուկ. քող, ծածուկ՝ քողածածուկ. պար, ծածուկ՝ պարածածուկ. որով այդ յարդածածկ, հողածածկ, մոխրածածկ, ցնցոտիածածկ ցուցանքները պէտք է վտարուին եւ գրուին յարդածածուկ, հողածածուկ, մոխրածածուկ, եւն:

Միտքս կու գայ յետին դարերէն գործածուած նմանօրինակ սխալ մը, որ նման վերջով բառեր շատ ունենալնուս համար՝ մտեր, ընտելացեր է լեզուին, և է անխախտ բառը, զոր գործածեր են ԺԴ, ԺԵ դարերուն մէջ քանի մը գրողներ. ուղիղ ձեւը անխախտ է. «Աշխարհս այս իբրեւ զտուն մի անխախտ ցուցցի» (Պիսիդ). — Անխախտ մնացեալ լիութեամբն» (Ագար.). — «Անարատ եւ անխախտ պահէ զլեալսն» (Եզեկի), եւն: Արդէն կայ զմայլելի խախտութիւն բառը:

Ախտ վերջը, ինչպէս ըսի, հայ լեզուին շատ ծանօթ ըլլալուն (ախտ, բախտ, եւն.) ապրեր է այդ ձեւը. բայց ամէկ երեւոյթով

ոչ մէկ բառ ունի հայ լեզուն, ուստի եւ պէտք է որ ո՛վ որ հայ է եւ հայ լեզուն կը սիրէ, ուղիղ ձեւով գործածէ.

ՅԱՐԴԱԾԱԾՈՒԿ, ՀՈՂԱԾԱԾՈՒԿ, ԵՆՆ.

Եւ ոչ թէ

ՅԱՐԴԱԾԱԾԿ, ՀՈՂԱԾԱԾԿ, ԵՆՆ:

Այսպէս կ'ուսուցանեն կանոնը, օրէնքը, ողջմտութիւնը, խելքը, միտքը, բանականութիւնը: Բայց եթէ ուզեն դեռ մեր մեծ բանաստեղծներն ու զրագէտները կառչիլ կալչիլ այդ անդրալեռնական այլանդակութեանց, կ'առաջարկենք իրենց՝ որ այսուհետեւ, որպէս զի այլանդակութիւնը հասնի իր կատարեալ լրման, երկայնաբազունը գրեն երկայնաբազկ. զօրագրո՛ւր՝ զօրագրիս. սզգօգո՛ւտը՝ սզգօգոտ. կենցաղօ՛գոտը՝ կենցաղօգոտ...:

Հիները՝ ըսինք ուրիշ տեղ՝ շատ աւելի խնամք ունէին ուղղագրութեան:

Թո՛վմաս Թէրզեան, իր քերթուածներէն մէկուն մէջ, «Արտոյտը», Բ հատոր, էջ 66 (տպ. 1929), ուղիղ ձեւով կը գրէ.

ՅԱՐԴԱԾԱԾՈՒԿ հիւղէն սլանամ,

Եզուարդ Հիւրմիւզ Քոթէն տիկնոջ «Աքսորականք ի Սիպերիա» գրքին թարգմանութեան մէջ ունի.

«Կառոյց իւր անդ Սփրինճեր բնակարան յեղեւնեաց յարդածածոյ» :

Կը յիշեմ տեսած ըլլալ Նորայրի բառ-
զրբին մէջ ալ նոյն ուղիղ ձեւը, բայց չեմ
յիշեր հիմա թէ որ բառին տակն էր :

ԻԸ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԹՈՂ. ԶԿԱՆԱՅՍ ԵՒ ԶՄԱՆԿՏԻՍ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԹՈՂ. ԶԿԱՆԱՅՍ ԵՒ ԶՄԱՆԿՏԻ

Շատ ստէպ գործածուող ձեւ մը, եւ
միշտ այսպէս սխալ գործածուած, զրու-
թեան մէջ ալ, խօսքի մէջ ալ :

Ոսկեղարու մէջ շատ գործածուած է
մանկտի բառը. իսկ յիշուած ձեւով՝ այս-
ինքն «թող զկանայս եւ զմանկտի», Դա-
հիէլ ԺԴ. 9. Մատթ. ԺԴ. 21, ԺԵ, 38, եւն :

Մանկտի կազմուած է մանուկ բառով
եւ տի մասնիկով :

Տի մասնիկը յոգնականացուցիչ է, մե-
ծութիւն, շատութիւն կը ցուցնէ. մանկ-տի
ըսել է շատ մանուկ, մանուկներ. ինչպէս
ծակտի, շատ ծակեր :

Ունինք նաեւ ոտի ձեւը. ոսկր-ոսկրոտի,
ոտկորներ, փոր-փորոտի, փորին մէջ եղած-
ները:

Տի մասնիկը բառերուն սկիզբն ալ կը
դրուի՝ նոյն իմաստով. Տի-այր (=տէր),
տի-կիւն, տի-եզերք, կը նշանակեն մեծ
մարդ, մեծ կիւն, մեծ եզերքներ:

Ահա քանի մը օրինակ ոսկեղարէն
մանկտիին յոգնակի ըլլալուն ի նպաստ.
«Որչափ ինչ կերան մանկտի» . Ա՞յդչափ
են մանկտիդ. — Յարիցեն մանկտիդ եւ իսա-
ղասցեն. — Խօսեցան ընդ նմա մանկտին. —
Ով Սողոմ, յոյնք միշտ մանկտի էք (Եւս.
Քր. ա.), եւն. եւն.:

Ամէն ոք կը տեսնէ որ բայերը բոլոր
յոգնակի դրուած են. պիտի դրուէին եթէ
եզակի ըլլար: Մարդիկ բառն ալ յոգնակի
է ըստ իմաստին, թէեւ ձեւը եզակի, եւ
միայն եզակի կը հոլովի. մարդիկ, մարդ-
կան, մարդկաւ, կամ մարդկամբ: Մանկտին
ալ, մանկտոյ, մանկտեաւ, եօթներորդ խառն
հոլովում. ինչպէս կոպիտ սխալ է գրել
մարդիկներ, մարդկանց, նոյնպէս յախըն-
թոր սխալ է գրել զմանկտիս: Ուրեմն

Մի՛ գրէք

... ԶՄԱՆԿՏԻՍ

Այլ գրեցէք

... ԶՄԱՆԿՏԻ

ԻԹ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԲԱՂԴ, ԴԺԲԱՂԴ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԲԱԽՏ, ԲԱՐԵԲԱԽՏ

Այս կոպիտ սխալն ալ՝ թէեւ շատ անգամ ըսինք ու ըսինք՝ դեռ կ'ապրի ու կ'ապրի, եւ չենք գիտեր թէ ե՞րբ պիտի փչէ հոգին:

Ղատ գիրը իրմէ վերջ տ եւ ր գրերը կ'ուզէ եւ ոչ երբեք դ. ինչպէս Աղտ, զաղտ, աղտաղտ, եւն. — Գաղր, մաղր, յաղր, եւն:

Կան քանի մը բառեր որոնց մէջ դատէն վերջ կ'երեւայ դայ, բայց արմատական չեն:

Քաղ-դատել բային մէջ պատահական է դատի եւ դայի մօտաւորութիւնը. քաղ մասնիկ մըն է՝ որ եկեր է դատելին քով. ինչպէս եւ քաղկանայ, քաղաղրել, քաղխոնորիւն ու նման բառերուն մէջ:

Ունինք դողդողալ (դողդալ) բառը՝ որ կրկնակ է. ինչպէս եւ դողդոջ, որ նոյնպէս կրկնակ է, ինչպէս եւ յողդողոյ, առաջին անգամը առողջ՝ երկրորդը հիւանդ, այսինքն տարբեր, ինչպէս Աղչ — աղչ էն

ունինք աղջամուղջ, հաստ—հաստէն՝ հաստա-
քևստ, հաստամևստ, խորտ—խորտէն՝ խոր-
տաբորտ կամ խորտոբորտ, ժանտ—ժանտէն՝
ժանտածոշտ, խառն—խառնէն խառնամառն.
եւայլն:

Իբր արմատական խեղդ արմատին մէջ
է որ կ'երեւայ. բայց հոս եւս արմատի
գիր չէ ըստ իս՝ այլ եկամուտ: Կարգէն է
այն դայերուն որոնք կը մտնեն սպանդ,
կենդանի, անջրդի բառերուն մէջ:

Խեղդ բայ մ'ունինք, որ կը նշանակէ
վնասել, արատաւորել, կամ անդամներէն
մին կամ միւսը կտրել. «Եթէ խեղիցէ
ոք զընկեր իւր: Մենք յիրաւի պատժիմք,
զի զողջանդամ մարմինս խեղէաք», եւն:

Խեղիւն վրայ դայ մը զնելով՝ ոչ թէ
մէկ անդամը, այլ ամբողջ մարմինը կը
խեղենք, քրիս մը, եւ ահա հոգին փչեր
է արդէն կախուողը կամ խեղդուողը:

Բախտ բառը ուրեմն պէտք է գրել յախտ.
պարսկերէն خا բառն է, որուն համազօր
է նաեւ թատ բառը, մանաւանդ թէ միեւ-
նոյն բառն է. պարսկերէնի խեն մեր մէջ
թէ սէ է եւ թէ խէ, որ որոշ կը տեսնուի
خا բառին մէջ, որ մեր դռաւոր բառն
է. խէի երեւոյթով դռխտ, Սահակդռխտ,
Սանդռխտ, տախտակ, տաստակ, պարս-
կերէն սախտը մեր մէջ սաստ է. եւն. եւն:

Ուստի, հայ լեզուն սիրողներ,

Մի՛ գրէք

ԲԱՂԻ, ԴԺԲԱՂԻ, ԲԱՂԴԱԽՈՐ, *եւն.*

Այլ գրեցէք

ԲԱԽՏ, ԲԱՐԵԲԱԽՏ, ԱՆԲԱԽՏ, *եւն. եւն.*

Լ.

Մի՛ ԳՐԷՔ

ՅԵՆԱԾ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՅԵՑԱԾ

Ընդհանրացած սխալ մը. ո՛վ գիտէ ո՛ր չօրհնած ձեռքը գործածեր է անգամ մը. մեր սկանակները հասհասի կեցած են. արածին կենդանիին պէս կ'ընեն. «ստենն է ըսաւ—վըրան նետուեցաւ»...

Հազար ըսէ ուղիղը, ո՛վ մտիկ պիտի ընէ... այս ո՛րքան անուշ բան է եղեր ծուռին՝ սխալին հետեւիլը:

Կարգ մը բայեր ունինք. լնույ, խնույ, յնույ, ընրեւնույ, ինչպէս եւ բաւաւ, բաւաւ, բաւաւ, դաւաւ, եւն. որոնք պարզ արմատ ունին. լից, խից, յից, ընրերց, բաց, բաց, բարձ, դարձ:

Ասոնց նախնական ձեւն եղած է լցնուշ, խցնուշ, յեցնուշ, ընրերցնուշ, բացնալ, բաց-նալ, բարձնալ, դարձնալ: (Պատիւիզակի բարբառին մէջ կը գործածուէր բացնալը. «վրաս բացցաւ, վրադ կը բացնայ», եւն. ձեւերը, շատ լսած ու գործածած եմ):

Ներկայի խումբին մէջ այդ ցոյեւրը ին-կած են բոլոր, իսկ կատարեալի խումբին մէջ նուերը. լնու՛մ, լնու՛ի, մի՛ լնուշ, մի՛ լնուք, լնուցո՛ւմ, լնուշ, լնի՛ց. այսպէս եւ միւսերը:

Կատարեալի խումբին մէջ ալ, ինչպէս ըսինք, կ'իյնան բոլոր նուերը. լցի, լցից, լից, լցէք, լցեալ. — առնելով յեկնուշը, որ կրաւորակերպ չէզոք է, կ'ըլլայ՝ յեցայ, յեցայց, յեցի՛ր, յեցարո՛ւք, յեցեալ:

Մեր խնդիրը անցեալ դերբային վրան է: Ուրեմն ասոնք բոլոր յաւելուածոյ բայեր ըլլալով եւ պարզ արմատ ունենալով, այդ արմատէն պիտի շինուին անցեալ դեր-բայները. արմատ լից, իլից, յեց, ընրերց, բաց, բաց, դարձ. ուրեմն անցեալ դերբայ-ներն ալ պիտի ըլլան լց-եալ, խց-եալ, յեց-եալ, ընրերց-եալ, բաց-եալ, բաց-եալ, դարձ-եալ: Աշխարհաբարի մէջ ալ լցած, խցած, յեցած, ընրերցած, բացած, բացած, դարձած, եւ ոչ թէ լնած, խնած, ցենԱԾ, ընրենուած, բանած, բանած, դառնած:

Երբ յեկած կ'ըսենք՝ կը գործենք ան-
ճոռնի սխալ մը. իբրեւ թէ ըսէինք. Ղուռը
բանած էի. նոր դառնած էի. փոխանակ
ըսելու՝ Ղուռը բացած էի. նոր դարձած էի:

Ահա թէ ինչ անհեթեթ սխալ է որ կը
գործեն շատեր յանգէտս, որոնցմէ արդեօք
ներելի չէ՞ խնդրել՝ որ ուղիղ կերպով
Գրեն

ՅԵՅԱԾ

Եւ ոչ թէ

ՅԵՆԱԾ

ԼԱ.

ՄԻ՛ ԳՐԷՔ

ՍԵՎՐ, ՎԵՐՍՍԱՅԼ, ԵՏԻ, ԵՆԻ

ԱՅԼ ԳՐԵՅԷՔ

ՍԵԻՐ, ՎԵՐՍՍԱՅԼ, ԵՏԻ, ԵՆԻ

Սեվր յատուկ անուն մըն է. բայց յա-
տուկ անուն ըլլալուն համար՝ ըսել չէ
թէ պէտք է սխալ գրուի հայերէնի մէջ.
հազարաւոր յատուկ անուններ կան, զորս
Նախնիք հայերէնի դարձուցած են՝ հայ
լեզուի օրէնքներուն հպատակեցնելով:

Նախնիք այս բառը պիտի գրէին Սեւր,
եւ ոչ Սեվր: Հայ լեզուն այսպիսի հեթա-
նոսութիւն չի ճանչնար: Սեւ ածականը

չեն գրեր Սեւ, դեւը չեն գրեր դեմ, հեւը՝ հեմ, անձրեւը՝ անձրեմ:

Եւր վերջով հայերէն բառ չունինք՝ որ օրինակ բերէի. բայց ինչ որ ըսի Ժրնեմ/մասին, կը զօրէ հոս ալ. փափագող կրնայ տեսնել հոն. նախնեաց մէջ կա սակայն ձեւ մը. իրենք չեն սիրեր ի ձեւը, որով եւի կը փոխեն. սեռականին մէջ դարձեալ իւր փոխելու պայմանաւ. այսպէս փոխանակ ըսելու թիւր, կ'ըսեն թեւր, աշիւր՝ ալեւր, աղթիւր՝ աղթեւր, եղջիւր՝ եղջեւր. (այս վերջին երկուքը իբր սեռական ալ գործածուած) գիւղ՝ գեւղ. իւղ՝ եւղ. եւայլն, եւայլն:

Արդ, կրնայ ամէն ոք տեսնել, ինչպէս եւ բոլոր Սեմր գրող թերթերը, որ նախնիք թեմր, ալեմր, աղթեմր, եղջեմր, գեմր, եմր չեն գրած. (ինչ ալ սոսկալի գէմք ունին, ցուցանք կատարեալ). ուստի իբր մեր անմահ նախնեաց զաւակ՝ ամէն ոք՝ պէտք է գրէ Սեւր, փոխանակ վայրենի Սեմրին: Աչքիս առջեւ թերթ մ'ունիմ, թարմ, ուր գրուած է. «Վերսայլի եւ Սեմրի դաշնագրերը». ինչո՞ւ չգրուէին «Վերսայլի եւ Սեւրի դաշնագրերը»:

Է գիրը վերջին վանկին մէջ միայն կ'ապրի. բառերու մէջ ինչ ինչ մասնաւոր պարագաներ կան որ կը թոյլատրեն

է, ինչպէս ձայնաւորէ առաջ, եակ, մար-
գարեան, կամ բարդութեանց մէջ, ու-
կեզօծ, ալեկոծ, եւն. բայց արմատ բառերու
մէջ վերջին վանկէ առաջ բացարձակա-
պէս է գոյութիւն չունի. վերսայոյ գրելը
սանկ ոճիրի պէս բան մըն է. Գերսամ,
կեղծամ, վերծանկ, վերստին, վերմակ, եւն.
եւն. տես բառգիրք մը ուր կան վեռով
բարդուած անթիւ բառեր: Վեր սկիզբով
ոչ մէկ բառ. ունինք վեր, վերք բառը,
որ արդէն վիրաւոր կ'ըլլայ:

Ուստի, մի՛ գրէք վերսայոյ, այլ վերսայոյ.
կը տեսնէք, բառին վրայ շնորհք մը եկաւ
կարծես:

Չմոռցած ըսեմ որ Պոլսական թերթերը
ուրիշ անճառ սխալ մըն ալ կը գործեն,
երբ կը գրեն Եւտի Գուրի, Եկնի գիւղ. ինչ
գործ դնին այդ է գրելը. երբ կը գրեմ
Կտիկ, Կտեւ, Եկեաս, Եկովք, տարբեր հըն-
չում կու տամ բառերուն, քան այն ինչ
որ կու տամ Եւտի, եւ Եկնի բառերուն.
ինչ ալ այլանդակ են: Ե գիրը բառերուն
սկիզբը արդէն իսկ Լէ-ի ձայնը ունի.
երբ կ'ըսենք Լկեղեցի, առաջին Լ գիրը
տարբեր կը հնչենք յաջորդներէն. անոնք
փակ է, իսկ սկիզբինը Լէ: Ես, Լրագ,
չենք հնչեր Լս, Լրագ, այլ Լէս, ԼԼրագ,
բայց չենք գրեր Լ-երը:

Ուրեմն ի՞նչ հարկ Եեռի, Եեռի գրեւու.
տաճկ.ը ԿԻ երեք գիր, մերը չորս գիր.
ինչո՞ւ. նոյնպէս ԿԻ երեք գիր, մերը չորս
գիր: Ուստի՝

Մի՛ գրէք

ՍԷՎՐ, ՎԵՐՍՍԵԼ, ԵՏԻ, ԵՆԻ

Այլ գրեցէք

ՍԵՒՐ, ՎԵՐՍՍԵԼ, ԵՏԻ, ԵՆԻ

ԼԲ.

ՆՁ, ՆՁ, Ձ, Ձ, ԳՐԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Նոր հրատարակուած բանաստեղծական
հատորիկի մը ճակատին վրայ «մոռնչներ»
բառը տեսայ. հարցուցի հեղինակին թէ
ինչո՞ւ ջէով գրեր է «մոռնչ» բառը: Պա-
տասխանեց թէ Մարկոսն ըսաւ. նուէն
վերջ չ գիրը կու գայ եղեր:

Նոյն կերպով մտածող մարկոսներ ան-
շուշտ պակաս չեն. դարձեալ մեր լրա-
գրութիւնը կայ՝ ուր չայ եւ չէ շատ յաճախ
կը չարչարուին յանպէտս փոխանակուե-
լով: Թո՛ղ լրագրութիւնը՝ նոյն սխալները
կը վխտան նոյն իսկ գրական արժանիք
ունեցող գիրքերու մէջ, եւ 1919ին հրա-

տարակուած բանաստեղծական ուրիշ հաս-
տորի մը մէջ տեսայ մնչեղ բայը, զոր մնչեղ
կը գրենք մենք. սովորական սխալներ են
գեղչը՝ գեղջ գրել, քրքիչը՝ քրքիչ, շշուջը՝
շշունչ, հաչեղը՝ (այս ինքն հառաչել՝ մար-
դոց) գրել հաչել, որ շուներուն յատուկ է:

Այդ անտեղութեանց դարման մ'ընելու
յուսով՝ մասնաւոր գլուխ մը կը յատկա-
ցենք ահա չայ եւ չէ գրերուն, պարզ
ուղղագրական՝ եւ ոչ թէ բանասիրական
տեսակէտով: Սաչափը միայն ըսեմ որ չայ
գիրը՝ թաւ է, կրկնակ. «չոստ», «չոստ»,
համազօր եւրոպական $ch = tch$ ին, որ
է ըսել մեր ք-ին. $ch = կհ = ք = չ$. —
չհար = կհար = քառորդ = չորս, եւն: Իսկ
չ միջակ գիր է. անոնց նուրբն ալ է ֆ.
որուն ուղղագրութիւնը դիւրին է:

Հետեւեալ շարքերուն մէջ պիտի տես-
նենք յստակ, որ նուէ վերջ ուր չայ կու
գայ, ուր ջէ. պիտի զնեմ արմատները
միայն, զանց ընելով ածանցումներն ու
բարդութիւնները.

ՆԶ

Անտեղունչ. անտէր

բնչիւն, բնչել. պոռալ կենդանեաց

գանչիլ. կանչել

գնչու

դդնչեղ, դդչեղ. խոխոջալ ջուրի
 դռնչիւն, դռնչեղ. թնդալ. — ցնել
 զռինչ, զռնչեղ. իշու զոալ
 քանչ, քանչք. խիթ
 քանչեղ, արթնցած ատեն այլանդակ ձայներ հանել
 քառանչեղ. սաստիկ հառաչել
 ինչ.
 խանչիւն, խանչեղ. զոալ իշու
 խնչեղ. քիթ սրբել
 խռնչիւն, խռնչեղ. խոալ
 կանանչ
 կանչեղ
 կառանչ, — չեղ. պոռչտալ
 կնչեղ կամ գնչեղ. ճուալ խոզի
 կնչիւն. կանանց մեղկ՝ ծեքծեքուն ձայնը
 կռինչ. չնչին ձայն
 կռնչեղ. մրմռալ
 հռնչ, հռնչիւն, հռնչեղ
 հռնչիւն, խռնչիւն. խոլտոց. կոկորդի ձայն
 ձռինչ, ձռնչիւն, ձռնչեղ
 մազկռինչ. հոգեվարք
 մանչ
 մինչդեռ
 մնչիւն, մնչեղ. մեղմ ձայն հանել
 մռռնչ. մռռնչիւն, մռռնչեղ
 յօրանչեղ. եւս՝ յորանչեղ
 շռնչ, շնչեղ
 շռինչ, շռնչան. չարխի ֆէլէք եւ ձայնը
 ոռնչք. քիթ
 ոռնչք, յրնչաց քերեղ. արհամարհել
 չինչ, ոչինչ.

պնչատ. քիթը կտրած
 սքանչ. —եղի, եւն.
 տեկչ. —չանք, —չաղ
 փնչեղ. քթէն ձայն հանել
 փռնչիւն, —չեղ. փոնգտալ, խոշոր հագալ, սպառ-
 նալ, եւայլն:

ՆՁ

ախանչ, ախանչեղ, շախանչեղ. ալանջ տնկել
 ապարանչան
 բանչար
 բարբանչ, բարբանչեղ
 երիւնչ
 երնչակ, վայրի կանկառ
 չանչ
 խխնչիւն, խրխնչիւն. խրխնջել ձիերու
 խղունչ
 խնչոյք
 խոնչ
 խոնչոյք
 կիւնչ, կիւնձ
 ղողանչիւն, ղողանչեղ զանգակներու
 մչանչեան
 մռնչ, մնչիկ, մնչոշկ. լուռ մուռնջ, լուրկ մնջիկ.
 մրմռնչ, մրմնչեղ
 նիւնչ, ննչեղ
 շշռնչ, շշնչեղ
 շրշռնչ, շրշնչեղ
 ռնչ. յատակ, գետին

պահանջ, -ել
 ջինջ. ջոշնջ, ջնջել, ջնջան. ջնջոց
 վաղանջել. երկար աշխատիլ
 վաղնջոց. -ջական. հին
 վտարանջել. ապստամբիլ
 վրնջապապչեակ. այծու պէս պապաջելով խըր-
 խընջալ
 վրնջիշն, վրնջել. ձիու խրխնջալը
 տանջ, -անք, -ել
 տոշրնջենային
 տրտոշնջ, -ջանք, -ջել. տրտնջալ:

Ահաւասիկ նչ, եւ նչ ունեցող մեր գրե-
 թէ բոլոր բառերը, որոնց համար որեւէ
 կանոն մը սահմանել կարելի չէ: Բայց
 որովհետեւ չայի եւ ջէի սխալը հոս չէ
 միայն որ տեղի կ'ունենայ, պիտի ամփո-
 փեմ ստորեւ չայով եւ ջէով եղած բոլոր
 միւս բառերն ալ, անսովորները միայն
 թողլով դուրս:

Գ

աղաչանք. -չել
 առնչել. ամչնալ
 աչառոշ. մարդահաճոյ
 աչք. եւն.
 աշաչ. ձայն
 քշոյ. պզտիկ ձի, թայ

դանփաշէր. երերալ
 դդջիւն, -չէր. ջրի ձայն
 զեղէ, զեղէր
 քաշէր. բերնէ թափուք ըսել աղօթքը
 քառաշ, -չէր. տ. թառանչ
 զչարիչ. նեղուիլ, զայրանալ
 քաքչիչ. բոլոր չի վերջացող բայերը
 քռչիչ, փախչիչ, խրտչիչ. եւն:
 խնչ. խաղողի չենք
 խեչակ. մոյթ, նեցուկ
 խեչափառ. խեչեփար, չաղանոգ
 խոչ. արգելք
 խոչառուքիւն. կովերու, եզներու կաղ քալելը
 խոչքոր. խոճկոր. խոզի ձագ
 խոռոչ
 խռչակ
 կակաշ. հարսնուկ ծաղիկը
 կակաշէր. աքաղաղին պոռալը
 կաչաղակ
 կառաշէր. կառաշ. պոռալ
 կարկաշ, -չէր. ջուրի, լոյսի, ձայնի
 կոչ, կոչեր
 հաշիւն, հաշեր, հառաշէր. եւ ոչ շան հաջելը
 հառաշիւն, հառաշ, -չէր
 հռչակ, -ել
 ձանաշէր, անձանաշ
 ձիչ, ձիւն, ձչալ
 ճարքոչ. ճարտար
 յաչաղէր. նախանձիւ
 շաշ, շաշիւն, շաշեր
 շառաշ, շառաշիւն, -չէր

շէկ

ռէկ

ռէինչ

ռէխար

չակերտ

չաման

չամիչ

չանարդի. անարգ

չաչ, չաչեր. ֆիտան

չար

չափ

չէչ. խաղողի ճգմածը, դիրտ

չիղջ, չիջիկ, չիջիկան

չիտ. ծիտ, ճնճուղ

չիր. չորցուցած պտուղ

չիք, չքանալ

չմոշշկ. հողաթափ

չնաշխարհիկ

չոր

չորրեկ, չորքոտանի

չորքոտանի

չոշ, չոշեղ

չոշան

չոշառ

չոշխայ

չոշմ. հոյն, զողալ. գզըլճըք

չոշրդի. ուր շատ չի գտնուիր

չքաշոր

չքմեղ

չքնաղ

պապաչեղ. կապիկի՝ այծու ձայն հանել

պիտանք, պէտել, զարդարուիլ, եւն.

վաշելուչ

վաւ, վաւէ. սայլ, սայլի ծածկոյթ

վառիչ, եւ բոլոր իւ վերջացող բայանունները,

փրկիչ, ազատիչ. եւն.

տոյրի

փւի

քւքւել. քճքճել. բգքտել:

Ձ

աղւառնոչ. մթուծիւն

աղւիկ

ամբողջ

անգեղ. չզղջացող

անուրջ

անցրպետ

աւտոյնք

աւ

աւտոյնքիւն

աւտւ

աւթ

աւքառ

աւքասպ. կէօզ թաշի

աւլն. մութ սել

աւլնաքոյր. սել գոյնով

աւլնդեղ. սելու գնտիկ

բաւաղանք, -դել. ցնդաբանել

բողբոջ

բջիջ

բջջանք. բզզանք մեղուաց

գաղջ

գեղջուկ

գեջ, գիջական. թաց

դողդոջ

դրդջիւն, դրդնջիւն, դրդջումն. պառաւներու
տաւտոց

եղջիւր

եղջերոշ

երջանիկ

զեղջ, զիղջ, զղջալ

զիջանիլ

իջանեղ

իտիւոջիւն, -ջանք, -ջեղ

կեղերջական. ցաւագին

կրկջաճայն. կարկաչող ձայնով՝ կաքաւի պէս

հաջիւն, հաջեղ. շան հաջելը

մարմաջ, -ջեղ. քերուրտիլ

մեջ, միջիւն, եւն.

մրջիւմն, մրջիւն

յաջող

յաջորդ

յառաջ

յորջորջեղ

շեղջ. կոյտ, դէզ

շիջանիլ. մարիլ

շոշրջ, շրջեղ

ողջոռնեղ

ոջիլ

ոջիւն. փայտի կապոց

որջ

չիղջ, չղջիկ, չղջական
 պարպալուռն
 պղպջակ
 ջախել, ջաղիել. ջախջախանք
 ջահ
 ջաղաց
 ջաղք. սաստիկ անձրել
 ջամբ. կեր, ուտելիք
 ջամռակ. ջատուկ, կախարդ կին
 ջաղ, -ղել. լալ, կոծել
 ջանք, -նալ
 ջատագով, -ել
 ջատռակ
 ջարդ, -ել
 ջեռանիլ, ջեռնուլ
 ջեր, ջերանիլ
 ջերմ
 ջիլ. ջիղ
 ջին. ծեծելու գաւազան
 ջիրդ, ջրդիլ. ժիր, ժիր բլլալ. ետեւէ բլլալ
 ջոլիւ, ջոլորել. ժողով անասնոց. ժողվել
 ջոխ. գաւազան
 ջոկ. ջոկատ
 ջոջ. մեծ
 ջով, ջովանալ. ուռճանալ
 ջորդան, ջրորդան. խողովակ տանիքի կամ
 հնձանի
 ջորեակ. մարախի տեսակ մը
 ջորի
 ջոշքակ
 ջոշհակ. ոստայնանկ

չոշխտակ

չոշր

ջնար. քնար

ստերջ. ամուլ

վերջ

քաջ

քրքիջ, քրքջալ, եւն:

Ահա չայով եւ ջէով մեր բառերը, կամ անոնց մեծագոյն մասը, վասն զի շատ կարելի է որ աչքէս կամ մտքէս վրիպածներ գտնուին. անդրադարձողը կրնայ աւելցնել իր կարգին:

Դառնալով առանձնաբար ջէ եւ չայ գրերուն, առաջինը լծորդ է դ-ի. յոշր՝ յոշջ. — ձ-ի. կիւն՝ կիւնջ. — ձանձիւն. — խառնադանձ՝ խառնադանջ. — գեձ՝ գէջ. — ադիջ՝ ադիձ. — ադջիկ՝ ադձիկ. — բձիձ՝ բջիջ. — խնձոյք՝ խնջոյք, եւն. — տ-ի. ադտամոշտ՝ ադջամոշջ. — ան-ի. անդ՝ չոդ՝ կամ չոխ. — քոշրձ՝ քոշրջ բառերու մէջ: Դարձեալ գրաբարի բոլոր բայերուն ապառնի եւ ստորագասական յոգն. երկրորդ դէմքերուն մէջ լծորդ է ց-ի. եդիցիք, եդանիցիք, լիցիք, լինիցիք, եդիջիք, եդանիջիք, լիջիք, լինիջիք, այսպէս բոլոր բայերուն մէջ: Դարձեալ հոլովմանց եօթներորդ խառնին մէջ եւս կը մտնէ, սեռականին

եւ մանաւանդ նախդրիւ վերջահոլով տրականին մէջ. ի տեղոջ, յայգոջ, յանջրդոջ, եւն. զարտուղիներէն ալ՝ կնոջ, ներոջ, տաւոջ, գեղջ, տոշրնջեան ձեւերուն մէջ, եւ զեռ ուրիշ հոլովներու, որոնց մասին տես գրաբար ընդարձակ Գերականութիւն մը։ Արտաբերումը պէտք է ըլլայ աւելի մօտ ձեռք քան չայի։ — Երբեմն իրմէ. առաջ՝ իբր շջող գիր՝ աւելորդ թ գիրը կ'առնէ. յրոնջ, որչիլ, եւն։

2

Այս գիրը իբր ժխտական մասնիկ կը դրուի թէ՛ գոյականներուն եւ թէ՛ բայերուն սկիզբը. չտես, չժողովորդ, չքահանայ, չգիտ, չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր (եզնիկ)։ Այս դիւրին է. դժուարինը՝ բայերու ժխտականն է որ քիչ բացառութեամբ գրեթէ բոլոր մեր գրողներուն խոչընդոտն՝ խոչընդակն եւ քար գայթակղութեան դարձած է, այնքան պարզ ըլլալով հանդերձ. որու մասին Այտընեան 1866էն ի վեր կը մօնչէ, մենք եւս քանիցս առիթ ունեցանք դռնչելու անոնց ականջին։

Ըսինք որ չ գիրը ժխտական մասնիկ մըն է, եւ իբր այդ հաստատական բայի

մը վրայ դրուելով՝ պիտի փոխէ զայն
 ժխտականի։ Արդ թողլով բայերուն ժրի-
 տական ներկան եւ անկատարը, որոնց մա-
 սին պիտի խօսինք քիչ վերջ, առնենք
 միւս ժամանակները։ Տեսայ, հաստատա-
 կան. չտեսայ, ժխտական. (ինչպէս տես՝
 չտես. կար՝ տկար). պիտի՝ չտեսներ, պիտի
 չտեսների, երե չտեսներ, երե չտեսների. տես-
 նել՝ չտեսնել, տեսած՝ չտեսած, եւայլն։
 Առնենք ձայնաւորով սկսող բայ մըն ալ։
 չոզնցի, պիտի չոզնեմ՝ չոզեի, երե չոզնեմ՝
 չոզեի. չոզել, չոզած, չոզող, եւն. եւն։
 Պարզ է, այնպէս չէ՞. եւ սակայն՝ բացէք
 ոեւէ թերթ մը, ոեւէ գիրք մը, եւ պիտի
 գտնէք չի տեսաւ, չ'ըրաւ, երբեմն նաեւ
 չի ըրաւ, պիտի չի բերեր, կամ չպիտի,
 չի պիտի բերեր, երե չի բերե, չի բերել,

1. Ոչ թէ չպիտի տեսնեմ, ինչպէս կը տեսնենք շատ
 յաճախ թերթերու եւ գրքերու մէջ. պիտի դիմազուրկը
 ոյժ չունի չայ գիրը շալկելու. շալկեց, ո՛ւր պիտի շեշ-
 տենք. չան հոտ զնողը չ'պիտի կ'արտասանէ. բայց ո՛ր
 բաղաձայն գիրը շեշտուած է երբեք երկրագունաւիս վրայ։
 Ռուսահայերէնը չպէտք է կ'ըսէ. բայց չ'ըսեր չ'պէտք
 է, այլ չպէ՛տք է, չան չէ որ կը շեշտէ, այլ էն, որ ըն-
 դունակ է շեշտի։ Եթէ պիտի հարկ է չայ առնէ, միւս
 ընկերները եւս երե, թող՝ պէտք է առնեն, եւ մենք փո-
 խանակ ըսելու երե չբերե, թող չբերեր, ըսելու ենք չեք
 բերե, չթող բերեր, այլանդակութիւն մըն ալ աւելցնե-
 լով... եղածներուն վրայ։

եւն, եւն: ինչպիսի անհեթեթութիւններ,
մինչ խնդիրը շատ պարզ, շատ տարրա-
կանօրէն դիւրամբօնելի է. ունինք հաս-
տատական մը, ժխտական պիտի ըսենք,
լաւ, մասնիկնիս է՝ չ. առնենք հաստա-
տականը՝ դնենք սկիզբը ժխտական մաս-
նիկը՝ եղաւ գնաց. քերի՝ քերի. ըրի՝ չըրի:

Մեր զրագէտները՝ որոնց մէջ ոտանա-
ւոր գրողներ ալ կը գտնուին, կը գրեն չը
քերի, չը տեսայ՝, ժխտական մասնիկներն
հեռացնելով իրենց բայերէն. ճիշդ իբր թէ
գրէին. չը տես, չը քահանայ, տը կար, տը
գհտ. կը տեսնէ՞ք այլանդակութիւնը. մենք
ալ գրած կամ թարգմանած ենք քանի
մը տող ոտանաւոր, եւ մեզի ալ հանդի-
պած են այդպիսի ժխտական ձեւեր, բայց
գրած ենք չըտեսայ, չըքերի, չըրի, ինչ-
պէս գրած ենք տըկար, տըգետ, տըճեւ,
եւայլն:

Հիմա անցնինք ժխտական ներկային եւ
անկատարին, բայց թողունք որ հեղինա-
կաւոր ձայն մը խօսի նախ.

1. Զարմանալին այն է որ ընթերցարան կազմողները
երբ արտատպումներ կ'ընեն՝ իրենց զիրենք իրաւասու
կը կարծեն ուզածնին անխղճօրէն ընելու: Նոյն բանն
ըրած էին մեր մէկ գրեցն կտոր մը առնելով. չըժաղրե-
ցի՞ն չըխմցուցի՞ն ուղիղ ձեւերը փոխելով չը ծաղրեցի՞ն,
չը խմցուցի՞ն հեթանոս ձեւերուն...

«**Չ** գիրը գրաբարի մէջ բացասական շինող է ամէն բայի ժամանակի համար անխտիր. չտեսանեմ, չտեսանեի, չտեսի, չտեսանել: Բուն հին ատեններէն կը տեսնուի որ աւելի ընտանեկան լեզուի էր չտեսանել, փոխանակ՝ ոչ տեսանել, եւ արդէն ընտանեկան լեզուաւ գրողներուն քով շատ աւելի յաճախ է չ քան թէ ոչ: Միջին դարերու աշխարհիկ լեզուին մէջ ոչ մակբայը գրեթէ ի սպառ վերցած է, մինչեւ որ ԺԱ, ԺԲ դարերու մէջ երեւան կ'ելլէ նոր ձեւ բացասական մը՝ էական բայով եւ ի նախդրով¹. **Չ**է ի հատանել, (չէ ի հասնիլ) չի հասնիր. չեաք ի լսել, չէինք լսեր. չեմ ի գալ, չեմ ի գար: — Յետոյ ԺԳ դարու մէջ կը գտնենք հիմակուան բացասականը առանց նախդրի՝ **Չ**եմ վախնար. չես նախանձիր:

Այդ ի նախդիրն հիմա միայն միավանկ բայերու վրայ մնացած է. **Չ**եմ ի տար, չես ի գար:

1. **Նոյն** ձեւով եւ նոյն նախդրով կը ձեւանար երբեմն նաեւ հաստատական խօսքը. — Խասիաթն զառանձին գործն ե ի ասել. (ԺԲ դար), այսինքն խասիաթ՝ յատուկ գործն ըսել է: **Յոյն** եւ ի գալ ի վերայ մեր. (Ե դար) վրանիս կու գան, Գուք զտաճարն այլ յայրել էք ի տալ. (Ե դար.) տաճարն ալ այրել կու տաք. — որոնց բացասականն էր բնականապէս՝ **Չ**է ի ասել. չեն ի գալ. չեք ի տալ: — Ասոր ալ հիմը հին գրաբարէն է. Գեռ ի ծաղկել է (**Նոյն**):

Նոյն ի նախդիրն է դարձեալ սահմ. ներկ. եզ. Յրդ դէմքին զարտուղութեան պատճառը, կ'ըսենք՝ կըճատմամբ՝ ինք չի լսեր, չի մնար. իբր թէ ինք չի լսեր, չի ի մնար. կամ իբր թէ չ'ի լսեր, չ'ի մնար»։ (Ուտնեան. Քննակ. Քերակ.)։

Ուրեմն մեր բուն հին նախնիք հաստատական ձեւ մը ունէին որ կը կազմուէր էական բայով եւ ի նախդրով. առնենք բուն իսկ նախնեաց օրինակը. ի ծաղկել է¹։

եմ ի ծաղկիլ եմք ի ծաղկիլ

ես ի էք ի »

է ի են ի »

եմ ի գալ եմք ի գալ

ես ի էք ի »

է ի են ի »

1. Նախնիք՝ բուն հիւները՝ սաստիկ ատելութիւն մ'ուսնեցած են միշտ իլ կրաւորակերպին դէմ. եւ ոչ միայն նոյն ձեւ չէզոքները միշտ ելի կը փոխեն, լինիմ, լինել, մեռանիմ, մեռանել, եւն. այլ նոյն իսկ կրաւորականները. «պորա է որդոյ մարդոյ մատնել, չարչարել, մեռանել, եւ յերթ առուր յառնել». մատնել, չարչարել կրաւ. բայի են, եւ պէտք էին ըլլալ մատնիլ, չարչարիլ. եւ տեղ մը ուր ստիպուած էին անպատճառ իլ ձեւը գործածել, որպէս զի չգործածեն այդ ատելի ձեւը՝ ոճով մը կ'ըսեն. «որդի մարդոյ ոչ եկն պաշտօն առնուլ (պաշտիլ), այլ դաշտել», եւն. se servir եւ servir բայերն են. Մենք հոս ի ծաղկել է, բուն կրաւ. ձեւովը դրինք։

եմ ի ուտել	եմք ի ուտել
ես ի »	էք ի »
է ի »	են ի »

Այս հին ձեւին վրայ ԺԱ-ԺԲ դարերու մէջ ժխտական նոր ձեւ մը երեւան կ'ելլէ.

չեմ ի ծաղկիլ	չեմք ի ծաղկիլ
չես ի »	չէք ի »
չէ ի »	չեն ի »

չեմ ի գալ	չենք ի գալ
չես ի »	չէք ի »
չէ ի »	չեն ի »

չեմ ի ուտել	չեմք ի ուտել
չես ի »	չէք ի »
չէ ի »	չեն ի »

Մինչեւ ԺԳ դար ի նախդիրը կ'իյնայ, եւ ր գիրը որ լծորդ է յ-ի, գայն կը փոխանակէ (Ռուսահայերէնը յ-ը կը պահէ չեմ տեսլ) եւ կ'ըլլայ չեմ ծաղկիր, չես ծաղկիր, չէ ի ձեւն ալ ամփոփուելով կ'ըլլայ չի: Այս չի-ին մէջ կայ էական եբայը: Չայնաւորով սկսող բայերուն առջեւ բնականաբար չի պիտի փոխուի չ'-ի. չի ուտեր = չ'ուտեր, չի ըներ, չ'ըներ, չի ըսեր, չ'ըսեր, եւն: Շչող գիրերուն քով ալ նոյնպէս կը մնայ չի. չի զգար, չի սկսիր,

յի շտապեր, եւն: Միավանկ գալ, տալ,
յալ բայերուն քով կը մնայ դեռ ի նախ,
դիրը, եւ մեծ տգիտութիւն է զայն ռամկա-
կան աղաւաղութիւն կարծելը. չեմ ի գար,
չիմ ի տար, չեմ ի լար, շատ աւելի
գեղեցիկ են քան չեմ գար, եւն. ձեւերը:

Ժխտական անկատարը դիւրին է, չէի
գիտեր, չէիր գիտեր, չէր գիտեր, չէինք գի-
տեր, չէիր գիտեր, չէին գիտեր: Քար գայ-
թակղութեանը ներկայի Յդ դէմքին մէջ է:

Ամփոփելով ըսածնիս, ուրեմն բայերու
մէջ ունինք երեք ձեւ ժխտական. չ, չի,
չ'. չ պիտի գործածենք առհասարակ բո-
լոր բայերուն հետ՝ բայ ի ժխտական սահմ.
ներկայի Յդ դէմքէն:

Չեմ բերեր, չես բերեր, Չի բերեր, չեմ
ուտեր, չես ուտեր, Չի ուտեր = Չ'ուտեր:
— Միւս բոլոր ժամանակներու մէջ պարզ
է չի բերեր. պիտի, եթէ չբերեմ, չբերել,
եւն: — չի ուտեր, չկերայ, պիտի, եթէ
չուտեմ, չուտէի, չուտէր, եւն. եւն:

Ուշ դնելու է դարձեալ որ ժխտ. սահմ.
ներկան չշփոթուի ստոր. անկատ.ի հետ.
ուրիշ է չ'ըսեր, ուրիշ է չրսէր. առաջինը
ժխտ. ներկայ, որուն առաջին դէմքը՝ է
չեմ ըսեր, որ է ըսել էական բայ կայ.
երկրորդը ստոր. անկատ. որուն առաջին
դէմքն է չրսէի. դարձեալ շեշտին եւս

նայելու է. ժխտականը սկիզբը կը շեշտէ, ստորագ.ը վերջը: Յաճախակի գործուած սխալ մըն է դարձեալ չէր տեսնուեր, չէր ընէր, փոխանակ ըլլալու չէր տեսնուեր, եւն: Այս մասին աւելի ընդարձակ պիտի խօսուի ե—ի դասին մէջ. սաչափը միայն ուշ դնելու են աշակերտները որ անորոշ եւ անցեալ դերբայներով կազմուած ոեւէ բաղադրեալ բայ, որ իրմէ առաջ կամ վերջը էական բայ կ'ունենայ, միշտ ե ով կը գրուի. չեմ տեսներ, չի տեսներ, տեսեր եմ, տեսեր էի, չէր տեսեր, տեսեր էր:

Ժխտական սահմ. ներկայի այս պարզուկ կանոնին չգիտութենէն ինչ անհեթեթ սխալներ կը գործուին ամէն օր լրագիրներու մէջ՝ նոյն իսկ մեր լաւագոյն գրողներէն. կը գրեն չկրնա՞ր, չգիտե՞ր, չըլլա՞ր, չուզե՞ր, ըսել ուզելով չի՞ կրնար, չի՞ գիտեր, չ'ըլլար, չ'ուզեր, չ'ըսեր, չ'ըներ, եւն: Կ'առաջարկեմ իրենց որ այդ ցուցանքաւոր ձեւերը չգրած՝ անգամ մը արտասանեն, եւ ապա գրեն. իրենց իսկ արտասանութիւնը պիտի սորվեցնէ ուղիղ ձեւը. վասն զի ոչ մէկ հայ բերան պիտի կարենար երբեք արտասանել այդ ճիւղաղային ձեւով:

Լ Գ.

ՄԻ՝ ԳՐԵՔ

ՅԱՌՆԱԾ

ԱՅԼ ԳՐԵՅԻՔ

ՅԱՐՈՒՅԵԱԼ

Այս սանդարամետական բառը մեզի հրամցուց տարիներ առաջ պոլսական լուրջ թերթ մը, «մոխիրներէն յառնած» ձեւով: Նախընթաց էջերուն մէջ երկարօրէն խօսեցայ արդէն՝ թէ յաշկոռածով եւ զարտուղի բայերուն մէջ կատարեալի արմատէն է որ կը շինուին գոյականները, ըլլան անոնք ածանցեալ թէ բարդ: Յառնել բայը զարտուղի բայ մըն է, որուն կատարեալի արմատն է յար, ուրկէ յարոտրիւն, յարոտցիչ, յարոտցանել բառերը: Արդ, ինչպէս վերը բացատրեցինք, իր անցեալ դերբայը՝ կատարեալի արմատէն պէտք է կազմենք, եւ ըսենք յարոտցեալ, ինչպէս ըսեր է հինգերորդ դարէն սկսեալ մինչեւ օրս՝ ամէն ոք: Անշուշտ ամէն ընթերցող սահմոկեցաւ, շմոքած մնաց տեսնելով այդ եօթնզլխի յառնած ճիւղը, եւ բան մըն ալ չհասկըցաւ, մինչ եթէ «մոխիրներէն յարուցեալ» ըսուած ըլլար, ամէն ոք պիտի հասկնար. չէ՞ որ հայ եկեղեցին ամէն կիրակի, եւ Յի-

նանց մէջ ամէն օր կը լծորդէ այդ յառնեմ
բայը. «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց», «յա-
րուցեալ է տէրն ի գերեզմանէն», եւն. եւն.:

Կնիք բանիս՝ յառնել բային անցեալ դեր-
բայը չի կրնար յառնած գրուիլ. ինչպէս
չենք կրնար դառնած, ուռած, տեսնած, ըն-
թեմնած, բանած, ստնած ըսել. այլ անոնց
կատարեալի արմատովը կ'ըսենք. դարձած,
կերած, տեսած, ընթերցած, բացած, առած:
Նոյն սխալ կազմութեամբ է նաեւ յեկած
ձեւը, փոխանակ յեցածի. փոխանակ կա-
տարեալի արմատէն՝ ներկայէն շինուած.
Իբրեւ թէ ըսէինք բանած, կեկած, զարմա-
նած, փոխանակ՝ բացած, կեցած, զարմա-
ցած ուղիղ ձեւերուն. նոյն սխալով կեր-
տուած են նաեւ յեկարան, յեկակետ բառերը՝
փոխանակ յեցակետ եւ յեցարանի, ինչպէս
ունինք ուղիղ ձեւը նեցուկ բառին մէջ,
որ բուն յեցուկ է եւ յի ու նու գրերուն
լծորդութենէն փոխուած նեցուկի: Բայց
այդ երկուքը այլեւս դարձած մեշհուրի կարգ
անցած են, եւ ո՞վ գիտէ օր մը քանի՞
պիտի հասնի անոնց թիւը շնորհիւ մեր
իմաստուն գրողներուն: Քանի մը օր առաջ
ալ Մարսէյլ հրատարակուող թերթի մը
մէջ կարդացի յառնեցաւ, յառնածին հա-
րազատը. խնդճ լեզու, դեռ ինչե՛ր պիտի
չտեսնես արդեօք:

ԼԴ.

ՄԻ՞ ԳՐԷՔ

ՈՍՏՆՈՒՄ, ԶՍՐԹՆՈՒՄ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ՈՍՏՈՒՄ, ԶՍՐԹՈՒՄ

Շատ ատեն չէ նոր Աշխարհի լաւագոյն թերթերէն մէկուն մէջ հանդիպեցայ ոստնում բառին՝ գործածուած իբր գոյական։ Սարսուռը առաւ զիս։ Դար մըն է կը ծեծկուիմ զարբնում այլանդակութիւնը իր ուղիղ ձեւին վերածել տալու, եւ ահա՝ դեռ զայն ուղղելու չյաջողած՝ ուրիշ նմանօրինակ կոպտատարագ անճոռնի սխալ մըն ալ։

Ախ, պիտի ըլլայ երբեք որ մեր գրողները՝ մեծ թէ փոքր, նոր բառ մը գրել ուզած ատեննին՝ քչիկ մը մտածել սորվէին, խորհէին, նայէին թէ ի՞նչ է ըրածնին... Օր չկայ որ նոր անհեթեթութեան մը չհանդիպիս այս կամ այն թերթին մէջ։

Ոստնում, զարբնում գրաբարի չէզոք բայեր են, պարզ արմատով, եւ յաւելուածոյ կը կոչուին, որովհետեւ արմատին ու վերջաւորութեան մէջ աւելի նոսրիւրը ունին։

Արդ՝ օրէնք է սուրբ եւ նուիրական, որ այդ նոռ գիրը՝ արմատական չըլլալուն՝ կ'իյնայ բային արմատական ժամանակ-ներուն մէջ, այսինքն՝ կատարեալին, ապառնիին, հրամայականին եւ անցեալ դեր-բային մէջ:

Բայի մը լծորդութիւնը երկու խումբի կը վերածուի. ներկայի խումբ, կատարեալի խումբ. առաջինը յաւելուածոյ գրերով, երկրորդը պարզ արմատով: Օրինակով մը տեսնենք: Առնենք զարբնում բայը.

Ներկայի խումբ

Ներկ. զարթնում. Անկ. զարթնուի. Արգել. մի՛ զարթնուր. Ստոր. զարթնուցում. Ան. դերբ. զարթնուլ. Ապ. դերբ. զարթնըլոց.

Կատարեալի խումբ

Կտր. զարթեայ. Ապառ. զարթեայց. Հրմ. զարթի՛ր. Անց. դերբ. զարթուցեալ.

Ներկայի խումբին նուն կատարեալի խումբին մէջ անհետ ցնդեցաւ: Արմատը պարզ է, որովհետեւ ներկայինն ալ՝ կատարեալինն ալ նոյն է՝ զարբ:

Առնենք ուրիշ բայ մը՝ տես—անեմ, որ նոյնպէս պարզ արմատ ունի. տեսանեմ,

տեսանէի, մի՛ տեսաներ, տեսանիցեմ, տեսանել, տեսանեցոց. — տեսի, տեսից, տես, տեսեալ:

Արդ, որեւիցէ ածանցում ու բարդութիւն որ պիտի շինուի՝ պէտք է շինուի կատարեալի արմատէն՝ որ պարզ ըլլալով, արդէն նոյն է ներկայի արմատին հետ:

Տես—ան—եմ բային արմատը պարզ է, եւ է տես. ածանցումը պիտի ընենք ուղղակի այս տեսին վրայ. տես—արան, տեսութիւն, եւ ոչ թէ տես—անարան, տեսանութիւն: Ի՞նչ կը հետեւի ասկէ. այն թէ՛ երբ մէկը զարթնում եւ ուտնում բայերը կը գործածէ իբր գոյական, կ'ընէ այն բարբարոս անհեթեթութիւնը՝ ինչ որ պիտի ընէր մէկը եթէ տեսութիւն, տեսարան ուղիղ ձեւերուն տեղ՝ խժոժութիւնն ունենար տեսանութիւն, տեսանարան ճիւղաղութիւնները գործածելու:

Միեւնոյն կանոնը կ'ապրի նաեւ աշխարհաբարի մէջ. առնենք տեսնել բայը. աշխարհաբարի մէջ ա—ը ինկած է եւ մնացած է միայն նու յաւելուածը: Աշխարհաբարը կատարեալի խումբին մէջ պակաս ժամանակ մ'ունի զրաբարէն՝ որ է ապառնին, որ կը կազմուի ներկայէն պիտի—ով. իսկ աւելի ունի ապառնի եւ ստորադասական անկատարները:

Ներկայի խումբ

Կոր.ի խումբ

կը տեսնեմ

անսայ

կը տեսնէի

տես, տեսէք

մի' տեսներ

տեսած, տեսեր

պիտի տեսնեմ

գրաբար

պիտի տեսնէի

տեսի

եթէ տեսնեմ

տեսից

եթէ տեսնէի

տես, տեսէք

տեսնել

տեսեալ

տեսնելիք, տեսնելու

Նոյն նման կը փախչիմ, եւն. եւն.

Կատարեալի խումբ

փախայ, փախիր, փախած՝ փախեր. —

Գրբր. փախեայ, փախեայց (ապառնի)

փախիր, փախերուք, փախուցեալ:

Ամէն աչք՝ որքան ճայրոտ ալ ըլլայ՝ մթերքով մթագնած ալ ըլլայ՝ աշկարայ կրնայ տեսնել որ այդ նոյն եւ իր ընկեր ան, չ, նչ, յաւելուածներով երբեք ածանցումներ չեն կազմուիր, այլ ուղղակի բուն արմատին վրայ կը դրուին եւ պէտք է դրուին բացարձակօրէն:

Զարբնում եւ ուսնում ուրիշ քանի մը հարազատներ ալ ունին, որոնք՝ գոնէ մինչեւ ցնոր տնօրէնութիւն փչման այս կամ

այն պարոնի խելքին ուղիղ ձեւով կը գործածուին: Վասն զի չեղած բան չէ որ վաղը Մարկոսին մէկը ելլէ եւ ըսէ. Քաղաքին տոնումը. — երդնում ըրի. — ցասնումը առաւ զիս...

Այդ ընկերներն են.

Բայ	Գոյական
երդնում	երդում
առնում	առում
ցասնում	ցասում
ոստնում	ոստում
զարթնում	զարթում

Ասոնց վրայ կրնանք աւելցնել փախչիւմ կամ փախնում, րազչիւմ, մատչիւմ, րոչիւմ, կորնչիւմ, հանգչիւմ, մեղանչիւմ, եւն. եւն: Ասոնք ալ ճիշդ վերիններուն նման պարզ արմատ ունին եւ նոյնպէս կը լծորդուին: Որով ասոնց ալ բուն արմատէն է որ պիտի շինենք ածանցումները:

Փախ—չիւմ բայէն փախուաւ եւ ոչ փախչուաւ, րազչիւմ՝ րազուաւ եւ ոչ րազչուաւ, րոչիւմ՝ րուշիկ եւ ոչ րուշուշիկ, կոր—նչ—իւմ՝ կորուաւ եւ ոչ կորնչուաւ, մեղանչիւմ՝ մեղաւոր եւ ոչ մեղանչաւոր, հանգչիւմ՝ հանգիստ եւ ոչ հանգչիստ: Այսպէս ալ՝ ԶԱՐԹՆՈՒՄԷՆ՝ ԶԱՐԹՈՒՄ, ՈՍՏՆՈՒՄԷՆ՝ ՈՍՏՈՒՄ:

Կրցանք հասկցնել զարրևում, վերա-
զարրևում, ոստևում գործածող պարոննե-
րուն թէ ինչ սեւ, քրէիքուր ոճիր է որ
կը գործեն լեզուի դէմ. ոճիր մը՝ զոր տեւէ
կախաղան պիտի չբաւէր քաւել:

Զարրևումը՝ արրևոյ բայն է, զայ սաստ-
կացուցիչ գրով: Արրևոյին արմատն է՝
արր. որմէ ունինք արրուն բառը: Ունինք
նաեւ արրումն, որմէ յարրմնի. արրումն
եղած է զարրումն. ասկէ ալ ունինք ի
զարրմնի. աւելի ուժգնացած. աս ալ, յարր-
մնիւ ալ նոյն իմաստն ունին. արթուն
ատեն, յարթնութեան: Զարրօնք բառն ալ
ասոնցմէ ելած է. եւ հին ատեն այս բառը
կը գործածէին, փոխանակ զարրումին.
բայց աս ալ գործածուած է հիներէն, եւ
սակայն իր ուղիղ ձեւով: Ուստի՝

Մի՛ գրէք

ԶԱՐԹՆՈՒՄ, ՎԵՐԱԶԱՐԹՆՈՒՄ, ՈՍՏՆՈՒՄ

Այլ գրեցէք

ԶԱՐԹՈՒՄ, ՎԵՐԱԶԱՐԹՈՒՄ, ՈՍՏՈՒՄ

ԼԵ.

ՄԻ՝ ԳՐԻՔ

Ս. Մ Ե Ն

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

Ս. Մ Է Ն

Դրական հարցեր կան՝ որոնք պարբերաբար պայթող հրաբուխներու նման՝ երբեմն երբեմն հրապարակ կը նետուին այս կամ այն պատճառաւ։ Սիւլլի Բրիւտոմ՝ բանաստեղծ մարդ՝ ոտանաւորներ է գրեր. ու եղաւ որ իր մէկ ոտանաւորը բանակ մը մարդ թարգմանեց եւ հրատարակեց... եւ ահա կոխ մը. ես լաւ թարգմանեցի, դուն գէշ թարգմանեցիր... փոթորիկ՝ որոտում՝ փայլակ՝ կայծակ... եւ հուսկ բոլոր այս բոշոպ ասլոպները պայթեցան խեղճ «ամէն»ին գլխուն։

Հատաւ համբերութիւնս, միջամտեցի, գրեցի թէ «ամենը եչով գրելը ոճիր է»։ Ամենապաշտը արացեց, բայց անշուշտ ոչ անպատիժ. արիւնը դեռ վազելու հետ է արն ի վար... կրկին գրեցի... խնդիրը՝ հին աշխարհի մէջ՝ հոս է ուրեմն։

Հիմա նոր Աշխարհին պիտի խօսիմ։ Հին աշխարհի հին գլուխներն համոզելը շատ

դժուար է. մեծ յոյս ունիմ որ Նոր Աշխարհի նոր գլուխները շատ աւելի դիւրաւ պիտի համոզուին:

«Կոչնակ» պատուական թերթին 42րդ թիւին մէն «Ամէն թէ Ամեն» խորագրով յօդուածիկ մը կայ Վ. Ք. ստորագրութեամբ: Կը համարիմ թէ բարեկամ անունի մը սկզբնատառերն ըլլան՝ Վ(ահան) Ք(իւրք-ճեան): Եթէ այդպէս է, խնդիրը շատ շուտ պիտի լուծուի: Մեր բարեկամին գրածը թեւադրուած է իմ առաջին յօդուածիս ընթերցումէն: Երկրորդները տեսած չէ, եթէ տեսած ըլլար՝ թերեւս չգրէր իսկ, եւ «անմիջապէս դառնար ե—ին»: Բայց հոգ չէ, լաւ է որ այսպէս եղաւ. երկաթը ո՛րքան ծեծուի՝ այնքան աւելի ջինջ կը փայլի:

Մեր յարգելի բարեկամը կը վերջացնէ յօդուածը սա տողերով. «Այս տողերը կը ներկայացնեմ Հայր Ազգիկեանի եւ այլ քանասիրաց ուշադրութեան»: Ըսելն աւելի է՝ թէ մեծ հաճոյքով է որ կ'առնեմ ուշադրութեան:

Կը սկսի. «Տարիներ առաջ Պոլսահայ մամուլին մէջ ծագեցաւ վէճը այս հարցին շուրջ: Մի քանի առաջնակարգ գրագէտներու կարծիքին հետեւելով՝ ես ալ այնատենէն սկսայ գրել ամեն»:

Դժբախտաբար չեմ կարողացած այդ «առաջնակարգ գրագէտ»ներուն կարծիքը՝ կ'երեւայ հայատառ տաճկերէն թերթերու մէջ տպուած են, որոնք կազմուած չըլլալով՝ չկրցայ օգտուիլ անոնցմէ նոյն իսկ «Մատենագիտութիւն»ս պատրաստելու ժամանակ. հիմա՝ որ կարգի մտած են՝ մօտ ապագային առիթ պիտի ունենամ տեսնելու: Բայց այժմէն իսկ կը տարակուսիմ անոնց «առաջնակարգ գրագէտ» ըլլալուն, երբ ելեր կոշկոռոտուն «ամեն»ին պաշտպան են հանդիսացեր:

«Հիմա... Հ. Աբսէն Ղազիկեան նորէն կ'արժարծէ խնդիրը, եւ շատ մը զօրաւոր փաստեր կը բերէ ի նպաստ ե—ին, հաստատելու համար թէ «Ամէն» բառը նշով գրելը ոճիր է:

«Զպիտի ուզէի գիտակցաբար շարունակել այդչափ ծանր մեղք մը, եւ անմիջապէս պիտի դառնայի ե—ին, եթէ աչքի առջեւ չունենայի վեներտիկի Հայկազեան բառարանը, որ կ'ըսէ հետեւեալ կերպով.

«Ամեն. Արմատ բարդութեան հետազայ բառից. տես Ամեն եւ Ամենայն, Համայն:... Պարտ է պճնել զբանս ի գործոյն, վասնզի ամենն (կամ ամեն) առանց գործելոյ անկատար եւ կաղ է»: (Փիլ. եր. ք. 110):

Մեր յարգելի բարեկամը ուսերը շատ քի՛ գրէք

ջախջախ եղէգի է տուած: Այդ տողերուն մէջ շիտակ բան չկայ. սխալ է թէ՛ օրինակը, եւ թէ՛ սահմանը: Կ'երեւայ թէ Հայկազեանը կազմողները աղուաշ արեղայի մը ընդօրինակութիւնն ալ ունեցեր են առջեւին՝ (ուղիղ գրուած ընդօրինակութեան մը հետ), ուր եչով գրուած է եղեր ամենը. այդ է պատճառը որ փակագծով մը ուղիղ ձեւն ալ դրեր են: Այտնեան եւս կը բերէ՝ ուրիշ շատերու հետ՝ այդ օրինակն ալ՝ բայց ուղիղ ձեւով, ընտիր ձեռագիրները ամէնքն ալ ուղիղ՝ ամեն ունին:

Ուրեմն եղած չեղած ամենը այդ միակ սխալ օրինակն է, եւ այդ սխալին վրայ յեցած՝ սխալէ սխալ գլտորեր են թէ՛ Հայկազեանը եւ թէ՛ ամենապաշտներուն ջուիրը. առանց նայելու որ անդին տիեզերք մը օրինակներ կան ուղիղ ձեւի, ոսկեղարէն սկսեալ մինչեւ վերջին դարերը, որոնցմէ պիտի զնեմ հոս քանի մը հատ.

«Ձամեն մնացեալսն յանձն առնէր շնորհացն Աստուծոյ». Կորիւն: «Յամէն արարածոց». Ձ(գօն). (Այտնեան այս օրինակին քով ստեպ կը գրէ. այսինքն թէ Ձգօնի խումբին մէջ ամեն շատ կայ): Համարելով իսկ որ ատոնցմէ մէկ քանին ամենայն ըլլան, որովհետեւ պատիւով ամ կը գրուին ընդհանրապէս ձեռագրաց մէջ, եւ օրինա-

կողը ամենայն զրեւու տեղ ամեն զրած
 ըլլայ, բայց հորէն պիտի ըլլան անշուշտ
 շատ օրինակներ այդ ընտանի ոճով զրոգ՝
 Բուզանդ, Զգօն ռակեղարեհաններուն քով,
 ի նկատի ունենալով նոյն հեղինակներուն
 աշխարհիկ ձեւով ուրիշ շատ մը տողերը:

«Ամեն ամենազան բարեօք». Պիտ.:
 «Որ կերակրէ զաշխարհս ամեն». Շնորհ.
 (շատ ստէպ իր խաղերուն՝ առականերուն
 մէջ): «Ամեն նոցա անդամք: Ետ զսրբոյն
 ամենի նուէրն». Լամբր.: «Զփայտն... որոյ
 անուն է ամենն». Նիւս.: «Ամենից զոյից.
 Ամենից հոգւոց, ամենից կռուից». Նար.:
 «Ամէն եւ յամենայնում». Նար.: «Ամեն նմա
 հնազանդեացին». «Եթէ ուրուք կայր ինչ
 ի թաքստեան, զամենն հանեալ». Լստտ.:
 «Զստեղծողդ ամենից». Շար.: «Ամենից
 տիրող. Փրկչին ամենից». Նար. եւն. եւն.:

Ըսի վերեւ թէ սահմանն ալ սխալ է.
 ենթադրելով իսկ որ ամեն բառ գոյութիւն
 ունենար, այդ ամենը չէր կրնար արմատ
 ըլլալ Ամեն, Ամենայն, Համայն բառերուն:

Ահա ուղիղ ձեւը. իսմ. այն ամանցով
 իսմայն. ասկէ ամեն (հոն ձգելով, եւ այն
 հաւասար է ե-ի). այն ամանցով ամեն-այն.
 փոփոխման կանոնով ամենայն: Համայն:
 Ամէն: Ամենայն:

Ամենի ուրիշ կազմութիւն մըն ալ յիշա-

տակած էի. մեն (մէկ). և ժխտական՝ ոչ.
(ինչպէս կամայ՝ ակամայ), եւն. (տես այս
առթիւ գրած յօդուածներս «Նոր Լուր»ի
մէջ), որով ա—մեն. ոչ մէկ, բոլոր:

Եզրակացութիւն. Ամեն բառ գոյութիւն
ունեցած չէ, եւ չունի. Հայկազեանի բե-
րած սխալ օրինակը քար գայթակղութեան
եղած է եւ տեղի տուած անտեղի եւ ան-
իմաստ անվերջ վիճաբանութիւններու:

Ամեն բառ չի կրնար ըլլալ, որովհե-
տեւ Հայ լեզուն վերջավանկի վերջին նու
գրէն առաջ կ' չ' ընդունիր. (տես վերեւ
յիշած յօդուածներս):

Ամեն բառ չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ
մեն բառէն ալ հանենք, հաւայնէն ալ՝
միշտ առկա դուրս կու գայ:

Ամեն բառ չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ
բոլոր նախնիք առկա կը ճանչնան, առկա
անծանօթ է իրենց, բաց ի Փիլոնն ընդ-
րինակող սարսախէն:

Ամենայն չի կրնար արմատ ըլլալ ա-
մենի, ինչպէս վաղորդայն չի կրնար ըլլալ
վաղի, միայնը՝ միի, նեղոքիւնը՝ նեղի: Այլ
ինքն Ամենն է արմատ ամենայնի:

Մենք երեք առկա չունինք՝ այլ մէկ,
որ միշտ մեր բերանն ու գրչին ծայրն է:
Ճշմարիտ նշանակութեամբ Ամենը (ամեն
ասեմ) Աւետարանին մէջ փակուած է, «եւ

փառք յաւիտեանս Ամէն»ն ալ՝ ժամուն մէջ: Երեքի տեղ տասն ալ ունենայինք՝ ինչ փասս պիտի ըլլար:

Շարունակենք. «Ամեն կամ Ամենա. սկիզբն բարդութեանց, նոյն ընդ ամեն, կամ Ամենա: Նմին իրի զնոյն բառ ոմանք ի գրչազրաց ե տառիւ գրեն եւ այլք ե. եւս եւ նոյն գրիչ՝ երբեմն ե, եւ երբեմն ե...»:

Այս սահմանն ալ անճիշդ է, մենք Ամեն, Ամենա չունինք, այլ Ամեն, Ամենա: Կանոնը ահա. երբ բարդութիւնք բառը ձայնաւորով սկսի՝ Ամեն կը դրուի. երկու բառերն իրարու քով կը դրուին առանց յօդակապի եւ առանց փոփոխման, (նոյն իսկ) բաղաձայնով սկսողներն իսկ երբեմն այսպէս կը միանան. վրեժխնդիր). օր. ամենիշխան, ամենօրհնակ, ամենընկալ, ամենուսոյց: — Երբ բաղաձայնով սկսի, Ամենա. այսինքն գրի փոփոխում տեղի կ'ունենայ եւ յօդակապ կը դրուի. Ամենատես, ամենալար, ամենամեծ, եւն: Աս' աս է, օրէնք է անսայթաք: Հայկազեանի մէջ կը տեսնուին քանի մը ձայնաւորով սկսող բառեր որոնց ամենը՝ եւ—ով դրուած է. բայց տես մը ղնելով կը դրկէ ե—ով գրուած ձեւին. Ամենիմաստ տ. Ամենիմաստ, եւն:

Պալով ամենա անդրալեռնական ձեւին, ինչո՞ւ Հայկազեանը՝ քանի որ սահմանին

մէջ դրաւ՝ բաղաձայնով սկսող բառի մ'առ-
ջեւ հատ մը անգամ չէ դրած այդ ողնղըթ-
նեայ յախնթորութեամբ, այլ միշտ ամենա
ուղիղ ձեւով: Յայտնի կը տեսնուի որ ինքն
ալ վստահ չէ ըսածին:

Իսկ թէ գրողներէն ոմանք նոյն բառը
է տառով կը գրեն, եւ ուրիշներ ե, եւս եւ
նոյն գրիչը՝ երբեմն ե, եւ երբեմն ն, զար-
մանալու բան չկայ. ուղիղ գրելը՝ գրողին
խելապատակին մթերքէն կախում ունի,
եթէ վերը կուտ կայ՝ ուղիղ կը գրէ, եթէ
չկայ՝ չուղիղ: Այդ սխալը շատ ընդհան-
րացած է մեր մէջ հիմա ալ. քանի՜ ան-
գամ առիթ ունեցայ հրապարակաւ ձաղ-
կելու գրիչներ, որ միեւնոյն բառը երկու
երեք ձեւով կը գրեն միեւնոյն էջին մէջ:
Պատճառը՝ որովհետեւ մեր գրողները քիչ
բացառութեամբ՝ քերականութիւն չունին,
կանոններու որոշ գիտակցութիւն չունին...

Շարունակենք. «Թէպէտեւ ըստ ինքեան
ուղիղ եւս է ամեն քան ամեն, որ է առաւել
ոսմկական. թո՛ղ զի եւ հոլով սորա է
ամենի, ամենից»:

Բարդութեանց մասին է խօսքը. ըսել
կ'ուզէ որ ձայնաւորով սկսող բառերուն
առջեւն ալ լաւ պիտի ըլլար ամեն գրել
քան ամեն... շատ զարմանալի բան. ամենը
եով գրուելովը իր իսկութիւնը չի փոխեր:

Արդէն վերն ըսուեցաւ, որ ամեն բառը ոսկեղարեան մատենագրութեան մէջ շատ քիչ կայ, եւ եղածն ալ պարզ ընտանեկան ոճով գրող քանի մը հեղինակներու քով է. Բուզանդ, Զգօն եւ երկրորդներէն՝ Փարպեցի. բուն մատենագրութեան մէջ ամենայն բառը գործածուած է ամենի տեղ: Միջին դարէն կը սկսի ամենի յաճախ գործածութիւնը:

Ամենի նման անթիւ բառեր ունինք՝ արմատ, որոնք ռամկական են, այսինքն բուն հին մատենագրութեան մէջ չկան, բայց բարդութեամբ եւ ածանցմամբ սքանչելի բառեր են եղած. կոր՝ ռամկական բառ է, բայց սունակոթ (կարգա՝ սր) զմայլելի բառ մըն է՝ Աստուածաշունչին մէջ ալ մտած. տակ ռամկ. է, բայց կայ տակ աւնույ, տակակոտոր ոսկեղարեան բառերը. այսպէս չարդ, ծեծ, ծիծաղ, հաստ, քարակ, եւն. եւն. ռամկերէն բառեր են, բայց ածանցմամբ կամ բարդութեամբ ոսկի բառեր են եղած: Այսպէս ամենն ալ հին մատենագրական լեզուին մէջ քիչ կայ, բայց կայ. եւ ածանցմամբ եղած է՝ ամենայն ոսկի բառը, եւ բարդութեամբ ամենակալ, ամենիշխան զմայլելի բառերը: Ամենը կշով զրեւը չէ որ պիտի զինքը գրականացնէր: Ամենին զրջութիւնը կախում ունի հետա-

զայ բառէն որ պիտի կցուի իրեն. եթէ ձայնաւորով կը սկսի՝ պիտի պահէ իր ձեւը. եթէ բաղաձայնով՝ պիտի փոխէ իր ձեւը, եւ ըլլայ ամենա:

Եթէ մեր յարգելի բարեկամը զոհ մնաց բացատրութիւններէս եւ համոզուեցաւ՝ պէտք է «ղառնայ ե»ին, թէ ո՛չ՝ պատճառս եմ լսելու իր առարկութիւնները:

Հոս՝ կոչ մը պիտի ուղղեմ բոլոր ամենատեսաց, ամենամարտ գրագէտներուն: Դուք կ'ըսէք թէ ամեն գոյութիւն չունի, այլ ամեն. այնպէս չէ՞: Ուրեմն ցոյց տուէք ինծի Փիլոնն օրինակող աղուաշին սխալագրութենէն զատ ուրիշ ամեններ. ես ձեզի ահա կը շարեմ տիեզերք մը Ամեն.

Ամենախտալից. ամենաճեցուն. ամենամբիծ. ամենայցելու. ամենապիկար. ամենառատ. ամենաոխիծ. ամենարար. ամենարժեայ. ամենարմատ. ամենարուեստ. ամենարփի. ամեներանհան. ամեներեւելի. ամեներկչոտ. ամեներջանիկ. ամեներջանկաբար. ամեներջանկապէս. ամենըմբռնող. ամենընդել. ամենընթաց. ամենընկալ. ամենիմաստ. ամենիմաստաբար. ամենիմաստապէս. ամենիմաստուն. ամենիմաց. ամենիմացական. ամենիշխան. ամենիշխող. ամենողորմ. ամենողորմութիւն. ամենոսկի. ամենունակ. ամենուսոյց. ամենսփիւռ. ամենօրինակ. ամենօրհնեան. ամենօրհնեալ:

Եթէ ամեն բառ գոյութիւն չունի, ի՞նչ
են այս ամենները:

Եւ փառք յաւիտեանս ամեն:

ԼԶ.

ՆՈՅՆ ԱՄԷՆԻՆ ՇՈՒՐՁ

«Ամենը նոր Աշխարհի մէջ» յօդուածովս
(Կոչնակ 1925, թ. 52) գրած էի, թէ «Հին
Աշխարհի հին գլուխներն համոզելը շատ
զժուար է. մեծ յոյս ունիմ, որ Նոր Աշ-
խարհի նոր գլուխները շատ աւելի դիւրաւ
պիտի համոզուին»:

Ձեի սխալած: Մեր յարգելի բարեկամ
պ. վ. Բ., որուն «Ամէն թէ Ամեն» յօ-
դուածիկէն (Կոչնակ 1925, թ. 42) յորդո-
րուած՝ գրած էի վերեւ յիշած յօդուածս,
նոյն Կոչնակի (1926, թ. 6) մէջ «Հրա-
ժեշտ Ամենին» յօդուածիկով մը կու գայ
փաստելու, որ իրաւունք ունիմ եղեր այդ-
պէս յուսալու:

Միայն դիտել պիտի տամ, որ իր «հրա-
ժեշտ»ը սրտագին չէ, այլ կէս ի կէս,
զրեթէ ակամայ, «ձեռն զմաճով», սանկ
ետին նայիլ մը ունի, բառարաններուն՝
որոնց մէջ, կ'ըսէ. Ամենին հաւասարա-

պատիւ՝ բազմած է նաեւ Ամենը, աղուաշարեղայի մը ծնունդն ըլլայ՝ թէ ոչ. — բազմաթիւ հայ զրագէտներու՝ Նարպէյ, Խրիմեան, Իւթիւճեան, Մամուրեան, Տէմիրճիպաշեան, Անանիկեան, Շիրվանզադէ, Զերազ, եւն. որոնք նախընտրած են Ամեն գրել:

Ինքը սակայն, «այս իրողութիւններն աչքի առջեւ ունենալով հանդերձ՝ գէթ լեզուական միօրինակութեան սիրոյն, հրաժեշտի ողջոյնը կու տայ Ամենին, զոր որդեգրած էի, կ'ըսէ, տարիներէ ի վեր...»

Մարդ՝ երբ յետ մանր քննութեան, գիտակցօրէն համոզուած է բանի մը, ամբողջ աշխարհ հակառակն իսկ պնդէ անոր՝ պէտք չէ տատամսի, դեղեւի, այլ քաջութիւնն ունենայ տեւելու տոկալու իր համոզման մէջ՝ առանց վերապահումներու: Յաւերժ, յաւիտ, երբեք, եւն. եւն. սկիզբները ես ալ յաւերժ, յաղդ, երբեք կը գրէի. տեսեր էի որ սկիզբները Բագրատունին, Հիւրմիւզն ալ այդպէս գրեր են, բառարաններն ալ հիւրընկալած են զանոնք. բայց երբ սկսայ քննութեան, եւ տեսայ՝ դիտեցի որ հայ լեզուն արմատական կրկին բաղաձայնէ առաջ է չ'ընդունիր, գրեցի եւ կը գրեմ յաւերժ. քննեցի յաղդը, ուղիղը գտայ՝ յաւիտ, քննեցի երբեքը, ուղիղը գտայ եր-

քեր. բառգրքին մէջ կայ եղեր, այնինչը
կը գործածէ եղերը բաւական չեղան որ
զիս սխալիս մէջ վիմատառած բռնէին:

«Արդարեւ զօրաւոր են փաստերը Ամե-
կին դէմ, բայց բաւական չեն զայն ար-
տաքսեկու հրապարակէն» կը գրէ մեր բա-
րեկամը: Ինչո՞ւ...

Ռառարաններուն սխալներուն վրայ ան-
զրադարձանք ուրիշ անգամ, հարկ չկայ
կրկին ծանրանալ անոնց վրայ: Յաւալին
այն է որ մեր ունեցած ձեռագիրները մին-
չեւ միջին դար՝ օրինակութիւններու օրի-
նակութիւններ են, ճեմարան աղուաշ արե-
զաներու տգիտութեանց, եւ բառարաններն
ալ հիւրընկալած են զանոնք. աղէտը ատկէ
է որ կը սկսի:

Մեր յարգելի բարեկամը կը յիշէ զբա-
զէտներու՝ բանաստեղծներու անուններ,
ինչպէս ուրիշներ ալ յիշեր են ժամանա-
կին եւ յիշեցին վերջերս ալ: Եւ սակայն
Գրագիտութիւն եւ Լեզուագիտութիւն տար-
բեր բաներ են՝ գոնէ մեր մէջ, այդ յիշուած
անձերէն ո՞րը լեզուագէտ կրնայ ըսուիլ:

Մեր մէջ չկան այսօր իսկ տաղանդա-
ւոր գրագէտներ, որ լեզուական տարրա-
կան կանոններու դէմ անգամ չմեղանչեն.
եւ քանի՞ հոգի կարելի է գտնել որ ուրոշ՝
գիտակից՝ պայծառ քերականութիւն մ'ու-

նենան... Մեր գրականութեան շատ ցաւալի կէտերէն մէկն է այս. եւրոպական ազգերու մէջ կարելի չէ գտնել գրագէտ մը որ ինքն իրեն համաձայնած չըլլայ, որ գիտակ չըլլայ ըրածին, որ միեւնոյն բառը կամ բայը նոյն էջին մէջ այլեւայլ ձեւերով գրէ:

Բայց ինծի համար ամենէն զարմանալին այն է թէ՛ ինչո՞ւ այնքան մարդիկ ունեցեր են մարմաջը՝ մոլո՛ւցքը ամենը եչով գրելու: Նախնիք՝ լեզուն մեզի աւանդողները՝ բոլոր է—ով գրեր են, լեզուին երկաթեղէն օրէնքը է կ'ուզէ, ի՞նչ է այս եչով գրել ուզելու կամշոտ կատաղութիւնը...

Եւ սակայն՝ հակառակ այս բոլորին, ես պիտի ուզէի՝ մեր յարգելի բարեկամին յիշած անուններուն մէջ երկու անուն տեսնել. անուններն երկու մեծ լեզուագէտներուն՝ Արսէն Բագրատունիին եւ Արսէն Այտնեանին... ինչո՞ւ չկան ասոնք...

Որովհետեւ վերջինը՝ 1866—էն ի վեր՝ թոքերուն բոլոր թափովը կը մռնչէ խուլերուն ականջին՝ թէ սխալ է ամենը եչով գրելը: Միւսը՝ անկէ շատ առաջ՝ արդէն յաւերժացուցեր է ուղիղը.

Մինչեւ ես թօթափեցից ըզփուքս եւ զայլ ԱՄԷՆ գործիս.

Հովհրոս, Իլ. 339.

վարդագեղ պատանեակը, գունդ հատ-
ընտիր ՅԱՄԷՆ գարմէ.

Հայկ Դիւցազն, 46.

Այլ ճեպիմ ՅԱՄԷՆ ոստ՝ ծիւ, թուփ,
խաւարտ պարարտահամ.

Միտ. Կորուստ Դր. 108.

Ու այսպէս ահա է գիրը կեցած է մէջ-
տեղ. աջ կողմն ունի երկու մեծ Արսէնները
եւ ուրիշ պտըլիկ մը. իսկ ձախ կողմը՝
վերեւ յիշուածները, անոնց բարեկամները,
թոռներն ու թոռան թոռները մինչեւ եօթը
պորտ...

Աջինները ասեղի ծակէն անցնող բա-
րակ դերձան մը անցուցած են է-ին կեռ
կտուցին ծայրը, իսկ ձախինները՝ ահագին
մալուխ մը պլորած են կտուցին ճիշդ մէջ-
տեղէն... նպատակնին կեռ կտուցը ոլըրել
դէպ ի վեր՝ ու է-ն Ե-ի փոխել է... ու կը
քաշեն, ու կը քաշեն... ահա կը սկսին ոյժ
տալ, «զոտս ի բոյս հարեալ», ծունկերնին
գետին դրած. գետինն արդէն քրքրուեր
է, ալօսներ են բացուեր, ու քրտինքը որ
կը հոսի անոնց ամէն մասերէն՝ կը վազէ
կ'երթայ ալօսներէն՝ առու կապած. աջին-
ները՝ կեցեր են հանդարտ՝ անայլայլ, դեր-
ձանը թուլակի բռնած ձեռքերնին. է-ն

կը մնայ իր տեղը անշարժ, անոստ... ձա-
խինները՝ այլ յայլմէ, գոյներնին նետած՝
«ճարպոյ զականք եկեալ», կը փորձեն
նոր յարձակում մը... ո՛յժ տուէք, քա-
շեցէ՛ք, կը գոչեն իրարու, ու կը քաշեն
ու կը քաշեն. մոլուցքը գերմարդկային
է... կը հեւան, կը թասեն, կը փնչեն,
կը փռնչեն, կը թանչեն, կը թառանչեն
հատկեալ՝ հեծունչ՝ հառաչակուլ տքա-
լով տքտքալով, հա՛, հա՛, քաշեցէ՛ք...
բայց է-ն կեցած է իր տեղը անտղելի՝
անխլիրտ... վերջին ո՛յժ մը եւս, քաշե-
ցէ՛ք, հա՛, հա՛, հա՛... ճա՛ռթ... չուանը կը
փրթի, ու անոնք տապալ թաւալ՝ յոր-
սայս, բերենքսիվար, իրարու վրայ, ոտ-
քերնին վեր, գլոր մլոր՝ թալ թալ կը խա-
ղան գետինը... ու կը մնայ է-ն իր տեղը
անխախուտ, ու պիտի մնայ յաւիտեան...»

ԼԵ.

Նոր աշխարհի մէկ քաղաքէն գրասէր
նոր բարեկամ մը հետեւեալը կը գրէ ինծի.

«Սիրելի Հ. Ղազիկեան,

Մեծ հետաքրքրութիւնով կը հետեւիմ
ձեր գրութիւններուն Ամերիկեան հայ մա-
մուլի մէջ:...

Հայրենիք օրաթերթի Ապրիլ 20 համարի
մէջ ուղղագրական մի սխալ այնքան լե-
զուագիտական հմտութիւնով եւ կորովի
կերպով ցոյց տալու ատեն, ինձ կը թուի
թէ դուք կը նուիրագործէիք ուրիշ լեզուա-
կան սխալներ. եւ մեծ վրդովումով էր որ
տեսայ ձեր գրութեան մէջ հետեւեալ ձե-
ւերը. «ձախինները, նպատակնին, ծուն-
կերնին, գոյներնին, ոտքերնին»:

Եթէ վերոգրեալ ձեւերը ուղիղ են, ապա
ուրեմն ուղիղ լինելու են նաեւ. —

1. Նպատակներովնին, ոտքերնուդ, գոյ-
ներովնին, եւայլն:

2. Առնելնուս, բերելնուդ, տեսնելնուն,
եւայլն:

3. Ըսածներնիս, գրածներնուն, տե-
սածներնիդ, եւն.:

4. Առնելիքներնիդ, գրելիքներովնին,
տեսնելիքնին, եւն.:

Ապահովաբար այս ձեւերը հայերէն լեզուի մէջ մուտք գործած են թուրքերէնի ազդեցութեան տակ, անոնք հարազատ չեն, եւ ինչ որ աւելին է, տգեղ են եւ խժալուր: Կը կարծեմ որ այս ձեւերը օտար են բոլոր հնդեւրոպական լեզուներու, թէեւ գերմաներէնի մէջ կան այս ձեւերէ ոմանց նման գործածութիւններ:

Ես յաւակնութիւն չունիմ ոչ լեզուագէտ եւ ոչ հայագէտ լինելու. . . Բայց որովհետեւ նախանձախնդիր եմ հայ լեզուի մաքրութեան, հետաքրքիր եմ գիտնալ թէ ինչ պատճառներով կ'արդարանայ այս ձեւերու գործածութիւնը — կը վարանիմ ըսել նուիրագործումը — հայ լեզուի մէջ:

Պիտի խնդրեմ, ուրեմն, ձեզմէ որ հաճիք կամ նամակով, կամ ինչ որ լաւագոյն է, Հայրենիք օրաթերթի ուղարկուած մի զրութիւնով, լուսաբանել այս հարցը:

*
* *

Արդ ջանանք նախապէս ինքզինքնիս արդարացնել եւ միեւնոյն ատեն մեր բարեկամին «մեծ վրդովումը» հանդարտեցնել:

Մեր նուիրագործած սխալներն են ուրեմն. «ձախիւնները, նպատակնիս, ծունկերնին, գոյներնին, ոտքերնին»:

Առնենք առաջինը՝ որ ունի առնչութիւն
չունի միւսերուն հետ։ Ահա թէ ինչպէս
գործածած էի ես այդ բառը. «(է գիւրը) Աջ
կողմն ունի երկու մեծ Արսէնները եւ ուրիշ
պտուղիկ մը. իսկ ձախ կողմը բանակ մը։

Աջինները (այսինքն աջ կողմը եղող-
ները) այս ինչ բանը կ'ընէին, իսկ ձա-
խինները այն ինչ բանը։

Ամէն ընթերցող կը հասկնայ թէ ձա-
խինները ըսել է՝ ձախ կողմը եղողները.
ձեւ մը որ բուն հայերէն է, եւ թրքու-
թեան ունի բիծ կամ մուր չէ կարելի շփել
վրան։ Դեռ թուրք լեզուն գոյութիւն չու-
նեցած մենք ունէինք արդէն այդ ձեւը։

Այիւ, աչիւր ըսել է աջ կողմինը, աջ
կողմինները. «Արս ընտիրս՝ աջինս եւ
ահեկինս». Խորենացի. աջ ու ձախ կողմը
քաջ մարդիկ ունենալով։

Կայ նոյնպէս աչիւր. «Օղիքդ յաջեայսդ
կարգեսցին». Շնորհ. — «Ի դատաստա-
նին ասեւոց է աջեացն եւ ահեկեացն».
Սարգ. — Եղիշ.։

Կայ նաեւ ձախայիւ. «Աւագակեաց
Ղզրախան... աչայիւն ի ձախայնոյն. (Յի-
սուսի աջ կողմինը՝ ձախ կողմինէն)։ —
«Որք միանգամ ընդդէմ ձախային ինչ են,
այնոքիկ նմա աջոյ կողմանն համարեալք
թուին». Փիլ.։

Կարծեմ թէ կը բաւեն այս քանի մը տողերը ցուցնելու թէ ոեւէ ձախաւերութիւն չեմ ըրած զուտ հայկական բառ մը գործածելովս:

Անցնինք յաջորդներուն.

«Նպատակնին, ծունկերնին, գոյներնին, ոտքերնին»: Մեր բարեկամը ասոնց մէջ թրքութիւն կը տեսնէ. ես չեմ կարծեր որ ատանկ բան ըլլայ ատոնց մէջ: Ի՞նչ է ատոնց տաճկերէնը. «մերամլարընը, տիզլէրինի, ըէնկլէրինի, այագլարընը». ի՞նչ նմանութիւն կայ մէջերնին. ես չեմ տեսներ:

Այդ «նի»ն հիներուն յոգնակերտ մասնիկն է. օժտնի, օժիտնէր, Ֆռանկի, Ֆռանկէր, պատձառնիկ, պատձառնէր, ելլնդնիկ, նշաննիկ, այս պատձառնիս, այդ նշաննիդ, եւն. եւն: Ասոնց բուն գրաբարն ունինք սա ոճով. նամականի, կանանի, քաղաքանի, գլխանի, աշագանի, եւն. եւն:

Դայրի ս, դ, և զրերը ստացական յօդեր են, որոնք նի մասնիկին վրայ կ'աւելցուին դէմքին համեմատ. որով՝ եթէ գոյականը միավանկ է, այն ատեն անոր յոգնակիին վրայ կ'աւելցուին նիս, նիդ, նին մասնիկները, թէպէտեւ նշանակութիւննին եզակի կը մնայ. ինչպէս հայրերնիս (եւ ոչ հայր—նիս), տուներնիկ (եւ ոչ տուն—նիկ) միայն

գործիականը եր մասնիկ չ'առնեի: Յոգնակին եզակիին հետ նոյն է. ուստի հայրերն իս կը նշանակէ մեր հայրը եւ մեր հայրերը: Չայներն իս՝ մեր ձայնը եւ մեր ձայները: Միայն յոգ. գործիականը երովն իս կ'ըլլայ: Այսինքն՝ եզակին կ'ըլլայ ձայնովն իս. իսկ յոգն. կ'ըլլայ ձայներովն իս: Միւս հոլովները եզ. թէ յոգ. նոյն են: Այսպէս միւս գէմքերն ալ.

Իսկ երբ գոյականը բազմավանկ է, պարզ ա, դ, և, ստացական յօդերուն՝ նիս, ներ, նին կ'աւելցուին.

Եզ.

Յոգ.

Պարտէզ—նիս

Պարտէզներ—նիս

Պարտէզ—նուս

Պարտէզներ—նուս

Պարտէզ—նէս

Պարտէզներ—նէս

Պարտէզով—նիս

Պարտէզներով—նիս

Այսպէս եւ միւս գէմքերունը:

Բայց այս բազմավանկերուն կրկին յոգ. ուղղականը եւ հայցականը լաւագոյն է ըսել մեր, ձեր, իրենց պարտեզները, քան թէ պարտեզներն իս, գաւազաններն իս, բշտառորիւններն իս: Կ'ըսուի նաեւ եզականին պէս պարտեզն իս, բշտառորիւնն իս՝ ուր որ իմաստի շփոթութիւն չկայ:

Ես կը համարիմ թէ այս մէջբերումն երո՞վ կըցան արդարանալ իմ գործածած «նպատակնին, ծունկերնին, գոյներնին, ոտքերնին» ուղիղ եւ զուտ հայեցի ձեւերը:

Մեր բարեկամը՝ կ'երեւայ թէ՛ թրքական միզ, նիզ, ձեւերէն ելած կը համարի մեր նիս, նիդ, նին ձեւերը. էյիմիզ, էյինիզ, ձեռքերնիս, ձեռքերնիդ: Վերն արդէն ըսուեցաւ որ ծայրի ս, դ, ն գրերը դիմորոշ յօդեր են. «նի»ն ալ տեսնուեցաւ թէ ինչ է, որով մեր բարեկամը կրնայ առանց խղճմտանք ընելու գործածել զանոնք: Մեր նիս, նիդ, նին ձեւերը թրք. միզ, նիզէն ելած չեն եւ չեն կրնար ելած ըլլալ:

Եթէ ասոնք ուղիղ են, կը զրէ մեր բարեկամը, ուղիղ ըլլալու են նաեւ հետեւեալները. ու կը շարէ չորս տեսակ ձեւեր, զորս վերեւ դրինք:

Այդ բոլոր ձեւերն ալ ճիշդ են քերականօրէն, բայց ո՞վ որ տգեղ եւ խժալուր կը գտնէ զանոնք, կրնայ չգործածել այդ ձեւով. փոխանակ ըսելու նպատակներով՝ նին, կրնայ ըսել իրենց նպատակներով, — առնելիքներնիդ՝ ձեր առնելիքները, — գրելիքներովնին՝ իրենց գրելիքներով, — գրածներնուն՝ իրենց գրածներուն, եւն. եւն:

Ասոնց մէջ տաճկութիւն չկայ, եւ մեր բարեկամը կրնայ՝ եթէ ուզէ՝ բոլորն ալ

գործածել, իսկ եթէ չուզէ, այն ատեն մեր, իրենց ստացականներով խժալուրը՝ քաղցրալուրի կը վերածէ. ինչպէս ես ալ հրեք գրելիքներովն ինձի նման կոշկոռ-տուն ձեւ մը պիտի չգործածէի:

Ասոնցմէ աւելի է՛ն ալլանդակ տաճկու-թիւնը կայ, որ կը վիտայ մեր զրքերուն ու գրութեանց մէջ. ջանանք ասի՝ վտա-րել: Առաջարկած էի անգամ մը այդ ճի-ւաղին տեղ պիտո բառը գործածել, մեր աշուղային գրականութեան մէջ արդէն սո-վորական, գաւառական աղուոր բառ մը, պիտո գեղեցիկը, պիտո մեծը, որ ըսել է սովենեն, է՛ն գեղեցիկը: Մ. Ալվատեանց նոյն ձեւը գործածած է հղեր արդէն. վեր-ջերս հանդիպեցայ. տես Մասիս 1853, թ. 58, հրկրորդ էջ. ստորեւ հրրորդ սեան մէջերը «... որ Հայ գրականութեան պիտո ծաղկեալ դարն է»: — Դարձեալ թ. 59. հրկրորդ էջ. հրրորդ սեան մէջ. «պիտո հրեւելին ըլլալէն զատ»: Պիկոր (դայով) յատկացնել ածականին, իսկ պիտո (տիւ-նով) մակրային, այսինքն է՛ն, սովենեն-ի խմատով գործածել, եթէ. . . կարելի է:

ԼԸ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

Կ՝Ը ՍՏԱՆԱՆՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԿԸ ՍՏԱՆԱՆՔ

«Նորէն փակեր էիր կ'ստանանքիս: Այս մասին հրապարակաւ զրածդ անշուշտ կարդացած եմ: Բայց ես ալ ունիմ իմ պզտիկ դատողութիւնս որ կ'ըսէ ինձ թէ կը ըստանանք կը կարդացուի երբ կը ստանանք զրեանք, ինչ որ ճիշդ չէ: Եւ, յոսիեքքաքո՛ր օրինակը չի պատշաճիր մեր լեզուին: «Կը ստե, — կը սրե» ասոնք այսպէս: «Կը զննէ, — կը զրարանէ» ասոնք ալ այսպէս: Իսկ «կ'ստանայ, — կ'ըսպասէ, — կ'զմայլի» ասոնք ալ այսպէս: Չեղան. դուն գիտցածիդ պէս գրէ, հրապարակաւ ճաղկե՛, բայց ես չեմ շեղիր, վասն զի կը ըստ, կը ըզմ, կը ըսպի պէս բաներ կ'մկմութիւններ են քաքօփօնիք»:

Այսպէս կը գրէր ինձ զրագէտ բարեկամ մը (թէ ողիկ) քանի մը օր առաջ՝ իրեն ըրած դիտողութեանս առթիւ:

Ասկէ քանի մը տարի առաջ միեւնոյն հարցի մասին, (ի միջի այլոց), վիճարա-

նութիւն ունեցայ հրապարակաւ յայտնի բանաստեղծ բարեկամի մը հետ, որ երբեմն ուղիղ՝ բայց յետոյ նոյն սխալ ձեւով կը գրէր, եւ ինքն ալ նոյն վախը կը յայտնէր:

«Հ. Աւսէն կը փափաքէր որ կը զգամ գրեմ, երբ ընթերցողին կը ըզգամ կարգացնելու վտանգը կայ»:

Ուրեմն՝ ինչպէս կը տեսնուի՝ մեր երկու գրագէտ բարեկամներն ալ միեւնոյն վախով կը տապին կը տուայտին: Չեն ուզեր ռամիկը՝ տգէտը վեր բարձրացնել, այլ իրենք կ'ուզեն իջնել դէպ ի վար..., որպէս զի ռամիկը սխալ չկարդայ:

Պատասխանած էի այն ատեն, որ եթէ մեր բարեկամը ժամկոչներու համար կ'ըզգամ, կ'ստիպեմ պիտի գրէ, զգալ, ստելն ալ պէտք է գրէ ը-ով, ըզգալ, սրտել, որպէս զի նոյն ժամկոչները զըզալ, սրտել չկարդան. (տես իմ «Հայ լեզուի ուղղագր. դասեր»-ս էջ 71-73):

Տարապարտ երկիւղ. չեմ գիտեր թէ ո՞ր ազգի գրագէտները ի սէր ժամկոչներու ոտնակոխ ըրած են երբեք լեզուի օրէնքները: Եւ յետոյ ո՞ր ժամկոչը պիտի մտաբերէր երբեք կարգալ մէկուն քերթուածները, միւսին գրութիւնները, իր կախարդի բառերով եւ ոճերով: Անոնք կարդացող

հասկացողը՝ կը զգամ, կը ստիպե եւ նման բառերն ալ շատ գեղեցիկ եւ ուղիղ ձեւով կրնայ կարգալ...

Խորհուրդ պիտի տայի բարեկամներու՝ որ այսուհետեւ կ'երգե, կ'որոշե, կ'աղաչեմ, չգրեն, այլ կը երգե, կը որոշե, կը աղաչեմ գրեն, որովհետեւ այդպէս կը գրեն եւ կ'արտասանեն այդ միեւնոյն դպրոց՝ զարգացում չտեսնող ժամկոչները...

Արսէն Բագրատունին 1850-ին «Նոր Այբբենարան» մը կը յօրինէ ու կը նետէ հրապարակ. կ'ունենայ երկրորդ տպագրութիւն մըն ալ, ու կանգ կ'առնէ: Երանի թէ այդ Այբբենարանը գործածէին կամ անոր հետեւութեամբ պատրաստէին նորերը բոլոր մանկավարժները, այդ Այբբենարանն ունենային զրազէտներն ու բանաստեղծներն ալ, ուր պիտի գտնէին սորվելիք շատ բաներ, որոնցմէ շատերուն գիտեմ թէ շատերն անծանօթ են: Մեր բարեկամներն այն ատեն երբեք վախ պիտի չունենային ուղիղ ձեւով գրելու:

Էջ 53՝ կը խօսի ը տառին վրայ.

«Բ՛ գիրը շատ տեղ չի դրուիր, բայց կը կարդացուի սկիզբը, մէջը, վերջը:

«Սկիզբը ը կ'առնեն՝ գ. շ. և գրերով սկսող ու այդ գրերէն ետեւ բաղաձայն ունեցող բառերէն մէկ քանին.

զգալ	կարդա	ըզգալ
շտապ	»	ըշտապ
սկսիլ	»	ըսկսիլ, եւն.

Բայց սկիզբը ը ունեցողները՝ անմիջապէս առաջ ձայնաւոր մ'որ ունենան, կը կորսնցնեն ը ձայնը:

ի զգեստ	կարդա	իզ գեստ
ի շտապ	»	իշ տապ
ի սպառ	»	իս սպառ
մի սկսիր	»	միս կըսիր
կը սկսիմ	»	կըս կըսիմ
կը զգենում	»	կըզ գենում
կը շտապեմ	»	կըշ տապեմ

Արսէն Այտնեանն ալ ուղիղ ձեւով կը գրէ. «Այսպէս կը սկսի». «Քնն». Յառաջ. Գրդ տող. տես եւ էջ 23, 30, եւն. եւն:

Այդ երեւոյթը միայն մեր լեզուին մէջ չէ որ կայ. եւրոպացիք ալ ունին մեր սէին նման s զիրը. style բառին st-ը մեծ տարբերութիւն մը չունի մեր ստիպելին ստէն. այդ բառին առջեւ դրուած le յօդը՝ հնչումը ինչ ալ ըլլայ՝ կը միացնեն style բառին s-ին հետ, լըս-տիլ: Իտալերէն լեզուին մէջ աւելի որոշ է. S-ով սկսող արական բառերուն առջեւ կը դնեն

il, երբ s-էն վերջ ձայնաւոր կու գայ. il sarto. եթէ իգական է՝ կը դնեն la. la sarta. Բայց երբ s-էն վերջ բաղաձայն գայ եւ բառը արական ըլլայ, չեն դնել il այլ lo, եւ lo-ին o-e կը միացնեն s-ին. lo specchio լօս փէքիօ. յոգնակին կը դնեն gli specchi, լիս փէքքի. եթէ իգական է՝ կը դնեն la, la statua, լաս դա՛դուա, յոգ. le statue, լէս դա՛դուէ: Արդ, ինչո՞ւ հայը պիտի չկրնայ կը սկսի, կը զգայ, կը շտապէ գրել, եւ կարգաւ կըս կըսի, կըզ գայ, կըշ տապէ... Համարինք որ տգէտ մը կը ըսկսի կարդաց, ատի ինչո՞ւ պատճառ ըլլար որ կ'զգայի, կ'ստիպէի պէս այլանդակութիւններ մուտ ունենային մեր գրականութեան մէջ:

Եւրոպական ծանօթ լաւագոյն լեզուներու՝ ֆրանս. անգլ. իտալ. գերմ. գըրքերը կամ թերթերը կ'առնես ձեռք, եւ ահա ամէնքը նոյն կերպով կը գրեն. միայն մեր լեզուն է որ ամէն գրողի ափին մէջ կը ճմլուի՝ կը ճմրթկուի...

Կոռ-ի գործածութիւնն ալ ամէն գրչի քով ուղիղ չէ: Մեր գամ, տամ, յամ՝ երեք միավանկ բայերուն քով է միայն որ կը գործածենք կոռ-ն: Ընդհանրացած սխալ մըն է կոռ-ն միացած գրել բային: Այդ սխալ գրութեամբ աւելի անհեթեթ սխալ

մըն ալ կը գործուի. շատեր կը գրեն կ'ուտամ, կ'ուզայի, իբրեւ թէ ուտամ, ուզամ բայեր ունենայինք...

Ձ, **ս**, **շ**, գրերը թէ՛ ըզ, ըս, ըշ կը հնչուին եւ թէ՛ զը, սը, շը:

Ձը, սը կը հնչուին՝ երբ իրենցմէ վերջնայ տառ ունենան. զգռիլ, զղևար, զրանալ, զմեկին, զմբաղ, զմրիւմ, զեղան, զեին, զրահ, զաւլ, սրահ, սևար, սռիչ, սլաք, սրռեր, սռնապան, սմբակ, սպրդիլ:

Շ գիրը գրեթէ միշտ իրմէ վերջ ունի ը—ք. շէլ, շռայլ, շկօրակ, շկահիւն, շշուկ. շանալ, շիւն, շփոք. բաց ի շտապ, շտեմարան, շտոգանէր բառերէն, որոնք կ'ըլլան ըշտապ, ըշտեմարան, ըշտոգանէր:

Չ գիրը իրմէ վերջ միշտ միջակ գիր կ'ուզէ. չ, գ, դ. զբաղիլ, զգալ, ազդ. Ս գիրը՝ նուրբ եւ թաւ. սպասել, սփոփել, սկսիլ, սքանչելի, ստանալ, սրսփիլ:

Իսկ այն բայերը որոնց արմատին մէջ ի բնէ ի, ու գրերը կան, ասոնք ը—ի կը փոխուին գ. ս գրերէն վերջ, եւ այնպէս ալ կը հնչուին թէեւ յաջորդ գիրը նայ չըլլայ. սուգ՝ սըգալ, զուտ՝ զրտել, զուր՝ զրրաւ, զուսպ՝ զսպել, սուտ՝ սրտել, սուն կամ սին՝ սնունդ, սնոտի, եւն:

Մեր ազուր լեզուին վրայ քչիկ մը սէր ունեցողներէն կը խնդրուի որ ուշ

զնեն եւ ուղիղ ձեւին հետեւին: Գրեն կը
զգում, կը սկսիմ, կը շտապեմ, կու գամ՝
կու տայի, կու յայի:

ԼԹ.

Գրասէր բարեկամ մը կը գրէ մեզի նոր
աշխարհէն.

«Շաբաթներ առաջ կարդացի ձեր մէկ
յօդուածը «Կոչնակ» թերթին մէջ, ի մա-
սին ուղղադրութեան ամեն բառին եւ անոր
հոլովեալ, բարդ ու ածանցական ձեւե-
րուն . . . կը յանձնարարէք ամեն բառը,
իր արմատական ձեւին մէջ, գրել միշտ
ե-ով եւ հոլովմանց, ածանցումներու եւ
բարդութեանց ատեն գործածել եւ փոխա-
նակ ե-ի: Յոյժ բարի: . . . Բայց դուք
վերապահում մ'ըրած էիք ընդհանուր կա-
նոնին մէջ՝ յանձնարարելով անփոփոխ
պահել ե գիրը բարդութեանց ատեն, երբ
երկրորդ բառը կը սկսի ձայնաւորով եւ
տեղի չի մնար յօդակապի գործածութեան.
Գոր օրինակ ըստ այսմ, պէտք է ուղղա-
գրել. ամենագատ, ամենիշխան, ամենիմաս-
տուն, ամենիրաւ, ամենընտիր, ամենուսոյց,
ամենաշար, ամենուրեք, եւն. ինչո՞ւ նոյն

կանոնը պիտի չկիրարկուէր նաեւ բազմաթիւ բառերու վրայ, որոնց երկրորդ մասը կը սկսի ձայնաւոր գրով մը եւ առաջին մասը գէջ, գեր, գես, սեր, տեր, մէջ, եւն. բառերէն մէկով, մինչդեռ բոլորս կը գրենք գիջակ, գիսարձակ, սիրարկոշ, սիրաւոյշ, սիրահար, տիրատեաց, տիրաւանդ, միջարկոշիւն, միջերկրական, միջօր, միջօրե» եւայլն:

Մեր գրութեան նպատակը արմատական ամենի մասին է, այսինքն թէ՛ ե—ով պիտի գրուէր թէ՛ ե—ով: Եւ ապաշտններուն դէմ պաշտպանեցի ուղիղ ձեւը: Այդ առթիւ բարձրութեան պարագան եւս մէջ մտաւ, ու խօսուեցաւ նաեւ անոր մասին: Բայց իմ գրութիւնս ի մասին էր միայն ե—երուն, որոնք ե—ի կը փոխուին, եւ ոչ ի—ի: Թէեւ ի—ի փոխուող ե—երն ալ երբեմն այնպէս ե—ով կը փնան: Այսպէս օրինակի համար, եթէ միջօրե բառը կայ, կայ նաեւ մէջօրե, մէջօրեայ. Բագրատունին եւս գործածած է Միլտոնի «կորուստ Դրախտի»ն մէջ:

Ուր սաղարթը թանձրախիտը ածեն
մայրեաց մուրթ մէջօրեայ.

Դ երգ, էջ 76, տ. 26.

Եթէ կայ միջերկրական, կայ նաեւ մէջերկրեայ, եթէ կայ սիրաւոյշ, կայ նաեւ

սերարիին, օրենստույց, զենքակէց, տեղրակէց,
էշայծեամն, հանգեալներաց, ծաղիկընձիւղ,
քաղովմոդորմ, սոստանուն, խոռոներամ, շոր-
չառ, սորբընկալ, սորիւնաց, առոյգագեղ,
զոզըներաց, եւն. եւն:

Առիթով մը կը յուսամ բարդութեանց
եւ ածանցմանց մասին գրել քանի մը յօ-
դուածներ:

Դառնալով մեր ամենին, ամենուրեքը
և—ով գրելը մահացու մեղք մը չեմ հա-
մարիր, բայց ամենը՝ ամեն գրել՝ սա քլէի-
քուր ոճիրներէն է:

Ուրեմն եւ վերջացող բառերը ոմանք
և—ն և—ի կը փոխեն, ոմանք ի—ի.

ամեն — ամենի, ամենայն.

հելլէն — հելլենական.

պարեն — պարենաւորել.

պատճեն — պատճենի.

ինչպէս եւ վերջացող բոլոր յաատուկ
անունները:

Ահա ի—ի փոխողներ.

քէն — քինախնդիր.

զէն — զինուոր.

հէն — հինարար, հինահար.

փոխարեն — փոխարինել.

օրէն — օրինաւոր.

ապաւէն — ապաւինիլ.

ժապաւեն — ժապաւինեալ .

անօրէն անօրէնութիւն, — անօրինեւ .

տնօրէն տնօրէնութիւն, — տնօրինութիւն, տնօրինեւ :

Ի գիրը անշուշտ իրմէ վերջ միայն և գիրը չէ որ ունի, այլ շատ գրեւ կ'ուսնենայ, եւ այդ և-երէն ոմանք միայն և-ի, ոմանք միայն ի-ի, եւ ոմանք ալ թէ՛ և-ի, եւ թէ՛ ի-ի կը փոխուին միանգամայն :

Էգ, հէգ, մէգ, սէգ, վէգ, տէգ, ի-ի կը փոխեն, եղեգն՝ կ'ըլլայ եղեգան :

Էգ վերջոյները բոլորն ալ ի-ի կը փոխուին. դէգ, լէգ, ողջակէգ, մէգ, քարտէգ, պարտէգ, ասպարէգ, երէգ. դիգեւ, լիգուլ, ողջակիգեւ, եւայլն : Էյ վերջոյները և-ի. իսրայէլ, իսրայեւի. Միքայէլ, Միքայեւի, եւայլն :

Անէծ, անիծեւ. — շէկ, շիկնիւ. — երէկ, երկեան :

վէճ, վիճիւ. — բուճ, բուճակ :

դէմ, վէմ. — դիմեւ, վիմեղէն :

էշ, գէշ, գիշակեր. ուղէշ՝ կ'ըլլայ ուղեշի, խարտէշ՝ խարտիշագեղ, եւ խարտեշագեղ :

դէպ, հանդէպ, վէպ, ստէպ, վրէպ, բոլոր ի-ի կը փոխուին :

գէս, հանդէս, ծէս, կէս, կրկէս, մողէս, պէս, վէս, Արէս, ասպարէս, բոլոր ի-ի : Աղուէս՝ ի-ի կը փոխուի, աղուխսաքուն :

Մովսէս, Մովսէսի եւ Մովսիսի:

Ներսէս, Ներսէսի եւ Ներսիսի:

Գէտ, դէտ, կէտ, վէտ, յաւէտ, բոլորն
ալ ի-ի:

Աղէտ, աղետի ու աղիտի, աղետաւոր
եւ աղիտաւոր:

Գէր, սէր, վէր, հրաւէր, նուէր, պա-
տուէր, ի-ի:

Տէր, թէ՛ և-ի եւ թէ՛ ի-ի. տեառն,
տերամբ, տիրական: Բուն ձեւը տիայր,
ինչպէս տիկին, իայ փոխուած է արմա-
տին մէջ և-ի, եւ հոլովմանց մէջ և-ի:
Բայց արմատական և-ն՝ բացառաբար և
մնացած է տերոշրին, տերունի, տերունա-
կան բառերուն մէջ, փոխանակ տիրութիւն
կամ տերութիւն ըլլալու:

Երէց, ձեռներէց, բարձերէց, եւն. ի-ի.
երիցու, ձեռներիցութիւն:

Ի վերջացող բառերուն սեռականը գրա-
բարի մէջ նայի կը փոխուի.

Հոլիփսիմէ, Հոլիփսիմեայ.

Նունէ, Նունեայ.

Մանէ, Մանեայ.

Եայ վերջացողներն ալ և-ի կը փոխուին.
առօրեայ, առօրէի.

միջօրեայ, միջօրէի.

բրիստոնեայ, բրիստոնէի.

հրեայ, հրէի. — սխալ է հրեայ գրելը:

Այս է պատճառը որ եայ վերջացող շատ մը բառեր՝ է-ով ալ կրնան վերջանալ. միջօրեայ՝ միջօրէ, աշտեայ՝ աշտէ, ափսեայ՝ ափսէ, ի բացեայ՝ ի բացէ, երկաթեայ՝ երկաթէ, չուանեայ՝ չուանէ, գոնեայ՝ գոնէ, եւն: Նոյն երեւոյթը կայ նաեւ բայերու մէջ. կեամ բային անկատարը փոխանակ կեայի ըլլալու կ'ըլլայ կէի, կէիր, միավանկութեան պարագային կը դառնայ արմատական ձեւին՝ կեայր. իսկ կեայցեմ ստորագասականին մէջ՝ կ'ըսուի կեցեմ, հոս ե-ի կը փոխուի, որովհետեւ բաղաձայն կը յաջորդէ:

Իսս ձայնն ալ որ մօտ է ես ձայնին՝ եղած է և եւ է. զիարդ՝ զերդ, միայն՝ մէն, միակ՝ մէկ, մեկին: Այսպէս բարդութեանց եւ ածանցմանց մէջ իսս կ'ըլլայ և եւ է. հոգիանիւթ, հոգենիւթ կամ հոգէնիւթ. ոսկիակուռ, ոսկեկուռ կամ ոսկէկուռ. ալէկոծ, ոսկէզօծ, ոսկէսանձ, աղէկէզ, աղէքեկ, եւն: Վերջավանկէն առաջ է-ի գոյութիւնը այս բարդութեանց պարագային մէջ է միայն, կամ երբ իրմէ վերջ ձայնաւոր կայ. Վէորգ, էակ, էին, հրէական, մարգարէութիւն, եւն, եւն:

Է գիրը մեր սրբազան այբուբենին ամենասուրբ գիրն է, մեր ամէն եկեղեցիներուն կատարը կը փայլատակէ ան՝ յիշեցնելու

ամէնուն թէ ինք անուն մըն է խորհրդաւոր, աստուածային, անո՛ւնը Յաւիտենականին, Անո՛ր՝ որ կայ, «Ես եմ որ Լն»...

Եւ թէեւ եղան քրէիքուր ձեռքեր որ ատանց սարսափելու, պատկառելու փորձեցին քանդել նետել զայն մեր այբուբենէն, բայց ան կը մնայ իր տեղը ու պիտի մնայ, ու պիտի տեսնէ շատ այդպիսի ժպիւրհ ձեռքերու կարկամիլն ու կծկիլը...

Խ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

Դ Ա Ռ Յ Ա Մ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

Դ Ա Ր Ջ Ա Մ

Հարցասէր մը կը գրէ. «... Թոյլ տուէք ձեր նկատառմանը յանձնել վերջերս գործածական դարձած մի քանի սխալներ, որոնց մէկէ աւելի տեղեր կարելի է հանդիպիլ մեր հայաթերթերուն ու գրական հանդէսներուն մէջ:

«Ասոնց կարգէն են օրինակ ԴԱՌՅԱՄ ձեւը. շատ գրողներու մօտ հանդիպած եմ այդ ձեւին. դառցած թէ դարձած: Ա. ձեւի

պաշտպանները իբր փաստ կը քշեն դառնալէն ելլելը. ուրիշներ ալ դարձածը անմիջական ծնունդը կը նկատեն դարձին, առանց բայի հանգամանքը նկատի ունենալու» :

Ա. ձեւի պաշտպանները գիտնալու են որ իրաւ դառնալէն է որ կ'ելլէ դառցած ձեւը, բայց ոչ այդ այլանդակ երեւոյթով, այլ իր ուղիղ շնորհքովը՝ դարձած :

Երեք բայ ունինք նոյն երեւոյթով. դառնալ, բառնալ, (սամբառնալ, ամբառնալ), ընթեռնալ, որոնց երկու առաջինները ձայով են, դարձ, բարձ, (համբարձ, ամբարձ), իսկ ընթեռնալը՝ ցոյով. ընթերց :

Ասոնք կ'ըստին կատարեալի արմատ. որ է ըսել՝ կատարեալ եզակի երրորդ դէմք են. դարձ(աւ), բարձ կամ եբարձ, ընթերց(աւ). առաջինը կրաւորակերպ չէզոք, երկրորդը ներգործական, երրորդը հասարակ. ձեւը կրաւորական, իմաստը ներգործական. ըսել է կարդաց : իսկ երկրորդները լաւ կ'ընեն դարձածը դարձին անմիջական ծնունդը նկատելով, բայց պէտք է նկատի ունենան բայի հանգամանքը :

Միթէ կարելի է դարձածը՝ որ բայ է, դարձին անմիջական ծնունդը համարիլ, եւ նկատի չառնել բայի հանգամանքը : Ըսինք արդէն կամ պիտի ըսենք որ դարձածը՝

այսինքն անցեալ դերբայը կը պատկանի կատարեալի խումբին, որուն մէջ տիրող ձեւն է՝ դարձ. կատարեալին արմատը: Ներկայի խումբը դառն—(ամ) արմատով կ'ըլլայ բոլոր, կատարեալինն ալ դարձ արմատով: Մեր լեզուին մէջ գոյականներն իսկ երբեմն բայի զօրութիւն կ'ունենան:

Նախնիք կ'ըսեն, օրինակ մը բերելու համար, «ծննդեամբ զկայէն», որ ըսել է «ծնանելով զկայէն», «երկիւղած յԱստուծոյ», ըսել է «որ երկնչի յԱստուծոյ»: Ծնունդ գոյականն ու երկիւղած ածականը գործածուած են իբր բայ: Դարձածին մէջ՝ որ բուն բայ է, բայի հանգամանք չնկատելը հեթանոսութեան գերադրականն է:

Գիտնալու են դառցած ու դարձած զրոգ պարոնայք, որ հայ լեզուի բայերը կը լծորդուին երկու որոշ խումբով, ներկայի խումբ, կատարեալի խումբ: Բայի մը ներկայի խումբը միշտ կանոնաւոր է, բայը որքան ալ անկանոն, կամ զարտուղի ըլլայ. կատարեալի խումբն ալ ինք իր մէջ կանոնաւոր է. այնպէս որ կարելի է ըսել թէ հայերէնի մէջ տիրապէս անկանոն կամ զարտուղի բայ գոյութիւն չունի:

Առնենք զարտուղի կոչուած բայ մը, ուտեմ. ասոր ներկայի խումբը կը լծորդուի ճիշդ սիրեմ կանոնաւոր բային պէս.

Ուտեմ, ուտեի, մի՛ ուտեր, մի՛ ուտեք,
 ուտիցեմ, ուտել, ուտելոց:

Սիրեմ, սիրեի, մի՛ սիրեր, մի՛ սիրեք,
 սիրիցեմ, սիրել, սիրելոց:

Կատարեալի խոսմբ.

Կերայ, կերայց, կեր, կերայք, կերեալ:
 Աս ալ ինք իր մէջ կանոնաւոր է:

Աշխարհաբար ձեւ. ներկայի խոսմբ. կ'ու-
 տեմ, կ'ոտեի, մի ուտեր, մի՛ ոտեք, պիտի,
 երբ ուտեմ, ուտեի, ուտել, ոտելիք, ոտելոռ:

Կատարեալի խոսմբ.

Կերայ, կեր, կերեք, կերած, կերեր: Ան-
 ցեալ գերբայը ուտած չեղաւ. ինչո՞ւ. որով-
 հետեւ կատարեալի արմատէն կը շինուի՝
 որ է կեր. կեր—եալ, կեր—ած:

Հիմա տեսնենք դառնալ բայը:

Արմատ դարձ. բուն հին ձեւը դարձեալ.
 ներկայի խոսմբին մէջ ձան ինկած է, եւ
 փափայտ է դարեալ. եւ զի նոյ գիրը իրմէ
 առաջ ր գիրը տեսնելու առաքինութիւնը
 չունի, այլ ո՞ր կ'ուզէ, կը փոխուի կ'ըլլայ
 դառնալ:

Ներկայի խոսմբ ճիշդ կարդամին պէս
 կ'ըլլայ, դառնալ, դառնայի, մի՛ դառնար,
 դառնայցեմ, դառնալ, դառնալոց:

Կատարեալի խոսմբին մէջ կ'իշխայ նոռն,
 եւ կու գայ ձայ. եւ որովհետեւ նոյ չկայ,
 ասն կը փոխուի րեի: Այսինքն ոսյ գիրը

իրմէ վերջ միշտ նու կ'ուզէ. ամառն, երբ
 իրարմէ հեռանան՝ ռան կը փոխուի յէի.
 ամառան, դուռն՝ պրան, մատուռն՝ մատրան.
 ձայնաւորի քով կրնայ անփոփոխ մնալ.
 դառն, դառին. գառն, գառին, եւն. եւն:
 Ասոնց վրայ խօսել եմ արդէն նախընթաց
 գլուխներուն մէջ:

Ուրեմն կատարեալի խումբն ալ կ'ըլլայ.
 Դարձայ, դարձայց, դարձ, դարձիր, դարձա-
 րուք, դարձեալ:

Աշխարհաբար. դարձայ, դարձիր, դար-
 ձած: Անցեալ դերբայը շինուեցաւ կատա-
 րեալի արմատէն դարձ-եալ. դարձ-ած:

Այսպէս բառնամ բայն ալ կը լծորդուի
 ճիշդ դառնամին պէս. թէեւ ան ներգործա-
 կերպ. բարձի, բարձից, բարձ, բարձք,
 բարձեալ. աշխարհաբար՝ բարձած. թէեւ
 ասի չի գործածուիր, բեռնալ, բեռցնել,
 ռամկերէն բայերը կը կատարեն բառնալի
 պաշտօնը:

Նոյնն է նաեւ ընթերնում հասարակ բայը.
 արմատն է ընթերց: Ներկայի խումբը կա-
 նոնաւոր՝ ռն, իսկ կատարեալի խումբը յց.
 ընթերցայ, ընթերցայց, ընթերց, ընթերցիր,
 ընթերցարուք, ընթերցեալ:

Հետեւութիւն. դառնամ բային անցեալ
 դերբայը գրաբարի մէջ դարձեալ է, աշ-
 խարհաբարի մէջ դարձած, եւ ոչ թէ դառ-

ցած. որովհետեւ կը շինուի կատարեալի արմատէն որ է դարձ. գրաբարի մէջ դարձ—կալ, աշխարհաբարի մէջ դարձ—ած, դարձ—եր:

Պարզ է՝ չէ՞. դառնալէն կ'ելլէ, բայց դարձած կ'ըլլայ, եւ ոչ թէ դառցած, ինչպէս բառաւորէն՝ բարձած, ընթերցողէն՝ ընթերցած: — Նոյն նման բանալէն բացած. եւ ոչ թէ բանած, իմանալէն իմացած, եւ ոչ թէ իմանած. պատճառ. որովհետեւ անցեալ դերբայը կը շինուի կատարեալի արմատէն: Դարձ, բարձ, ընթերց, բաց, իմաց, եւն:

Ասոնց մասին խօսած եմ իմ գլխուն մէջ. տես այդ էջը:

Որով հարկ մնաց ըսելու թէ

Մի՛ գրէք

ԳԱՌՅԱԾ

Այլ գրեցէք

ԴԱՐՉԱԾ

•

ԽԱ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԽՈՉՆԴՈՏ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԽՈՉԸՆԴՈՏ

Սարսուռ բերող սխալ մը. մանաւանդ երբ շնորհքով թերթի մը մէջ տնկուի դիմացդ: Մեր լեզուին մէջ օրէնք է վանկ կազմող երկու բաղաձայնի մէջ ը մը դնել կարգալու ատեն, եւ գրել զայն՝ միայն տողադարձի պահուն կամ ոտանաւորի մէջ. գտնել, մտնել, գտաւ, մտաւ, գրտ-նել, մրտ-նել, գր-տաւ, մր-տաւ, եւն:

Խոչնդոտը՝ այսպէս զրուած՝ անշուշտ պիտի կարդանք խոչընդոտ, այսինքն ըլծով. բայց զրուածքը սխալ է. զի կազմուած է խոչ-ընդ — ոտն բառերէն. ընդին ըլծը չենք կրնար չդնել. թէ ոչ՝ կոպիտ սխալ մը գործած կ'ըլլանք:

Այսպէս գերևտիր, նորնծայ, նախնծայ ու նման ցուցանքները պէտք է գրուին գերլնտիր, նորլնծայ, նախլնծայ, որովհետեւ երկու առանձին բառեր են: Սոյն սխալը ուրիշ երեւոյթով ալ կը տեսնուի.

կ'սէ, կ'նէ գրողներ կան. վերցուր կ', ի՞նչ
կը մնայ, սէ, նէ. կան ասանկ բայեր լե-
զուին մէջ. ոչ. ըսէին, ընէին ըթերը չեն
կրճատուիր. կըին ըթը արդէն կրճատուած
է. փոխանակ ըսելու կը ընէ, կը ըսէ, կ'ը-
սենք կ'ընէ, կ'ըսէ: Խօսակցութեան մէջ
յաճախ լսած եմ անուաներէ կը երգէ, կը
որոշէ եւ նման ձեւեր, որոնք բոլոր սխալ
են. պէտք է գրել, ըսել, կ'երգէ, կ'որոշէ,
եւն: Երբեմն ոտանաւորի մէջ բաներ մը
կ'ըլլան՝ երբ գրողը նեղն իյնայ, կամ
նոյն իսկ քաղցրաձայնութեան պահանջով.
ատի ուրիշ հարց: Օր. Մի՛ 'սեր, մի՛ 'ներ,
փոխանակ մի՛ ըսեր, մի՛ ըների:

Ընդին ըթը կրնայ կրճատուիլ միայն բա-
նաստեղծութեան մէջ, այն ալ երբ առան-
ձին է, երբեմն նուն ալ հետը. 'Դոստու-
ցեալ, փոխանակ ընդոստուցեալի. զի 'նդ
փեսայիդ, եւն. եւն: Ուստի

Մի՛ գրէք

ԽՈՉՆԴՈՏ

Այլ գրեցէք

ԽՈՉԸՆԴՈՏ

ԽԲ.

ՄԻ՝ ԵՐԳԵՏԻՔ, ՄԻ՝ ԿԱՐԴԱՔ
ԵՐԿԻՐՊԱԳԵՍՅՈՒՔ, ԵՐԿՐՊԱԳԱ-
ՆԵԼՈՎ,

ԱՅԼ ԵՐԳԵՏԻՔ, ԿԱՐԴԱՅԻՔ
ԵՐԿՐՊԱԳԵՍՅՈՒՔ, ԵՐԿԻՐ ՊԱԳԱ-
ՆԵԼՈՎ,

Դեռ ականջիս մէջ կը դռնչեն Պոլսոյ տիրացուներուն «Աստուծոյ երկիրպագեսցուք»ները հւ քահանաներուն «երկրպագանելով»ները :

Մեր հայկաբաՆ Հ. Օքսենտիոս վրդ. կը պատմէր թէ Աւագ ուրբաթի գիշերային ժամերգութեան ատեն Պոլսոյ տիրացուները անգամ մը «Այսօր անճառ»ի սա տողը.

«Ուտելով ընդ վարդապետըն»
երգեր են «ուտելով ըզվարդապետըն», հւ ինքն ալ պոռացեր է, «սուս, պահս է» :
— Ես ինքս ալ անձամբ լսեր եմ Պարտիզակ տիրացու կէլկէլ Պօղոս աղայի սա չքնաղ ընթերցումը.

«Մինչ աղայն էի՝ իբրև զաղայ խօսէի, իբրև զաղայ խորհէի, իբրև զաղայ հա-

մարէի. այլ յորժամ եղէ այր, զաղայու-
թեանն ի բաց խափանեցի»:

Բոլոր տգէտ տիրացուները ցից հանուե-
լիք են, ինչպէս նաեւ տգէտ գրաշարները,
որոնք կ'ապականեն լեզուին բառերը, այ-
լանդակ տողադարձումներով, որոնց մասին
պիտի խօսինք իրենց կարգին:

Դառնալով մեր կորկոտին, տիրացու-
ներն ու տէր պապաները գիտնալու են,
որ «երկիրպագեսցուք» եւ «երկրպագա-
նելով» անճոռնի սխալներ են:

«Երկիրպագեսցուք»ին ուղիղը ելած է
երկրպագել բայէն, սա ալ ելած է երկիր
պագանել ոճէն:

Բացատրենք: Մեր տղայութիւնը՝ (ըստ
կէլկէլ Պօղոսի սղայութեանը) իտալացի
քահանայ ուսուցիչ մ'ունէինք, Ֆենցոյ
անունով, զարգացած մարդ էր, զրագէտ
եւ հմուտ, որ իտալական del, dello, della
յօդերը բացատրելու ատեն, (մեր դասին
մէջ կային մէկ երկու աղուաշներ, որոնք
անանկ դիւրաւ հասկնալու առաքինու-
թիւնը չունէին եւ որոնք արդէն եկած
տեղերնին զարձած են շատոնց), սա ձեւը
կը գործածէր. di սուրճ, il կաթ, di-il=
del սրճակաթ. del-ը ոչ di է, ոչ ալ il,
այլ խառնուրդ մը: Եւ ալ նոյն արարու-
ղութիւնն ընելու եմ մեր գիտուններուն.

երկիր՝ սուրճ. պագանեղ՝ կաթ. երկրպագեղ՝ սրճակաթ: Երկրպագելը՝ ոչ երկիր է, եւ ոչ պագանել:

Շատ անգամներ ըսի, եւ ո՛վ գիտէ դեռ քանի՞ անգամներ ալ պիտի ստիպուիմ ըսել՝ սա մեր իմաստուններուն զլուխը խոթել կարենալու համար, որ հայ լեզուն ունի յաշկոշածոյ բայեր. այսինքն բայեր՝ որ իրենց արմատին ու վերջաւորութեան մէջ յաշկոշածական գրեր ունին, ան, չ, նչ, եւն: Այդ գրերը կատարեալի, այսինքն արմատական խումբին մէջ կը հալին:

Պագանելը ներկայի խումբին մէջ սոյն այս կեցուածքով է որ կը լծորդուի. պագանեմ, պագանեի, մի՛ պագաներ, պագանիցեմ, պագանել, պագանելոց:

Կատարեալի խումբին մէջ սակայն՝ կ'ըլլայ պագի, պագից, պագ. պագեք, պագեալ.

Ա եւ ն գրերը հալեցան: Շարէ այդ կարգին տակ տեսնել, երանել, խածանել, քքանել, ցոցանել, հարցանել, եւն. եւն:

Ըսինք դարձեալ ուրիշ ատեն թէ որեւէ բարդութիւն կամ ածանցում որ պիտի ընենք՝ պէտք է ընենք բային կատարեալի արմատով: Տեսանելէն՝ տեսութիւն պիտի ըսենք, եւ ոչ թէ տեսանութիւն, որովհետեւ բային արմատը պարզ է, կամ ըսենք՝ կատարեալի արմատը տես է. բայի մը

արմատը պարզ է, երբ ներկային ու կատարեալին արմատները նոյն են, տեւ—(ան—եմ), արմատ ներկայի տեւ, (տեսի, տեսեր), տեւ. արմատ կատարեալի տեւ: Կատարեալի արմատը նոյն ինքն կատարեալին եզակի երրորդ դէմքն է:

Նոյնն է նաեւ պագ—ուն—եղը. պագ՝ պարզ արմատ: Արմատ ներկայի՝ պագ. — արմատ կատարեալի՝ պագ. — պագի, պագեր, պագ, (եպագ):

Ուրեմն ունինք երկիր պագանեղ ոճը. երկիրը գոյական բառ մըն է, եւ է անորոշ հայցական հոլով, սեռի խնդիր պագանեղին: Նոյն նման ձեռն տրկանեղ եւն:

Այս զրուած բայերէն եթէ ուզենք բարեւթիւններ ընել, ինչ պիտի ընենք. պիտի առնենք բային կատարեալի արմատը՝ որ է պագ, արկ, եւ կազմենք ուզած բառերնիս. երկրպագութիւն. ձեռնարկութիւն, եւ ոչ ի՛նչ երկրպագութիւն, ձեռնարկութիւն¹:

1. Ճիշդ այս կանոնով է որ կազմուած են յոշատիւն, փոխադրել, արտադրել, եւրադրել, պարտադրել հարկադրել, դիմադրել, ունկնդրել բայերը, եւ եւրադրութիւն, ունկնդրութիւն, արտադրութիւն, փոխադրութիւն, եւայլն, եւայլն, բառերը:

Ինեմ զարուզի բային կատարեալի արմատը դիր է. ինչպէս տամինն ալ տու, տուր. ասկէ բացատրել, փառատրել, քոյտտրել, եւն, եւն. գոյականներն ալ՝ բացատրութիւն, փառատրութիւն, քոյտտութիւն, եւն: Ար-

Նոյն արարողութիւնը պիտի ընենք նաեւ երբ բարդ բայ ուզենք կազմել. երկիր պագանելը պիտի ըլլայ երկրպագել. ձեռն արկանելը պիտի ըլլայ ձեռնարկել:

Այսպէս ուրեմն ունեցանք

Երկրպագել, որ կը լծորդուի ճիշդ սիրեմին պէս. Բ. լծորդութիւն ըստ Բագրատունեան դասաւորման, (ամ, եմ, իմ, ում, եւ ոչ թէ եմ, իմ, ում, ամ ինչպէս ըրած են բոլոր ուրիշ Քերականները. ֆրանսացին կ'ընէ er, ir, oir, re, եւ ոչ թէ re, oir, ir, er, այսպէս ամէն ազգ, որուն ողջմտութիւնը լման է):

Լծորդենք երկիր պագանել եւ երկրպագել ձեւերը.

	Երկիր	պագանեմ	Երկրպագեմ
	»	պագանէի	երկրպագէի
Մի՛	»	պագաներ	մի՛ երկրպագեր
»	»	պագանէք	մի՛ երկրպագէք
	»	պագի	երկրպագեցի
	»	պագից	երկրպագեցից
	»	ՊԱԳՅՈՒՔ	ԵՐԿՐՊԱԳԵՅՈՒՔ
	»	պագանիցեմ	երկրպագիցեմ

մատը տռէ եւ տռէր էր, տռռով ալ կ'ըլլայ բարդութիւն, տռռով ալ. ինչպէս լսեմինն ալ է՝ լռէ եւ լռէր: Ունինք լռէ ի լռէ ձեւը, եւ լռէր գոյականը, եւ ուրիշ բարդութիւններ. ականջալռէր քաղցրալռէր, եւն:

ԵՐԿԻՐ	պագանել	երկրպագել
»	ՊԱԳԱՆԵԼՈՎ,	ԵՐԿՐՊԱԳԵԼՈՎ,
»	պագեալ	երկրպագեալ
»	պագանելոց	երկրպագելոց

Տիրացուներն ու տէր պապաները տեսան անշուշտ վերեւ որ երկրպագել բայը ունեցաւ իր ապառնի յոգնակի առաջին շէմքը ԵՐԿՐՊԱԳԵՍՅՈՒՔ, եւ ոչ թէ ԵՐԿԻՐ-ՊԱԳԵՍՅՈՒՔ. նոյնպէս ԵՐԿԻՐ ՊԱԳԱՆԵԼՈՎ, եւ ոչ թէ ԵՐԿՐՊԱԳԱՆԵԼՈՎ: Երկիր պագանելովը պէտք է իրարմէ հեռու գրել. սուրճ եւ կաթ են, զատ զատ. երկրպագելովն է սրճակաթ, ինչպէս վերեւ բացատրեցինք: Ուստի

Մի՛ գրէք

ԵՐԿԻՐՊԱԳԵՍՅՈՒՔ, ԵՐԿՐՊԱԳԱՆԵԼՈՎ,

Այլ գրեցէք

ԵՐԿՐՊԱԳԵՍՅՈՒՔ, ԵՐԿԻՐ ՊԱԳԱՆԵԼՈՎ,

Նոյն հարցասէրը կ'ըսէ դարձեալ թէ «Կան նաեւ տարակարծութիւններ՝ թէեւ ոչ շեշտուած՝ ինձմէ եւ ինէ ձեւերուն շուրջ: Ինձմէ, քեզմէ, մեզմէ, ձեզմէ՝ թէ ինէ, քնէ, մնէ, ձնէ: Բ. ձեւը աւելի գրաբարին արմատ մ'ունի. օր. յինէն, ի քնէ, ի մնէ, ի ձնէ» են:

Տարակարծութեան որեւէ տեղի չկայ. ինէ եւ քնէ նորահնար բառեր չեն, հին են. ԺԲ դարուն նախդիրով կը գործածէին յինէ, ի քնէ, ի քնէն. գրաբարը արդէն դրուեցաւ վերը յինէն, ի քնէ: Միւս երկուքը մնէ, ձնէ յայտնի է թէ հետեւու դութիւն են՝ ինէ եւ քնէ ձեւերուն: Մեզմէ բացառականն ալ՝ որ մեզնէ ալ կ'ըսուի, ամփոփոյքն է Լ. դարու ի մեզանէն ձեւին. ուսահայերը ունին դեռ այս ձեւը մեզանից երեսոյթին տակ: Մեզմէ կարելի է համարել նաեւ մեզ տրականէն շինուած՝ աւելցնելով վրան բացառականի յատուկ մէ ձեւը. յիշումէ, ի քումմէ. աշխարհաբար՝ իրմէ, իրենցմէ, իրարմէ, եւ Հայոցմէ, Յունացմէ, են:

Ինձմէ կամ ինծմէ բացառականներն ալ տրականէն ելած են, մէ—ի յաւելումով.

կամ նոյն իսկ կարելի է իս ձեւին, (կսին անորոշ հայցականը), որովհետեւ իսմէ ձեւը կար հին ատենները՝ յիսմէ գրչութեամբ: Էւ որովհետեւ մեր լեզուին մէջ մենք իրմէ տաաջ սէ գիրը չ'ուզեր տեսնել, զայի փոխուած է, Էւ եղած է իզմէ: (Ֆէմինիսմ գրողները գիտնան որ սխալ կը գրեն. հայ լեզուին աւելի ախորժելի բան մ'ըրած պիտի ըլլային, եթէ ֆէմինիզմ գրէին):

Եզրակացութիւն. վերեւ յիշուած երկու ձեւերն ալ կարելի է գործածել առանց խղճահարութեան: Ինէ, քենէ, մենէ, ձենէ ձեւերը նոյնքան գեղեցիկ են՝ որքան ինձմէ (լաւագոյն է ինձմէ), քեզմէ, մեզմէ, ձեզմէ ձեւերը, թէեւ գրաբարէն ելած ըլլան. արդէն մեր ո՞ր բառը գրաբարէն չէ ելած: Աշխարհարարի ամէն ձեւ՝ կայ գրաբարին մէջ, երկուքն իրարմէ անջատել կարելի չէ: Իզմէ ձեւը խափանուած է հիմա. տեղը ինձմէ կամ ինէ կը գործածուի:

ԽԴ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԱՐՆԱՔԱՄ, ԱՐՆՈՏ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԱՐԻՒՆԱՔԱՄ, ԱՐԻՒՆՈՏ

Օտար ապրանք մը, ներածուած մեր
երկրին, մեր լեզուին մէջ: Ատի կ'անցնի
արեւելահայ սահմաններու մէջ, մերին
ներուն մէջ՝ ո՛չ: Չէ՞ք տեսներ, շնորհ
չկայ վրան. կարծես տասը տղրուկներ
իրար եկած՝ ծծեր են, քամեր են բառին
արիւնը: Ես ի՞նչ ըսեմ մեր նորասէրնե-
րուն, որոնք նոր բան մը տեսնելուն պէս՝
կը նետուին վրան...

Արևարամ՝ կոպիտ եւ սխալ կազմուած
բառ մըն է, եւ կ'ենթադրէ արուև արմատ
մը. ատանկ բառ չունի հայ լեզուն: Ինչ-
պէս զարուև, որ կ'ըլլայ զարևան, զար-
ևանային, եւն: Հայերէն լեզուին մէջ իշը
երբեք չի կորսուիր. եթէ բառին մէջ է՝
եւ—ի կը փոխուի, սիւն, սեան. եթէ վերջն
է՝ ու—ի. պատիւ, պատուոյ. թիւ, թուոյ:

Այդ բառին արմատն է արիւն, որուն
սեռականը կ'ըլլայ արևան:

Բարդութիւնները կը կազմուին թէ՛ ուղղականէն, եւ թէ՛ սեռականէն. զնեմ հոս իրր օրինակ քանի մը հատ. Արիւնահեղ, արիւնահոս, արիւնռոշտ կամ արիւնըռոշտ, արիւնաներկ, արիւնեքանգ, արիւնռոտղ, արիւնաքոշխ, արիւնաշաղախ, արիւնարքոշ, արիւնոտ, եւն. եւն:

Սեռականէն ալ ունինք արեւանառոշ բառը: Նոյնպէս արեւնաձեւ (արիւնի մէջ քալող), արեւնապարտ, արեւնաչոշ, եւն:

Իսկ վերջը կ'ըլլայ եան, եւ կամ անփոփոխ կը մնայ, այսինքն անհոլով է: Բոլոր քիւն վերջացող բառերը կ'ըլլան՝ քեան. գիտոշքիւն, գիտոշքեան, եւն: Նոյնպէս ֆիւն, սիւն, անկիւն ու նմաններ կ'ըլլան եան: Աձիւն բառը երկու կերպ ունի. տֆիւնոյ, կամ տֆեան (Սսկեր. Մեկն. քղր. Պօղոսի, Ա. էջ 771, 789): Իսկ բոլոր այն իւն վերջացող բառերը որոնք ձայն, աղմուկ, գոչիւն կը նշանակեն՝ անհոլով են:

Այսպէս քրիւն, բումբիւն, բմբիւն, զանգիւն, գոչիւն, քնդիւն, դրնդիւն, ձայքիւն, լայիւն, փայլիւն, բախիւն, շկահիւն, շողիւն, վայիւն, խօշիւն, շրշիւն, շաշիւն, կառաշիւն, շառաշիւն, ձարձատիւն, մնչիւն, մռնչիւն, շիւն, զռնչիւն, խխնչիւն, վրնչիւն, քրքմնչիւն, դօդմնչիւն, սօսափիւն, փաղփիւն, ձղփիւն, դոփիւն, կոփիւն, կափկափիւն, եւն. եւն:

Ասոնցմէ ոմանք երկրորդ ձեւ մըն ալ ունին՝ ումն վերջով, եւ այն ատեն կը հոլովուին ա. հոլովման տակ. Գոչումն, յաչումն, եւն. կ'ըլլան գոչման, եւն: Աշխարհաբարի մէջ ծայրի նուն չ'ապրիր. կ'ըսենք գոչում, մոնչում, շչում, ճարճատում, եւն: Ասոնցմէ ոմանց ածականներն ալ կ'ըլլան ուն ձեւով. փայլուն, շառաշուն, փաղփուն, եւն:

Արևաքամ պէտք է ըլլայ արիւնաքամ, աս արդէն յայտնի է: Բայց ի՞նչ ըսել կ'ուզուի այդ բառով. արի՞ւն քամող, թէ արիւնը քամուած: Երկուքն ալ կրնայ նշանակել. եւ արդէն կայ մեր մատենագրութեան մէջ օրինակ մը. «Մարմինն արիւննաքամ եղեալ» (Վարդան վր. Գովհատ սուրբ Լուս.):

Քամ վերջով ունինք թերաքամ բառը, որ կէս թողուած ըսել, եւ կը գործածուի կէս բաց դրան, կէս մերկացած սուրի համար, եւն. որ սակայն գործ չ'ունի մեր քամին հետ, մերինը քամկ բային արմատն է, միւսը պրսկ. քեմն է:

Զեմ գիտեր թէ ալ ըսելիք մնաց ընթերցողներուս որ այդ օտար ապրանքը վարեն դուրս մեր երկրէն, եւ զրեն ուղիղ կերպով ԱՐԻՒՆԱՔԱՄ, ԱՐԻՒՆՈՏ, եւն. եւն:

ԽԵ.

ՈՒԺԵՂԱՅԱԾ ԴԵՐԱՆՈՒՆ ՄԸ

«Մի գրէք... Այլ գրեցէք» ով չեմ սկսիր այս անգամ. պատճառը՝ որովհետեւ այս անգամ կարծիք մըն է որ պիտի յայտնեմ. լեզուն՝ կանոնը պիտի չխօսեցնեմ, այլ ես ինքս իմ կողմէս պիտի խօսիմ:

Արգոյ Եղբայրակիցս՝ Վ. Հ. Եփրեմ Վ. Ապրոյեան, «Բազմավէպ»ի վերջին թիւին մէջ «Չարաչար տանջուած դերանուն մը» վերնագրին տակ յօդուած մը ունի. ինքը տանջուած կը համարի, ես պիտի փորձեմ ցուցնել թէ տանջուած չէ ան՝ այլ աւելի զօրացած:

Յօդուածին սկիզբը սովորական գանգատներ, թէ աշխարհաբարի մէջ դեռ կը տիրէ անիշխանութիւն, ուզողն ուզածը կ'ընէ. ձայն բարձրացնողներն ալ անլսելի կը մնան. կը յիշուին նաեւ իմ ճիգերս:

Բայց արդար ըլլալու համար՝ պարտք կը համարիմ յիշել որ «իւրաքանչիւր որ դարձեալ իր գիտցածին պէս չի գրեր». ես իմ աչքերովս տեսայ եւ կը տեսնեմ շատ բառերու ուղիղ ձեւերը Պոլիս հրատարակուող թերթերու մէջ. Ժընև, քաիւն, ի քերսնոյ քումմե, (վերջինս երկու անգամ

ուղիղ ձեւով տեսայ վերջերս), ինչպէս եւ արտասահմանի թերթերու մէջ: Վերջապէս գովելի փափագ մը կայ դէպ ի ուղիղը դառնալու: Առանձնական նամակներ ալ նոյնը կը հաստատեն:

Անցնելով մեր խնդրին, գերարգոյ Հայրը կը մատնանշէ բան մը, որու մասին ուրիշ շատ անգամներ ալ խօսուած է. ինք նորութիւն մը չունի: Միայն սաստիկ գայթակղած է որ շատ զարգացած մարդիկ Հ. եւ Զ. Ասատուր, Աշոտ Ա. Ք., Սերովրէ քհ. Պ., Յովհ. Ասպետ, Տօքթ. Մանուէլեան, Պարոյր Բ. Ք., Յ. Գ. Փալագաշեան, Միքայէլ Ս. Կիւրճեան, եւն. եւն. ինքզինքնուս, ինքզինքես, ինքզինքին, ինքզինքնուն, եւն. կը գրեն:

Զարմանքն աւելի մեծ կ'ըլլայ երբ «Յովհաննէս Շահնազարեանի պէս քաջահմուտ հայագէտ մը «ինքզինքին տէրն ըլլալ» կը գրէ: Նոյն իսկ տեսակցութիւն մըն ալ կ'ունենայ նոյն ինքն Շահնազարի հետ, որմէ կը լսէ թէ Հայրենիքի խմբար.ը ժողով մըն է գումարեր եւ ֆրանսերէն soi-même բարդ դերանունին որոշեր է գործածել ինքզինքը: Այսչափ: Ոչ ոք ունեցած է տեսակէտը զոր ես կ'ուզեմ պարզել հոս, ոչ հիմա, եւ ոչ ալ ասկէ առաջ երեւցած յօդուածներու մէջ:

Տեսնենք ուրեմն թէ ի՞նչ է խնդիրը:
 Ինքզինք բառ մը կայ մէջտեղ. ի՞նչպէս
 բուսած է այս:

Ունինք ինքն անձնական երրորդ դէմքի
 գերանունը, որ կը հոլովուի գրաբարի մէջ
 ա. հոլովման տակ. ինքեան, ինքեանք,
 ինքեանց, եւն: Աշխարհաբարի մէջ բոլորո-
 վին տարբեր է հոլովումը. ինք, իր, իրեն,
 իրմե, իրմով, իրենք, իրեց, եւն:

Կը գործածուի նաեւ կրկնուելով. «Խօսի
 իմաստութիւն ինքն վասն ինքեան». (ինք
 իրեն համար = ինքզինքին համար). «Ինքն
 զինքն ունի երկիր ի վեր». (ինքզինք վեր
 կը բռնէ): — «Բան գրոյն ինքն զինքն
 մեկնէ»: Ինքզինք կը մեկնէ:

Ինքնին նուե գրաբարի մէջ երբեմն ճամ-
 բորդութեան կ'ելլէ: Սուրբ սուրբէն վերջի
 աղօթքին մէջ՝ պատարագի ատեն՝ ամէն
 օր կ'ըսենք. «Վասն զի ինքդ է բաշխող,
 եւ նոյն ինքդ բաշխի»...

Բագրատունին ալ Միլտոնի Դրախտին
 մէջ ունի տող մը, ուր ինքն ալ երկրորդ
 ինքնին նուե կը ճամբէ տողին վայելչու-
 թեան համար:

Զինքն առաջին, Զինք մեկին, զինքն վերջին, զինքն
 [անվախճան:

Այդ նուե զոհ կ'երթայ նաեւ անձնուէր
 բառին մէջ. անձնանուէր է ուղիղ ձեւը.

հոս նու եւ ա ջնջուած են. ինչպէս նաեւ կեղծամին մէջ ալ ած, որ պէտք է ըլլար կեղծածամ կամ կեղծծամ. բայց կիկերոնի եթէ մտիկ ընենք, որ կ'ըսէ թէ «Սովորութիւնը երբեմն քաղցրութեան համար ընդունելի ըրած է լեզուին օրէնքներուն դէմ մեղանչելը», բարկանալու չենք: Բայց մենք հայերս խղճմտանք ունինք, նուին եղած այս վնասները ուրիշ տեղ կը դարմանենք եւ կը գոհացնենք զինքը. «մեք»ը մենք կ'ընենք. բոլոր բայերուն անկատար եւ կատարեալ յոգնակի առաջին դէմքերուն մէջ կը դնենք նու մը. զրաբարի տեսակէտք, տեսաքը կ'ընենք կը տեսնէինք, տեսանք. շինեաք, շինեցաքը՝ կը շինէինք, շինեցինք, եւն. եւն: Որին յոգնակին կ'ընենք որոնք, որոնց, թէեւ կրասիկ աշխարհաբար գրողները որոց, անոց, եւն. գրելով՝ կը յաջադեն նուին այդ շնորհը: Նոյն նման ցուցականներուն մէջ, եւն. եւն:

Այսպէս ունեցանք ինք, նուէն թեթեւցած, որուն հայցականը կ'ըլլայ զինք: Տեսանք վերեւ զրաբար օրինակներուն մէջ որ ինքն եւ զինքն երկու առանձին բառեր են. «Բան գրոյն ինքն զինքն մեկնէ»: Աշխարհաբարի մէջ՝ ինքզինք կը մեկնէ: Հոս գայթակղութիւն չկայ: Ինքզինք հայցական է:

Ինքզինքին հետ պէտք է դնել նաեւ մեկզմեկ, որովհետեւ մեկզմեկու, մեկզմեկով ալ գործածողներ կան. եւ եթէ առաջինը կ'ըլլայ, առ ինչո՞ւ չըլլայ. երկուքն ալ ի նմին պատժի կան: Եթէ սխալ է՝ երկուքն ալ սխալ են. եթէ ուղիղ՝ երկուքն ալ ուղիղ են:

Օր մը Կեղրոնականի աշակերտներու խօսեցայ ինքզինքի մասին. բացատրեցի կանոնը, եւ ըսի թէ քերականօրէն սխալ է ըսել ինքզինքեմ, ինքզինքին, եւն:

Բայց, աւելցուցի, եթէ ես գործածած ըլլայի¹, եւ մէկը դիտողութիւն ընէր, ես զիս պիտի կրնայի արդարացնել: Պարզեցի տեսակէտս. գոհ մնացին բացատրութենէս: Դուք սակայն, վրայ բերի, ուղիղ ձեւին հետեւեցէք:

Այդ տեսակէտն է որ պիտի պարզեմ հոս: Ընդդիմադիր կողմը կ'ըսէ թէ քերականօրէն սխալ է հայցական հոլովէ զատ՝ ուրիշ հոլովներու վրայ զայ դնել: Երբ կ'ըսենք ինքզինք կը սիրէ, մեկզմեկ

1. Իմ աշխատութիւններս զրեթէ մեծ մասամբ ոտաւ նաւոր են, եւ անոնց մէջ չկան ինքզինքեմ ու նման ձեւեր: Վերջերս երկու խոշոր հատոր թարգմանեցի արձակ, Պապինիի «Պատմութիւն Քրիստոսի»ն, եւ Մանժոնիի «Նշանածները», բայց չեմ կարծեր որ անոնց մէջ ալ գտնուին. ինքնագիրներու մէջ արդէն չեն երեւար:

կը յարգեն, ուղիղ է, որովհետեւ ինքզինքին ինքը տէր բայի է, զինք սեռի խնդիր, մէկ տէր բայի, զմէկ սեռի խնդիր:

Դիտողութիւնը իրաւացի է:

Բայց զրաբարի ինքն զինքն բառերը աշխարհաբարի մէջ եղած են ինքզինք, մէկ բառ: Զան առեր կապեր է երկու ինքերը: Պուկերնէս բռնող խեղդող կա՞յ որ մենք այդ երկու միացած բառերը՝ որ մէկ բառ եղած են՝ երկու բառ համարինք:

Նոյն իսկ զրաբարի մէջ չկա՞ն նման պարագաներ, որ երբ երկու բառէ մէկի կը վերածուին, խորխերնին կը փոխեն բոլորովին: Երկիր պագանկը օրինակ երբ յանկարծ կրկնագի կ'ըլլայ, նոյն բանը մնաց, թէ ամէն բան փոխուեցաւ. կրկիր գոյական մը կար՝ կրճատուեցաւ, պագանկ բայէն ալ բռնեց նետեց ա եւ ն գրերը եւ նոր բան մ'եկաւ դուրս:

Նմանապէս ինքն զինքն եկեր միացեր են, նուերը նետեր են դուրս, եւ մնացեր է ինքզինք մէկ բառ:

Ունինք գոյնզգոյն բառը. երկո՞ւ են՝ թէ մէկ. եւ ի՞նչ է այդ զան. հայցականի զա՞յ է. նոյնպէս րկզրի. պիտի ըսէք բարդ բառեր են. ինքզինքն ալ բարդ բառ մըն է: Ունինք նաեւ կոռզկոռ եւ կոքզկոք ձեւը:

Զայ գիրը միայն հայցական հոլովի

համար եղած չէ. սաստկացուցիչ զիր մըն է, եւ հոլոփներուն մէջ եթէ ամենէն ուժեղն է հայցականը՝ պատճառը զայ ունենալն է. բայց միայն ինք չէ զայ ունեցողը. բացառականն ալ զայ կ'առնէ, գործիականն ալ, զնմանէ, զնովառ, տրականն ալ. հարկանել ծափ զծափի, զհամբարի, զահի, զամօրի. զարկանել զբարի, զգետնի, եւն: Ասոնք բոլոր ուժեղ հոլոփներ են¹: Ուժեղ է գոյնզգոյն, ուժեղ է թելզրել: Ուժեղ է զօշաքաղութիւն. զան՝ քստ իս՝ սաստկացուցիչ է. օշը կ'ըլլայ աշ (աշիշ, աշի), աշիշ, ծուծը քաղող. զաշը հայցական սեռի խնդիր ալ համարինք՝ զոր քաղ բայարմատը շալակն է առեր, բառը սակայն՝ զօշաքաղութիւն՝ ուղղական է. նոյն ցեղէն է Բուզանդի զմիմեանսգրկութիւնը. զորկ բայարմատը սեռի խնդիրը շալկեր է: Չեզոքը զայ մ'ունի մէջը, սաստկացուցիչ. ոսկեզօծը՝ զայ ունի, զառաւուռ, զառաւառութիւն. հաց զառաւառութիւն. զառաւիկն, զառիվայր, զառիվեր, զառիկող, զառիբափ, զայլոցկերութիւն, զայլազրկութիւն, զմիմեանսսպանութիւն, զմիմեանսունակութիւն, զաստուածարհա-

1. Անինք մինչեւ իսկ զոշամբիլ, զոշամբ երթալ բայը, ոշն, ոշան, ոշամբ, (վիզ), զան շալկեր է գործիականը եւ եղեր է բայ, եւ ուժեղ բայ մը, զլիւսն վրայէն ապալ թաւալ վար գնտոլունիլ:

մարհուլթիւն, ու նմաններ զայ ունին, առանց հայցական ըլլալու:

Անց՝ զանց, աչացու, զաչացու, այրուց՝ զայրուց, արթուն՝ զարթուն, զուարթուն, անխուլ՝ զանխուլ, զնալ՝ զզնալ, եռալ՝ զեռալ, զրգռել՝ զզրգռել, կծել՝ զկծել, հարկանել՝ զարկանել, նստիլ՝ զնստիլ, զչարիլ, զբաղիլ, զահանդիլ, զգլխիլ, զաղփաղփուն. եւն. եւն:

Այս զայ ունեցող բառերը կամ բայերը հայցական չեն. ամէնքն ալ ուժովցած բառեր, ածականներ կամ բայեր են:

Արդ, ես ինքզինքին զան պիտի համարձակիմ սաստկացուցիչ գիր մը համարիլ, եւ արդարացնել իր գործածութիւնը, բաց ի ուղղականէն՝ որ չ'ըլլար արդէն՝ միւս ամէն հոլովներուն մէջ. բայց՝ ինչպէս ըսի՝ ասի իմ տեսակէտս է, իմ կարծիքս է:

Ինքզինքին զային կարեւորութիւնը, կամ պէտքը զայն գործածելու՝ աւելի որոշ կը տեսնուի հետագայ օրինակներուն մէջ:

Մարդը ինքզինքէն դուրս ելաւ:

Յայտնի կը տեսնուի որ ինքզինքէն ոյժ մը ունի, եւ իմաստը որոշ կը հասկնանք: Բայց երբ ըսեմ՝ մարդը ինք իրմէն դուրս ելաւ, իմաստի այլայլութիւն կը մտնէ. մարդը ինք իրմէն, այսինքն առանց բռնութեան դուրս ելաւ ալ կրնայ հասկցուիլ:

Ինքզինքիդ եկուր: Ի՞նչպէս պիտի ըսենք ուղիղ կարծուած ձեւով. դուք քեզի՞ եկուր. ո՞ւր էր որ. կամ մարդը ինքզինքին եկաւ, մարդը ինք իրե՞ն եկաւ պիտի ըսենք. հոս ալ վերի իմաստը դուրս կ'ելլէ. ոչ բռնու թեամբ, այլ ինք իրեն. (քէնտի քէնտինէ):

Ուրեմն իմ գաղափարս՝ կարծիքս այն է որ այդ զան մնայ, եւ գործածուի ինքզինքին, ինքզինքէն, եւն. համարելով զան սաստկացուցիչ. ինչպէս տեսանք գոյնզգոյն, քելզրել, չեզոք եւ միւս բառերուն մէջ:

Հոս գաւառացի ընտանիք մը կայ Սամսոնէն, որոնցմէ յաճախ կը լսենք զինքը եկաւ, զիրենք ըսին, ու նման ձեւեր:

Օր մը դպրոցական ընկերներով Պարտիզակի շրջակայ գիւղերէն մին այցելու թեան էինք գացեր: Առաջին գործերնիս դպրոցը տեսնելը եղաւ: Ուսուցիչը կամ կառավարիչը տղոց մէջ վեր վար կը քալէր: Մեզ պատուով ընդունեցաւ, մայրաքաղաքէն կու գայինք: Խօսակցութեան մէջ էինք՝ ելբ տղու մը խելքին փչեց եւ եկաւ հարցուց ուսուցչին. «Պարոն ուսուցիչ, կոնակին գրաբարն ի՞նչ է». — «Զկոնակը» փոնչեց ուսուցիչը:

Ես փերթ մը փրցուցի շրթունքէս՝ զրապելու համար խնդուքս. ուրիշ մը նոյնքան ճարտար չեղաւ, այլ կամքէն անկախ՝

խառնափնդոր ձայներ լսեցուց. երբորդը շողիքէ հարուստ՝ ինչ կար չկար բերնին մէջ՝ դուրս գալոց. . . ջարդուեցանք. . .

Բայց իրաւունք ունէի՞նք ջարդուելու. կարծեմ թէ ոչ. մարդը շատ լաւ ըսաւ. այն ատեն զեռ անտեղեակ էինք թէ կռռն ընտիր բառը կայ, առ կռռն, որմէ կ'ելլէ կռռակ բառը. մարդը սաստկացուցիչ զանաւ զրաւ՝ եղաւ զնաց: Նոյն բանը նախնիք ալ չեն ըրած. Ղուկասու աւետարանին մէջ ԻԳ. 53. «ուր չէր բնաւ զոք եղեալ» զրուած է. յունարէնը ոք է, լատիներէնը ոք, հայերէնը ինչո՞ւ զոք է, երբ իմաստն է «ուր մէկը զրուած չէր», ինչպէս Յովհաննու Աւետարանին մէջ ԺԹ, 41 գրուած է ուղիղ կերպով: «Յորում ոչ ոք երբեք էր եղեալ»: Ուրեմն ոյժ տալու համար են զան: Զիկն ալ կայ. ինչին վրայ դրեր են զան, եւ եղեր է առանձին բառ: Կը գործածուի թէ՛ իբր ուղղական, եւ թէ իբր հայցական: Զիկն է այդ, զիկն գործեցեր զայդ. աշխարհաբար. իկն է ատի. ատ իկն ըրիր: Վարժապետն ալ՝ առանց գիտնալու սակայն՝ նոյն բանն ըրաւ, միայն գոնէ զկռռակն ըսէր:

Եւ մեծարգոյ եղբայրակիցս ինչո՞ւ այդքան տագնապէր քրտնէր ինքզինքն ու նմաններէն:

Չեմ գիտեր թէ գոհ պիտի մնայ սակայն
ըսածներէս, թէ արդեօք վերեւ յիշուած
անուններուն վրայ պիտի աւելցնէ նաեւ
իմինս, ազատ է:

Ես՝ ինչպէս ըսի՝ ինքզինք կրկնաւոր
դերանունը «Չարաչար տանջուած» չեմ
համարիր, այլ մանաւանդ թէ ուժեղացած,
որ որոշ ծառայութիւն մը կը մատուցանէ՝
զան իր մէջ ընդգրկած:

Շարունակ մի գրեք, մի՛ գրեք ըսելով
ձանձրացուցի ընթերցողներս. գոնէ ան-
գամ մըն ալ գրեցէ՛ք ըսեմ, բայց... մեղքը
գրողին ճիտը:

Յ. Գ. Բայց մենք նորէն ձեռքէ չձգենք
«Մի՛ գրէք»ը: — «Ազգարար»ի կաղանդի
թիւին մէջ «Բարկեղնաք» վերնագրով
աղուոր յօդուած մը կայ, որուն վերջին
պարբերութիւնը ունի սա տողերը. «...
արեւը կրկին կը ծագի ձիւնածածկ լեռ-
ներուն վրայ...»

Հայ լեզուի սիրուն ըլլայ, մի՛ ընէք ա-
տանկ բան. հայ լեզուն ատոր յատուկ զմայ-
լելի բառն ունի՝ որ է «ձիւնախաղաղ». եթէ
չէք ուզեր ասի, ձիւնապատ ըսէք: Բայց մի՛
ըսէք ձիւնածածկ. ասի՝ այլանդակութիւն
այլանդակութեանց է: Ծածկ ձեւով բառ
չկայ. ծածուկ է ուղիղը. բայց ձիւնածածուկ
չ'ըսուիր. յատուկ բառը դրի արդէն:

ԽԶ.

ՈՒ ԵՒ Ի ԳՐԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԱՌԱՆՋՆԱԲԱՐ

ԵՒ ԱՊԱ

ՄԻԱՍՆԱԲԱՐ ՈՒ ԵՐԿԲԱՐԲԱՌԻՆ ՎՐԱՅ

Ո գիրը մեր այբուբենին քսանըջորսե-
րորդ գիրն է, եւ է ձայնաւոր. արժէքը
600. կը համապատասխանէ միշտ յունա-
կան Օ-ին, (Օ միքրոնին). եւ թէեւ մեր հին
քերականները կարճ կամ սուղ կը համա-
րին զայն, բայց՝ ինչպէս կ'ըսէ Բագրա-
տունին՝ «բռնական յարմարանք եւ հայ-
թայթանք են ըստ հելլենականին, որ ի
մերս ոչ հաւաստի». (Զարգ. 1427):

Շատ առիթներով ձաղկած եմ՝ թողունք
արեւելահայ գրիչները՝ որոնք եւրոպական,
այսինքն է յունական Օ-երը մեր օ (աւ)
գրով կը ներկայացնեն՝ նաեւ արեւմտա-
հայ շատ գրողներ. ախտը սակայն շատ
խոր արմատներ ունի, եւ շատ դժուարին է՝
չըսելու համար անհնարին՝ բուժելը զայն,
ցորչափ մտիկ ընողներուն ականջները
լսելու վարժութիւններն չվերստանան:

Ուի հնչումը կը տարբերի տեղէ տեղ. Բագրատունին « Զարգացեալոց »ին մէջ (1407) կը գրէ. « Զտառն ու չէ պարտ հնչել իբրեւ վօ կամ օ, որպէս թիւրեն ոմանք. այլ փակ եւ ամփոփ բերանով արտաբերելի են իբրեւ սուղ օ, մանաւանդ ի մէջ բառից. որպէս թոր, զոգի, զոր. զի եւ ոչ այլ ինչ է բայց սուղ օ, ընդ որում եւ փոխանակի եւս: Ի սկիզբն բառից նոյնպէս է արտաբերելի. բայց փոքր մի աւելի ամփոփ շրթամբք իբրեւ սուղ ոռ, որ, ոձ, ոչ, որոր, որդի »:

Շրթունք բեր որ կարենայ հնչել:

Հնչումը անշուշտ այսպէս պէտք է ըլլայ. բայց այսպէս չենք հնչեր. ազգին մէջ ընդհանրապէս վօ կը հնչեն. վօձ, վօդորմիլ: Մեր Մխիթարեան հնչումը կը տարբերի անոնցմէ. մենք ալ մեր տղայութեանը եկած ենք հոս նոյն հնչումը բերաննիս, բայց հետզհետէ առած ենք Ս. Ղազարու հնչումը. այսինքն ազգին մէջ հնչուածին հակառակը. անոնք վօձ, վօդորմիլ կ'ըսեն, մենք կ'ըսենք օձ, օդորմիլ, եւայլն. միայն որ յարաբերականով կազմուած՝ եւ որ սկիզբով եղող բառերէնքանի մը հատը կը հնչենք անոնց պէս. որ, որպէս զի, որովհետեւ, որքան, ոչ, որդի, եւ ասկէ ածանցուած կամ բարդուած բա-

ոները, միւսերն առհասարակ կը հնչենք օ. օրոգայթ, օրսորդ, եւայլն, եւայլն:

Բառամիջի ուերը ընդհանրապէս կը հնչենք օ. միայն Գեորգ անունին ուն է՝ որ կը հնչենք վո. Գեվորգ, կամ Գեւորգ. ինչպէս կ'ընենք նոյնը Լեւոն կամ Ղեւոնդ անուններուն մէջ. բայց Leon կամ Leontiusը՝ նախնիք ըրեր են Լեւոն կամ Ղեւոնդիոս. մինչդեռ Գեորգը պահեր են այսպէս՝ համեմատ յունական գրչութեան:

Ունինք անդէորդ բառը, եւ չենք հնչեր անդեւորդ, նոյնպէս թէոդոր, Տիմոթէոս, Տիմէոս, Թադէոս, Բարդուղիմէոս, եւն. եւն. կը հնչենք առանց 2 գրի թեոդոր եւ ոչ թեւորդ, եւայլն:

Հետեւանք այն կ'ելլէ որ մենք սխալ մը կ'ընենք Գեորգը Գեւորգ հնչելով, եւ պէտք է հնչենք այնպէս՝ ինչպէս կը հընչենք անդէորդ, թեոդոր, եւ նման վերջով անունները:

Բայց աւելորդ չըլլայ թերեւս աւելցնելը որ եռ ձեւը անսովոր է հայերէնի մէջ, իբր բառ միայն անդէորդն է որ ունինք. եղածները բոլոր օտար յատուկ անուններ են՝ տառադարձուած:

Ընդհակառակն այբէն վերջն եկած ուերէն առաջ՝ անշուշտ օտար բառերու մէջ՝ նախնիք լին մը դրած են. Փարաշոն,

Շմառոն, Մենեղառոս, Երմողառոս, Դանառոս, Լառողիկէ, ըստ այնմ սխալ է քառոս, պէտք է ըլլայ քառոս. ինչպէս ու տառէն վերջ ալ դրած են Վ եւ յ. Տրովադա, Յովաքազ, Յովակիմ, Արքեղայոս, Տրոյա, որոնք չկան բնագիրներուն մէջ: Մինչեւ չեն վերջ եկողներուն մէջ՝ միայն Ղեռնդ անունին մէջ դրած են ւիւն. միւսերը անփոփոխ պահեր են՝ առանց ւիւնի, միայն եւ—ը փոխեր են եւ—ի, ինչպէս տեսանք վերեւ, որովհետեւ եւ գրէն վերջ ու չի գար. պէտք է փոխուի եւ—ի. ինչպէս անդեայ՝ անդեոյ, եւ ոչ անդեոյ:

Ըսինք որ յունական օ գիրը՝ բուն համապատշաճ գիրն է մեր ու—ին, իսկ օ (օ՛ մեղան)՝ ու եւ Վ գրերով սովորութիւն է եղած ներկայացնել:

Աշխարհաբարի մէջ այդ վեւերը արդէն սկսած են անպէտ դառնալ. եւրոպական լեզուները արդէն իսկ չունին. ըստ իսաւելորդ է այլ եւս Հռովմ, հռովմայեցի գրել. պէտք է նետել վեւը. Ֆրանսացին Rome, romain կ'ըսէ. իտալացին Roma, romano. արդէն Յովբ, Յակովբ, Անտովն, Սիմովն, Լեգէովն, ու նման սոսկութիւնները առանց վեւի կ'արտասանենք: Այն վեւերը որ կ'ապրին քիչ են, Մովսէս, Յովսէփ, Յովակիմ, Ղովտ, եւ ուրիշ քանի մը

անուններու մէջ: Կոպիտ սխալ է Ուրատիոս գրելը, ինչպէս Կ'ազդէ նոյն ինքն Բագրատունին Որատիոսի «Արուեստ Քերթողական»ին Թարգմանութեան սկիզբը. բառը լատիններէն է, եւ է Horatius, շատ շատ Հորատիոս պիտի ըսուէր. բայց մեր լեզուն սովորութիւն ունի երբեմն բառասկիզբի հոյերուն, յիերուն երթաս բարով ըսել. յաջողութիւն բառին յին կը ճամբէ. չհաւատալին՝ Կ'ըլլայ չաւատալի, եւայլն, եւայլն: Տարօրինակն այն է որ շատեր՝ այդպէս սխալ՝ Ուրատիոս կը գրեն, պէտք չհղած տեղը դնելով վեւ, երբ բնագիրն ալ չունի. եւ չեն դներ հոն՝ ուր պէտք է:

Այդ ուր-ը լծորդ է ուրի ալ՝ Յովսէփ՝ Յուսէփ. Թովմաս՝ Թումաս. Քերովք՝ Քերուք. Յովնան՝ Յունան. Սաղովկեցի՝ Սաղուկեցի, եւն. ինչպէս պիտի տեսնենք ուրի մասին մեր տեսութեան մէջ:

Ըսածներուս իբր հետեւանք Կ'ուզեմ դնել սա. Ու-էն վերջի վեւերը պէտք է պահել հետեւեալ մէկ քանի օտար բառերուն սկիզբը. ուկիանոս, ուսաննա, ուլասիս, միւսերը՝ բաց ի քանի մը հատէն զորս վերեւ յիշեցի, եւ որոնք այլ եւս սովորական դարձած են, պէտք է բշխել զուրս. զրաբարի մէջ ուզողը կրնայ գրել, բայց արտասանելու ատեն՝ պէտք է զանց

ընե. . պէտք չէ երբեք Անտովն, Սիմէովն
կարգալ՝ թէեւ վեւր փոռւի հոն լայնքով՝
երկայնքով, այլ կարգալ Անտոն, Սիմէոն,
եւայլն, եւայլն:

Բառերուն սկիզբը ունի առաջ վեւ չի
գար. ունինք միայն վոհմակ բառը, եւ
դարձեալ Ոսկր.ի Եսայեայ մեկնութեան
մէջ երեւցած վոհկոցը, վոհի բառը վոհուի
երեւոյթին տակ, «Յրուեցից զնշանս վոհ-
կաց»: Եւայլն բառն ունի նաեւ Գէորգ վար-
դապետ, Եսայեայ մեկնութեան մէջ, քա-
ղուած Ոսկերեւանի, Եփրեմի, Կիւրղի եւ
Սարգսի խօսքերէն:

Բայց աւելորդ չըլլայ թերեւս յիշել որ
« գիրը յունականէ փոխառեալ բառերու
մէջ երբեմն յանկարծ ներս կը սպրդի:
αλεπτων կ'ըլլայ կողոպտեմ. αλμα «կլի-
մայ» կ'ըլլայ կողմն, αλγη [ան կամ ըն]
կողին. — αλγω = [ըն] կողմնիմ, եւայլն:
Հմմտ. Գուրեան. Ուր դասը: Թէեւ անկ-
ողին թերեւս կարելի ըլլայ նաեւ ուրիշ
կերպով մեկնել, անկ արմատ անկանիմ
բային, ողն, ողին, անկողին, ուր անկանի
ողն, այսինքն հանգիստ ողին. քանի որ
ուրիշք յողն անկանիմ ոճը, որ կը նշանակէ
հանգչիլ: Մեր վոհուիլը թէեւ յունարէնէ
փոխառեալ չէ:

Ո գիրը իրմէ վերջը վեւ գիրը կ'ուզէ

բառերու հոլովմանց մէջ. չորրորդ նշանագիր, գետ, գետով, արմատ բառերու մէջ ալ միշտ նոյն կերպով. ծով, ժողով, սովորոյթ, եւայլն: Աշխարհաբարի ամէն հոլովմանց գործիականը ով կ'ըլլայ. հացով, ջուրով, տունով, տեղով, մինչ ասոնց գրաբարը հացիւ, ջրով, տամբ, տեղեաւ, կ'ըլլայ. հացիւին եւ տեղեաւին լիւնները վեւի տեղ են. բայց որովհետեւ վեւը իրմէ առաջ միշտ ո կ'ուզէ, արմատ բառերու եւ հոլովմանց մէջ, եւ զի այդ լիւններէն առաջ ի եւ ա գրերն են որ կու գան, վեւը կը փոխուի լիւնի:

Հայ լեզուն ո գրով վերջացող բառ չունի. եղածը դու գերանուան սեռականն է քո, որ եւ ստացական ածական է. անցողական բայերուն հրամայականները. կեցո՛ւ, անցո՛ւ, ապրեցո՛ւ, մատո՛ւ, եւայլն. եւ հուսկ այո՛ բառը:

Իրմէ վերջ միայն յ եւ չ գրերը կու գան. արգոյ, կատու, եւն:

Ո իբր դերանուն՝ որին կարճը. «ո ղնէ, ո եզ, ո քաւէ զմեղս քո», եւն. այսինքն ղնողը, քաւողը:

Ո՞ հարցականով, «ո՞ պատմեաց քեզ», իբր ո՞վ եւ ո՞ր:

Ո՛, ո՛ գիտէ՝ ողորմեսցի Տէր:

Հոլովումը, ո՞ կամ ո՛, կամ ո, ոյր,

ում, յումէ, ոյք, ոյց, յոյց, զոյս, զոր-
ծիական չունի:

Ո՛, ո՞, ո՛, իբր կոչական, կամ բացա-
գանչական եւ աղերսական. «Ո՛ տէր,
փրկեա զանձն իմ. ո՛ տէր առաջնորդեա. ո՞
արք, ո՞չ ապաքէն զօրացեալ են մարդիկ»:

Ո՛, իբր զարմացական եւ աւաղական.
«Ո՛ մարդասիրութիւն բարերարին եւ տեա-
ռն. — Ո՛ զարմանալի իրս: — Ո՛ մեծի
մարդասիրութեան Աստուծոյ»:

Ո՛, այսպէս առանձին, իբր ո՛հ, «Ո՛,
կարի է առասպելս, այլ եւ առասպելաց
առասպել»:

Ո՛ ո՛ վերինին կրկնակը. «Ո՛ ո՛, փա-
խերուք, յերեսաց հիւսիսոյ»:

Ո՛ արմատին աճումն են որ, ոք, ոմն,
ո՞վ, եւայլն:

Լծորդ է այբի. առոգանել, ոռոգանել,
ոռոգել, խահարար, խոհարար. փոխարէն,
փոխորէն. մոլար, մոլոր. փաղփաղել, փող-
փողել. տաղ, տող. տարմ, տորմ. նաեւ
աշխարհաբարի գաղտուկ, գողտուկ բառ:

Լծորդ է նաեւ և-ի, ոխերիմ, ոխորիմ:

Ո՛ Լծորդ է նաեւ ը-ի, զոր պիտի տես-
նենք ու-ի մեր տեսութեան մէջ:

ԽԷ.

ՀԻՒՆ ԿԱՄ ԻԻՒՆ ԳԻՐԸ

Ի Լ

Մեր Այբուբենին 34րդ գիրն է, եւ կ'արժէ 7000: Թէ ձայնաւոր է, եւ թէ բաղաձայն:

Բառերուն սկիզբը հին գիր չի գար. կը տեսնուի միայն այբուբենի վրայ յօրինուած ոտանաւորներու կամ շարականներու հիշձեղ եւ հիշսեղ բայերուն հոյ գրերուն տեղ:

Հին գրով կը կազմուին աշ, եշ, իշ, ոշ երկրարբառները. համբաշ, արեշ, պատիշ, կատոշ, նոյնպէս բառերուն մէջ. թագաւոր, արեւակ, դիւական: Նոյնպէս եւ շաղկապը:

Այս հին գրերը բաղաձայն են: Հինը բաղաձայն է իբր բառին վերջին գիրն է աշ, եշ, իշ, ոշ ու. հոս ձայնաւոր է: Այս կանոնը բոլոր հայերէն բառերուն համար. իսկ եւրոպական բառերու համար, օրինակ ֆրանսերէնի Ա գրին դէմ երբեմն հարկ կ'ըլլայ հակառակ մեր լեզուական օրէնքին՝ ձայնաւոր հին դնել. մանաւանդ ֆրանսահայ բառարաններու մէջ, ուր կը

զրուին նաեւ հնչումները: Պրանսերէն *ru* բառին դէմ հայ հնչումը պէտք է զրուի *ռի*, եւ կարդալ ոչ *ռիվ*, այլ *ռիւ*: Բոլոր բառագիրները՝ որոնց մէջ նաեւ 'յորայր՝ այդպէս կ'ընեն, ուրըշ կերպ ալ կարելի չէ:

Դարձեալ հիւնը բաղաձայն է երբ բառերուն մէջ իրմէ վերջ ձայնաւոր զիր ունի. համբաւատենչ, բարեւել, դիւական, եւն:

Հին ատեն սովորութիւն էր տպագրուած գրքերու բաղաձայն հիւներուն վրայ թաւանշան մը դնել, այժմ խափանուած է այդ սովորութիւնը:

Հիւն գիրը ձայնաւոր է երբ իրմէ վերջ բաղաձայն մ'ունի. ռ—ի այդ ձայնաւորութիւնը տեղի կ'ունենայ միայն իւ եւ ոչ երկրարբառին մէջ. օրինակներ. ձիւն, հիւթ, հիւր, բիւր, գիտութիւն, եւայլն: Իսկ ուի հետ, տուն, քուն, եւայլն: Դիտելի է միայն որ իւէն վերջ եկող բաղաձայնը արմատական պէտք է ըլլայ. թէ ոչ՝ կը փնայ նոյն բաղաձայնութեան մէջ. պատիւ բառին վրայ եթէ դնենք *ս*, *դ*, *ն* յօդերը կամ աշխարհաբարի ներ յոգնականակերտը ռը կը փնայ իր ձայնին մէջ. պատիւս, պատիւդ, պատիւներ:

Հիւն գիրը յունական *υ* (իփսիլոն) եւ եւրոպական *u* զրին համապատասխանն է. եւրոպացիք յունական նոյն զրին դէմ

Վ գիրը կը գնեն, եթէ երկու ձայնաւոր-
ներու միջեւ հանդիպի. իսկ Ա-ով կը փո-
խանակեն եթէ իրմով կազմուած երկրար-
բանէն վերջ բաղաձայն գիր մը գայ.

Εὐανδρος = Եւանդրոս = Evandre

Εὐαγγέλιον = (Աւետարան) = évangile

ναύαρχος = նաւապետ = navarque

Παῦλος = Պաւղոս = Paulus

Ταῦρος = Տաւրոս = Taurus, եւն:

Դրուած օրինակներէն կը տեսնուի որ Վ
եւ Ա գրերը՝ ձեւով տարբեր են, բայց նոյն
ձայնական արժէքն ունին, եւ մեր մէջ
միշտ 2 գրով կը փոխանակուին. այսպէս՝

Titus Livius = Տիտոս Լիւիոս, եւ
ո՛չ թէ Լիւիոս.

Lavinia = Լաւինիա, եւ ո՛չ թէ Լա-
վինիա, եւայլն:

Նոյն յունական Սը երկու բաղաձայնե-
րու միջեւ գտնուած պարագային՝ նախնիք
իւ երկրարբանով փոխանակեր են ընդ-
հանրապէս, նոյնը եւրոպացիք ալ Յ-ով:
Այսպէս

Phrygie = Փոփիգիա.

Egypte = Եգիպտոս, եւայլն:

Հմտ. Դուրեան, «Այբուբենը», 67.

Մեր մէջ խնդիրը շատ պարզ է: Բա-

դաճայնէ վերջ երբեք հիշն գիր չունինք, բաց ի մէկ պարագայէ, որուն վրայ քիչ մը վարը պիտի խօսիմ:

Ուրեմն երբ բաղաճայն գրէ վերջ հիւնի հնչում մը կայ, մենք պէտք է միշտ ոչ ղնենք, երբեք չ: Օրինակ. ֆրանսերէն Janvier, Février բառերը մենք կ'ընենք Յունուար եւ ո՛չ Յունվար, Փետրուար, եւ ո՛չ Փետրվար. (ուղիղը Յանուար, Փեբրուար, ըստ լատինականին): Զինաշոր՝ հիւնով, բայց զինուոր, ուով, ասոնց մասին պիտի խօսինք վերջէն:

Ըսի թէ մէկ պարագայ միայն կայ, ուր բաղաճայնէ վերջ կրնանք ղնել հիշն: Ահա. ի գիրը լծորդ է շ-ի. այսպէս բոլոր այն բառերը որ ի գրով կը վերջանան, սեռականին մէջ կը փոխանակուին շ գրով. որդի, որդւոյ, բարի, բարւոյ. ունինք բարւոք, եւ բարիոք, եւ նախնիք երբեմն սեռականին մէջ եւս կը պահեն ի գիրը. որդի, որդիոյ, եւայլն: Երբեմն սակայն առանց շ գրին ալ կը հոլովուին. բարի, բարոյ, տարի, տարոյ, որդով, զինոյ, զինով, եւն: Անշուշտ լաւագոյն է հիւնով հոլովելը: Կայ սակայն պարագայ մը ուր այդ շ-ը անտանելի կը դառնայ, եւ այդ ատեն պէտք է ղեղչել, ինչպէս ըրած են արգէն նախնիք: Օրինակ. աղանի բառը, որուն

սեռականը ըստ օրինի պէտք է ըլլայ ազաւնոյ, նոյնպէս կաղնի, կաղնոյ, կնճնի, կնճնոյ, դափնի, դափնոյ, ոզնի, ոզնոյ, պէտք է ըսել աղաւնոյ, (Առաքելոյ աղաւնոյ) կաղնոյ, կնճնոյ, դափնոյ, ոզնոյ, եւն։ Պատճառը երեք բաղաձայնի իրարու քով գալն է, որոնց արտասանութիւնը կոշկոռոտուն երեւոյթ մը կ'առնէ. աղաւնոյին մէջ երկու բաղաձայն հիւն, եւ նու, ինչպէս նաեւ միւսերուն մէջ երեքական բաղաձայններ գլուխին տնկեր կեցեր են։ Այդ հիւնները պէտք է զոհուին ներդաշնակութեան խորանին վրայ։

Ունինք օրիորդ եւ օրշորդ, անդիորդ եւ անդշորդ. բնիոն, բնշոն, Եգշպտոս, հաշս = հիշսիս կամ հիշսիշս, արշանամ, արշութիւն, փոխանակ արիանամ, արիութիւն, եւայլն։

Ըստ այս հին կանոնին՝ դեռ այսօր կը գրուի Եթւովպիա։

Հիւնը լծորդ է դատի քաշեայ = քաղդեայ բառին մէջ։

Լծորդ է օ-ի։ Ըստ արդի դրութեան նախնեաց աշերը օի փոխուած են. հաշր, հօր, փառաշր, փառօր, մեշր, ձեշր, մեօր, ձեօր, արդեշր, արդեօր, եւայլն։

Լծորդ է բ-ի, պ-ի, փ-ի. կաշառաբեկ, կաշառառեկ, թափթափեկ = թաշթափեկ

(թօթափել), շափշափել = շաշափել (շօշափել) եւայլն:

Ինչ ինչ բառեր կան որոնց մէջէն կը կորսուի 2 գիրը, նոյն արմատին ուրիշ մէկ փոփոխ ձեւը ներկայացնելով. զոր օր. կաշի, որմէ կաշիկ (կօշիկ), եւ նաեւ կաշի. արաւոտ, (արօտ), արաւծել, արածել. (տ եւ ծ լծորդ են, տատանել, ծաճանել, տիտ, ծիծ, եւն.) — աճառ, հին ձեւը առճառ (օճառ), որմէ եւ առճանել բայը. (ճ եւ ծ լծորդ են. ձիղ, ծիղ, ձկոյթ, ծկոյթ), եւայլն. — յառտանել՝ որմէ յառտոց (յօտոց), եւ յատանել, նոյն նշանակութեամբ: Հմմտ. «ծանալթ», «աղալթ», «ամալթ» բառերէն կազմուած «ճանաչել», «աղաչել», «ամաչել», բայերը: (Հմմտ. Գոռեան, 68-91):

Հիւնին ուղղագրութիւնը.

Ա. Բառերուն սկիզբը հիւն գիր չի գար:

Բ. Բառերուն վերջը աշ, ևշ, իշ, ոշ ձեւով:

Գ. Բառերուն մէջ աշա, ևշա, իշա, ոշա, ձեւերուն տակ: Գարձեալ իշ եւ ոշ ձեւին տակ՝ իրենցմէ վերջ բաղաձայնով:

Դ. Բաղաձայնէ վերջ հիւն գիր չի գար, բաց ի ի գրին պարագայէն, որուն հետ լծորդ է:

Ե. Իրմէ առաջ եկող ձայնաւորներն են ա, և, ի, ո. — աշ, ևշ, իշ ոշ:

Ի գիրը գործիական շինող գրերէն մէկն է. կը մտնէ գրեթէ ամէն հոլովմանց մէջ. առ (Հայկառ, Հոխիսիմեառ) Ա. հոլովում՝ յատուկ անուանց. առ դարձեալ՝ Ջ եւ Է խառն. (ազգառ, եկեղեցեառ). Գ. հոլովման մէջ, իռ. բանիռ, փայտիռ, եւայլն. եւ Ե. հոլովման մէջ զարգռ, զինռ, եւայլն:

ԽԸ.

Գրեթէ բոլոր Քերականներն ուն երկբարբառ կը համարին. ըստ իս՝ երկբարբառ չէ ան. առ, եռ, իռ, երկբարբառ են, որովհետեւ իրենց մէջ երկու ձայն կայ, առին մէջ՝ կը լսուի առ որոշ, Էլենը որոշ. ինչպէս եւ միւսերուն մէջ. բայց ուրի մէջ մէկ ձայն միայն կայ. նոյն հնչումն ունի եւ իտալական Ա գիրը, որ՝ կարծեմ թէ՝ երկբարբառ չէ համարուած:

Ուն եւրոպական Ա կամ Վ գրին համապատասխանն է. 2 գրին մասին խօսեցանք արդէն: Ուն թէ՛ օտար լեզուներէ տառադարձուած բառերուն եւ թէ՛ հայերէն բառերուն մէջ անխտիր բաղաձայնէ վերջ կը գործածուի:

Ձինառոր, թագառոր՝ Էլենով կը գրուին,

որովհետեւ իրենցմէ առաջ ձայնաւոր ունին. բաղաձայն գալուն պէս՝ պէտք է փոխուին ուրիշ գինուոր, թագաւոր: Այսպէս ջրուոր, բանուոր, ծոցուոր, ու նմանները:

Բաց ի մէկ պարագայէ, այսինքն ի վերջացող բառերէն՝ որոնք իրենց ի գիրը — ի կը փոխեն սեռականին մէջ՝ բաղաձայնէ վերջ, ինչպէս որդի, որդւոյ, եւայլն, որոնց մասին խօսեցայ, ուրիշ ամէն պարագայի՝ բաղաձայնէ վերջ միշտ ու պէտք է գործածել: Աստուած, հարուած, գրուան, զըզուանք, զուարթ, նուագ, խռել, եւն, եւն:

Ասկէ աւելի պարզ եւ դիւրին կանոն չի կրնար ըլլալ, եւ սխալիլը շատ անհեթեթ պիտի ըլլար՝ յատուկ մալայեցիներուն: Եւ սակայն կան հայերուն մէջ ալ՝ անոնց նախանձորդները, որոնք կը գրեն բանուոր, պատուոյ, եւայլն, եւայլն, հակառակ հազար անգամ եղած ազդարարութեանց:

Անշուշտ այս սխալագրութեան տակ չ'իյնար տարւան գրութիւնը, զի արմատը տարի է, որ կ'ըլլայ տարւոյ, ըստ օրինի: Բայց քանի որ հոլովումը փոխուած է, այսինքն աշխարհաբարի կանոնով կը հոլովուի, ըստ իս՝ լաւագոյն է տարուան գրել, ինչպէս կ'ընենք առհասարակ բոլոր ժամանակ ցուցնող բառերուն սեռական

ները, ժամոռան, վաղոռան, երէկոռան, օր-
ռան, առտոռան, իրիկոռան ու նմանները:

Ո՞չ ձեւը՝ թէ՛ բառերուն սկիզբը կը
գտնուի, թէ՛ մէջը եւ թէ՛ վերջը: Սկիզբի
ոչն՝ կան ինչ ինչ բառեր՝ որոնց մէջ ը-ի
կը փոխուի. ունգ, ընգոյ (մղեղ, մաղուք).
— ունդ՝ ընդոյ, ընդեղէն. — ունչք, ընչաց,
յընչաց քերեւ. — ուտ, ուղտու կամ ըղտու.
— ուղեղ, ոմկ, ըղեղ, եւայլն:

Ոյ սկիզբով, մէջով ու վերջով բառերն
ալ իրենց այդ ոյ ձեւը՝ կը փոխեն ու-ի:

Ոյժ, ուժոյ. ուժգին, ուժգնակի, եւայլն.
— Ոյծ, ուծանալ. — Ոյտ, ուտել. — Խոյս,
խուսել եւայլն: Լոյս, լուսոյ, բոյս, բու-
սական, հաւաքածոյ, հաւաքածու, եւն:

Բոլոր այն բառերը որոնք միավանկ
թէ բազմավանկ ոյ ունին իրենց մէջ յա-
ջորդ բաղաձայնով մը՝ ամէնքն ալ կը
փոխեն զայն ու-ի հետ:

Օրինակներ. Զոյգ, ստոյգ, խոյգ, ող-
կոյգ, յոյգ, սոյգ, բոյթ, բազմոյթ, բոյժ,
ժոյժ, ծոյլ, նշոյլ, բոյծ, մակոյկ, ողջոյն,
պաճոյճ, բոյն, զոյն, անոյշ, բոյս, լոյս,
խրախոյս, կոյս, պտոյտ, համբոյր, սոյր,
պարոյր, ցոյց, սառոյց, զրոյց, եւն. եւն:

Այս բոլոր ոյերը կը փոխուին ու-ի.
զուգեւ, ստուգեւ, խուգեւ, եւայլն: Բոյրն
ալ կ'ըլլայ բութ, որով բութամատ, եւ

ոչ թէ բթամատ, ինչպէս կը գործածուի սխալմամբ: Ուրիշ բառ է բուծը՝ որ ըսել է գուլ, տճ. քօր, հակառակ սուրին. — քոր դանակ անուն անգամ կայ, որուն դանակը չի կտրեր. ասկէ է նաեւ թուրանկիւն երկրաչափական բառը, եւ թրամիտ: Ճատ անգամ հանդիպած եմ այս բառին՝ փիւրով գրուած, ինչպէս նաեւ փրացած, փոխանակ թրացածի: Կոպիտ սխալներ են, գորս պէտք է ուղղել:

Ուրիշ սխալ մըն ալ՝ գրելն է ցցնել: Պրմատը ցայց, որով պէտք է ըլլայ՝ ցուցնել. այ փոխուած ու—ի: Յուցնել, ցուցուցի, երբեք ցցնել, ցցուցի. ինչպէս յոյս՝ լուսաւոր, յոյս՝ յուսալ, եւ ոչ թէ յաւոր, յաալ:

Պտոյտ բառին վրան ալ ունիմ ըսելիք մը. ասոր բայն է պտուտիլ. աշխարհաբար պտրտիլ բայն ալ ասկէ է, որ՝ ըստ օրինի պէտք է ըլլար՝ պտուտիլ. բայց շատ գործածական բայ մը ըլլալուն՝ ժողովուրդին բերնին մէջ ուն ըթի է փոխուել: Հիմա առհասարակ պտրտիլ կը գործածեն, երկու տիւները գատեւով ըթով մը. ոյ==ու==ր:

Ու ձեւը դարձեալ երեւան կ'ելլէ բոլոր իւ վերջացող բառերուն հոլովմանց կամ բարդութեանց եւ ածանցմանց մէջ:

Պատիւ, ազնիւ, թիւ, անիւ, քիւ, հա-
զիւ, վազիւ, հաշիւ, խոիւ, կոիւ, հովիւ,
տիւ, գրիւ, եւայլն, կ'ըլլայ պատուոյ,
պատուել, ազնուական, թուոյ, թուել,
հազուադէպ, եւայլն, եւայլն:

Կոպիտ սխալներ են գրել պատշոյ, ան-
շոյ, թշոյ, ինչպէս նոյնքան անհեթեթ են
տարուոյ, հոգուոյ գրելը, ի վերջացող բա-
ռերը շփոթելով իւ վերջացողներուն հետ:

Տիւ բառին սեռականը կ'ըլլայ տուըն-
ջեան, որ երբեմն առանց ը-ի՝ տունջեան
ալ կը գրուի, ցուցանք բան է կարգաւ
տուն-ջեան, անհրաժեշտ է ղնել ը-ը՝ որ-
պէս զի գերզգօններ սխալ չկարգան. ար-
մատը տիւ է՝ որուն սեռականն է տուոյ
որ չի գործածուիր. ինչպէս կայ բացա-
ռականը ի տուէ, եւ կը կարգանք ի տրէ.
նոյնպէս գործիականը տուով, որ գործա-
ծուած ալ է, կը կարգանք տրռով:

Նոյն սխալը նաեւ տուչութիւն բառին
մէջ. լսած եմ քանիցս տու-չութիւն ձեւին
տակ. անհեթեթ սխալ է. եւած է տու՝
տալ բային կատարեալի արմատէն. վրան
աւելցնենք -իչ՝ կ'ըլլայ տուիչ, (կարգաւ
տրչիչ), ուրկէ տուչութիւն (ըւ), աւելի
ճիշդը տուրչութիւն, բայց ը-ը չի ղրուիր.
լաւ պիտի ըլլար ուղղակի տրւչութիւն
գրել, որպէս զի գայթակղութեան քարը
վերնար մէջտեղէն:

Առտու բառն ալ նման սխալ մ'ունի շատերու գրչին տակ. սեռականը կ'ընեն առտուան. ճիշդ է. բացառականը սակայն կ'ընեն առտուընէ. սխալ է. պէտք է ընել՝ առտընէ. օրուընէ կ'ընենք՝ ճիշդ է. բայց առտուընէ՝ ոչ, առ վանկին հետ գործ չունի տիւնը. տ—ը յաջորդ ու—ին հետ է, եւ զայն պէտք է փոխէ ըթի. ինչպէս տըւչութեան տիւնը բրաւ: Մինչդեռ օրուընէ, վաղուընէ բառերուն օր ու վաղ վանկերը առանձին կ'արտասանուին, ունենալով իրենց ձայնաւորները:

Նոյն սխալը սուին եւ Դուին բառերուն մէջ, որոնց սեռականները կ'ըլլան սունոյ եւ Դունոյ. եւ այսպէս կարգացողներ կան... Սխալ է, պէտք է կարգալ Սըւնոյ եւ Դըւնոյ, բուն ձեւը պիտի ըլլար սուրնոյ, Դուրնոյ. բայց ըստ շատ սովորական օրէնքի մը յաջորդ ըթը զանց կ'ըլլուի, եւ նախընթաց վանկին մէջ կը դրուի ըթը: Նոյն պահանջը նաեւ սունակոյ բառին մէջ, զոր պէտք է կարգալ սըւնակոթ:

Գլուխ, պտուղ ու նման բառերուն մէջ յայտնի է թէ ու—երը ըթի կը փոխուին. բայց որովհետեւ նախորդ վանկին մէջ ըթի հնչումը կայ, ան կ'օգտագործուի, եւ ու—ին ըթը զանց կ'ըլլուի: Կը գրենք՝ կ'ըսենք պըտղոյ, գըլխոյ, վճիռ՝ վըճոյ,

եւ ոչ թէ վճըռոյ, թէեւ տաղաչափները
 կ'ըսեն երբեմն. Յետ վըճըռոյ դատաւորին.
 Շն.։ Կան բառեր որոնց մէջ այդ ըթը երկու
 կերպով ալ կրնայ զրուիլ. հոս ճաշակը
 պէտք է հասնի, եւ սորվեցնէ թէ ուր
 պէտք է դնել. օրինակի համար. կնդրուկ,
 տգրուկ, մտրուկ, ստրուկ բառերուն մէջ
 երկու կերպով կրնայ զրուիլ. կնդրկի կամ
 կնդրկի, տգրկի կամ տգրկի, մտրկի
 կամ մտրկի, ստրկկանամ կամ ստրկ-
 կանամ, պատրրուակ կամ պատրրուակ.
 Նոյն երեւոյթը նաեւ ըթի փոխուող ինի-
 ներուն համար. քնին, զնին, մատնիչ,
 դժնիկ, պոռնիկ, կտրիչ, Աստղիկ, եւն.
 քըննել քան քնննել, զըննել քան զնննել,
 մատնըչի քան մատընչի, դժնիկի քան
 դժընկի, պոռնիկի քան պոռընկի, կտրըչի
 (կտուրին ըթը օգտագործելով) քան կտրըչի,
 Աստղկան քան Աստղըկան. նոյնպէս խառ-
 նումն բառը խառնըման քան խառընման,
 թէեւ մեր նորատիպ շարականը այսպէս
 կ'երգէ։ Դարձեալ ոչ վերջացող բայերուն
 աներեւոյթներուն ուն որ կայ, տեղ կայ
 որ կը սղի. թողուլ, զեղուլ, արգելուլ,
 թողլոյ, զենլոյ, արգելլոյ, թողլոց, զենլոց,
 արգելլոց. բայց առնուլ, զբօսնուլ, երգ-
 նուլ, ընթեռնուլ, կ'ըլլան առնըլոյ, ըգ-
 բօսնըլոյ, երգնըլոյ, ընթեռնըլոյ, եւ որպէս

զի անվարժները առնելոյ, երդնելոյ, ընթերցելոյ չկարգան՝ պէտք է անհրաժեշտօրէն ըթերը դնել: Ընտիր ճաշակը կ'ազդէ արդէն թէ ո՛ւր պէտք է դնել ըթը, ինչպէս նաեւ վերի օրինակներուն մէջ:

Ինչո՞ւ է որ այս ոչ եւ ի ձեւերը կը ստիպուինք ըթի փոխել ինչ ինչ բառերու մէջ. այսինքն ոչն՝ ընել. ուրիշ տեղեր ու = վ պահել, եւ շատ տեղեր ալ կը կորսուին:

Միշտ ու միշտ բաղաձայններու խրոնումը բառերու մէջ. բառին սկիզբը մէկ բաղաձայնն իսկ կը բաւէ ոչն ընել տալու բռնաբար, ը—ը կարելի է ըսել երկբարբառ, կամ աւելի բռնաբարբառ: Օրինակով բացատրեմ.

կ'ըսենք գրուած, շինուած, բերուած, դժուար, սրուակ, դրուագ, կարուակ, գըրուան, եւն, եւն. այս բոլոր օրինակներուն մէջ կ'արտասանենք գր—ուած, շին—ուած, բեր—ուած, դժ—ուար, սր—ուակ, դը—ուագ, կար—ուակ, գը—ուան, եւն: Ինչո՞ւ. որովհետեւ մէկ բաղաձայն ըլլալով ոչ—երէն առաջ, նախընթաց ձայնաւորը արդէն զայն իրեն քաշելով՝ ոչն ձգած է ազատ եւ յաջորդ վանկը իրժով է որ կը սկսի:

Բայց երբ կ'ըսեմ տուաւ, նուագ, տեսնուիլ, ստիպուած եմ ըւ արտասանել.

պատճառը. որովհետեւ հայ լեզուի մէջ՝ ինչպէս ամէն լեզուներու՝ որպէս զի բաղաձայն մը կարենայ ձայն հանել՝ ձայնաւորի մը օգնութեան կարօտ է։ Տոռաին սկիզբը տիւն գիրը կայ, ասի ձայնաւոր գիր մը կ'ուզէ առանձին՝ որպէս զի ձայն տայ. յոռ բառին սեռականը լուոյ կ'ըլլայ, եւ կը կարդանք լըւոյ, այսպէս յսկ բային կատ. գ. դէմքը յոռա, եւ լուիձ, խոռիչ, կը կարդանք լըւաւ, լըւիճ, խըւիչ, եւն։ Նուազը կը կարդանք նըւագ, զուարթը՝ զըւարթ։ Բեր—ուիլը երբ անուշ մը կը հնչենք ինչպէս որ գրուած է՝ տեսնուիլը կը կարդանք տեսնըւիլ. տես առանձին վանկ մըն է. անդին մնաց նու գիրը որ կպած է ու—ին. ճար չկայ, պէտք է որ ո—ին ձախ թեւէն գիծ մը քաշէ վար, եւ ոն փոխէ ըթի։

Ասոնց բոլոր մեղքը ու—էն վերջ եկած ձայնաւորին ճիտն է. եթէ բաղաձայն գար՝ առանց նեղութեան պիտի կարդայինք տուր, վերցուր. տուաւ, վերցուցաւ եղածին պէս՝ պիտի կարդանք տըւաւ, վերցըւեցաւ։ Աս՝ աս է. լեզուին հրամայական պահանջը։

Արձակի մէջ ո—երը կը մնան ո. նուագ, զուարթ, բայց ոտանաւորի մէջ անհրաժեշտ է ը գրել՝ ոտնառութեանց առջեւն

առնելու համար: Նըւագ, գըւարթ: Այս եւ նման բառերուն ուն կրնայ մնալ ոտանաւորի մէջ եթէ բարդութիւն ասոնք, եւ իրենցմէ առաջ ձայնաւոր գիր մ'ըլլայ. քաղցրանուագ, բերկրագուարթ. ասոնք ըստ պարագային կրնան ըլլալ եռավանկ, կրնան ըլլալ քառավանկ, քաղցրանըւագ, բերկրագըւարթ, եւայլն:

Շատ բանաստեղծներ՝ նոյն իսկ արժէք ունեցող՝ տեսնուիլ, ճանչցուիլ, խառնուիլ, ու նման բայերը կամ բառերը երկու վանկ կը համբեն, եւ կ'ապականեն տողին շնորհը. բանաստեղծ մը որ թոյլ կու տայ ինք իր անձին այդպէս ընել՝ բնաւ ճաշակ չունի ըսել է. խառնուիլ, բռնուիլ, ճանչցուիլ երկու վանկ չեն կրնար հաշուելիլ, երեք են:

Սոյն ը դնելու արարողութիւնը պէտք է կատարուի նաեւ տողադարձի ատեն. տուաւ, նուագ, ճանչցուիլ, եւն. պէտք է գրել տըւաւ, նըւագ, ճանչցըւիլ: Այսպէս ընողներ կան, բայց ը դնելէն վերջ, յաջորդ տողին սկիզբը փոխանակ ւ դնելու, առջեւը ու մըն ալ կը դնեն. տըւաւ: յախնթոր սխալ: Շատ կոպիտ սխալներ կան հայ լեզուի տողադարձումներուն մէջ, որոնց մասին պիտի խօսիմ առանձին յօդուածով: Խօսելով ուրի մասին, առհա-

սարակ բոլոր թերթերն ու հանդէսները՝ քիչ բացառութեամբ՝ սխալ կը տողադարձեն:

Օրինակի համար երբ Աստուած, հարուած, շինուած բառերը պիտի տողադարձեն, կը գրեն Աստ—ւած, հար—ւած, շին—ւած, այսինքն ու գրերը կը կլլեն. աններեւի սխալ է, ըստ օրինի պէտք էին տողադարձել Աստ—ուած, հա—րուած, շի—նուած: Երբ երկու ձայնաւորի միջեւ երկու բաղաձայն գիր ըլլայ, բաղաձայնին մէկը մէկ ձայնաւոր կ'առնէ, միւսը՝ միւսը. Աս—տուած, այբը սէն առաւ, ու—ն ալ՝ տիւնը: Երբ մէկ ըլլայ բաղաձայնը՝ յաջորդ ձայնաւորին պէտք է տալ. հա—րուած, շի—նուած: Կամ՝ եթէ այսպէս չեն ուզեր ընել, պէտք է գրեն հար—ուած, շին—ուած, եւն. այսինքն ղնելով ու—երն ալ:

Բառերու մէջ երբեմն երկու ու կը մտնեն. ասի տեղի կ'ունենայ նախ ու վերջացող բառերու վրայ ոչրիւն ածանցն աւելցուելէն, եւ կամ իս վերջին ու փոխուելէն: Օրինակով բացատրեմ. Հաշուետուութիւն, պատասխանատուութիւն, հաշուետու, պատասխանատու բառերուն վրայ եկաւ ոչրիւն ածանցը: Այս բառերուն ընթերցումը արգելքի չի հանդիպիր, ուղիղ կը կարգադրուին ոք: Երբեմն ալ իս վերջէն կը գոյանայ. ազնիւ բառէն ազնուութիւն, հովիւ

բառէն՝ հովուութի, հովուութիւն. արդէն տեսանք վերերը որ ի՞նչ վերջը կը փոխուէր ու-ի, հովիւ՝ հովուի, ազնիւ՝ ազնուի. բար-դութիւնները կազմուած են սեռականէն:

Եղած են հին գրիչներ որ նախորդ ուին ոն զանց ըրած են, գրելով պատասխա-նատութիւն, ազնութիւն, եւայլն. կամ նոյն իսկ մէկ ուն զանց ընելով գրած են, պատասխանատութիւն, ձեռնտութիւն, ան-պատութիւն, խրատութիւն, եւն. պէտք է զգուշանալ. ապահով ճամբան ուղիղն է, ատոնք ծեցածուռ են: Բաղաձայնէ վերջ՝ ու, երբեք չ. իսկ արմատին կամ ածան-ցին ուն ջնջելը՝ անհարկի է:

Ծեծկուուր բառը ուղիղ է, բայց հաշ-տուիլ, պատտուիլ սխալ են. եւ ստէպ կը գործածուին այսպէս սխալ: Թէ ինչո՞ւ սխալ են՝ շատ պարզ է: Վերեւ ըսի ար-դէն որ բաղաձայն մը՝ որպէս զի ձայն հանէ՝ պէտք ունի ձայնաւորի. հաշուուիլ, պատուուիլ բայերուն առաջին վանկերը ունին մէյմէկ բաղաձայն, չ եւ տ, հաշ, պատ, յաջորդ ուն բաղաձայն գիր մըն է՝ վեւ հնչումով, որով՝ իր այդ հանգաման-քին մէջ երկրորդ ուին ոն պէտք է փոխէ ըթի, ինչպէս ըրաւ տուաւին տիւնը. եւ գրէ հաշոււիլ, պատուիլ. ասի անհրա-ժեշտօրէն կարեւոր է: Բայց երբեք հաշ-

ուրուիլ, պատուրուիլ: Այսպէս գրողներ ալ կան: Անճոռնի սխալ է:

Ու ձայնը շատ կը սիրէ հայ լեզուն՝ եւ այնպէս կը պահէ առանց ըթի փոխելու՝ մանաւանդ առաջին վանկինը:

Ունինք կարգ մը բառեր, օրինակ՝ խռժ բառը. ասկէ շինած է խուժան, եւ ոչ խըժան. խուժել, խուժիկ (անուն), խուժական (եզնիկ), խուժաստան, խուժղուժ, խուժաղուժ, բայց կ'ընէ խժղժութիւն, խժղժագոյն. բոլոր ընտիր գրիչները, այսինքն բուն ոսկեղարը կը սիրէ խուժղուժ, խուժաղուժ ձեւերը. միայն Եւսեբիոսի Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ կը տեսնուի երկու տեղ խժղուժ ձեւը, որ տգեղ է, եւ բոլոր արդի գրիչները այդ ձեւին փակեր են. փոխանակ գեղեցիկ խուժղուժ կամ խուժաղուժ ձեւը գործածելու, որ հասարակաց է ոսկեղարեան բոլոր միւս գրիչներուն քով: — Դեռ նոր հանդիպեցայ թերթի մը մէջ խժղուժօրէն բառին. անհեթեթ սխալ է, հոս պէտք է խժղժօրէն:

Խռձ արմատէն ունինք խուճապ, խուճապական, խուճապել ձեւերը. — Սուղ արմատէն՝ սուղական (եզնիկ), սուղասակաւ (Եւս. պտմ.), սուղել. — Սուտ արմատէն՝ սուտակ, սուտակն, սուտակասպաս, սուտամեռուկ, սուտանուն, սուտապատում,

սուտերդմութիւն, եւայլն. Գոռնոյ բառէն՝
 գոռնոյագոռնոյ եւ ոչ թէ գնդագոռնոյ: Խուռն
 արմատէն՝ խուռնեւրամ, խուռնամբոխ,
 խուռնասաղարթ, խուռնընթաց, եւայլն.
 փոխանակ խոռնեւրամ, խոռնամբոխ, խոռնը-
 թաց ցուցանքներուն. ականջէն ելեկտրա-
 կան թել մը՝ պէտք է գրչին ծայրին հետ
 հաղորդակցութեան մէջ ըլլայ միշտ. կը
 բաւէ միայն որ ականջն զգայ այդ ցըն-
 ցումները, սնանկացած չըլլայ ճաշակի
 գանձէն: Այդ գանձէն զուրկ կը համարիմ
 Ռադրաշեանը, որ կը գրէ. «Ռսերէնի ինքն-
 ուսոյց. — Ռսերէն այբբենարան». նոյն-
 քան տգեղ են թրքեր, թրքերէն, լաւագոյն
 է թուրքեր, թուրքերէն, եւայլն. տուրք՝
 տուրքեր եւ ոչ թէ տրքեր. բուրգ՝ բուր-
 գեր, եւ ոչ թէ բրգեր. սնունդ՝ սնունդներ
 եւ ոչ սննդներ. ծնունդ՝ ծնունդներ եւ ոչ
 ծննդներ. շշունջ՝ շշունջներ եւ ոչ շշնջներ.
 կուռքեր՝ եւ ոչ կոքեր. բլուրներ՝ եւ ոչ
 բլրներ. կուր՝ կուրեր եւ ոչ կրեր. մսուր-
 ներ՝ եւ ոչ մարներ. փետուրներ՝ եւ ոչ
 փետրներ. ժողովուրդներ՝ եւ ոչ ժողո-
 վրդներ. կցուրդներ եւ ոչ կցրդներ:

Որով շատ գայթակղելու չեն մաքրա-
 մաքուր գրիչները երբ աշխարհաբարի մէջ
 տեսնեն շուռի, տուռի, անուռի, քուռի ձե-
 ւերը, փոխանակ շան, տան, անուան, քնոյ

ձեւերուն, որոնք զրաբարի յատուկ են, Շնի, տնի, քնի շատ աւելի տգեղ են, թէեւ առտնին ձեւը կ'ապրի զրաբարի մէջ:

Ու վերջով բառեր: Շատ ունինք, կատու, լեզու, եղջերու, հատու, երկրպագու, եւն. եւն. ունինք նաեւ ոչ վերջով բայեր, որոնց ներկայի եզ. գ. դէմքը ու կը վերջանայ:

Դիտելի կէտ մը: Ու վերջացող բառերու հոլովմանց մէջ՝ (սովորաբար Զ խառն) սեռականներուն վրայ ի գիրը կու գայ, այդ գիրը պէտք է կապել ոչին հետ, եւ ոչի իբր երկբարբառ արտասանել, կատու, կատուի, երկու վանկ. լեզու, լեզուի, յօղով՝ լեզուին:

Իսկ բայերուն մէջ ոչ այսպէս. լեզուլ (լզուլ) բայը առնենք. անկատարը պէտք է արտասանել լե—զու—ին, ինչպէս կ'ըսենք արդէն կը թողուի, կը թողուին. վանկերը զատ զատ. այսպէս զենուի, երզնուի, լնուին, եւն. եւն: Կայ ռամկերէն թողուիլ բայը, էրիկը կնոջմէն կը թողուի, ասի պէտք է երկավանկ հնչել:

Բայ ըսի, միտքս բան մ'ինկաւ:

Գրաբարի ուլ վերջով բայերը աշխարհաբարի մէջ զրեթէ չեն գործածուիր, բաց ի թողուլ բայէն: Միւսերը ընդհանրապէս ոչ ձեւը փոխած են ելի. կամ ուրիշ վերջաւորութիւններ ունին:

Արգելու բայը՝ արգիլել եղած է, եւ ամէն ոք այսպէս կը գործածէ. զբօսնուլը՝ զբօսնել եղած է. երդնուլը՝ երդուրննալ, զարթնուլը՝ արթննալ, եւայլն:

Ըսի թէ թողուլը կը գործածուի. բայց կան թողնել գործածողներ. մանաւանդ աներեւոյթին մէջ՝ թողնելու, թողնելով, կամ թողելու, թողելով: Աւելորդ է այս, թողու, թողլով կրնայ գործածուիլ:

Ըսելիքս աս չէր:

Առնույ բային վրայ պիտի խօսէի: Ամէն ոք գիտէ թէ գրարարի մէջ ունինք առնել եւ առնույ բայերը:

Առաջինը կը նշանակէ ընել՝ ստեղծել, շինել, երկրորդը առնել այս օրուան նշանակութեամբ. արմագ:

Գրարարի մէջ առնելը շատոնց գործ չունի մեր նոր լեզուին հետ. նոյն առնելէն ելած բուսած է դուրս այնել, անել, եւ վերջնականը ընել:

Ամբողջ հայ ազգը՝ վաղուց առնել բայը յատկացուցած է հին առնուլին տեղ: Եւ հիմա ըլլայ խօսակցութեան, ըլլայ գրուածեան մէջ կը գրենք՝ կ'ըսենք կ'առնեմ, պիտի առնեմ, առնելու, առնելով, եւն. օրուան մէջ ամբողջ բայը կը լծորդենք, առնել է, մուտք է միշտ:

Բայց անդին կան երեքուկէս հոգի որ

կ'ըսեն, կը գրեն, կ'առնում, կ'առնուի, պիտի առնուր, ասոնք գիտեմ. բայց յանկարծ եթէ հարկ ըլլայ անորիշ դերբայը հոլովել՝ ի՞նչ պիտի ընեն. առնուլ, սեռ. առնրոյ պիտի ըսեն, ձեռքերնին առաջ պիտի երթայ առնրո՞ւ համար գրել. առնրով գրել... ի՞նչ ճաշակ... սակայն...

Աւելորդ բան կ'ընեն. ինչպէս առանց խիղճ ընելու կը գրեն արգիլել, նոյնպէս կլինան գործածել առնել, զիրենք ոչ ոք ռամիկ պիտի համարի. առնուլ, կ'առնում ըսելը ոչ մէկ բան չ'աւելցնել իրենց արժանիքին վրայ: Հակասութեան մէջ են արդէն. կ'առնում ըսողը չեմ կարծեր որ առնըլու ըսէ, կամ առնըլով գրէ, շատ շատ պիտի ստիպէ ինքզինքը, քրտնցնէ գրելիքին ուրիշ ձեւ տալու, որպէս զի այդ ռամկութիւնը չգործէ... Ահա արդէն զրաբարի մէջ իսկ այդ ուշերը ել եղած են. զբօսնումը՝ զբօսանիմ, ջեռնումը՝ ջեռանիմ, զերծումը՝ զերծանիմ. իսկ զենում՝ կ'ըլլայ զենեմ, արգելում՝ արգելիմ, արձակում՝ արձակեմ, դիզեմ, կիզեմ, հերձեմ, յաւելեմ, ստեղծեմ, եւն. եւն. ասոնց բուն ձեւերը՝ բոլորն ալ ում են, որոնք դարձեալ ուրիշ ձեւ ալ կ'առնեն. ինչպէս արգելանամ, դիզանեմ, հարկանեմ (բուն ձեւը հարում), ստեղծանեմ, եւն. եւն:

Գրաբարի անցողական բայերուն մէջ ալ կը մտնէ ու։ Ուղանել, ուսանել, ուզանել, մեռուցանել, կորուսանել, փլուզանել են։ Աշխարհաբարի մէջ այս ուն չ'ապրիր. իրաւ ատեն մը կար այդ ուն, որուն վերջին ներկայացուցիչն էր Թէոդիկ, որ կը զրէր, մտցունել, սիրցունել, են. բայց բուն գրաբարի ուն չէ ատիկա։ Հարցունել ու ցուցանել բայերը՝ որոնք անցողական չեն, անոնք ալ կ'ընէին հարցունել, հարցուցի, ցուցանել, ցուցուցի։ Աշխարհաբարի այս բայերը արմատին մէջ ցոյ ունենալով՝ իբր անցողական լծորդեր է ժողովուրդը, եւ այսպէս ալ մնացած են. հարցանել, ցուցանել լծորդութեան մէջ գտանելէն որեւէ տարբերութիւն չունին. գտի, հարցի, ցուցի. հարցայ՝ ցուցայ պիտի ըսուէին աշխարհաբար, ինչպէս գտանելը՝ գտայ կ'ըսենք. չեն ըսուած։ Խնդիրը այս չէ. անցողականի ուն ներկային մէջ բուրրովին կը կորսուի, նոյն իսկ երբ մեռցունել կ'ըսենք՝ մեռուցանելի տեղ, ուն ցոյէն վերջ կը դնենք. մինչ գրաբարի մէջ ցոյէն առաջ է. կատարեալին մէջ կը մտնէ՝ մեռուցի, բայց նորէն ցոյէն վերջ, թէեւ մեռուցի, մտուցի ըսուած ալ կայ։ Ներկայինները խափանուած են։ Լնդհանրացած սխալ մըն է անցուցանել

բային անցընել աշխարհաբարը՝ առանց
ըթի գրել, անհրաժեշտ պէտք է դնել հոս՝
եթէ ոչ ուրիշներուն մէջ. չէզոքաբար
անցնելու համար եւ անցողաբար անցընելու
համար ձեւերը եթէ նոյն ոճով գրենք՝
իմաստի շփոթութիւն կ'ըլլայ:

Բայց աշխարհաբարի բոլոր կրաւորա-
կան բայերուն մէջ կայ ուն, եւ ամէն ժա-
մանակներուն մէջ կը մնայ. գրուիլ, գրուե-
ցայ, պիտի գրուիմ, գրուած, գրուելու, եւն:

Ու նշանագիր է հինգերորդ հոլովման.
զարդ, զարդու, ի զարդուէ: Այս ուն ոմանց
բացառականին մէջ կրնայ իյնալ, ի զարդէ,
ի ճակատէ. ոմանց մէջ բնաւ չի մտնել.
ծովու, ի ծովէ, ժամու, ի ժամէ, արեւու,
յարեւէ, եւն: Բայց հաստատուն է փոքր,
մանր, բարձր, կարծր, քաղցր, ծաղր, ասր,
մեղր եւ երէց բառերուն մէջ. ի փոքուէ,
ի բարձուէ, յերիցուէ, եւայլն:

Ու կը գործածուի իբր շաղկապ, հա-
րազատ եւին: Ուն աւելի կը գործածուի
աշխարհաբարի մէջ քան եւր. բայց զրա-
բարի մէջ ալ կայ. արձակի մէջ քիչ, բայց
տաղաչափները շատ ունին. «Պարտ ոչ
պատշաճ իցէ մեզ». «Չմանկուոյ զրոյց
խօսիք ոչ զշաղփաղփութիւն» (Ոսկ. Եբր.
ժա.) — «Ու ի պատիւ գլխոյ ի վերայ գա-
զաթանն հանգոյցք թագի». (Բիւզանդ):

Իսկ Շնորհալույ եւ Մագիստրոսի մօտ՝
շատ ու շատ.

«Աներեւոյթ ուներեւելի».

«Ի դժուարին ուշերկարելի»:

Երբեմն պարզ 2.

Խունի բնութիւն նա մարդկային.

Խոչ վերանամ մըտօք յերկին. եւն. Շն.:

Ու ձեւը սովորական է նաեւ հիմա գրա-
բար եւ աշխարհաբար ոտանաւորներու
մէջ. երբեմն ու առանձին գրուած, երբեմն
յաջորդ բառին միացած, երբեմն ոն ջըն-
ջուած՝ եւ ապաթարց մը դրուած, երբեմն
ալ՝ Շնորհալիին պէս լիւնը առանց ապա-
թարցի՝ բառին կպցուցած: Սխալը որ
կ'ընեն արդի թէ հին տաղաչափները,
ապաթարցին սխալ զետեղումն է. կը դնեն
լիւնէն վերջ, լ'երկիր, փոխանակ լ եր-
կիր դնելու: Գործածական ձեւերն են
«երկիր, կամ ու երկիր, եւ կամ ուերկիր».
այս բոլոր ձեւերն ալ կրնան գործածուիլ.
Լաւագոյնն ըստ իս պարզ 2 մը բառին
միացուցած:

Ուն նոյն շաղկապային պաշտօնով եւի
նման՝ կը յօդէ կը կապէ բառեր՝ ըլլայ
գրաբարի թէ աշխարհաբարի մէջ: Օրի-
նակներ. Աղուհաց, այրուծի, ելումուտ,
տանուտէր, պարտուպատշաճ, լրուտես,

եօթնուտասն, եւայլն: Ասոնք այլեւայլ կերպերով կը հոլովուին, այրուծիոյ կամ անուծիոյ, ինչպէս եւով ալ. ելի եւ մտի, առի եւ տրոյ, եւայլն:

Ոչ երբեմն կը միանայ երեք՝ չորս ձայնաւորներու հետ եւ երկրարբաններ կը կազմէ. լեզուաւ, արծուեաւ, վաղուեան, հալուէ, կոռեալ, եւայլն:

Բայց փանուէլ, Մանուէլ, Սամուէլ անուններուն ուերը որոշ վանկեր են, եւ չեն խառնուիր յաջորդ ձայնաւորներուն, եւ եռավանկ են: Տաղաչափները երբեմն կ'ապստամբին այս կանոնին դէմ, որոնց կը ներուի, բայց անոնց հետեւիլը կ'արգիւրի: Շնորհալին ըրած է տեղ մը.

Սամուէլ պըտուղ ամլոյն գոլով:

Հիները Սամէլ անգամ ըսած են, ոչն դէն շարտեւով:

Ոչ լծորդ է աւ—ի (օ), ո—ի, ու—ի. ծուղակ, ծաւղակ, ծողակ. շրուշակ, շրաւշակ, շրոշակ. մուրուք, մաւրուք, մորուք. աղուաշ, աղաւաշ. առուոյտ, առաւոյտ. յունք, յաւնք (յօնք). գողուն, գողաւն (գողօն). մոռացունք, մոռացօնք. ուրիշ որիշ. ֆովսէփ, ֆուսէփ. Թովմաս, Թումաս. ֆովնան, ֆունան. ֆեսու, ֆեսով, եւն. եւն: — Օժիտ, ուժիտ, օժանդակել՝ ուժնդակել, եւայլն:

Լծորդ է հոյի հետ եւս. արուեստ՝
արհեստ:

Ձայնաւորէ առաջ ուի ձայնը վեւի մօ-
տենալուն՝ ոչ հիմա միայն, այլ եւ հին
ատեն, մինչեւ Շնորհալին իսկ նվագ,
նվաստ գրած է, եւ ուրիշներ ալ թվին,
թվուական, վարձատվութիւն, եւայլն:

Ասոր հակառակն ալ կայ սակայն վե-
տով գրուածներն ալ ուով կամ հիւնով
գրած են. բուրուառ (բուրվառ), իջեւան
(իջեվան), օթեւան (օթեվան), երիւար
(երիվար), եւայլն:

Լաւագոյնը՝ ինչպէս ըսի վերեւ՝ ուղի-
ղին հետեւիլն է:

Ուստի՝ գլուխ բանից խօսիցս՝

Մի՛ գրէք, մի՛ հնչէք

Գեշորդ, այլ ԳէՈՐԳ

Մի՛ գրէք՝

Հռովմայեցի, այլ գրեցէք ՀՌՈՄԱՅԵՑԻ

Մի՛ գրէք

Ովրատիոս, այլ գրեցէք ՈՐԱՏԻՈՍ

Մի՛ գրէք զիւնոր, քանւոր, քազոր,
պատռոյ, եւայլն

Այլ գրեցէք զիւնւոր, քանւոր, քա-
զոր, պատռոյ:

Մի՛ գրէք թրամատ

Այլ գրեցէք թռթրամատ:

Մի՛ գրէք փրացում, փրամիտ

Այլ գրեցէք թրացում, թրամիտ:

Մի՛ գրէք ցցնել, ցցոցի

Այլ գրեցէք ցոցնել, ցոցոցի:

Մի՛ գրէք պտտիլ,

Այլ գրեցէք պտըտիլ:

Մի՛ գրէք տոռնչեան,

Այլ գրեցէք տոռնչեան:

Մի՛ կարգաք տոռչոռթիւն,

Այլ կարգացէք տըռչոռթիւն:

Մի՛ գրէք առտոռնէ,

Այլ գրեցէք առտըռնէ:

Մի՛ կարգաք սոռնոյ, Դոռնոյ, սոռնակոք,

Այլ կարգացէք սըռնոյ, Դըռնոյ, սըռնակոք,

Մի՛ տողագարձէք Աստ-ւամ, թեր-ւամ,

Այլ Աս-տոռւամ, թե-րոռւամ, եւ կամ

Աստ-ոռւամ, թեր-ոռւամ, մի՛ կլլէք
ո-երբ:

Մի՛ տողագարձէք տը-ոռւառ, զը-ոռւարթ

Այլ տը-ռւառ, զը-ռւարթ:

Տաղաչափներ, ոտանաւորի մէջ մի՛ գրէք

տոռւառ, զոռւարթ, եւայլն, այլ միշտ

տըռւառ, զըռւարթ, երբ երկու վանկ են:

Պահեցէք ու-ն այն պարագային, երբ

կ'ուզէք մէկ վանկ ընել. «որդի տոռւառ

մեզ», հոս կարելի է մէկ վանկ առնել.

իրմէ առջի ձայնաւորին տալով տիւնը:

— «Կը նուագէր» կարելի է ընել եռափանկ, նուն տալով ըթին, բայց «նուագ»ն ու նմանները առանձին մէկ փանկ չեն ըլլար: Այսպէս բոլոր ու ունեցող բառերուն համար:

Ունինք բոլրաբար, որմէ եւ բուէն. զոր կը կարդանք իրեան. արձակի մէջ կը գրենք իրեան, բայց ուսանաւորի մէջ պէտք է գրենք իրեան. այդպէս ալ գրել էինք մեր մէկ թարգմանութեան մէջ. տես Ազգային Հիւանդանոցի «Ընդարձակ Տարեցոյց»ը 1930. (էջ 240, վարէն 4րդ տող). եւ էր այսպէս.

Ան իրեանին ձգեց գիշերն այն ատեն, տպեր են իրեանին՝ չինիմաչերէն բառ մը:

Մի՛ գրէք պատասխանատոշութիւն, պատասխանատոշութիւն, եւայլն.

Ալ գրեցէք պատասխանատոշութիւն.

Մի՛ գրէք հաշոշուր, պատոշուր, ցրոշուր,

Ալ գրեցէք հաշուշուր, պատուշուր, ցրուշուր¹:

1. Հոս գովութեամբ պէտք է յիշատակեմ մեր պատուական բանաստեղծ Պ. Վ. Թէքէեանի ուղիղ գրութիւնը «Բանաստեղծութեան եւ արուեստի վրայ» իր յօդուածին մէջ. (Զուարթնոց, Թ. 6-7, էջ 243). «... որովհետեւ չի շարունակուիր» — Բայց նոյն յօդուածին

Մի՛ գրէք խժողոշխ, խժողոժօրէն,

Այլ գրեցէք խոժողոժ, խժողժօրէն:

Մի՛ գրէք խռներսմ, խռնրնրաց:

Այլ գրեցէք խոռռներսմ, խոռռնրնր-
նրաց:

Մի՛ գրէք, մի՛ ըսէք, կ'առնո՜ւմ, կ'առ-
նո՜ր,

Այլ գրեցէք, ըսէք, կ'առնեմ, կ'առնե՛ր:

Մի՛ գրէք մեռցոռնեղ, հրամցոռնեղ,

Այլ գրեցէք մեռցրնեղ, հրամցրնեղ:

Առանց ըթի ալ կրնայ ըլլալ:

Մի՛ գրէք անցնեղ,

Այլ գրեցէք անցրնեղ: Հոս ըթը ան-
հրաժեշտ է:

մէջ 3-4 անգամ կը գրէ ամենք: Գրել ամեն, ամենեն,
եւ գրել ամենք միեւնոյն էջին մէջ, ինծի զարմանք կը
պատճառէ. ինչո՞ւ ամենք, երբ եզակին ամեն է: Այլ
ջերս գրեցի այս նիւթին շուրջ, չեմ ուզեր երկարել: Հին
ատեն թէրգեանն ալ ըրած է նոյն բանը, ուրիշներ ալ
ըրած են. պիտի խնդրէի որ բացատրէին ինծի՝ թէ ինչո՞ւ
այդպէս կ'ընեն: Օրեն՝ օրենք, շեն՝ շենք, ապառեն՝ ապա-
ռենք, ամենը ինչո՞ւ ամենք:

ԽԹ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԾԱԼԼԱՊԱՏԻԿ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԻՔ

ԾԱԼԱՊԱՏԻԿ

Սխալ մը՝ որուն շատ ստէպ կը հան-
դիպիս ըլլայ գրքերու թէ թերթերու մէջ:

Արմատն է ծալ, որ լինի եւ դատի
չծորդութեամբ՝ կ'ըլլայ նաեւ ծաղ. եւ եր-
կու ձեւով ալ կը նշանակէ պէօրեկ. շի-
նոզն ալ՝ ծաղարար կամ ծաղարար. միշտ
ծաղերու իմաստէն. չէ՞ որ պէօրեկը ծալ
ծալ շինուած բան մըն է: Ծաղարար, իբր
ծաղարար, կամ ծաղածոյ խմոր շինող: «Ի
սեղանայօրինացն, ի պղակունտրագործացն,
ի ծաղարարաց». Ոսկ. (Մտր. գ. 17):

Իր բուն նշանակութեամբ՝ արմատ ծալ,
ծաղք. մասերուն իրարու վրայ կրկնուի:

Ո՛հեր. ծալ առնույ, ծածակի. «... ծով
ծալ առնույր... (Տաղ): Ծալ ի ծալ առնուլ.
«... հերքն ծալ ի ծալ առեալ» (Տաղ):

Կան դարձեալ ծաղած, ծաղածոյ, ծաղովի,
ծաղումն բառերը:

Իսկ բայն է ծաղկ. «Առ Եղիա զմաշ-
կեակն իւր, ծաղկաց, եւ հհար զջուրն».
(Դ. Թագ. Բ. 8.): — «Եւ վարշամակն... ուրոյն
ծաղկալ ի մի կողմն»: (Աւետ. Յովն. Ի. 7.):

Ահա ուրեմն ծաղին ու ծաղելին պատ-
մութիւնը: Ժողովուրդը ծաղին վրայ յիշե-
մըն ալ ինքն է դրեր, եւ հաներ է դուրս
ծաղկոյ բայ մը: Պէտքէկ մըն է շիներ...

Սխալ է: Հայ լեզուն չունի ոչ մէկ
բառ ուր նոյն բաղաձայնը, կամ նոյն
ձայնաւորը կրկնուին արմատներու մէջ.
պատահաբար կու գան իրարու քով:

Ունինք կրկն, կրկն, ըրրալ, բալլիք բա-
ռերը, բայց ասոնց բուն ձեւը կրանկ,
կրանկ, բանալիք է: Եւ զի ըստ լեզուական
տիեզերական օրէնքի մը լիւնէն առաջ
կամ վերջը եկող գիրը լիւնի կը փոխուի,
այսպէս կրկն, կրկն, ըրնալ, բանլիք ըսելու
տեղ՝ կ'ըսենք՝ կրկն, կրկն, ըրրալ, բալլիք:
Կը խօսինք այս մասին:

Ծաղկը՝ ծաղանկ բայի մը գոյութիւնը
կ'ենթադրէ: Չկայ ատանկ բայ. բայը
ծաղկ է, արմատ ծալ:

Բային մէջի աւելորդ լիւնը հանել յոր-
դորելը ի զուր է. մտիկ ընող պիտի չըլ-
լայ. բայց բարդութեանց մէջ պէտք չէ
մտնէ այդ փուշը. պէտք է խղճմտօրէն
զանց ընել:

Օշական գեղեցիկ կերպով կը գրէ. «Յա-
ջորդները ծաղապատիկ ու պղերգ՝ կը մեկ-
նեն ու կը յօրանջեն սեղաններու առջեւը
նախորդներուն»։ (Զուարթնոց, Թ. 6-7,
էջ 284, բ. սիւն ծանօթ. տող 6)։ Նոյն-
պէս բանաստեղծ Ա. Իսահակեանը իր
«Յուշեր Հայրիկի կեանքից» շահեկան յօ-
դուածին մէջ, (Հայրենիք 1907, Թ. 51),
երկու տեղ ուղիղ ձեւով կը գործածէ.
«Այնուհետեւ Հայրիկը Թիկն (կարդանք
րէկն) տւեց բազմոցին՝ ծաղապատիկ նըս-
տած»։ Գ սեան գլուխը. — «Ծաղապատիկ
նստած բազմոցի վրայ»։ Ե սեան մէջ։

Ինչո՞ւ ամէնքը չհետեւէին Օշականին,
Իսահակեանին եւ չգրէին ուղիղ կերպով
ծաղապատիկ, փոխանակ տգեղ ծաղապա-
տիկին։

Ծ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ
ԽՈՐԱՔՆՆԻՆ, ՄԱՆՐԱԶՆՆԻՆ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ
ԽՈՐԱՔՆԻՆ, ՄԱՆՐԱԶՆԻՆ

Հոս ալ միեւնոյն ալէլուիան է որ պիտի կարդամ:

Այսինքն թէ՛ հայ լեզուն երբեք նոյն բաղաձայնն ու նոյն ձայնաւորը չի կրկնէր: Շատ գործածական՝ բայց շատ անհեթեթ սխալ մը:

Աւմատ՝ քիւն, զին: Նոյն նման վտիտ, քրիք, փրիք, բծիծ, բծիծ, կծիծ, բզեզ, կտուտ, խծուծ, կձուձ կամ կձիձ, ուղիղ, եւն:

Ինչպէս կը տեսնէ ամէն ոք, այդ բաղաձայնները զատուած են իրարմէ՛ ձայնաւորներով. այդ ձայնաւորները կը սղին կամ կը կորսուին, եւ բաղաձայնները՝ պատահաբար կու գան կը միանան: Եւ այսպէս կ'ունենանք քնինէն՝ քննել, զնինէն՝ զննել, փոխանակ քնրնել, զնրնել ունենալու. այդպէս ընող ալ կը գտնուի: (Այս մասին տես մեր Ու—ի գլխուն տակ գրուածը): Լաւագոյն է անշուշտ քննել,

զըննել ձեւը: Ինչպէս առհասարակ ամէն
ոք գործածեր է, եւ կը գործածէ:

Դիտելի կէտը հոս է. քնինէն ունեցանք
քննել. ինին կորաւ, երկու նուերը եկան
իրար՝ եւ ելաւ դուրս քննել:

Եթէ քննին ըլլար արմատը, նոյն նման
ինին պիտի կորսուէր, եւ նուերը իրար
գալով՝ պիտի ելլէր դուրս քննել:

Ահա եթե թուրիւնը մերկապարանոց առ-
ջեւնիս է: Զննինը՝ պիտի ըլլալ զննել.
վտիտը՝ վտտտել. քրիրը՝ քրրել, այսպէս
եւ յաջորդները: Բայց զիտենք որ վտիտէն՝
ունինք վտտել, քրիրէն՝ քրրել. փրիրէն՝
փրրել. բծիծէն՝ բծաւք. բծիծ՝ (սեռ).
բծծի (ոջիլ). կծիծէն՝ կծծի. բզեզէն՝ բզզալ.
կտտտէն՝ կտտաւք, կտտել. խծոռծէն՝ (սեռ.)
խծոյ. կձիձ կամ կձռռէն՝ (սեռ.) կձձոյ.
ուղիղէն՝ ուղղել, եւ այլն:

Ուստի, ո՛վ որ ուղիղ գրել կը սիրէ,
պէտք է գրէ խորաբնին, մանրաջնին, եւ
երբեք խորաբննին, մանրաջննին բար-
բարոս ձեւով:

ԾԱ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԲԱ.ԳՈՍ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԲԱ.ՔՈՍ

Ըստ Հայոց՝ Սպանդարամետ, ըստ Յու-
նաց՝ Դիոնիս, ըստ Լատինաց՝ Բաքոս,
Հնժանեան հայր:

Կը գրուի Bacchus, որ ըստ օրինի տա-
ռադարձուած է՝ Բաքոս եւ կամ Բակքոս:

Սովորականն է Բաքոս:

Շատ շատեր կը գրեն Բագոս. կ'արդա-
րանար ասի՝ եթէ գրուած ըլլար Bagus.
այսպիսի բան չկայ:

Կը խնդրուի որ այս կոպիտ սխալը
ուղղեն հայ լեզուն սիրողները եւ գրեն
ուղիղ՝ ԲԱՔՈՍ, եւ ոչ թէ ԲԱԳՈՍ:

ԾԲ.

**ԹԱՔՈՒՆ, ԹԱՔՍՏՈՅ ԹԷ ԹԱԳՈՒՆ,
ԹԱԳՍՏՈՑ
ՓԱՓԱՔ ԹԷ ՓԱՓԱԳ**

Հարցասէր մը այդ հարցումները կ'ընէ նամակով մը:

Պատասխանել վճռակի՝ կարող չեմ. պէտք է ժամանակ ունենալ, եւ թերթել հին ձեռագիրները, տեսնելու համար թէ ո՞ր ձեւերը աւելի հին են, եւ յաճախ գործածուած: Բառգիրքները երկու ձեւերն ալ կը դնեն, ատի չի բաւեր:

Յայտնի է թէ գ եւ ք լծորդ են. բայց անշուշտ մէկ ձեւով ծնած են ասոնք, եւ յետոյ այս կամ այն գրողին ձեռքով երկրորդ ձեւ մըն ալ բուսած է: Միայն ասոնք չեն, ուրիշներ ալ կան, դ եւ ր. ք եւ փ գրերու լծորդութիւններ, քերդոդ, քերքոդ, սադարդ, սադարք, սննեղեղ, սննեք, խառնարկոդ, խառնարկոդ, դարնի, դարնի, դարք, եւն. եւն:

Ինծի աւելի հաւանական կը թուի, որ ազ ձեւն ըլլայ ուղիղը. փափագ քան փափաք, րազլիլ քան րաքլիլ: Ազը շատ աւելի

յաճախ է մեր լեզուին մէջ քան տքը։
Ասկէ աւելի՝ Փարպեցւոյ քով ունինք Փա-
փագ Առաւելեան անունը. հոն որոշ գիմ է։
Տեսնենք ազ վերջով բառերը։

Բագ (բերնի կապ), հագագ, դագ (դնել),
նենգութիւն ընել. օթեագ, բացօթեագ, թագ,
ծագ, կագ, վահագն, ձագ, աղագ, եղագ,
հաղագ (անտառ), յագ, անագ, պագ, սագ,
արագ, մարագ, պատարագ, երագ, կարագ,
ճրագ, վիրագ, վայրագ, ուրագ, յարագ,
փարագ, (որսորդ շուն), եւայլն։

Աք վերջով

Աք (ոտք, ճիւ), որմէ տքացի. սայթաք,
սլաք, քաղաք, ցամաք, թանաք, առաք,
տաք, հաւաք։ — Մաքս, մետաքս, արտաքս։

Անգ վերջով ալ կան բաւական բառեր,
անքով ոչ մէկ. եղածները անք յոգնակա-
նացուցիչ մասնիկն է, տանջ—անք, յարգ—
անք, եւայլն։

Ինչպէս ըսի, վճռական բան մը չեմ
կարող ըսել. խնդիրը պէտք է քննել։

ԾԳ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԶԸ՝ ՄՏԱԾԵՆՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԶԸՄՏԱԾԵՆՔ

Նորէն հարցասէր մըն է որ կը գրէ թէ
 չըն պէտք է հեռու պահել բայէն:

Արձակի մէջ ալ՝ ոտանաւորի մէջ ալ
 ընողներ պակաս չեն:

Այս զարմանալի սովորութեան մասին
 զրաժ եմ քանիցս: Աս ալ խելքս չհասած
 բաներէն մէկն է:

Չայ գիրը ժխտական մասնիկ մըն է,
 համազօր տիւնի: Տգէտ, տկար, տհաս,
 տմոյն, տձեւ, եւայլն. ըսել է գիտութիւն
 չունեցող, չգէտ. նոյնպէս միւս տիւները՝
 ամէնքն ալ ժխտական են:

Մեր բոլոր բանաստեղծները՝ Շնորհա-
 լիէն սկսեալ, Բազրատունի, Հիւրմիւզ,
 եւն. մենք ալ՝ որ քանի մը տող ոտանաւոր
 թարգմաներ ենք, կը գրենք՝ ոտանաւորի
 մէջ անշուշտ՝ չքերտաւ, չտեսաւ, չմտա-
 ծեւք, եւն: Արդի բանաստեղծները ինչ
 մտքով կը հեռացնեն, մինչ երբ արձակ
 կը գրեն կիպ կը պահեն:

Քանի մը օր առաջ «Ժողովուրդի ձայնը»
թերթը կը թղթատէի, հանդիպեցայ հոն
«Որբերուն աղօթքը» քերթուածին:

Շէն կենայ մեր պատուական բարեկամ
Թէքէեանը, շատ ուրախացուց զիս. ճիշդ
ուզածիս պէս էր ըրեր:

Որ չըփւչիս, որ չըսենաս վերջապէս.

«Ժող. ձայն» 1923, թ. 1423

Բ տուն, բ տող:

Ատոր արձակը պիտի ըլլար «որ չփւչիս,
որ չսենաս»: Ըթը կը դրուի, որպէս զի
ընթերցողը՝ առանց ոտքը քարի զարնե-
լու՝ աղուոր մը կարգայ. չէ՞ որ ոտանա-
ւորի մէջ հնչուած ըթերը կը գրուին: Չային
քով անպատճառ, փլշխփն մէջ չէ դրած,
չէ ըսած փրչխ: Այդ ըթը ես ալ սկսած
եմ աւելորդ համարիլ. եւ «Երուսաղէմ»-ի
երկրորդ տպագրութեան մէջ բոլոր վեր-
ցուցի. ինչպէս նաեւ միւս՝ վերջին տարի-
ներու թարգմանութիւններու մէջ: Փլշխ
բառին մէջ ըթի պէտք չեմ տեսներ. դնես
չդնես՝ նոյնպէս պիտի կարդաս. բայց
երբ գրախ բառը ուզեմ, օրինակի համար,
երկու վանկ ընեմ, այն ատեն կը դնեմ
գրախ, եւն: Ուրիշ առթիւ պիտի խօսինք
անոնց վրայ:

Ըստ իս՝ բոլորովին անտրամաբան եւ անիմաստ բան է չըն հեռու պահել բայէն, պէտք է անպատճառ միացնել, ինչպէս նաեւ տողադարձի ատեն ղենել չը տողադարձի նշանով, ինչպէս կ'ընենք տրկար՝ տրկաս ու նման բառերուն մէջ:

*
* *

Յետ գրութեան: Սոյն էջը գրած էի արդէն, երբ այսօր «Ծաղիկ»ի էջերը քննելուս՝ հանդիպեցայ Հ. Սեր. Տէրվիշեանի մէկ գրադատականին, զոր ըրած է Ս. Դաւթեանի «Տարրական քերականութիւն արդի հայերէնի» գրքին համար. 1891, Ա տիպ:

Դաւթեան սխալ կը գործածէ չայի պատմութիւնները. ձգենք որ Հ. Տէրվիշեան խօսի.

«Ուղիղ ծանօթութիւն մը չէ զոր կու տայ՝ ըսելով թէ ժխտական սահմանական ներկ. եզ. Յ. դէմքն առանց օժանդակի է, եւ կը գրէ չ'սիրեր, երբ պէտք է գրել չի սիրեր, որ համառօտութիւնն է չի ի սիրել խօսքին: Աս մասնկին ձայնաւորը՝ ձայնաւորով սկսած բայերուն առջեւ կըրճատել սովորութիւն ըլլալուն՝ ապաթարջով գրելու է չ'ըրար, չ'ոգեր, չ'ոտեր,

եւայլն: Հեղինակն առանց ապաթարցի կը
գրէ որ ուղիղ չէ: Բնդհակառակն ապա-
թարցով կը գործածէ՝ չ'եմ, չ'ես, չ'ու-
նիմ, չ'կրկնեի, եւայլն. հոս ձայնաւորի
կրճատում չգտնուելով՝ ապաթարցի գոր-
ծածութիւնն անտեղի է. վասն զի չ'տառն
է միայն ժխտական շինողը: Վերջապէս
չի ձեւը չի ընել ուսմօրէն է. հետեւապէս
գրելու չէր չի ներգործեր (էջ 39), այլ չի
ներգործեր»։ 1891, Թ. 3, էջ 27:

Բայց, Հայր Տէրվիշեան, որո՞ւ կ'ըսենք
ասոնք. ես կարծեմ մինչեւ «ի համառօտս
հասարակաց», այսինքն մինչեւ վերջին
դատաստանին օ՛րն ալ եթէ գրենք՝ պիտի
չկրնանք հասկցնել, եւ եթէ Էնդի դէմը
գիր՝ գրականութիւն կայ՝ հո՞ն ալ պիտի
չկրնանք մեր գիտուններուն զլուխը խո-
թել այս այնքան տրամաբանական, դիւ-
րին կանոնը: 1850-էն ի վեր սկսած է
գրուիլ այս չըլլալոց չային շուրջ (Երո-
ստ, Թ. 23), ուրիշ շատեր ալ գրած են,
էջեր ու էջեր լեցուցած ենք մենք ալ,
բայց նորէն նոյն թմբուկն է որ կը լսենք:
Զին ընդհանրապէս՝ ուղիղ կը գործածեն

1. Հիմա ստացայ Նոր Աշխարհէն Փարոսի՝ տարւոյս
առաջին թիւը. բացի եւ ահա.

«Երբ սիրտ մը Աստուծոյ համար չ'բարախեր, եւ
կամ սրտի մը մէջ Աստուած չ'բագառորեր, այդ սիրտը

հիմա, 1891-էն ասդին բաւական տարի անցած է, բայց չ'ընեւ չէ՛. ասի չեն ընեւ. կը սոսկան, ոճիր մըն է պիտի գործեն, ձեռքերնին կը կարկամի, վրանին դող մըն է կու գայ:

Ճորճար գոհացում գտնել, եւ չ'կրնար երջանկանաւ այս կեանքի մէջ». էջ 11:

Դարձուցի երկու էջ. «Իսկ եթէ չ'գործածե... չ'ըլլայ որ վնասուիս. հայրենիքը չ'տրուիր, չ'տրուիր այլ կ'առնուի. — Այն որ ինքնիրեն վստահիլ չ'գիտեր, չ'կրնար Աստուծոյ ալ վստահիլ». էջ 14-15:

Բոամբ չափ. ճանկերով, կը տեսնես, Հայր Տէրվը շէն, դեռ 1891 ենք:

Հարցնենք զրողին. ինչո՞ւ չ'բարախեւ կը գրէք. ինչո՞ւ դրեք էք այդ ապաթարցը, որովհետեւ զիր կորաւ՝ պիտի ըսէ. ի՞նչ գիր. — ի գիրը. — լաւ. ո՞ր աշխարհի մէջ բաղաձայնի քով ձայնաւոր զեղչուած է երբեք. ապաթարցը կը դրուի զեղչուած ձայնաւորի մը տեղ՝ ձայնաւորի մը քով. կ'ըսեմ, փոխանակ կը ըսեմ ըսելու: Այդ ապաթարցները պէտք է նետել՝ եւ գրել ի գիրը. չի բարախեւ, չի թաղաւորեւ, չի կրնար, չի տրուիր, չի գիտեւ: «Իսկ եթէ չ'գործածե»ին մէջ ապաթարց չի կրնար մտնել, պարզ ժխտական չան է. զրի կորուստ չկայ. գործածե, չգործածե: Նոյնպէս «չ'ըլլայ որ վնասուիս»ին մէջ. հոտ ալ զործ չունի ապաթարցը:

Ու մենք հիմա 1930 ենք, ու դեռ այս սխալները երբ պիտի կատարեալ ձեւ մը առնէ մեր լեզուն: Խեղճի գալիք բան է. մեծ մեծ կը ջարդեն, կը սաւառնին, կը թեւապարեն ամպերն ի վեր. երկնքէն կը ճառեն, երկրէս կը ճառեն, կը նրբամտեն, շողեր կը կաթեցնեն, եւ չնչին քերականական կանոն մ'իսկ չեն ուզեր ըմբռնել:

Կան ալ որ Չի-ն ընդհանրապէս ուղիղ
կը գրեն ըսի. ահա

չքերաւ, չի քերեր, չռզեց, չռզեր

Չքերաւը ուղիղ է ինչպէս նաեւ չռզեցը։
Չի քերերն ալ ուղիղ է, եւ կը քարոզեն
թէ այսպէս պէտք է ընել. բայց չռզերը
կրնայ մնալ այդպէս. կայ տրամաբանու-
թիւն՝ չռզեր գրուելուն մէջ։ Կարելի է
գտնուին նաեւ չի ռզեր գրողներ, հակա-
ռակ հասարակաց սովորութեան խօսքի
ու գրութեան մէջ. բայց գոնէ չի-ն կը
դնեն։ Իսկ չռզեր գործածողին երբ հար-
ցնեմ թէ չի-ին ի գիրը որ չկայ այսինքն
զեղչուած է, հարկ չէ՞ տեղը ապաթարց
մը դնել։ Կարելի է թէ պատասխանէ.

Ապաթարց ի՞նչ պէտք. չ մակբայը չէ որ
կը շեշտուի ուղղակի, այլ բային սկզբնա-
տառ ձայնաւորին կու տայ իր շեշտը.
ուստի կրնանք գրել չ՞նք, չ՞նք, փո-
խանակ գրելու՝ չ՞նք, չ՞նք, եւայլն։

Խնդիրը չ մակբային վրայ չէ. այդ
չ՞ներ-ին չան՝ պարզ չայ չէ. այլ չի,
որուն մէջ կայ էական բայը. չեմ ըներ,
չես ըներ, չի ըներ (=չ՞ըներ). չեմ բե-
րեր, չես բերեր, չի բերեր։ Չին է խնդրոյ
առարկան. չ գիրը անշուշտ իր բաղա-
ձայնութեան մէջ շեշտի ընդունակ չէ.

կրնանք գրել չժերեր, չմտներ, չտեսներ. ոչ. այլ իր բուն ձեւին մէջ՝ կ'ըսենք չեմքերեր, չեմքերեր, չիքքերեր. իսկ ձայնաւորով՝ չեմքերեր, չեմքերեր, չիքքերեր (=չ'ընենք):

Նոյն բանը կ'ընենք նաեւ արգելակաւններուն, մի' ընենք, մի' իջնենք, եւայլն. ոտանաւորներուն մէջ կը գեղչենք ի գիրը, եւ կը գրենք մ'իջնենք, մ'իջնենք, մ'իւսեր, եւայլն. մի'—ին ի գրին շեշտն է որ կուտանք յաջորդ ձայնաւորին, ինչպէս չի'—ին շեշտն ալ իր յաջորդ ձայնաւորին:

Կրնանք գրել մի'նենք, մի'նար, մի'նար, մի'նենք, առանց ապաթարցի. չենք կրնար:

Մէկ խօսքով չը բերաւ, չը տեսաւ բաներուն մէջ չը—ն հեռու պահելը անհեթեթ բան է. նոյնքան անհեթեթ չը բերեր, չը տեսներ ժխտականներուն մէջ:

Չը բերեր, չը նայիր գործածողները ինչո՞ւ մի' բերեր, մի' նայիր ալ չեն գրեր: Որովհետեւ չը բերեր, չը նայիր ըսող ուսմիկը՝ մի' բերեր, մի' նայիր ալ կ'ըսէ:

Դնենք հոս յիշուած թերթէն մեր խընդրին վերաբերող մասը. «... Ուս սխալման իբր թէ դարման կամ փախուստ մը ճարելու համար, քանի մը տարի պարզ չգիր աւելցնելով ուզեցինք անցընել, սակայն աս ալ շեշտի կանոնին հակառակ

կութիւն մը կը ցուցնէր, վասն զի հարկ
կ'ըլլար շեշտել բաղաձայնի վրայ, կամ
որ նոյն է՝ առանց ձայնաւորի շեշտել
այսպէս չ'տեսներ, չ'սիրեր, ու հարցնել՝
ջմտներ, ջտեսներ, որ անպատեհ է. անոր
համար վերջապէս լաւ երեւցաւ զրել ամ-
բողջ չի՝ իբր զատ ուրացական մասնիկ
մը՝ բաղաձայնով սկսած բայերուն քով.
(Յօդուածագրին անծանօթ կ'երեւի չեմ
ի բերել, չես ի բերել, չի ի բերել ձեւը,
զոր յետոյ Այտնեան պիտի պարզէր այն-
քան զեղեցիկ կերպով): Իսկ ձայնաւորով
սկսածներուն քով ի զիրը որ բնականա-
պէս կրճատուած է, ապաթարցով նշա-
նակել, որն որ թէ՛ ուղղագրութեան եւ թէ՛
ժողովրդեան կենդանի հնչմանը համաձայն
է. այսպէս. չ'իմանար չ'ոգեր, մանաւանդ
հարցականի մէջ չ'սոներ, չ'ըլլար: Ուստի
փոխանակ չի՝ տներ, չի՞ ըլլար ըսելու՝
կ'ըսենք չ'սոներ, չ'ըլլար», եւայլն:

Ասոնք ըսուած են 1850ին, նոյն բա-
ները կ'ըսենք ահա 1930ին, եւ ո՞վ կը
վստահացնէ մեզ թէ 2930ին ալ պիտի
չըսուին միեւնոյն բաները:

ԾԴ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

I, II, IV, V, ԵԻԱՅԼՆ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

Ա., Բ., Դ., Ե, ԵԻԱՅԼՆ

Անցեալ օր Համաստեղ սենեակս էր. իր «Անօրե» գրքէն հարկ եղաւ որ էջ մը կարդանք միասին: Յանկարծ այս I օտարախօրթ ապրանքը ցուցուց իր դէմքը:

Համաստեղ, ի՞նչ բան է աս, ըսի: Ի՞նչը ըսաւ. — Սա սրբաբար. — Ո՞ր սրբաբար. — Սա՛, (մատս վրան դրի). — Հա՛, ըսաւ, քնաւ ուշադրութիւն չէի դարձուցած . . . զարմանալի բան...

Ո՛վ գիտէ քանիննր միեւնոյն բանը պիտի ըսեն՝ երբ հարցուի իրենց:

Զեմ՝ գիտեր թէ հայկական արժանապատուութիւնը ո՞ւր գացեր է թառելու. կ'ըլլայ ասանկ մուրացկանութիւն, ասանկ չտեսութիւն. բայց յանցանքը մերը չէ, այսինքն արեւմտահայերուս, աս ալ հիւսիսէն է. մեր յանցանքը՝ մեր ծակաչք չտեսութիւնն է որ առանց համտեսելու՝

անմիջապէս կ'ընդգրկենք, կը բաւէ որ նոր
բան մը, նորութիւն մը հրամցուի մեզի:

Տեսնը էք երբեք, սիրելի ընթերցողներ,
հերոպական որեւէ գրքի, նորավէպի մէջ
մեր Ա, Բ, Գ, Դ գրերը. ինչ խեղկա-
տակ բան պիտի ըլլար, օրինակի համար,
Փրանսերէն գրքի մը մէջ տեսնել Chapitre
Ա, կամ իտալերէն գրքի մը մէջ Cap-
itolo ԺԱ.: Կ'ընե՞ն հերոպացիք ատանկ
բան. չեն ընե՞ր. է՛, մե՞նք ինչո՞ւ կ'ընենք:

Նոյնքան խեղկատակ բան չէ՞ հայերէն
գրքի մը մէջ տեսնել այս I, II, IV, V
սլոյրիս սլոյրիները:

Ա. Մեսրոպի սիրուն ըլլայ, ետ կենանք
սա այլանդակ սովորութենէն, եւ շէնք
շնորհք գրենք մեր սքանչելի գրերով, Ա,
Բ, Գ, Դ, եւն. եւն. ըլլայ նորավէպերու,
ըլլայ գրքերու, ըլլայ յօդուածներու մէջ:
Քիչ մը գրական արժանապատուութիւն
ունենանք. ո՞ր ազգը պիտի ընէր նման
ստրկութիւն մը, քանի որ ունինք մենք
մերը, ինչո՞ւ մուրայինք ուրիշէն. ամէն
լեզու ինք իրմով կը պարծի:

Հարկ իսկ մնաց ըսելու թէ հայ եղէք,
եւ մի՛ ըլլաք ֆրէնկ, ու մի՛ գրէք I, II,
V, VI եւայլն:

Այլ գրեցէք Ա, Բ, Ե, Զ եւայլն. կամ
1, 2, 3 եւայլն:

Նոյնը նաեւ No օտար ապրանքին հա-
մար, զոր կը գործածեն հիւսիսայինք:

Numero թիւ ըսել է. կարելի չէ՞ թիւ
դնել, ինչ հարկ հոս ալ ֆրէնկնալու:

ԾԵ.

ՄԻ՝ ԳԻԵՔ

Ն Ժ Դ Է Հ

ԱՅԼ ԳԻՆՅԵՔ

Ն Ժ Դ Ե Հ

Քանի մը անգամ է որ կը հանդիպիմ
այդ զրույթեան: Հայ լեզուն հոյ գրէն
առաջ երբեք է չ'ընդունիր:

Ահա քանի մը օրինակներ. — Ե՛հ, դեհ,
հրդեհ, պեհ, վեհ, նսեհ, Ներսեհ, Զարեհ,
պատեհ, եւայլն:

Յի գրէն առաջ ալ է չի գար, չունինք
մեր լեզուին մէջ. պէյ, թէյ, հայերէն բա-
ռեր չեն: Կ'ըսենք եռթիւն, եակաճ, էի,
անդէորդ, եւայլն:

Ուստի Նժդեհ պէտք չէ ե—ով գրել, այլ
հոյով, — Նժդեհ:

Ա Մ Ե Ն Ա Ո Ւ Շ

Կը հարցնէ հարցասէր մը թէ ամենաուշ կարելի՞ է: — Կարելի չէ: Կանոնը պարզ է եւ ուրոշ:

Քարգուծելիք բառերուն վերջինը երբ ձայնաւորով սկսի՝ յօդակապ չի դրուիր:

Նորընտիր, ամենիշխան, քարիւղ, (որքան անհեթեթ է ձիւրախղը, թէ՛ իմաստով սխալ, եւ թէ՛ ձեւով: Հիները քարիւղ ըսեր են՝ ըստ օրինի. չեն ըսած քարախղ. ի գիրը ձայնաւոր է, յօդակապի պէտք չկայ. իսկ հիմա անանկ կանոն մանոն նայող չկայ, եկածին պէս կը գրեն: Ասի մեր նշանաւոր առաքինութիւնն է:

Յետոյ ի՞նչ ըսել է ձիւրախղ. ձէթին ե՞ղը. ձէր արդէն եղ ըսել չէ՞. ալ ի՞նչ հարկ իշխին: Գոնէ գոնէ ձէրիւղ ըսէին, ինչպէս հիները քարիւղ ըսեր են: Ձէթը՝ պէգիր հաղին չէ, այլ ձիթապտուղին եղը, եւ նախնեաց գրքերուն մէջ գործածուած է այդ իմաստով: Հին ձէրը չէ՞ այսօրուանը, տարբեր է՝ ուր տարբեր բառ մը ստեղծենք, եւ այդպէս անճաշակ եւ այլանդակ):

Քայց մենք շարունակենք օրինակները. Մեծանուն, վերարկու, ձկնորս, կեկցադօգուտ, քաղմօրիկակ, ամկերևոխր, ամկնուշրէք, ամկնուտոյց, ամկնունակ, ամկնոդորմ, եւայլն:

Կանոնը այս է. բայց հիմա՝ ինչպէս ըսինք՝ բարակը ո՞վ պիտի մանէ. կ'ըսեն ամկնատարագ, ամկնատառոյգ, ամկնտերչանիկ, եւն. եւն. կարելի չէ՞ր ըսել ամկնարագ, ամկնատոյգ, ամկներչանիկ. շատ կարելի, բայց ինչ օգուտ. շրջուն ուսուցիչ մը պէտք է որ քալէ խմբագրատունէ խմբագրատուն, ոմանց ականջը քաշէ, ոմանց կոնակը շոյէ, յորդորէ որ ի սէր ազգային գրականութեան ուղիղ գրեն, գրաշարնեւրուն ալ լաւ դաս մը տայ: Ճրջիկին չ, չի, չ', եւ կը, կու մասնիկներուն մասին տուած տեսակէն (Աղդարար 1929, թ. 830): Գրաշարներուն խօսք հասկցնել կարելի է, բայց գրողներուն՝ անկարելի: Փորձով գիտեմ: Ինչ ալ ըսենք՝ մեռելներու ականջին խօսած պիտի ըլլանք, «Յականջս մեռելոց լինել խօսեցեալ»:

Գրողներ գոնէ գիտնան՝ եթէ սխալը պիտի նախադասեն ուղիղէն՝ թէ ըրածնին սխալ է:

ԾԷ.

ՄԻ՛ ԳՐԷՔ

ԾՆԿԱԶՈՒՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԾՆՐԱԳԻՐ

Աս ալ հիւսիսէն է. չըլլալոց հիւսիսէն. չէ՞ որ ըսուած է. «Չարիք կարկառեալ գան ի հիւսիսոյ». — «Չի ես ամից չարիս ի հիւսիսոյ». — «Ի հիւսիսոյ եկեսցեն թշուառացուցիչք»... Աստուածաշունչն է ըսողը:

Տիգ չեօքմէք, լաւ պիտի ըլլար ըսէին տիգաչոք, փոխանակ ծնկաչոքի:

Ես կ'ամչնամ իմ հայու հպարտութեանս մէջ՝ երբ կը տեսնեմ որ մեր զրոյնները կը գործածեն այդ զգուելի ցուցանքը. իբր թէ մենք չունենայինք ծերադիր գեղեցիկ բառը, ծուրդդ ղնկ ոճէն շինուած:

Հայու արիւն ունեցողներուն խստիւ կը պատուիրեմ որ բացարձակ չգործածեն այդ խառնազազան՝ երկակենցաղ բառը, այլ մեր սրտին խօսող ծերադիր բառը: Իսկ ի՞նչ ըսելու է այն մեր կարգ մը չեօք բայերուն համար, որոնց մէջ մտած է անտեղի ու ձեւը. զրադուի, սպրուի, վառուի, եւն. եւն: Ո՛րչափ աւերածներ: Ա՛խ, հիշիս:

ԾԸ.

ԶԳՐԵՆՔ

Ա. Զ Ք Ա. Ռ Ռ Ի

ԱՅԼ ԳՐԵՆՔ

Ա. Կ Ն Ա. Ռ Ռ Ի

Ակնահաճոյ բառ մը չէ վերջապէս սա աչքառոշ բառը. կարելի չէ՞ արդեօք ուրիշ բառով մը փոխանակել, որ աւելի շնորհ ունենայ, եւ միանգամայն չզայրացնէ Քեւրականութիւնը:

Պիտի առաջարկէի՝ եթէ կարելի է՝ ակնառոշ բառը, որ միեւնոյն իմաստն ունի, եւ շնորհք կայ վրան:

Աչք բառը անեզական է. եզակին ակն բառով կը լեցնէ: Բայց բարդութեան պարագային այդ քեւ պէտք է չուէ. ունինք աչքէն՝ աչագեղ, աչարարչ, աչակաքառ, աչամէջք, եւն. եւն. աչքառոշն պիտի ըլլար եւ եղած է արդէն աչառոշ, բայց տարբեր է իմաստը. մարդահաճոյ, կաշառակործ կը նշանակէ: Մեր աչքառոշն ըսել է՝ նշանաւոր, երեւելի, աչք առնող, աչքի զարնող:

Բայց այդ ք զիբը, կընճնք սէի փոխել, ոչ: Սէ ըսի՝ միտքս բան մ'ինկաւ.

վերջերս բանախօսէ մը օրէնսգիրք բառ մը լսեցի. ցնցում մ'ունեցայ. ինչո՞ւ էր. որովհետեւ ընդհանրապէս քէն կը փոխուի սկի այն պարագային երբ յաջորդ բառը բայարմատ մ'ըլլայ. այսպէս օրէնսդիր, օրէնսգետ, օրէնստույց. մեղքէն՝ մեղսալից, մեղսաքաշիչ, մեղսամակարդ. կեանքէն՝ կենսատու, կենսաքոշիս, կենսաքեր, եւնէ Ռեզիդը անշուշտ օրինացիրք է. բայց ուսասհայր եւ ուրիշներ ալ գործածած են եւ կը գործածեն օրէնսգիրք. կ'արդարանար ասի եթէ օրէնք գրողներ նշանակէր:

Դատնալով մեր աշխատունին, ինծի այսպէս կը թուի թէ կրնանք փոխանակել ակնառու բառով. խնդիրը քանի մը անգամ գործածուելուն վրայ է: Եթէ տգեղ կամ հակաքերականական բառ մ'ըլլար՝ անմիջապէս կը գործածէին. ուղիղ ըլլալուն համար՝ թերեւս դժուարին՝ չուզեն գործածել: Եւ ինչպիսի՜ ուրախութեամբ էր որ տեսայ զայն Le Foyer թերթին մէջ — արդէն իսկ գործածուած: Foyerի գրչին նախադասութիւնները կարծես ճախարակէ ելած ըլլան՝ այնքան գեղեցիկ են:

Ահա թէ ինչպէս է գործածուած:

«Տարիներու ընկրկումին մէջէն յիշեալ ԱԿՆԱՌՈՒ եւ յատկանշական դէմքերուն նուիրուած խորաթափանց ուսումնասիրու-

թեան մը տեղը միշտ բաց կը մնայ» (15 Յունուար, թ. 30). «Կենսագրական միւս սիոններ» յօդուածիկին մէջ:

Այդ ակնառու դէմքերն են Ներսէս Վարժապետեան, Գրիգոր Օտեան, Եղիա Տէմիրճիպաշեան, եւայլն:

Թէեւ՝ աս ալ ըսեմ՝ որ նախնեաց մէջ ակնառու բառն ալ ճիշդ աչառուին իմաստը ունի, այսինքն մարդահաճոյ, կաշառակեր, եւն. եւ երբեք երեւելի, նշանաւոր իմաստով չէ գործածուած. մինչ աչառուն գործածուած է անգամ մը. «Երեւելի սպասուր, եւ աչառու ովսաննայիւք յղարկեացեն» (Եփր. Գարստ. յԵրուս.):

Վերջապէս աչառու կամ ակնառու, երկուքէն մէկը սեփականելու է աչքառուին, եւ զայն գործածելու, եթէ ... հնար է:

ԾԹ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԿՈՒԳԱՄ, ԿՈՒՏԱՅԻ, ԿՈՒԼԱՅԻՆ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԿՈՒ ԳԱՄ, ԿՈՒ ՏԱՄ, ԿՈՒ ԼԱՅԻՆ

Ասկէ շուրջ 80-100 տարի առաջ կը եւ կոչ բառերուն կիպ կը գրէին. քիչ ատեն վերջ կը-ն սկսան հեռու գրել: Կոչն ալ հեռու գրողներ եղան, բայց շատեր դեռ կը գրեն կիպ մեր երեք միավանկ բայերուն, կոչգամ, եւայլն:

Պատճառ, ես չեմ գիտեր, ունենալու են անշուշտ. իմ գիտցածս այն է որ շատ անտեղի բան է, եւ վտանգաւոր միանգամայն. շատ շատեր ապաթարց մըն ալ կը մխեն մէջը. կ'ոչտամ, կ'ոչգային. եւայլն:

Մենք կոչ-ի նման միավանկ բառեր ունինք, եւ կը գրենք առանձին. լոչ, լոչ, չոչ, դոչ, կոչ, լոչ (աւմատ լսել բային՝ լոչ ի լոչ), եւայլն:

Դեռ կան նոյնպէս կ'զգամ, կ'սկսէի հեթանոս ձեւերը գործածողներ:

Չայնաւորի կորուստ չկայ հոտ՝ որպէս զի ապաթարց դրուի, պէտք է գրել կը զգամ, կը սկսէի, ինչպէս կը գրեն բոլոր ընտիր գրողները:

Կ.

Ձ ԵՒ Ձ

Մի՛ գրէք շնունդ՝ այլ գրեցէք շնունդ:
Շնունդը չայով է, բայց շնունդը ջէով:

Մի՛ գրէք քրքիւ՝ այլ գրեցէք քրքիւ:

Մի՛ գրէք հաչիւ՝ այլ գրեցէք հաչիւ:

Ունինք մեր հին լեզուին մէջ հաչիւ հա-
ռաչիւ գեղեցիկ ոճը. բայց աշխարհաբարի
մէջ այդ ոճը չի գործածուիր այլեւս. այդ
հաչիւը մարդոց յատուկ է:

Իսկ շուները կը հաչեն. ուղիղ գրեցէք,
ամէն ոք սխալ կը գրէ, ինչո՞ւ մարդը շան
աստիճանին իջեցնել. հաչիւ, հաչիւն, վայ-
րահաջ, աստնք բոլոր ջէով պէտք է գրել:

Մի՛ գրէք մնչիւ, այլ գրեցէք մնչիւ:

Մռնչը ջէով է. յռռ ու մռնչ, լոխկ մնչիկ,
բայց մնչիւ չայով է:

Մրմռնչը ջէով է, եւ ոչ չայով:

Մի՛ գրէք չնչիւ, այլ գրեցէք չնչիւ:

Կոպիտ սխալ մըն է, որ կը տեսնուի
հրրեմն երրեմն թերթերու մէջ:

Մի՛ գրէք

Ունինք չինչ եւ չունչ արմատ մը՝ որմէ չնչել բայը, սրբել, մաքրել նշանակութեամբ. չինչ՝ վճիտ, մաքուր ըսել է. հաւասար սուրբին՝ որ սրբուած՝ մաքրուած ըսել է. սրբատաշ քար: Մեր չնչիւր գործ չունի չինչին հետ:

Չնչիւն արմատն է ինչ. չայ ժխտականով եղեր է չինչ, որ ըսել է ոչինչ. չինչ-ին վրայ եկեր է ին ածանցը եւ եղեր է չինչին, ի գիրը փոխուած է ը-ի ըստ օրինի, եւ ելեր է դուրս չնչին, չնչին:

Չկղ կամ զիղ արմատ է զղչալ բային, որուն հետ գործ չունի զկղչը՝ որմէ զկղչել բայը: Հարիւրին տասը զկղչը՝ կը դրուի չայով. անզկղ մեղաւորն ալ ջէով:

Մի՛ գրէք հրեայ, այլ գրեցէք հրեայ:

Սխալ է հրեայ գրել. ե-ը կը փոխուի ե-ի հոլովման պարագային. հրեայ, հրէի. ինչպէս քրիստոնեայ, քրիստոնէի. անդեայ, անդէոյ, նոյնպէս ածանցմանց մէջ, հրեական, հրեաստան, հրեերէն, եւն. ինչպէս Քրիստոնեութիւն, անդէորդ:

Եայ = ե:

ԿԱ.

Շ Ե Շ Տ

Բնաւ չեմ յիշեր թէ շեշտի մասին խօսուած ըլլայ երբեք լրագիրներու մէջ. եւ եթէ կը ստիպուիմ գոհացում տալ նոր զրօսասերի մը հարցասիրութեան, պիտի ըլլայ համառօտիւ: Սակայն, սխալ շեշտաւորմանց մասին խօսելէ առաջ, հարկ է կարճ ի կարճոյ ակնարկ մը տալ մեր լեզուին շեշտի կանոններուն:

Թէ մեր լեզուին առողջանութեան նշաններն են բութ ('), շեշտ ('), երկար ("), պարոյկ (^), ամէն ոք գիտէ. նոյնպէս թէ ասոնք ո՞ւր կը գործածուին:

Մեր լեզուն՝ բաց ի քանի մը բառերէ, որոնք ի թնկ շեշտ ունին՝ շեշտ չունի, բառին բուն նշանակութեամբ. այսինքն չի նմանիր այն լեզուներուն որոնց ամէն բառերը շեշտ ունին. ինչպէս յունարէն, լատիներէն լեզուները. եւ նորերէն՝ իտալերէնն, անգլիերէնն ու գերմաներէնը. աւելի մօտ է ֆրանսականին: Շեշտ չունինք, բայց լեզունիս ընդունակ է շեշտաւորուելու թէ՛ արձակի, եւ թէ՛ աւելի մանաւանդ ոտանաւորի մէջ՝ ըստ դրից, այսինքն բառերուն շարքովը:

Երեք տեսակ շեշտաւոր բառ ունի Հայ լեզուն. շեշտորոյ, յարաշեշտ եւ նախայարաշեշտ :

Շեշտորոյ են այն բոլոր բառերը, որոնք իրենց վերջին վանկին վրայ շեշտ ունին. բոլոր հրամայականները. բեր, տա՛ր, գրեցէ՛ք. եւն. — մե՛ծ մարդ, պե՛տք է, բա՛ց է, հնազա՛նդ եղիր. մաի՛կ ըրէ, եւն. եւն. Այսպիսի՛, որպիսի՛, սոյնպիսի՛, գինչպիսի՛, եւայլն :

Յարաշեշտ են այն քանի մը բառերը որոնք երկավանկ են եւ շեշտն առաջին վանկին վրայ ունին. ա՛յսպէս, ա՛յնպէս, ա՛յսչափ, ա՛յսքան, նո՛յնքան, ա՛յլուր, բա՛բէ, պե՛տպէս, գրե՛թէ, թե՛րեւս, հա՛պա, ո՛րչափ, ո՛րքան, եւայլն :

Այս յարաշեշտները շեշտորոյ բառէ մը վերջ կը կորսնցնեն իրենց շեշտը. ո՛չ այդպէս, մի՛ այսչափ, մի՛ այսպէս, եւն. :

Նախայարաշեշտ կ'ըսուին այն բառերը՝ որոնք ծայրէն երրորդ վանկին վրայ ունին շեշտը. ահա՛ւասիկ, ա՛ւասիկ, մանա՛ւանդ, նոյնպէս հի՛նգերորդ, վե՛ցերորդ, քսա՛ներորդ, եւն. ըստ ոմանց. ըստ այլոց՝ շեշտորոյ են :

Այս շեշտն ալ կը կորսուի շեշտորոյ բառէ մը վերջ. ես աւասիկ, դա՛ւ մանաւանդ, եւայլն :

Այս է ահա համառօտիւ շեշտերու ընդհանուր պատկերը:

Հիմա տեսնենք մեր արդի աշխարհաբարին մէջ եղած շեշտաւորմանց անկանոնութիւնները:

Ըսուեցաւ որ բայերուն հրամայականները շեշտոյթ են. եկո՛ւր հոս, բե՛ր ինծի, եւն. եւն: Բայց եթէ հոս եւ ինծի բառերը առաջ անցընենք, անպատճառ շեշտը պէտք է իրենց տանք, եւ գրենք հո՛ս եկուր, ինծի՛ բեր, եւ ոչ թէ հոս եկո՛ւր, ինծի՛ բե՛ր, ինչպէս կ'ընեն առհասարակ գրեթէ բոլոր գրողները: Վերջերս «Կոչնակ»-ի մէջ էր հանդիպեցայ ուղիղ շեշտաւորութեան մը. «Ինծի՛ բերէք, գիս իրեն տարէք. (Գլաւիկոյ. Թարգ. Յակոբ Գրիգոր, Թ. 5, էջ 148, Բ. սիւն. եւ էջ 149), «նե՛րս հրամացուր»: Այս է ուղիղը, ինչպէս եւ կը հընչենք ալ. ոչ մէկ հայ բերան ինծի բերէք ըսած ատենը՝ բերէքին վրայ կը շեշտէ, այլ ինծիին. ընթերցողը տեղնիտեղը թող փորձէ: Ասի շատ մեծ սխալ մըն է, եւ պէտք է նկատողութեան առնել, եւ չընել. դժուար բան մը չէ, կը բաւէ գրելէ առաջ արտասանութիւն մը, լեզուն կ'ուղղէ գրողին գրիչը:

Երկրորդ անկանոնութիւնը հետեւեալ յարաշեշտ բառերուն մէջ է. ս՛յսպէս, ս՛յոյ-

պէս, ո՛րքան, ո՛րչափ, ի՛նչքան, ի՛նչչափ ուղիղ ձեւերը փոխուած են շեշտորդի. այսպէ՛ս, այդպէ՛ս, որքա՛ն, որչա՛փ, ինչքա՛ն, ինչչա՛փ, եւն. եւն: Եւ ասոր հակառակ այսպիսի՛, այդպիսի՛, ինչպիսի՛, շեշտուորները եղած են նախադարաշեշտ. ա՛յսպիսի, ա՛յնպիսի, ի՛նչպիսի, եւն: Ասոնց ուղիղները եթէ գրուէին՝ աշխարհարար լեզուն ուրախ պիտի ըլլար, եւ գրողներն ալ կորուստ մը պիտի չունենային:

Պալով նախադարաշեշտներուն, հոս մասնաւոր ըսելիք մը չունիմ, այլ միայն թէ ժողովուրդը՝ ի՛նքը՝ նոր շարք մը ստեղծած է, եւ կ'արտասանէ. ժողովուրդն է լեզուն շինողը, դիմադրել կարելի չէ, բերականին պաշտօնը զայն կանոնին յարմարցնելն է, եւ հոս՝ բարեբախտաբար՝ կանոնի մեղանչում չկայ:

Ամէն ոք լսած պիտի ըլլայ, որ նոյն իսկ յետին անուսը՝ բոլոր —պէս—բար եւ —օրէն վերջացող մակբայները նախադարաշեշտ կ'արտասանէ. բարեբախտաբար, տիրաբար, տիրապէս, զիւցա՛զնօրէն, վերջապէս, եւն. եւն: Երբ ահա՛ւասիկ, մա՛նաւանդ մակբայները նախադարաշեշտ կրնան ըլլալ, միւսերն ալ կրնան ըլլալ, կանոնի մեղանչում չկայ. եթէ տիրաբար, վերջապէս արտասանէին, այսինքն յարաշեշտ

քնէին, հոս էր մեծ վտանգը: Ժողովուրդին ողջմտութիւնը շատ բարձր է գրողներուն ողջմտութենէն: Բացէք ոեւէ թերթ կամ զիրք, եւ պիտի տեսնէք շեշտաւորման ահագին սխալներ, հարցականներ, երկարներ սխալ տեղ նետուած, վերջընթեր վանկերու վրայ որքան սխալ շեշտեր...

Ինչ, ոչոք բառերը, ինչպէս ամէն բառ, կրնան շեշտ առնել, պարոյկ առնել, ի՞նչ կ'ուզես, ո՞չոք կ'երթաս. բայց երբ այս բառերը իրենցմէ վերջ որեւէ ածանց կ'ունենան, հարցական նշանը պէտք է փոխէ տեղը, հոն չմնայ, ինչը երբ ինչո՞ւ կ'ըլլայ, շեշտը պէտք է դնել վերջին վանկին վրայ ինչո՞ւ ոչ թէ ի՞նչու. ինչէ՞ն եւ ոչ թէ ի՞նչէն. ո՞չոք երբ ոչոքի կ'ըլլայ, շեշտը բացարձակապէս չի կրնար տեղը մնալ, պէտք է ըլլայ ոչոքի՞ կու գաս, եւ ոչ թէ ո՞չոքի կու գաս: Գրաբարի մէջ ունինք ոչոտ մակբայը. «յո՞ւստ սերեցան նահապետութիւնը». — «ո՛չ զո՛ւստն եւ ոչ զորպէսն նշանակեալ բանին». — ունինք նաեւ, «Ո՞ւստ ուստեք ծառք զգենուն զիւրեանց քաջ վայելչութիւն»: Ոչոտէն ունինք դարձեալ ոչոտի. «Մկրտութիւնն Յովհաննու ոչոտի՞ էր. ուստի՞ գայ կամ յո՞ երթայ», եւն, եւն. մեր ոչոկիցը ելած է ճիշդ ոչոտիէն: Նախնիք ոչոտը շեշտած ատեն ոյին

վրայ դրին շեշտը, բայց երբ ուստի՞ եղաւ, շեշտը փոխեց տեղը. աշխարհաբարի մէջ ալ անհրաժեշտօրէն պէտք է գրել ուսկից եւ ոչ թէ ղուկից:

Նոյնը պէտք է ըսել նաեւ որ յարաբերականին համար. շատ անգամ տեսած եմ ղրմէ ձեւը. անհեթեթ սխալ, «յորմէ՞ ազգէ ես» կ'ըսեն նախնիք, եւ ոչ թէ յորմէ, միայն նախնիք չէ, այլ խելք ըսուած բանը: Առնենք ուրիշ բառ մը. հաց. «հաց կ'ուզես թէ ջուր»։ «մարդ հացով միայն կ'ապրի» խօսքին մէջ հացով գրելու ենք. ոչ պիտի ըսէք. լաւ. ուրկէ՞, ուսկից, որմէ՞ բառերն ինչո՞ւ ղրկէ, ղուկից, ղրմէ, ի՞նչու պիտի գրէինք: Նոյնպէս կը գրենք երբ եկար: Բայց շեշտը պէտք է տեղափոխուի՝ երբ ըսենք. «Երբէ՞ն ի վեր հոս ես»: Եւ ոչ թէ «երբէն ի վեր»:

Ձեռքիս տակն է «Մշակ»ը: Կը գրէ. «Մի՞թէ տղամարդիկ կ'ուղարկեն պարլամէնտը այնպիսի մարդիկներին», եւ...

Միթէի այդ շեշտը սխալ է. պէտք է ընել միթէ . . . կ'ուղարկեն: Նոյն սխալը կը գործեն նաեւ արդեօք բառը շեշտելով:

Հիւսիսայինք այնքան աւերած գործած են մեր լեզուին մէջ, որ չեմ գիտեր թէ ինչպէս պիտի լինայ:

ԿՔ.

ՄԻ՛ ԳՐԷՔ

ԳԷՊԻ, ԲԱՅԻ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԳԷՊ Ի, ԲԱՅ Ի

Ինծի՞ տարօրինակ կը թուի, թէ իրաւցնէ
անսովոր է այս գրութիւնը:

Այդ ի գրերը դեպ-ին ու բաց-ին չեն
պատկանիր, այլ յաջորդ բառերուն:

Գնալ զէպ ի քաղաք:

Բաց ի նմանէ:

Բողոքողը ես չեմ, այլ ի քաղաքն ու
ի նմանէն:

Մասեաց Աղաւնի թերթը ժամանակին
ըրաւ ուրիշ բան մը՝ որ աւելի բանաւոր
էր. ի նախդիրը բառերուն միացուց.

զէպ իքաղաք

բաց ինմանէ:

Բայց Աղաւնին երբ փչեց հոգին, դրու-
թիւնն ալ հետը անշնչացաւ:

Զ, յ եւ ց նախդիրներէն զատ միւսերը՝
ի, առ, ընդ, ըստ սովորութիւն եղած է՝
եւ է բանաւոր՝ բառերէն հեռու պահել:

Գրեւ ղեպի, բացի աւելի անտեղի է. ի նախդիրը աշխարհաբարի մէջ ուրիշ առիթներով կը գործածուի արդէն առանձնաբար. ինչո՞ւ հոս ալ հետու չգրուէր... Աս ալ վերէն եկած սխալ է...

Ուստի՝ եթէ... հնարաւոր է՝ գրենք ուղիղ ձեւով. դէպ ի քաղաք, բաց ի անկէ, եւն:

ԿԳ.

ՄԻ՝ ԳՐԷՔ

ԵԼՆԵԼ, ԿԼՆԵԼ, ԲԱՆԼԻՔ,
ՍՈՎՐԻԼ,

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԵԼԼԵԼ, ԿԼԼԵԼ, ԲԱԼԼԻՔ,
ՍՈՐՎԻԼ,

Հ. Ս. Տէրվիշեան՝ ինչպէս յիշուեցաւ նախորդ էջերուն մէջ՝ քննադատեր էր Ս. Դ. ի մէկ քերականութիւնը:

Ծաղիկ-ի խմբագրութիւնը մարդուն գրուածութիւնը կը սրբագրէ, այսինքն կը ծռագրէ, կը թիւրէ «ուղղագրական, (դուն ըսէ սխալագրական) միութիւն պահելու համար»:

Հ. Տէրվիշեան կը բողոքէ.

«Մադիկ»ի 4րդ թուով տպուած մեր գրադատական յօդուածին մէջ մեր ուղղագրութիւնն ինչ ինչ փոփոխութիւններ կրած էր. կը խնդրեմ ուղղել, որպէս զի հակասական գտնուած չըլլանք մեր տեւութեան մէջ: Ինչպէս ոմանք կ'ընեն, մենք չենք գրեր երբեք կ'կրկեր, կրկնով. վասն զի աս ձեւերն անբնական ու բռնական են, եւ զիտենք որ կրակն Բայն ա ձայնաւորն իյնալով կրկն ձեւն առած ատեն՝ եւ ալ լի գարձած եղած է կրկն, ինչպէս կրկն, բալլիք, եւն:

«Դարձեալ երբեք չենք գրեր մենք սովորի (սովրեցնել), այլ սորվի. վասն զի սովորել հին ձեւն՝ ո ձայնաւորն իյնալով սովորի ըլլալու ժամանակ՝ վր քովէ քով չկարենալով կենալ իբրեւ զժուարալուր ր առաջ անցած եւ աս կերպով դիւրինցած է արտաբերութիւնը: Նոյն տեղափոխական բնական երեւոյթը ր, լ, դ, ձայնաւորներուն քով յաճախ կը դիտուի՝ նաեւ մեր ամենահին գրաւոր լեզուին մէջ: Արատասուք, կորայր, ադրիւր, եւն. որոնց վրայ արգէն խօսած ենք այլուր, նոյն օրէնքով յառաջ եկած բառեր են»: 1891, թ. 5, էջ 53:

Մադիկ կը պատասխանէ, թէ «մեր կը գործածեմք կրկն, կրկն, եւ ո՛չ հասարակութեան լեզուին մէջ գործածուած կրկն,

կրկի, սորվիլ ձեւերն զորս սխալ կը համարիմք»... Եւն: 1891, Բ տարի Թ. 5, էջ 53:

Հ. Տէրվիշեան կրկին կը գրէ. «...Անբաւիր ըրէք զիս խնդրեմ, դուք լեզուաքննական հմտութիւն մը ցոյց չէք տար, ուրեմն ինչպէս կրնաք զմեզ ստիպել որ կրկնի, կրկնի, սովորի հնչէնք ու գրենք, երբ գիտութենէ սորված ենք որ այս ձեւերը հնամուլ թերուս գիտուններու գիւտ են»: Եւն:

Ծաղիկ կը պատասխանէ, թէ «...մեք եւս՝ մեր կարգին՝ կարող եմք ձեզ հարցնել թէ դուք լեզուաքննական ինչ հմտութիւն ցոյց կուտաք, դուք ինչ հեղինակութիւն ունիք որ կը յաւակնիք հրապարակի վրայ ասոր անոր գործերն եւ ուղղագրութեան ձեւերը քննադատելու. նախ քննեցէք սովորեցէք, որպէս զի յետոյ ուղիղը սխալէն կարենաք որոշել», Եւն. էջ 88:

Ծաղիկի խմբագրութիւնը Գամչաթքա ապրած ըլլալու է՝ այդպիսի հարցում մը ընել կարենալու համար Հ. Տէրվիշեանի պէս գիտնականի մը:

Միայն Ծաղիկի խմբագրութիւնը չէ սակայն Գամչաթքա ապրողը, այլ ժամանակի տեղւոյն հայութիւնը: Մարդը քիչ վերջ կը վախճանի, եւ հագիւ քանի մը հոգի կը գտնուի գիտնականին դագաղին շուրջը:

Մաղիկի լեզուն սոսկալի սխալոտ է, անբնական եւ անհարթ: Մարդը բողոքեր էր իր լեզուն սրբագրած՝ այսինքն թիւրած ըլլալնուն համար:

Շեշտերը բոլոր սխալ: «Ի՞նչու չէք գրեր». «միթէ ժողովուրդ, կրկէ աւելի կըլլայ չործածե՞ր (==չի՞ գործածեր). «միթէ ժողովուրդը իւր բերնին մէջ այս վերջին ձեւը չը գործածե՞ր. (== չի՞ գործածեր). տեսէք վերը և դրաւ պարզ, հոս չի, կատարեալ ցուցանքներ:

Չեմ գիտեր թէ ա՛յլ հարկ մնա՞ց ըսելու թէ մի՞ գործածէք կրկն, այլ կրկն, ինչպէս կ'ըսենք ըրալ. (ըիկն գործածողներ կան դեռ մէկ կամ մէկ ու կէս հոգի. բայց ո՞րքան ցուրտ ու պաղ է այդ ըիկնը մեր աշխարհաբարին մէջ, սարսուռ բերող բառ մը, եւ սակայն այդ մէկ ու կէս հոգին կը գործածէ. ես ճաշակն ստեղծող ողորմածին աչքին գնտուլում. ուրիշ ի՞նչ կարելի է ըսել):

Ուրեմն գործածենք կրկն, կրկն, ըրալ, բալլիք, (ներողութիւն) խոտ (խլինքէն՝ փոխանակ խնոտի): Ժողովուրդը Մարկոսին՝ Կիրակոսին չի նայիր, ինք բառը կը զարնէ ակռային, ըիկն, ըրնի, ըրնալ, եւ վերջապէս ըրալ կը հանէ դուրս՝ կլորիկ ձեւով. նոյնպէս կրկնը, բալլիքը, խոտը:

ԿԴ.

ԲԱՐԳՈՒԹԻՒՆ¹

Հայ լեզուի բառերը կրնան ըլլալ պարզ, բարդ եւ ածանցեալ:

Պարզ կ'ըսուի բառ մը երբ միացած չէ ածանցի կամ բառի, այսպէս յոյս, հող, սեր, գետ, ծով, եւն: Բարդ կ'ըսուի՝ երբ միացած է ուրիշ բառի մը հետ. յուսապաշտ, հողագործ, սիրագործով, գետածին, ծովածառ, եւն:

Բարդութիւնը կը կատարուի երբեմն առանց յօդակապի, բառ բառի քով զրուեւելով, վրեժխնդիր, հացկատակ, ձեռնառ, այսպէս, նոյնքան, եւն. եւն:

Երբեմն ալ առաջին բառին վրայ փոփոխութիւն կ'ըլլայ՝ մնալով նոյնպէս առանց յօդակապի. ջրկիր, տնտես (արմատ ջուր, տուն) ժոռժկալ (ժոյժ), եւն:

Բարդութիւն կ'ըլլայ երբեմն միեւնոյն բառը կրկնելով. պէսպէս, վաղվաղ, բեկբեկ, եւայլն:

Բայց բարդութեան ընդհանուր կանոնն է երկու բառերը կապել այբով, երբ առա-

1. Ոգտուած եմ Հ. Արսէն Բագրատունիին ի պատու Զարգացելոց Քերականութենէն:

ջին բառը բաղաձայնով վերջանայ, եւ երկրորդը նոյնպէս բաղաձայնով սկսի:

Առաջին բառը սովորաբար ուղղական կը յօդի, բայց հոլովական փոփոխութեան ընդհանուր օրէնքին համեմատ՝ եթէ փոփոխելի գիր ունի՝ կը փոխուի. իսկ երկրորդ բառը բնաւ չի փոխուիր: Այսպէս բան՝ գէտ, բանագետ. մարդ՝ սէր, մարդասէր, հող՝ գործ, հողագործ, եւն:

Փոփոխմամբ. սէր՝ գորով, սիրագորով. տէր՝ սէր, տիրասէր. ինչք՝ սէր, ընչասէր. պտուղ՝ բեր, պտղաբեր. տուն՝ շէն, տնաշէն. կոյս՝ ծին, կոշտածին. ամէն՝ կալ, ամենակալ. եւայլն:

Երբեմն առաջին բառը փոփոխելի գիր ունենալով հանդերձ՝ անփոփոխ կը մնայ. այսպէս վէմաբարշ, գէշաբարշ, ուսումնասէր, աճունաճիւղ, խուժաղուժ, խուժղուժ, զանգուրագեղ, խուռնախիտ, խուռներամ, խուռնընթաց, առոյգաբարձ, դոյզնագիւտ, եւն, եւն: Փոխանակ ըլլալու վիմաբարշ, գիշաբարշ, խժաղուժ, ուսմնասէր կամ ուսըմնասէր:

Ասոնց մէջ անշուշտ ճաշակը, քաղցրութիւնը մեծ դեր ունի եւ նախնիք ի զուր չէ որ ըրած են այդպէս: Բայց այժմու տիրացուները ճաշակէ՝ քաղցութենէ բուլորովին ծոմ են. ուր որ պէտք չէ փո-

փոխութիւն կ'ընեն, եւ ուր որ պէտք է՝
չեն ըներ: Այսպէս ես շատ հանդիպած
եմ խժադոժ, խժդոժ, խռնախիտ, խռնե-
րամ, խռնրնրաց այլանդակութեանց:

Նախնիք խռժադոժ, խռժդոժ, ըրած
են, իսկ գոյականը խժդժոչիւն. խռռնե-
րամ, խռնրնրաց ըսած են, բայց գոյա-
կանն ու բայը խռնումն, խռնել ըրած են:
Այդ տիրացուներուն արարքը միայն ան-
հաշակութենէն չէ, կէս զիտութիւնն ալ
մեծ բաժին ունի:

Երբոր ա յօդակապով բարդուած բա-
ռերը յարաբարդի կամ ածանցաբարդի փո-
խուին, այբերը սովորաբար կը զեղչուին
քաղցրութեան եւ կարճութեան համար.
աստուածապաշտ, աստուածապաշտութիւն,
աստուածասէր, աստուածսիրութիւն, մե-
ծավայելուչ, մեծվայելչութիւն, շատախօս,
շատխօսութիւն, անձնասէր, անձնսիրու-
թիւն, եւն: Յառաջագէմ—էն սակայն յա-
ռաջադիմութիւն հանած են, առանց զեղ-
չելու այբը. աշխարհաբարի մէջ սովորու-
թիւն եղած է յառաջդիմութիւն ըսել, բայն
ալ յառաջդիմել. յառաջդիմել կայ վերջին
դարերու գրուածոց մէջ, որ հիներուն ան-
ծանօթ է. անոնք յառաջադիմանալ կը գոր-
ծածեն, թէեւ շատ աղուոր բառ մըն ալ
չէ: Լաւագոյն է անշուշտ ինչպէս ըրած են

տակեղարունախնիք, յառաջադէմսն նկրտիւ
ըսել, կամ նման ոճերով գործածել:

Վերեւ տեսանք միեւնոյն բառը ինքնիր-
մով առանց յօդակապի բարդուած. կան
ալ որ այբով կը բարդուին, եւ առաջին
բառը շատ անգամ չի փոխուիր.

Համահամ, չարաչար, մեծամեծ, շեղ-
ջաշեղջ, դեռադեռ. — դէզադէզ, գէշագէշ,
գոյնագոյն, գունդագունդ (փոխանակ զըն-
դագունդ. միշտ միեւնոյն ճաշակի խնդիրը):

Ասոնց մէջ եւս՝ ինչպէս տեսանք՝ եր-
կրորդ բառին սկիզբը երբեմն մեկի կը
փոխուի. խստնամտոն, շեշտամեղտ, աղ-
խամաղխ, աղաղմաղակել, աղջամուղջ,
խաժամուժ, հաստամեստ. — բարձրաբերձ,
ժանտաժուտ, խաղտախուղտ, եւն:

Այդ մեկը որ կը սպրդի կը մտնէ ներս՝
նշանակութիւնը նոյն կը պահէ, որովհե-
տեւ առանձնաբար ալ կը գործածուին նոյն
իմաստով. Հաշ, մաշ, հաստ, մաստ, կամ
մազդ. վարժ, մարզ. հալել, մարել. լերկ,
մերկ. ցեց, մեց. յեղմ, մեղմ. հնչել, մնչել.
յգկել, մղկել. հոյզ, մուզ. աղօթել, մաղ-
թել. ոխալ, մախալ. ոյն, մոյն:

Բարդութեան մասնաւոր կանոններ:

Ա. Եթէ առաջին բառը քնիկ կամ հո-
ւովափոխ ձայնաւորով վերջանայ՝ այբ յօ-
դակապը կ'առնէ. էակից, մարգարէահայր,

քրիստոսասէր, հրէախումբ. զիազարդ,
լիաձեռն, ձիավարժ, արփիասկիզբն, սնու-
տիապաշտ. դաւադիր, թաւաթումփ, թուա-
բան, ազնուագութ, մեղուարոյծ:

Եթէ այդ ձայնաւորը՝ ա կամ ո՛ իրմէ
վերջ յի ունենայ, յիով միասին կ'ըլլայ
բարդութիւնը. ընծայաբեր, տղայասպան,
լումայափոխ, նայապէս, նայամէտ, հոյա-
կապ, հաճոյակատար:

Երբեմն կը զեղչուի վերջին ձայնաւորը,
կամ առանց յօդի կը բարդուին. քրիստո-
սասէր, երագազ, տղաբարու, լումափոխ,
նամէտ, սապէս, եւն:

Բ. Երբ առաջին բազմավանկ բառը ի
վերջանայ, կը փոխուի ե-ի կամ ե-ի,
եւ երբեմն ա-ի, կամ կը զեղչուի, եւ ա
կ'առնէ, եւ այսպէս կը բարդուի: Բարե-
գործ, բարեկամ, զերեղարծ, հոգենիւթ,
հոգեկիր կամ հոգէկիր, որդեգիր կամ որ-
դէգիր, ոսկեսանձ կամ ոսկէսանձ, խնամե-
խօս, մոլերար, կարասեկիր, կարասապահ,
թերեհաւատ, թերահաւատ, ծիրանեզգեաց,
ծիրանազգեաց, հեռաբնակ, սքանչելահրաշ:

Գ. Եթէ առաջին բառը ձայնաւորով
սկսի, կամ երկուքն ալ կը մնան, կամ
ի-ն բազմավանկերուն մէջ կը փոխուի
ե-ի, ե-ի. հայազն, հսկայազն, տղայօրէն,
մարգարէաւանդ, մարգարէօրէն, ձիանդամ,

ձիարշաւ, միանձն, միեղջերու, միօրինակ,
բարիանուն, բարիատեաց կամ բարեա-
տեաց, բարիասաց կամ բարեասաց, բա-
րիախորժ, բարեընկալ, հոգիընկալ. — եւ
կամ անոնցմէ առաջինը կամ երկրորդը
կը զեղչուի. հսկազն, ապաշխար, ապրս-
տամբ, սքանչելարմատ, բարընկալ, հոգ-
եռանդն, հոգերգող, զինարբու, զինըմպու,
եկեղեցօրհնէք:

Եւ եթէ ի, ա հանդիպին, երբեմն կը
փոխուին և-ի. բարի, արար՝ բարերար,
բարի, ասաց՝ բարեսաց, զինի, արբու՝
զիներբու, եւն:

Կարեւոր է գիտնալ, որ, երբ կապող
ձայնաւորը և կամ և է, որոնք բնիկ տա-
ռեր չեն, ինչպէս՝ բարեկամ, զերեզարձ,
խնամեխօս, հոգէկիր, որդէգիր, ոսկէսանձ,
բարերար, բարեսաց, զիներբու եւն. այս-
պիսի բարդերուն մէջ և կամ և ծագած է
առաջին բառին ի վերջին եւ ա յատուկ
կապին կամ յաջորդ սկզբնատառին միա-
ւորութենէն: Մանօթ է արդէն որ իս, ինչ-
պէս եւ ևա շատ անգամ ամփոփուելով
կ'ըլլան ի կամ և. ինչպէս Մարիամ՝ կ'ըլ-
լայ Մարեմայ. զիարդ՝ զերդ. միայն՝ մէն.
միակ՝ մէկ, մեկին:

Ըստ այսմ կ'ըսուի հոգիանիւթ եւ հոգե-
նիւթ. որդիաբար եւ որդեբար, ոսկիակուռ

եւ ոսկեկուռ, բարիասաց կամ բարեասաց,
 եւն: Ասի կարեւոր է գիտնալ նաեւ ածան-
 ցումներու համար, զի այդ օրէնքով փո-
 խանակ ըսելու թշնամիանալ, լկտիանալ,
 յղիանալ, այրիանալ, կ'ըսուի թշնամե-
 նալ, լկտենալ, յղենալ, այրենալ, եւն:

Իսկ եթէ առաջին բառը բաղաձայնով
 վերջանայ եւ յաջորդը ձայնաւորով սկսի,
 առանց յօդի կը կցուին իրարու, բանտար-
 գել, մարդատեաց, մեծանուն, մեծագգի,
 գիշերադուէս, երկարմատեան, վերարկու,
 սեւակն, ընչատեաց, ինքնանուն, ընդառա-
 ջել, ըստանձնել, իշայր, իշանդամ, բազ-
 մամբոխ, սրբարար, տնարար, ջրարբի,
 ծովեզր, յոգներամ, ինքնեզ, ստերիւրել,
 վերելք, նախէջ, առէջ, կիսէջ, բարձրնտիր,
 նորընտիր, առնթել, հըրնկէց, շանթ-
 ընկէց, հանճարիմաց, պառաւորդի, հա-
 ւորս, առողջ, որոտընդոստ, դայեկորդի,
 ամլորդի, ձկնորս, բազմօրինակ, ընդունիլ,
 կենցաղօգուտ, մարդկօրէն, տնօրէն:

Այս կերպ բարդութեան առաջին բառը
 երբեմն առանց հոլովական փոփոխման կը
 մտնէ. ամէնիմաստ, ամէնիշխան, սէրար-
 փին, օրէնսուսոյց, գէնընկէց, տէգընկէց,
 մէջօրեայ, էշայծեամն, հանգէտընթաց, ծա-
 դիկընծիւղ, ինչատեաց, սեւաւակն, դայեակ-
 օրդի, բազումողորմ, սուտանուն, շուրջառ,

սուրբընկալ, սուրիմաց, իննսունամեան,
առոյգանձն, զոյգընթաց, ողջոյնատեաց,
եւայլն, եւայլն:

Նոյնպէս կը բարդուին երբեմն նաեւ
հոյով կամ յիով սկսած բառերը, իբր
թէ ձայնաւոր ըլլային. վերհամբառնալ,
վերհայեցողութիւն, ջրհեղեղ, հացաւէտ,
գինաւէտ կամ՝ գինեւէտ, որ է հացյաւէտ,
եւն. յին զեղչուած. ինչպէս հոն ալ զեղ-
չուած է Արատունձ, ծխան, փողար, եւն.
բառերուն մէջ:

Յի գիրը բառերուն սկիզբը երբեմն կը
զեղչուի. յատակ՝ ատակ. յաջող՝ աջող.
յապահով՝ ապահով. յելուզակ՝ ելուզակ.
յեղանակ՝ եղանակ. յերկար՝ երկար. եւն:

Իսկ հոն՝ շատ անգամ կը մեղմանայ
յիի կը փոխուի, կամ բոլորովին կ'ան-
հետի. հատանեմ, յատանեմ. շահեկան,
շայեկան, համայն, ամէն. համբառնամ,
ամբառնամ, հաւատ, աւատ. հոգի, ոգի.
հսկայ, սկայ. հսկեմ, սկեմ, եւն. եւն:

Նաեւ բառերուն մէջը. Արտունձ, ծխան,
փողար՝ են Արտհունձ, ծխհան, փողհար.
կամ արտահունձ, ծխահան, փողահար. —
ազգատ, ախանջատ, ծայրատ, ձեռնատ,
կառափնատ, կնատ, որոնք բարդութիւն-
ներ են հատ արմատէն իբր ազգհատ,
ախանջհատ, ծայրհատ, ձեռնհատ, կնհատ՝

(այսինքն որուն կիրքը, ուժը հատած է, կտրուած է). կառափնհատ, ինչպէս եւ հեղեղ, հեծեծել, իբր հեղհեղ, հեծհեծել, հայթայթել՝ իբր հայթհայթել, եւն. եւն:

Ե. Յօդակապ այբի տեղ երբեմն կը գործածուին և, է, ի, ո. Հնգետասան, ասղնեգործ, իջեւան, օթեւան, հոգեբարձու, յորդէգնաց, որովայնէմուլ. ասպիգէն, քրէիքուր. քնդոծին, ամոխախ, որպէս թէ համախահ, որ է համասնունդ, քնկեր: Այս և կամ է—ն աւելի պատշաճօրէն յաջորդ այբին հետ գործածուած կը տեսնուի հետեւեալ քառերուն մէջ, քնեած կամ քնէած. երկեամ, երեամ, քառեամ:

Իբրեւ յօդակապ կը գործածուին նաեւ ի, գ, առ, ընդ, ըստ նախդիրները, եւ ու, եւ շաղկապները: Ափիբերան, սիրտիբերան կամ սրտիբերան, փորիբաց (շուրջառ), կորիզուիս, բարձրիզլուիս, գլխիբաց, գլխիվայր, բերիմէջ, խառնիխուռն, կէսիկէս (շնորհք), վառիվառ, հոյլիհոյլ, պատիպատ, մէտիմէտ, կաղիկաղ, փայլիփայլ, երփնիգոյն, գոյնզգոյն, թելզթել. խիտառ, խիտ, մօտառմօտ, գիրկընդխառն, խոչընդակն, խոչընդոտն, օրըստօրէ, տանուտէր, լրուտես, պարտուպատշաճ, ելումուտ, այրուծի, աղունհաց, երդումարդ, եօթնուտասն, ութուտասն, առեւանգ, ելեւմուտ, այրեւծի, երթեւեկ, այլեւայլ:

Երբեմն միեւնոյն բարդութեան մէջ տառ
ժ'աւելի կամ պակաս կ'երեւայ՝ անհմտա-
բար պէտք չէ վրիպակ կարծել, այլ են-
թադրել որ ուրիշ բառերէ կազմուած է.
այսպէս խոտոր, շարժ, վեր, ստոր, գալտ,
յայտ, հաստատ՝ կու տան սա բարդերը.
խոտորագոյն, շարժագոյն, վերաթռիչ, ստու-
քաքարչ, գաղտաձիգ, յայտաբար, հաս-
տատագոյն. իսկ խոտորուն, շարժուն, վե-
րին, ստորին, գաղտնի, յայտնի, հաստա-
տուն՝ կու տան խոտորնագոյն, շարժնագոյն
վերնաթռիչ, ստորնաքարչ, գաղտնաձիգ,
յայտնաբար, հաստատնագոյն, եւն:

Ահա այս օրինակներուն համեմատ կը
կատարուի ամէն բարդութիւն, ուր կը
մտնեն անուն, դերանուն, նախդիր, մակ-
բայ, բայերու արմատներ, դերբայներ՝
իբրեւ անուն, եւ բայածականք:

Բայերու արմատներէն կատարուած
բարդութիւններ. Չարախնդաց, դիւրիմաց,
աղքատիմաց, աշխարհակեաց, հրայրեաց,
միայնակեաց, հայրատեաց, տաղասաց,
պարահայեաց, աստուածասաց, փոխասաց,
զօրահատոյց, վարձահատոյց, սրբամա-
տոյց, աշխարհապրեցոյց, գէնընկէց, տէգ-
ընկէց, հրընկէց, դիւրընթերց, հեշտընկալ,
անակնկալ, այրեացաւեր:

Ինչպէս կը տեսնուի տրուած օրինակ-

ներէն՝ սոյն բարդութիւնները բայերուն
բուն արմատներէն՝ այսինքն կատարեալի
եզակի երրորդ դէմքէն կազմուած են:

Դերբայներէ եւ բայածականներէ.

Աւելաստաց, փոխելապատճառ, շիջե-
լափառ, ընտրելակից, լսելափակ, աս-
տուածարելարար: Աւղի լեզուին մէջ ալ
ունեցանք ապրելակերպ, վարուելակերպ,
սորվելակերպ, ու նման բարդութիւնները,
որոնք գոնէ չեն դժոխեր լեզուին ոգւոյն
դէմ, եւ վարժութիւնը արդէն տանելի
ըրած է:

Ամէնօրհեալ, նախամեղուցեալ, եկեղե-
ցակողոպտող, բազմերգելի, դժուարարու-
ծելի, արժանակատարելի, արժանախնա-
մելի:

Դերանուններէ կազմուած բարդութիւն-
ներ. ինքնաբոյս, ինքնեկ, ինքնարհամար-
հութիւն, նայապէս, նոյնագոյ, իմածին,
քոյինաշունչ, մերասեռ, մերաբար, իւրա-
ստեղծ, իւրահոգ:

Նախդիրներէն. Յայգ, ցերեկ, ցանգ կամ
ցանկ, ցամաք, ցռուկ, առբերեմ, առա-
կայք, առակոչութիւն, զառիվայր, զառի-
վեր, ընդարձակ, ընդունակ, ընդակից,
ընդասուն, ընդընկերասէր, ընդմտատար,
ենթակայ, ըստգիւտ, ստեղծ, ստերիւր,
ստահակ, ապստամբ, մակաձի:

Մակբայներէ. Ոչէ, այժմածին, անդրա-
գոյն, անդրէնադարձութիւն, հանապազա-
սուտ, դեռաբոյս, դեռափթիթ:

Վերեւ ըսինք թէ բարդութիւնները սո-
վորաբար ուղղականէն կը կազմուին, բայց
յաճախ ուրիշ հոլովներէ ալ կը կազմուին
նոյն օրէնքով: Թէպէտեւ օրինակներ տըր-
ուեցան ուղղականէն, բայց ուրիշներ ալ
դնենք հոս, որ յայտնի տեսնուի թէ ամէն
բարդութիւն սովորաբար ուղղականէն կը
կազմուի. միայն զիտելի է որ ըն վեր-
ջացողները՝ քիչ անգամ իրենց նուն կը
կորսնցնեն. օրինակ. ձևոն, տառմն, որ
կրնան ըլլալ ձեռնակապ կամ ձեռակապ,
ատամնավէր կամ ատամավէր, ինչպէս կայ
նաեւ տառմացի ածանցը:

Ուղղականէն. Այրասէր, հայրանենգ,
մայրօրինակ, եղբայրասպան, տիրաբնակ,
տիրասէր, կնասէր, կնաթող, քուրասի-
րութիւն, ծանրալեզու, քաղցրաճաշակ,
մանրապատուժ, մանրահեղեղ, սիւնատե-
սիլ, ձիւնափայլ, արիւնարբու, տնունակիր,
փրկութիւնագործ, զօրութիւնակիր, բնու-
թիւնակից, օրհնութիւնարբեր, աստղաբան,
ակնակապիճ, ակնապարար, արեգակնա-
կերպ, սերմնացան, ստեղնալից, ուսու-
մնասէր կամ ուսմնասէր, կողմնակալ, ոտ-
նաձայն, տնտես, տնարար, շնարարոյ,

դոնապահ, դոնփակ, դոնբաց, լեոնակեաց,
մատնանիշ, ատամնավէր կամ ատամա-
վէր, ձեոնակապ կամ ձեռակապ, ձեռա-
գէտ, ձեռակերտ, ձեռատունկ: — Կան
ուրիշ բարդեր ալ որոնց բուն արմատը
ինքնին կամ բարդերուն մէջ չ'երեւար
ամբողջ, բայց նոյն արմատէն բայեր կան,
ինչպէս լսասէր՝ որ լսեմ բայէն է. ար-
մատը անշուշտ յիս է, բայց չ'երեւար.
աշխարհաբարի մէջ սկսած է երեւալ վա-
ղուց ստույիս բառին մէջ:

Առնականէն. Առնակերպ, հօրաքոյր,
մօրաքոյր, քեռայր, քեռորդի, կնոջասէր,
կնոջածին, կնոջական, տեսոնազալուստ,
տեսոնեղբայր, մանուածաւալ, արեան-
արբու, արեանառու, արեանապարտ, ար-
եաներանգ, անուանակիր, ականակապ,
ականատես, սերմանացան, կողմանակալ,
հիւսանաձեւ, տաներէց, շանագլուխ, լե-
ւրինաթինդ, մատենայօրէն, աստեղաբան,
ետեղակալ, կայսերակերպ, բանիրուն,
դաւթիազարմ, ահիասարսափ, բարեացա-
պարտ, չարեացապարտ, աւետեացաբեր,
մտացաթեւ, մտացածին, մտացածնոյց,
մեղացածին, փառացասէր, լերանցամէջք,
կանանցաբարոյ, լւրեանցանման, զիցա-
պաշտ, զիւցագն, զիւցախելար: — Քիչ
անգամ յետադաս. Միամօր:

Սեռականը երբեմն փոխուած ըստ օրինի հոլովման. Արենապարտ, արենաճեմ, բնութենակից, փրկութենագործ, փրկութենակիր, հոգեցատուր:

Երբեմն ի սեռականը իր հետ նու մըն ալ կ'առնէ, կամ ամբողջ ին ածանցը. Անվայրինափակ, ծայթինասէր, կողինասպատիր, հերձինապտոյտ, մահինաբողբոջ, մաքրինաճեմ, նոյինասաստ, շառաւելինաշնորհ, ոստինակոտոր, ուղխինահոս, պտղինաւէտ, ռահինախոռով, վեհինաճեմ, անկինագործ, ցոփինընթաց, ցոփինաճեմ, փթթինագարդ, օձինաշարժ:

Տրականէն. Առունկնճառ, առձեռնապատրաստ, իվայրածիգ, իվայրաբեր, իբանսելու, իմիմեանսայար, ինեըքսաղրութիւն, ընդվայրահար, ընդվայրայած, ընդունչսարկու, ընդմիմեանահարութիւն, միմեանսանկութիւն:

Գործիականէն. Մտաւածին, (միտ, մտի, մտաւ, զմտաւ), անուամբակոչութիւն, ձերբակալ, (ձեռամբակալ — աւ ջնջուած ռան բէի փոխուած բեն բաղաձայնին համար), ձերբաձգութիւն, մեքակերպ (մեքակերպ):

Հայցականէն, մանաւանդ անեզական. Բանսարկու, բանսերթուկ, երէսորս (երէ որսալու տեղ), կենսագործ, կենսատու, կենսաբեր, կենսաոխթ (կեանս փոխուած

ըստ օրինի հոլովմանց), օրէնսգէտ, օրէնս-
դիր, օրէնսադիր, օրէնսուսոյց, օրէնսզանց,
օրէնսպահապան, օրէնսհաստիչ, մեղսա-
սէր, մեղսաքաւիչ, մեղսաճաշակ, բարսգի-
տութիւն, միմեանսզրկութիւն, զմիմեանս-
սպանութիւն, զմիմեանսունակութիւն, զաս-
տուածարհամարհութիւն, զայլոցկերութիւն
եւայլն:

Ինչպէս որ տեսնուեցաւ, ամէն հոլ-
վական փոփոխութիւն եւ հոլովում՝ առա-
ջին բառին վրայ է միշտ, եւ յետին բառը
անփոփոխ եւ անհոլով է միշտ. եւ շատ
քիչ անգամ հոլովուած է. ինչպէս միա-
մօր, ծովեզեր, համհօրեայ, հինաւուրց,
ծերաւուրց, վատարանց: Բայց այս յոգ-
նակի սեռականները չեն հոլովուիր, այլ
նախդիրներ միայն կ'առնեն:

Բարդութեան մէջ նախդիրները միշտ
կը նախադասուին. անոնց վրայ կրնանք
աւելցնել եւ ըն, ևեր, արտ, ապ. ինչպէս
ընտանի, ընծիւղ, ըմբռնել, ըմբերանել,
ներկայ, ներաբնակ, ներակրթել, արտա-
խոյր, արտակայ, արտուղի: Այդ ձայնա-
ւորներու հետ առանց յօդի կը կցուի.
Ապահով, ապառում, ապաստուած, ապե-
րախտ, ապերասան կամ ապաբասան,
ապիմակ, ապուշ: Իսկ բաղաձայններու
հետ ա, և, է, ի յօդերով. Ապաբան, ապա-

շնորհ, ապատոհմ, ապաջան, ապաշուք,
ապահաւատ, ապախուրել, ապացոյց,
ապենիազ, ապէնիազ, ապիկար, ապի-
հարկել:

Հետեւեալ միավանկ բառերը կը նա-
խադասուին միշտ. դռժ՝ փոխուած դժ,
կամ տժ, տար, բաց, համ, հոմ, բաղ, փաղ,
բոգ, բակ, պար, շար, շաղ, մակ, հակ.
Դժարան, դժգոհ, տժգոհ, դժկամակ, դրժ-
պատեն, դժգոյն, դժմիտ, դժպարիտ, դրժ-
պաշտութիւն, տարամերժել, տարագիր,
տարապարտ, տարակաց, տարրեր, տա-
քած, տարարժան կամ տարարժանի, բա-
ցայայտ, բացատրել, համաձայն, համար-
ձակ, համամիտ, համապատիւ, համբեր.
հոմասեռ, հոմազն, հոմանուն, բաղաձայն,
բաղդատել, բաղկանալ, բաղկակից, փա-
ղանուն, բազմաձել, բակաձեւ, բակառ-
եալ, պարագայ, պարբերութիւն, շարա-
գիր, շարագրել, շաղկապ, շաղաշար.
մակերեւոյթ, մակագիր, հակառակ, հա-
կաճառ, հակամէտ:

Համ բաղաձայններու հետ կը փոխուի
հանի. Հանդէպ՝ համադէպ, դէպ, պատշաճ
ալ ըսել է երբեմն. հանգոյն՝ իբր համագոյն,
համանման: — Բաղ եւ բակ քիչ անգամ յե-
տադաս կը դրուին. ներհակ, կողաբաղ:
Պեր, դեր, եւր, յար, ստոր, վայր, վեր,

տրում, փոխ. Գերագանց, գերագոյն, գերադրական. ենթադրել, ենթակայ, ենթարկել, ենթամնաց. յարարերութիւն, յարանունական, յարացոյց. ստորագրել, ստորասութիւն, ստորարաժանումն. վայրաբերել, վայրագաւիթ, վայրաքարշ. վերաբերիլ, վերտառութիւն, վերագիր. տրամաբան, տրամախօսութիւն, տրամադրել, փոխադրել, փոխարկութիւն, փոխաբերել:

Բարդութեանց մէջ ածականները սովորաբար նախագաս կը դրուին. ծանրաճայն, մեծեղեռն, շատախօս: Բայց յետագաս ալ կը գտնուին, երբեմն միեւնոյն բառերու մէջ ալ. Ախտալի, ակնահաճոյ, մարդամօտ. սպիտակախայտ, խայտասպիտակ, յօժարակամ, կամայօժար, հարստամիտ, մտահարուտ, կորովաբան, բանակորով, շատամարդ, մարդաշատ, անուշահոտ, հոտանոյշ, յաղթանդամ, անդամայաղթ, փառահեղ, անեղափառ, կիսէշ, իշակէս, կիցընթաց, ընթացակից. ստաբան, բանսուտ: Մոգպետ, Պետմոգ, քաղաքամայր, մայրաքաղաք. գիւղաքաղաք, քաղաքագիւղ. շահավաճառ, վաճառաշահ. մոլախինդ, խնդամոլի. գետաձի, ձիագետի. ջրշուն, շնջրի. շնագայլ, գայլաշուն, եւայլն:

Այն բառերը որ իբր նախնական արմատ բայի՝ բայի նշանակութեամբ կը բար-

դուին՝ ինչպէս եւ ուրիշ ամէն բայերու արմատները, սովորաբար յետադաս են. Աստուածասէր, բանասէր, մարդասէր, մարգածախ, հրաշագործ, աղերսահայց, բանաստեղծ, գործատեաց, զրակարդաց, սաղմոսասաց, աստուածուրաց, երախտամոռաց, ստնդի կամ ստնդեաց, ջրըմպու, վարսավիրայ, արիւնառու, ձեռագործ, գեղազարդ՝ (գեղով զարդարուած), զարդագեղ զարդով գեղեցկացած), հրայրեաց (հրով այրած), այրեացաւեր (այրումով աւերուած): Քիչ անգամ նախադաս ալ կը գրտնուին. սիրամարգ (մարգասէր), սիրաբան, ստեղծաբան (բանաստեղծ), առուարեան, գործածեոն:

Աստուած բառը միշտ նախադաս է, նոյն իսկ ընդդէմ բառին՝ որ զրեթէ ուրիշ ամէն բառէ առաջ կը դրուի. (կայ նախանձընդդէմ, հակընդդէմ, ինչ որ կը յիշեմ այս վայրկեանիս) աստուածընդդէմ: Փիլոնի մէջ կայ սիրաստուած, փոխանակ աստուածասէրի, բայց անսովոր է: Իսկ սուտանուն աստուածը միշտ յեղատաս է. բազմաստուած:

Բարդութիւն մը կրնայ ըլլալ երբեմն երեք եւ չորս բառերէ, եւ կը կոչուի յարաբարդ. Աստուերագիր, յառաջադէմ, ընդդիմամարտ, ընդդիմակաց, ընդդիմակալ,

ընդմիջնաշաւիղ, ընդմտատար, ընթերակայ, բաղկակից, ապիրատ, ողբերգակ, ակնընդերես, աստուածընդդէմ, արժանընդունակ, աստուածսիրաբար, ամանորաբեր, այլայլախառն, անաչառասփիւռ, անաչառատես, անձնապահապետ, բոցակնագոյն, երկոտասանամեայ, միարանասէր, միագլխապետ, յատկանձնակաց, երեկանիրհասէր, երեքփառատրեան, շրթնաշղթայաշար, պարտոխաթափ, մեծասքանչեւաշուք, աստուածանմանակերպութիւն, առնթերակայ, ամենայառաջագիմութիւն, հրալուսաճաճանչաղեղնութիւն, վերագագաթնակատարաբերձ, ճաճանչափայլատակեցուցանել, եւն: Բայց խժալուրները եւ երկու մետր երկայն բառերը ծանր են, եւ զգուշանալու է գործածելէ:

Եթէ գոյականը գոյականի հետ բարդուի՝ եւ երկրորդ բառը բայի կամ դերբայի միտք ունենայ՝ բարդուածը ածական կ'ըլլայ. արծաթասէր, գեղանշոյլ, լուսածնունդ, աշխարհագիր (գրող), մատենագիր, մսակեր, ջրկիր, ջրայարկ (խորան), սրովբէագունդ (դասք):

Իսկ եթէ երկրորդը բայի իմաստ չունենայ, գոյական կը մնայ. ժամանակակէտ, անձրեւաջուր, ջրշեղջ, աշխարհագիր, մատենագիր, (գիր կամ գրութիւն աշխարհի, մատենի), եւն. եւն:

Գոյականն ածականի, ածականն ածականի եւ ածականն գոյականի հետ՝ գրեթէ առհասարակ ածական կ'ըլլան. Ախտակից, ակնավայել, աղերսալի. — բազմաբիւր, ցրտահար, հաստահարուստ, մեծապայծառ, քաջավայելուչ, ազատազնեայ, երեքսրեան, բազմաչեայ, միականի, բաւականեհ, ամայաբնակ, ահագնալուր, ահեղակերպ, բազմամարդ, գեղեցկատիպ, կարճահասակ, չարակն, ստերղումն, մանրաքնին, նրբազնին:

Ածականն ածականի հետ փոխանակ եւ —ով կապուելու՝ յօդով կը կապուին. խուլակոյր, այսինքն խուլ եւ կոյր. խուժադուժ, խուժ եւ դուժ:

Ածականէ եւ գոյականէ բարդուածները երբեմն գոյականն նշանակութիւն ունին, բայց այնպէս որ ածականը մակդիր կը համարուի գոյականին. իշավայրի, սեւադեղ, կարմրադեղ, ծիրանահող, չարամայր, դերազլուխ, ոսկիազէն, մօտաքաղաք, բազմամիտի, չարածեր, խառնածայն, չարածի, չարահոտ, բարեպաշտօն, դառնաթոյն, արդարածեր, ազատորեար, աւագորեար, որ է ազատ կամ աւագ մարդիկ, յորդահոսանք, յորդհոսանք: Բարդութեան մէջ երբեմն գոյականը նախադաս կ'ըլլայ, եւ նոյնպէս կը նշանակէ. գրա-

կէս, կարգակէս, կէս զիր կամ գրախեց,
կէս կարգ:

Բայերու արմատներէն բարդուածները
բայերուն համեմատ երեք միտք կրնան
ունենալ, ներգործական, կրաւորական եւ
չէզոք, եւ նշանակութիւն անցեալ դեր-
բայի եւ ող բայածականի. եւ նախադաս
գոյականը՝ նշանակութիւնն ամէն սեռի եւ
բնութեան խնդիրներու, այլեւ մակրայի՝
եթէ ածական է. ինչպէս, Տիրածին՝ տէրը
ծնող. կուսածին՝ կոյսէ ծնած. մրրկածին՝
մրրկէ կամ մրրիկով ծնած. մահաշունչ՝
մահ շնչող. հոգեշունչ՝ հոգիէն շնչած.
աշխարհաշէն՝ աշխարհ շինող. անեղաշէն՝
անեղէն շինուած. աղէբախ՝ աղիքները
բախող. դիւարախ՝ դեւէ բախուած. մտա-
բախ՝ մտքին մէջ՝ մտքովը բախուած. բեռ-
նաբարձ՝ բեռ բարձող. քրիստոսածիր՝
Քրիստոսով կամ Քրիստոսէ ձիրուած,
պարգեւուած. ձեռահմուտ՝ հմուտ ձեռքով.
լուսապայծառ՝ լուսով պայծառ. խան-
ձարրապատ՝ խանձարուրքով կամ խան-
ձարուրքի մէջ պատուած. շնորհազարդ՝
շնորհքներով զարդարուած կամ զարդա-
րիչ. մարդավայելուչ՝ վայելչական մար-
դոց. երկնքնթաց՝ երկինք, դէպ ի երկինք
ընթացող. ծովամաց՝ գետամոյն՝ ծով,
գետ նետուած. տնասուն՝ տան մէջ սնած.

խաւարարգել՝ խաւարարնակ՝ խաւարի մէջ արգիլուած, բնակած, զիշերագնաց՝ զիշերով գացող. աշխարհաքարոզ՝ աշխարհի մէջ քարոզուած, տիեզերածաւալ՝ տիեզերքի ծաւալով. ծովածուփ՝ ծփելով ծովու մէջ կամ ծովու պէս:

Այդ խնդիրները նոյն նման են նաեւ բարդ բայերու մէջ. ոտնակապել զարեգակն՝ արեգակին ոտքը կապել. բերանաբացել՝ բերանը բանալ. շղտբերել՝ շիղ բերել, արդիւնատրել՝ արդիւնք տալ. պըտղաբերել՝ պտուղ բերել. զինահարիլ՝ զէնքով կամ զէնքէ զարնուիլ. ահաքրտնիլ՝ վախէն քրտնիլ:

Եւ խաղաղաս գոյականը շատ անգամ սեռական հոլով՝ յատկացուցիչ կ'ըլլայ երկրորդին. ինչպէս Տիրամայր՝ տիրոջ մայրը. աստուածորդի՝ որդի Աստուծոյ, գարեհատ՝ հատ գարիի. ամենատէր՝ ամէնուն տէրը. ծովեզր՝ եզր ծովու. նաւափայտ՝ փայտ նաւի. աստուածախաչ՝ խաչ Աստուծոյ. խոզերամ՝ ուղտերամակ՝ երամ խոզերու, երամակ ուղտերու. որոտածայն՝ ձայն որոտման. տեառնագալուստ՝ գալուստ տեառն. ջրշեղջ՝ շեղջ ջուրի կամ ջրեղէն. միջածով՝ միջին ծով կամ մէջ ծովու. ականջալուրք՝ լուր ականջաց. հրահոսանք՝ հոսանք հրոյ կամ հրեղէն:

Տրուած բազմաթիւ օրինակներէն յայտնի եղաւ որ բարդ բառերու առաջինը կ'ըլլայ երկրորդին ածական, խնդիր, մակրայ եւ յատկացուցիչ:

Անեզական բառերը ուղղականէն բարդուելու առեն՝ սկիզբն ու վերջը եզակի կը դրուին. փառասէր, կաղամար, մտակորոյս, հրաշափառ, աչացաւ, մեղապարտ, անիծաբեր, լանջագեղ, կենագործ, կենարար, կառավար: Նորափառ, յօժարակամ, կորովամիտ, մեծահրաշ, յոգնամեղ, հրապարականէծ, քաջալանջ, հրահոսան, բազմաչեայ:

Բայց ուշ դնելու է որ ծայրի քէն արմատական չըլլայ. որովհետեւ արմատական բաղաձայն գիր երբեք չի կորսուիր. այսպէս են կնքել, անկնիք, քաղաքամայր, թոքատապ, եւն,

Աշխարհարար ածանցմանց մէջ կան զարտուղութիւններ. ինչպէս հանքային, փորձանքաւոր, անխելքաւոր, անխելք, անշնորհք, անկնունք, մեղքնալ, խաղըութիւն (գրբր. փորձանաւոր, անշնորհ):

Գրաբարի մէջ ալ երբեմն կը բարդուին յետադաս, բայց այն առեն բարդը գոյական կ'ըլլայ՝ նախադասը ածական ու նենալով երկրորդին կամ յատկացուցիչ. Աստուածակառք՝ կառք Աստուծոյ կամ

աստուածային. բարձրագահոյք՝ բարձր
գահոյք. յորդահոսանք՝ յորդ հոսանք.
հրահոսանք՝ հրոյ կամ հրեղէն հոսանք,
Միջագետք: Քիչ անգամ կլլ մնայ իբր
ածական. համակարծիք, այլակարծիք:

Այն պարագային ուր յոգնակիւի քէն
կը մնայ՝ կենի կը փոխուի. ինչպէս զիրք,
զրկոյք, աշխարհաբարի մէջ զրքոյկ, աչք,
աչկունք, ստք, ոտկունք: Թէեւ ասոնց ուղ-
ղականը կրնայ ըլլալ նաեւ աչիկ, ոտիկ:

Բարդութիւններ կ'ըլլան երբեմն բա-
ռերուն մէջ զեղչելով տառ մը կամ վան-
կեր, մանաւանդ նման գիրն յապաւելով,
առաջին բառին վերջէն կամ երկրորդին
սկիզբէն: Այսպէս մահկանացու՝ փոխա-
նակ մահկանացու. հարագատ՝ հայրա-
գատ, հարաշարժ՝ հայրաշարժ. արտունձ,
արտահունձ. ծխան՝ ծխհան կամ ծխա-
հան. փողար՝ փողհար կամ փողահար.
փեսաւէր՝ փեսայահրաւէր՝ կամ փեսահրա-
ւէր. փեսածու՝ փեսայածու. արտալած՝
արտահալած. անդնդեհպետ՝ անդնդեհպետ
կամ անդնդադեհպետ, (զեհպետ անդնդոց).
ինչպէս նաեւ աշխարհայեացք փոխանակ
աշխարհահայեացք. որկրամուլ՝ որկորամուլ.
Թաւազլոր՝ Թաւալզլոր կամ Թաւալազլոր.
շատխօս՝ շատախօս. կարճմիտ՝ կարճա-
միտ. կեղծամ՝ կեղծածամ. փոխելանալ՝
փոփոխելանալ՝ կամ փոխխելանալ:

Ըստ այսմ՝ կը թուի թէ արածանցական մասնիկը կրճատում ըլլայ արարի։ Արդար՝ իբր արդարար, յարդար՝ յարդարար, մեծար՝ մեծարար, մեծարել, աստուածարել, զարդարել, իբր մեծարարել, աստուածարարել, զարդարարել։

Այսպիսի նոյնաձայն վանկեր զեղչուած կը տեսնուին շատ բառերու մէջ վայելուչ համաոտութեամբ. Մարմաձեւ՝ մարմաւաձեւ, թելակալ՝ թելակակալ, տօնամակ՝ տօնանամակ, պաշտական՝ պաշտատական, ներհական՝ ներհակական, բազմակալ, բազմակակալ, բաժակալ՝ բաժակակալ, աշխարհամար՝ աշխարհահամար, ճարտասան՝ ճարտարասան, բնակցութիւն՝ բնակակցութիւն, եւն, եւն։

Փակենք բարդութեանց սոյն բաժինը, Այտնեանի հետեւեալ կարեւոր եւ անհրաժեշտ իրատուք։

«Քիչ լեզու կայ որ հայերէնի չափ առատութիւն ունենայ բարդ բառերու, եւ աւելի եւս՝ որ նորանոր բարդութիւններ կազմելու ազատութիւն ունենայ, սակայն ատոր մէջ ալ շատ դիւրին է զեղծումը եւ շատ ալ յաճախ։

«Համբալիներն զգուշացընելու է անխըտիր համարձակ բարդեր ստեղծելէ, որոնք պէտք են գիտնալ շատանալ՝ արդէն լե-

զուին մէջ գտնուած բարդերով։ Ստէպ կը տեսնուի անճահ եւ շատ անգամ նաեւ իմաստէ զուրկ բարդութեանց հոսանք մը՝ որ նոր մատենագրութեան դաշտն օրէ օր ուղղելու վրայ է, որ եւ շատ ստորին եւ ռամկական ճաշակի ցոյց կու տայ։ — Դժուարին չէ միտք առնուլ՝ թէ որչափ որ քաջութեան գործ չէ հայերէնի մէջ բառ բարդելը, նոյնչափ մեծ հմտութիւն եւ կիրթ ճաշակ պէտք է՝ ըստ օրինի վայելուչ բարդութիւններ յարմարելու համար»։

(Քերակ. արդի հայերէնի, էջ 305)։

Յ Ա Ն Է

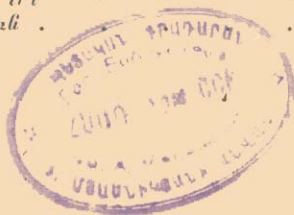
ԷՁ

Ա. Մի գրէք բեկն, այրուքեկնք, այլ գրեցէք բեկն, այրուքեկնք	7
Բ. Մի գրէք յետագայ, այլ գրեցէք հե- տագայ	10
Գ. Մի գրէք բաղխիլ, բաղխել, բաղխում, բաղխիւն, այլ գրեցէք բախիլ, բա- խել, բախում, բախիւն	13
Դ. Մի գրէք ամեկնք, այլ գրեցէք ամեկնք	19
Ե. Մի գրէք սպաննորիւն, սպաննիչ, այլ գրեցէք սպանորիւն, սպանիչ	23
Զ. Մի գրէք ժընեվ, այլ գրեցէք ժընեւ	29
Է. Մի գրէք Լօքարնօի, այլ գրեցէք Լո- քառնոյի	31
Ը. Մի գրէք չեզոք, այլ գրեցէք չեզոք .	33
Թ. Մի քսէք, մի գրէք ոչսանած, զիջա- նած, բեկանած, այլ գրեցէք ոչսած, զիջած, բեկած	34
Ժ. Մի գրէք ի բերանէ քոչմմէ, այլ գրե- ցէք ի բերանոյ քոչմմէ	39
ԺԱ. Որ րագաշոր քո մանուկ է	41
ԺԲ. Մի գրէք արտասունք, այլ գրեցէք ար- տասոք	44
ԺԳ. Մի գրէք եղերգ, այլ գրեցէք եղերք.	46
ԺԴ. Մի գրէք ամառանոց, այլ գրեցէք ա- մարանոց	48

	էջ
ԺԵ. Մի՛ գրէք բնօրոյն, այլ գրեցէք բնօրոյն	50
ԺԶ. Մի՛ գրէք խեղառ, այլ գրեցէք խեղառ	52
ԺԷ. Հետագայն էւ ոչ թէ յետագայ.	53
Պատասխանն <i>le Foyer</i> բերրիին .	58
«Յետագայն ոչ ուղիղ է էւ ոչ տրա-	
մաբանական»	76
ԺԸ. Մի՛ գրէք երբեք, այլ գրեցէք երբեք.	83
ԺԹ. Մի՛ գրէք յաւերժ, այլ գրեցէք յաւերժ	87
Ի. Մի՛ գրէք սրտակեղեք, այլ գրեցէք	
սրտակեղեք.	89
ԻԱ. Մի՛ գրէք վեցերորորդ, այլ գրեցէք վե-	
ցերորորդ	91
ԻԲ. Մի՛ գրէք փառայելի, այլ գրեցէք փա-	
ռառնի	93
ԻԳ. Մի՛ գրէք շեղեռն, այլ գրեցէք շեղեռն	94
ԻԴ. Մի՛ գրէք հեղինական, այլ գրեցէք	
հեղինական.	95
ԻԵ. Մի՛ գրէք գործնեւորիւն, այլ գրեցէք	
գործնեւորիւն	97
ԻԶ. Մի՛ գրէք ուղղեցոյց, այլ գրեցէք ու-	
ղեցոյց	99
ԻԷ. Մի՛ գրէք յարդածածկ, հողածածկ,	
մոխրածածկ, ցնցոտիածածկ, այլ	
գրեցէք յարդածածուկ, եւն	101
ԻԸ. Մի՛ գրէք թող գկանայս էւ գմանկոթիս,	
այլ գրեցէք թող գկանայս էւ ըզ-	
մանկոթի	107
ԻԹ. Մի՛ գրէք բաղդ, դժբաղդ, այլ գրեցէք	
բախտ, բարեբախտ	109
Լ. Մի՛ գրէք յեկած, այլ գրեցէք յեցած	111

ԼԱ. Մի՛ գրէք Սկզբ, Վերսաց, Եհտի, Եհեի,	
այլ գրեցէք Սեւր, Վերսաց, Ետի,	
Եհի	113
ԼԲ. Նէ, նչ, լ, չ, գրեբուն վրայ . . .	116
ԼԳ. Մի՛ գրէք յաւնած, այլ գրեցէք յա-	
րուցեալ	135
ԼԴ. Մի՛ գրէք ոստնում, զարբնում, այլ	
գրեցէք ոստում, զարբում . . .	137
ԼԵ. Մի՛ գրէք ամեն, այլ գրեցէք ամեն .	143
ԼԶ. Նոյն ամենին շուրջ.	153
ԼԷ. Նպատակերովն, ոտքերնուդ, եւն. .	159
ԼԸ. Մի՛ գրէք կ'ստանանք այլ գրեցէք կը	
ստանանք	166
ԼԹ. Ամենա՞ թէ ամենա	172
Խ. Մի՛ գրէք դաւցած, այլ գրեցէք դարձած	178
ԽԱ. Մի՛ գրէք խոչնդոտ, այլ գրեցէք խոչ-	
ընդոտ	184
ԽԲ. Մի՛ երգէք, մի՛ կարգաք երկիրպագեա-	
ցուք, երկիրպագանելով, այլ երգեցէք	
կարգացէք երկիրպագեսցուք, երկիր	
պագանելով.	186
ԽԳ. Ինե, մենե, ճենե	192
ԽԴ. Մի՛ գրէք արնաքամ, արնոտ, այլ	
գրեցէք արիւնաքամ, արիւնոտ . . .	194
ԽԵ. Ուժեղացած դերանուն մը . . .	197
ԽԶ. Ո եւ ի գրերուն վրայ առանձնաբար	
եւ ապա միասնաբար Ու երկբար-	
բառին վրայ	208
ԽԷ. Հիւն կամ լիւն գիրը	216
ԽԸ. Ու.	222

- ԽԹ. Մի՛ գրէ՛ք ծաղկապատիկ, այլ գրեցէ՛ք
ծաղկապատիկ 247
- Յ. Մի՛ գրէ՛ք խորաքնին, մանրագնին,
այլ գրեցէ՛ք խորաքնին, մանրագնին 250
- ԾԱ. Մի՛ գրէ՛ք Յագոս, այլ գրեցէ՛ք Յարոս 252
- ԾԲ. Թաքու՛ն, քաքստո՛ց թէ քագու՛ն, քա-
գրստոց. փափա՞ք թէ փափազ . 253
- ԾԳ. Մի՛ գրէ՛ք չի՛ մտածենք, այլ գրեցէ՛ք
չմտածենք. 255
- ԾԴ. Մի՛ գրէ՛ք I, II, IV, V, եւայլն, այլ
գրեցէ՛ք Ա, Բ, Դ, Ե, եւայլն. . 263
- ԾԵ. Մի՛ գրէ՛ք նժդէ՛ն, այլ գրեցէ՛ք նժդէ՛ն. 265
- ԾԶ. Ա՛ռնեստո՛ւ 266
- ԾԷ. Մի՛ գրէ՛ք ծնկաչոք, այլ գրեցէ՛ք ծըն-
րադիր 268
- ԾԸ. Զգրէ՛նք աչքաւոր, այլ գրէ՛նք ախե-
ւոր 269
- ԾԹ. Մի՛ գրէ՛ք կուգամ, կուտայի, կուլային,
այլ գրեցէ՛ք կու գամ, կու տայի,
կու ւային 272
- Կ. Զ եւ չ 273
- ԿԱ. Շեշտ 275
- ԿԲ. Մի՛ գրէ՛ք դեպի, բացի, այլ գրեցէ՛ք
դեպ ի, բաց ի 281
- ԿԳ. Մի՛ գրէ՛ք եղնի, կրնի, բանիք, սո-
վրիլ, այլ գրեցէ՛ք եղի, կրի, բալ-
լիք, սորվիլ 282
- ԿԴ. Բարկոչքիւն 286

ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

- Ա. - Ֆրանսուա Գորէ. - Հսկումը և Դարը իմնե-
րուն Գործադուլը (ճաշակ Գաղղիական արդի
բանաստեղծութեան), - Տպ. 1899, Ֆր. 0,40.
- Բ. - Ճաշակ Գաղղիական արդի բանաստեղծու-
թեան. (Ծաղկաքաղ ալլ և ալլ հեղինակներէ),
- Տպ. 1899, Ֆր. 0,40.
- Գ. - Ղազիկեան Հ. Արսէն. - Միւիթար (Ռոման-
տիկ վարք Միւիթար Արքանճօր), - Տպ. 1900,
Ֆր. 0,50.
- Դ. - Ա. Պոլիթոյ. - Ներոն. (Ողբերգութիւն հինգ
արարուածով), - Տպ. 1902, Ֆր. 1.
- Ե. - Տամիէ. - Աստուածային կատակերգութիւն
Դժոխք (Ա.), Գ. տիպ. 1927, Ֆր. 2,40.
- Զ. - Օսիան. - Զերթուածներ (Ա.), - Տպ. 1902,
Ֆր. 2,40.
- Ը. - Կոսիոյ Թ. - Ճիւղոնտա. (Միլոտրամ չորս
արարուածով), - Տպ. 1903, Ֆր. 1.
- Թ. - Տամիէ. - Աստուածային կատակերգութիւն.
Քաւարան (Բ.), - Տպ. 1905, Ֆր. 1,80.
- Ժ. - Աղանուր Վ. - Յաւիտենական Զրոյց (Մի-
ջամկեալ-Ջաբթում), - Տպ. 1905, Ֆր. 2.
- ԺԱ. - Վիրգիլիոս. - Նմեական, - Տպ. 1910, Ֆր.
2,40.
- ԺԲ. - Լէսրարտի. - Երգեր, - Տպ. 1910, Ֆր. 1,50.
- ԺԳ. - Աղանուր Վ. - Նոր երգեր, - Տպ. 1910,
Ֆր. 1.
- ԺԴ. - Հոմերոս. - Իլիական, - Տպ. 1911, Ֆր. 3.
- ԺԵ. - Տասսոյ. - Երուսաղէմ Ազատեալ, - Բ. տիպ.
1927, Ֆր. 2,40.
- ԺԶ. - Միլոն. - Գրախոս կորուսեալ, - Տպ. 1913,
Ֆր. 2,40.
- ԺԷ. - Որատիոս. - Արուեստ Զերթոյական, - Տպ.
1923, Ֆր. 0,80.

- ԺԸ. - Ֆոսգոլոյ. - Տաղ Գերեզմանաց, - Տպ. 1923,
 Ֆր. 0,75,
 ԺԹ. - Վերգիլիոս. - Մշակականք, - Տպ. 1923,
 Ֆր. 1,50,
 Ի. - Գամմէլ. - Երգիծարանութիւններ և ուրիշ
 քերթուածներ, - Տպ. 1924, Ֆր. 1,50,
 ԻԱ. - Հովհերոս. - Ողիսական, - Տպ. 1924, Ֆր. 3,
 ԻԲ. - Տամբէ. - Աստուածային Կատակերգութիւն.
 Արքայութիւն (Գ.), - Տպ. 1924, Ֆր. 2,40,
 ԻԳ. - Վերգիլիոս. - Հովուականք, - Տպ. 1925,
 Ֆր. 1,
 ԻԶ. - Ռոլանի Երգը, - Տպ. 1925, Ֆր. 2,
 ԻԷ. - Իմ Սիրի Երգը, - Տպ. 1925, Ֆր. 2,
 ԻԸ. - Ներքելումգմերում Երգը, - Տպ. 1925 Ֆր.
 2,50,
 ԻԹ. - Սոփոկլէս. - Իդիպոս թագաւոր, - Տպ.
 1927, Ֆր. 1,
 Լ. - Պապիմի. - Հաց և գինի, - Տպ. 1927, Ֆր. 1:

Գիները նշանակուած են գոչիցերակուն ֆրան-
քով:

Դիմել

Imprimerie Arménienne

St. Lazare

VENISE (Italie)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0793724

